

Viron vuoro

Ville Kuronen

Julkaisematon käsikirjoitus
Joensuu 1997

© Timo Kuronen

Luku 1

Virolainen kesä hehkui kauneimmillaan. Hämyisen yön kääntyessä aamuksi aurinko, tuo Kaikkivaltiaan näkevä silmä kohosi metsän takaa. Ensin matalalta varovasti kurkistaen ja sädekehältään rihman ohuena kuin varautuen mihin tahansa suuriinkin yllätyksiin, joita sen nähtäväksi kosolti avautuikin. Halki yönhiljaisten maalaiskylien katkeamattomana mustana virtana jyristeleviä hyökkäysvaunuja pitkät putket uhkaavina sojottaen. Ilmatorjuntapattereita ja höyryäviä kenttäkeittiöitä. Ruskeapukuisia sotilaita tiheässä marssirivistössä tuhannet kiväärien piiput ja pistimet nousevan auringon kirkkai-
sa säteissä kimmeltäen. Unisia, yöpukeissaan pelokkaina tuijottavia ihmisiä talojensa ja torppiensa rapuilla ihmettelemässä, mitä tästä kaikesta tuleman pitää? Saarenmaan ja Hiidenmaan saariryhmät sekä Paldiski ja Haapsalu ympäristöineen oli edellisenä kesänä otettu suuren Venäjän vahvaan suojeluun. Nyt oli koittanut muun Viron vuoro.

Pilvettömälle taivaalle kipuava aurinko ei välitä. Ei näkemäänsä huuda, ei kauhistu. Ei peitä kohoavia kasvojaan mustan pilvenlonkareen taakse. Se oli nähnyt ihmiskunnan historian kirjon laidasta laitaan. Tuhansittain verta lainehtivia taistelukenttiä, noitavainoja ihmislihalle

käryävine polttorovioineen, joukkoteloituksia hirttämällä, ampumalla ja giljotiinin verta valuvalla terällä. Satojen ristiinnaulitsemisia syystä tai syyttömästi, ihmisjoukkojen nääntymisen pahamaineisissa vankileireissä. Oli nähnyt turkkilaisten, itävaltalaisten, ranskalaisten ja ruotsinsuomalaisten polttavan ja hävittävän laajaa Venäjän maata. Sotilaiden surmaavan legioittain miehiä ja raiskaavan naisia. Nyt näki virran kääntyneen, osan jättiläismaan miljoona-armeijasta vyöryvän tulvan lailla länttä kohti. Hyökkäysvaunujen telaketjut velloivat mutkaiset soratiet mustalle mullalle, joita tuhannet sotilaskengät rytmikkäästi polkivat, tasoittivat tuhansilla koroilla, tuhansilla puolipohjilla telaketjujen nostaman epätasaisuuden. Antaa mennä! – korkealle kivunnut aurinko näytti loputtomista marssirivistöistä ajattelevan. Kyllin monta kertaa ovat suurta Venäjää länsivaltain tuhatlukuisat armeijat polttaneet ja raiskanneet. Oli aika virran kääntyä. Antaa mennä!

– Paljo ... poikii paljo ... astuut. Äiti sano. Ei Eevi saa vieraan kanssa maata. Niin sano ... äiti.

Ridakylässä, jossa Jöhvistä Tarttoon menevä maantie risteää Tammsalun kartanoon johtavan tien, hömötti seurata sotilaita Eevi Huppel. Kaikkien seudun asukkaiden tuntema höppänä vanhat ääristään risoneet, neljää numeroa liian suuret kumiteräsaappaat jaloissaan ja virttynyt kangaspussi käsivarrella, johon Eevi väsymättä keräsi eteen sattuvaa pientä kamaa. Etanoita, kuolleita hyönteisiä, rosoisia pieniä kiviä ja tuulen tielle varistamia roskia.

– Aarteita ... Aina Eevi aarteita löytää.

Yhtälaila kuin Eevin nykyisyyden, tunsivat paikkakuntalaiset hänen menneisyytensäkin. Tytön ollessa nelivuotias oli isä, vaaleatukkainen nuori maanviljelijä lähtenyt teurastamaan yli kesän laitumella juossutta tytön hel-

limaa vasikkaa. Tainnuttava isku kirveshamaralla otsaan ja puukolla kurkun poikkiviiltaminen ei äkkinäiseltä teurastajalta onnistunut. Henkitoreissaan, surkeasti ölisten ja veri kaulavaltimosta suihkuten oli vasikka teurastajalta karannut. Se haki turvaa isänsä perästä lähteneeltä tytöltä ja sitten tuupertui tämän jalkojen juureen. Tyttö oli niin ankarasti säikähtänyt, että siinä paikassa sekosi päästään.

Tavoitti käteensä tielle kuolleen sittapörriaisen, jota käänteli silmät palaen.

– Eevi löytää ... Aarteita Eevi ... löytää ...

Osa marssivista joukoista jatkoi Tarton suuntaan osan kääntyessä Tammsalun kartanoon johtavalle tielle. Parin sadan metrin päässä tien vasemmalla puolella kynti parilla muhevaa peltoaan Taneli Kuuks. Harmaapäinen, juureva talonisäntä. Pysäytti ähkäisten valjakkonsa ja tuijotti vanhan miehen hailakoilla silmillään jäätävästi pellon ohi marssivaa joukkoa, josta lehahti tuulenvirin myötä nenään vieras tuoksu. Suonikkaat kädet kourivat kiihkeästi savi-sen auran sarvikoita.

– Kuradi kurat ... Noista se loppuikäisen riesan nakkas. Kuradi kurat!

Antaa menna! Auringon kilotus ei Taneli Kuuksin kiroomisesta häiriintynyt. Se räkötti täydellä terällään marssiville joukoille vasten kasvoja, lisäsi rusketusta ja karaisi kestämiään edessä olevat vuosia kestävät koettelemukset.

Tuulentupa navan alla
hai poika pilis pistä.
Kolmetoista ikää tytöl
impeys jossain missä.
Dilu dillantei duu
poika kaino punastuu,
Kun näkee tuulentuvan nauravan suun.

Herta ja Anu, juuri nupustaan puhkeavat Tammsalun kartanon eläväiset tyttäret olivat pienellä peltotilkulla kitkemässä ohraa. Ohdakkeita, piikkiheinää ja valvattia, kun korviin kantoi venäläisten marssinrytke. Vasen kaks kolme ... vasen kaks kolme ... Sotilaita nelirivistössä joukkue toisensa jälkeen. Sadat sotilaspakkaukset pylkkäsivät askelten tahdissa kuin ääretön sirkkalauma, joka murentaa leuoillaan kaikan kasvullisuuden. Liki kilometrin pituinen kartanoon johtava tammiallee täynnä ruskeapukuisia sotilaita. Tykistöä ja panssarivaunuja ei joukossa ollut. Mitäpä niistä tänne rauhallisen maalaisväen keskuuteen.

Tammialleelta päästiin kartanolle ja puistoon suuren kaksiosaisen rautaportin kautta, jonka vasemman puolikkaan tytöt olivat päästäneet säpistaan irti ja heijasivat sitä edestakaisin varpaat portin alapienalla. Lähestyvistä sotilaista tippaakaan välittämättä jatkoivat laulua, jonka eräs venäjänkielen taitoinen mies oli heille opettanut.

Kehotteli tyttöjänsä emo joka ilta
reissupoikaan solmi sä
rakkauden silta.

Dilu dillantei duu reissupoikaan ihastu
kokkona sen dilu dalu liittää juu.

– Avatkaa portti!

Heijaaminen katkesi, laulu lakkasi ja kaksi utelias-ta silmäparia tuijotti käskijää. Kookasta hyväryhtistä luutnanttia, joka ratsuineen, lähetteineen ja joukkoineen oli pysähtynyt tammialleelle. Lähimmät miehet rivistössä virnuilivat huvittuneina, luutnantti käsitti laulun persoo-naansa kohdistuvana loukkauksena ja komensi tyttöjä:

– Alas sieltä ja portti auki! Pian pian!

– Tämä on meidän koti ja portti. Anu hypähti pienen päältä ja siro puhdaspiirteinen nenä kohosi terhakasti.

– Ei sinulla ole meidän portin ja puiston kanssa mitään tekemistä.

– Sepähän nähdään ... Avaa heti portti!

– Mitäs sanot, jos en avaakaan? Ei isä ole sinua kotiimme kutsunut.

Luutnantti viittasi lähetilleen, josta näkyi miehittäjän ylpeä varmuus. Tammiälleelle pysähtynyt satalukuinen sotilasosastokin teki tyttöihin juhlanan, liki pelottavan vaikutuksen. Venäläisten tulosta oli perheen parissa keskusteltu. Anu suhkasi jotain portilla keikkuvalle siskolleen, tämä nyökkäsi myöntyvänä ja hypähti alas. Yhteisvoimin tytöt ennen lähetin ehtimistä työnsivät korkeat, koristeellisilla takosaranoilla kitisevät portit auki ja kipaivasivat päivettyneet sääret vilkkuen kertomaan vanhemmilleen sotilaiden tulosta.

– Komppaniaaaa! Kaarto oikeaan ... maaars!

Puistossa luutnantti komensi joukkueenjohtajat valvomaan miehistön leirytymistä ja lähti lähettinsä seuraamana kartanoon, joka oli ollut vahvimmillaan Ruotsin vallan aikana. Kutistunut manttaaleiltaan hallitsijoiden vaihtuessa, kunnes monien lohkomisten jälkeen siitä oli jäänyt laivaston kapellimestari Juhan Tammsalun omistukseen vain kartano puistoineen ja puutarhoineen. Luutnantti Lomosovin astuessa lähettinsä seuraamana sisälle, monet elämänkohtalot nähnyt kartano siirtyi jälleen uuteen, arvaamattomaan aikakauteen.

Kapellimestari Tammsalu oli uppoutunut soittamaan. Ei laivaston marsseja vaan Pablo Sarasatea. Mustalaismusiikin sävelet tulvivat avarassa salissa lattiasta kattoon. Viulu soittajan leuan alla nyyhki, ratkesi riemuun kyynelehtiäkseen kohta jälleen. Juhanin musta taiteilijantukka hulmahteli, kun hän silmät puoliiummessa eli sävelten mukana. Luutnantti lähetteineen pysähtyi ovelle, mutta ei sotilaana antautunut musiikin lumoihin. Tänään, ku-

ten armeijan liikkua lähes aina, oli lähdetty liikkeelle puolenyön tietämissä, ja päivä oli kääntynyt jo iltaa kohti. Hänen vatsaansa kurni huikaiseva nälkä. Huusi ruokaa mitä tahansa. Mitään nirsoilua ei Venäjä edes miehittäessä suonut sotilailleen. Kuri, sitkeys ja lannistumaton taistelutahto. Tämä kolmiyhteys oli pätenyt ennen, ja sen varaan rakentui puna-armeijan mihin tahansa olosuhteisiin sopeutuminen nytkin.

– Ruokaa! Leipää, perunoita, kaalia. Mitä tahansa, millä nälkä lähtee.

– Luutnantti. Minä kieltäydyn antamasta mitään.

Siinä sitä oltiin. Käsitteet alistajasta ja alistetusta pyllähtivät kerta heitolla päälaelleen. Bettillä ei ollut korkeaa koulusivistystä, mutta sitäkin enemmän virolaista omanarvontuntoa, joka näkyi hänen ylväässä olemuksessaan ja käytöksensä varmuudessa. Bettin sinisenmusta tukka oli ohimoilta hopeoitunut, mutta hoikka vartalo oli vieläkin ylevän suora ja kreivitärmäistä olemusta korosti vitivalkoisen puseron alla korkeina keikkuvat rinnat. Ovensuuhun pysähtynyt luutnantti ei tiennyt hetkeen miten menetellä. Miehittäjävaltion upseerina hän tiesi valtansa. Vihje takana odottavalle lähetille ja tuossa paikassa ryntäisi joukkue miehiä toteuttamaan hänen käskynsä viimeistä piirtoa myöten. Mutta luutnantti ei käskenyt. Jokin tuossa kartanon valtiattaressa pidätti häntä. Vei halun alistaa ... Vasta keittiöstä tulviva ruoan tuoksu sai nälkiintyneen miehen antautumaan haluilleen.

– Kansalainen, valitan. Olemme siinä tapauksessa pakotettuja ottamaan ruokamme itse.

– Minun keittiöni ette kyllä mene.

– On turha estellä ...

Luutnantti viittasi lähetilleen, joka päättävästi sysäsi Bettin syrjään ja nälkäiset miehet ryntäsivät keittiöön, jonne Bettikin tapasi seurata, mutta Juhan esti tarttu-

malla vaimonsa käsipuoleen. Venäläiset tulivat ja jäivät vahvemman oikeudellaan. Juhan ei vaahdonnut enempää lännen kuin idänkään aatevirtauksien laineilla vaan viisaan varovana tiesi pienin myönnytyksin voittavansa monta vertaa enemmän kuin jyrkällä, täysin voimattomalla vastarinnalla.

– Puhutaan tästä myöhemmin.

– Tästä puhutaankin.

Tyydytettyään kiljuvimman nälkensä ryhtyi luutnantti tutkimaan kartanon huoneita. Ruokasali ja kolme makuukamaria oli käyty läpi. Vuorossa pienehkö sivuhuone, joka oli omistettu musikaalisen isännän monille instrumenteille. Ikkunan poskessa piano, hyllyissä haitari ja käyrätorvi. Nuotteja hyllyillä ja pianon päällä, nuotteja pöytälaatikoissa. Pöydällä ajan patinoima kannel, Bettin mielisoitin. Ei niin kiirettä, ettei hän Juhanin näppäillessä olisi korvat herkkinä istahtanut kuuntelemaan. Haitarin soittoa hän melkein inhosi. Varsinkin, kun varjona kivääreineen esimestään seurannut lähetti talonväeltä lupaa kysymättä tempasi haitarin polvilleen ja kohta täytti huoneen haikea haitarin säestämä laulu:

Vuolaana virtaa vedet Dneprin.

Kaspian mereen kadotakseen.

Rannoillas neidon kauniin kohdata sain,

yön lauhan helmas elokuun.

Katseemme yhtyi, kättäs koskettaa sain

Rannalla Dneprin rakastuin ...

Luutnantti käänteli käyrätorvea, asetti huulilleen ja sai puhallettua pienen töräyksenkin, mutta luopui enemmästä musisoinnista kun muisti kiireellisen toimiston tarpeensa. Ruokaakin piti miehille hankkia, sillä kotimaasta tulevaa niukkaa huoltoa oli määrä täydentää ottamalla ruokatarpeita alistetun maan talonpojilta. Päällimmäisenä kuitenkin toimistuhuoneet.

– Ei ainakaan meidän rapusta.

Vastenmielisyys miehittäjiä kohtaan oli yksi Bettin kieltämisen syy. Tyttäret olivat iässä, jolloin alettiin vilkuilla poikiin päin, ja herra nähköön, heillä riitti sulojaa vetämään miehiä kuin kimalaisia puoleensa. Ei ikinä venäläistä. Ei nuoruuden hurmiossa pienintä suhdetta venäläisen upseerin kanssa. Bettin vahva venäjänkielteisyys näkyi päälle. Käänsi luutnantin kysyvän katseen isäntään.

– Luutnantti. Te saatte nämä huoneet.

– Juhan ... Mitä minä kuulenkaan?

Bettin sisällä kuohahti, vaikka hän sotilaiden ja lastensa läsnäollessa ihailtavalla tyyneydellä salasikin mielihahansa. Yhteinen eteisaula, raput ja yököttävä hapankaalinlempu. Ja se toinen vieläkin arempi asia. Hyvä luoja!

Juhanilla oli syynsä lupaamiseen. Herkkövaistoisena hän tiesi, että talosta, johon oli majoitettu pienemmänkin sotilasosaston esikunta ei pakko-otettaisi, ryöstettäisi tai varastettaisi mitään. Perhe, omaisuus, kukat, hedelmät jopa marjat puutarhassa saisivat komppanianpäälliköstä vahvan suojelijan.

– Luutnantti ... Juhan availi auliisti kaappeja ja pöytälaatikoita. – Voitte sovittaa paperinne näihin. Toimistonne muulle henkilökunnalle on tilaa viereisessä huoneessa.

– Minä kiitän, kansalainen Tammsalu.

– Isä! Kuuntele! Äidillä on sinulle asiaa.

– Anu, sinäpä nyt ...

Juhan tarttui uhmakkaan tyttärensä käsipuoleen, pyörytti ympäri ja työnsi kynnyksen taa. Tyttö totteli isäänsä rimpuilematta, mutta silmien kiukkuisesta välkkeestä luutnantti tajusi olevansa kartanon naisille vastenmielinen vieras. Jo pääportilla tyttöjen laulua kuunnellessaan hänen stalinistisen, ankaran siveellis-isänmaallisen

kasvatuksen saaneen upseerin suuhun oli jäänyt karvas maku, jota vielä oli lisännyt portin avaamisesta käyty lyhyt kiista. Sotilaana luutnantti katsoi joukkoi-
neen suojelevansa Viroa natsi-Saksan sotilasmahtia vastaan eikä käsittänyt, miksi kaikki virolaiset eivät heidän läsnäoloon hyväksyneet. Illemmalla sai Juhan kutsun luutnantti Lomosovin puheille.

– Avara huone ... ja valoisa. Ikkuna juuri sopivasti työpöydän takana. Vakuutan, kansalainen Tammsalu, että olen erittäin tyytyväinen näihin huoneisiin.

Kehu virtasi Juhanin sisintä raapaisematta ohi.

– Kiitos. Olen kovin ilahtunut sanoistanne. Mutta tuskinpa luutnantti minua yksistään huoneista kiitosta kuuntelemaan kutsui.

– En. En todella. Luutnantti vilkaisi Juhania hämillään.

– Asia ei ole minulle kovinkaan mieleinen, mutta kansalainen Tammsalu, katson silti velvollisuudekseni kertoa: Kun minä komppanian kärjessä ratsastin portille, keinuivat tyttärenne portin päällä ja lauloivat laulua, joka tuskin sopii heidän ikäistensä neitosten suuhun. Tarkoitin tietysti laulun sanoja. Älkää panko pahaksenne, mutta tyttärienne hyvän maineen vuoksi kehotan teitä, kansalainen Tammsalu, kiinnittämään huomiota varsinkin nuoremman tyttärenne käyttäytymiseen.

– Vai niin ... Juhan nousi. – Minä keskustelen asiasta tyttäreni kanssa heti.

Kuradi kurat ... Herkkäsieluinen Juhan tunsu itsensä lyödyksi ja varsinkin vihaiseksi. Hän poistui toimistosta kiivaasti, raastoi tyttärensä käsipuolesta huoneeseensa ja tuskin malttoi sulkea ovea, kun jo läimäisi Anua armotta poskelle.

– Isä ...

Elohopeamaisen vilkas tyttö tyrmistyi. Isä löi häntä ensimmäistä kertaa. Ruskeat silmät tuijottivat isää pahaksuvina.

– Sinä senkin ...

Tuhtunut isä sivalsi uudestaan syytä selvittämättä. Taas ja taas. Kolme kertaa rajusti, säälimättä, siitä kuitenkin nopeasti pehmeten, kunnes herkkä luonne ratkesi, silmät kyyneltyivät ja hän soperteli tukahtuneesti:

– Kallis ... oma kallis ... En minä tätä ... pahalla ... Enkä halusta. Sinun pitää ... hillitä kielesi.

– Isä! Minä en käsitä ... isä?

– Lauloit portilla Hertan kanssa sotilaille laulun. Hyvin ruman. Ei sellaista sovi kaltaisesi tytön tehdä ... Sinä olet hyvästä perheestä.

– Venäläisen laulun isä. Anun suu vavahteli silmien ollessa vieläkin kuivat. – Mistä minä Hertan kanssa olisin tiennyt ... Arvannut sanoja rumiksi, kun en venäjää ...

– Lapsikulta ... Nyt minä ymmärrän.

Juhanin mieli heltyi, silmät kylpivät kyynelissä. Vi-haisina läimineet kädet ojentuivat hyväilemään. Rutistivat tytön lämpimästi syliinsä.

Anunkin mieli pehmeni. Solakat käsivarret kiertyivät isän kaulaan. Herkkä suu suuteli kyynel poskilta, silmänurkista ja nenänjuuresta. Kyynelten suola kirveli huulilla, mutta sovinnonhalu, hellyys voiteli palsamina lyöntien tuoman kivun, käsien rutistus kaulalla tiukkeni.

– Oma kallis ... Minä lupaan ... tämä oli viimeinen kerta ... sinua lyödä.

– Et isä ... Tiedän ... sinä et voi.

Kyyneleiset silmät hakivat toisiaan, löysivät, katsoivat syvälle, antoivat anteeksi. Vasta kun talo oli täysin hiljentynyt, sotilaat ja kartanon väki mennyt levolle, he erosivat. Anu hiipi kamariinsa ja Juhan katsoi hänen peräänsä huolestuneena. Kunpa taivas varjेलisi hänen lapsensa so-

dalta ja väkivallalta. Siitäkin, ettei hänen tarvitsisi lastaan toista kertaa lyödä.

Ovi painui kiinni. Juhan astui kamariinsa kumarassa, raskain askelin. Kartanon ensimmäinen miehityspäivä raukeni mailleen outona ja ahdistavana. Vieraisiin olisi pakko sopeutua, hyväksyä heidän oudot tapansa, elää heidän kanssaan vierekkäin, silti erikseen kuukausia, vuosia, kenties niin kauan kuin elämää riitti. Heidän kohtalonaan tulisi olemaan alistuminen. Huomenna, jokaisena uutena päivänä määräisi elämisen tahdin kartanossa vieras.

Syksyinen ilta tummeni jo yöksi, kun kartanon maille leiriytyneiden joukkueenjohtajat saivat yksikkönsä päälliköltä käskyn: Liikkeelle lähtö kello 23.30. Kaikki tarvittava kuormataan valmiiksi ja teltat puretaan. Toimikaa!

Kartanon väki puolestaan valmistui hiljenemään unten maille. Päivän viimeisenä työnään Betti kierteli tarkastamassa kartanon läntisellä seinustalla kukkia pursuvan ansarin sekä puutarhan, jossa kypsä marja- ja hedelmäsato odotteli poimijoitaan. Sitten oli vuorossa navetta lehmineen ja porsaineen. Lehmäkin, Betti katkerana tuhahti. Vaikka Viro ei sotinutkaan, oli sota muualla Euroopassa ja kesän aikaisemmat tapahtumat kaventaaneet tuntuvasti niin kansan kuin heidän tammsalulaistenkin elämää. Kovin isku presidentin vallasta syökseminen, joka oli pudottanut tunnustetun kapellimestarin puutarhuriksi ja hänet Orulinnan pääemännän karjapiiaksi. Bettin sydäntä riipaisi tuska, joka vain kasvoi; kun leirialueelta kantoi korviin komentosanoja, miesten huutoa, hevosten tömistelyä ja hätäistä hirnuntaa. Jokapäiväisiä kartanolle kantavia ääniä kaikki. Ei päivääkään saanut omissa oloissaan elää. Mentyyään kamariinsa Betti riisuutui.

Hänen ehtimättä uneen ulko-ovelta kuului voimakasta rynkytystä ja Betti kavahti ärtyneenä istualleen.

- Kukahan se siellä?
- Avatkaa! Rynkytys toistui äskeistä voimakkaampa-

na ja hätäinen miehen ääni pyysi: – Avatkaa! Minulla olla tärkeä asia.

– Mitä te tänne tunkeudutte! Betti ovenraosta kivahti.

– Teillä on huoneenne ja telttanne. Menkää sinne. Antakaa minun olla perheeni kanssa rauhassa.

– Kansalainen Tammsalu, pieni venäläinen sotilas li-kaisessa työpuvussa sopersi. – Minu hevonen tehdä varsa. Minä saanu käsky lähde länte varusta asema ...

– Menkää! Niin pitkälle kun pippuri kasvaa. Ei minulle hevosenne varsomiset kuulu.

– Minä tahto ... että te otta Varsa.

– Mitä!? Minäkö kasvattaisin teille ... armeijallenne kuormahevosen. Enpä ole moista röyhkeyttä ennen kuul-lut.

– Anta varsa ilman. Kasvatta se ... pidä oma. Tehdä työ ...

Omissa huoneissaan nukkuneet tyttäret olivat herän-neet Bettin korottaessa ääntään ja Anu huudahti:

– Äiti! Tuon sotilaan tamma on tehnyt varsan. Se tar-joo sitä meille. Otetaan se varsa.

– Varsa teillä mitä maksa, sotilas Anun sanoista roh-kaistuneena hoki. – Otta se ... pidä ikioma.

– Varsa, elävä pieni Varsa, Hertakin innostui. – Ote-taan se varsa, äiti.

Varsa tiesi kumminkin lisätyötä ja Betti vilkaisi tyttä-riinsä. Hedelmät ja marjat olisi poimittava ja myytävä tor-rilla. Lehmä navetassa lypsettävä ja sika ruokittava. Tytöt olivat aloittaneet Jöhvissä koulunsa, josta pääsi onnistues-saan jatkamaan maan kuuluun Tarton yliopistoon. Betti veti henkeään. Jo kohdussa kantaessaan hän oli vannon-nut kouluttavansa lapsensa niin pitkälle kuin päättä riitti. Mutta lehmäkin tarvitsi rehunsa ja niiden rahtaaminen kilometrien päästä hevosetta oli työlästä.

– Minä otan sen varsan, hän päätti rutakasti ja alkoi työntää kuhnailevaa sotilasta kaksi porrasta kerrallaan rappuja alas ja puistoon, jonka lammelle laskevassa rinneessä hän oli nähnyt hevostallien olevan. Taskulampun häilyvässä valossa tytöt tarkastelivat varsaa.

– Ihana varsa.

– Niin kultainen ja söpö.

Tytöt ihastuivat ensinäkemältä varsaan, vaikka hevosmiehen silmää varsa tuskin olisi ilahduttanut. Emä itäkarjalaista rotua, tuskin sataaviittäkymmentä senttiä korkea, pitkäkarvainen villuri, ja varsa kuten senkaltaiselta emältä odottaa sopi. Pientä kroppaa kannatti neljä jalkaa joiden alapäässä peukalon kokoiset kaviot. Alati viputtava häntä, jonka alla limainen pehmeä viiru, joka sai Anun ristimään varsan Maijeksi. – Maije kulta, ime nyt! Ime pieni masu täyteen, jotta jaksat. Ne vievät kohta Maijelta emän pois.

Hertakin paijasi varsaa ja yritti äitinsä kehotuksesta vetää otsatukasta perässään kotiin, mutta itsepäinen varsa jäkitti vastaan, riuhtaisi itsensä irti ja astua jekkasi päätään niekutellen emänsä luo.

– Maije kiltti! Tulehan nyt.

– Työnnä Anu sitä takaa!

– Minähän jo työnnänkin, mutta tämä jäkittää kaikilla neljällä jalallaan vastaan.

Bettikin ehätti työntämään Anun apuna varsaa, mutta silloin tuo pieni juonittelija kellahti mielenosoituksellisesti pitkälleen, väyhkäsi kapeita leukojaan eikä tehnyt elettäkään noustakseen ylös.

– Suitset! Sinä hankki sille pieni suitsi. Tullakseen ymmärretyksi sotilas kalisutti pimeässä emän suitsirautoja.

– Suitset, Betti torjui. – Noin pieneen päähän suitset. Sopisi aikuisen hevosen suitsiin koko varsa. Voisi kantaa suitsien niskaremmistä varsaa kuin ostoskassia.

Sotilas tapasi nostaan itsepäisenä rötköttävän varsan pystyyn, mutta samassa kuului teltoilta hevosaliupseerin huuto.

– Valjaisiin! Kuormaaminen aloitetaan heti. Kiirettä kiirettä! Missä se helvetin Ivan taas kuppaa!

– Minähän tulen, tämä vaan minun ajokkini ...

– Turpa kiinni ja koni valjaisiin!

Emäkään ei halunut erota vasta synnyttämästään var-sasta. Se kiskotutti itseään kärryjen eteen samanaikaisesti kun kolme naista maanitteli varsaa pystyyn, mutta se ei hievahtanutkaan. Katseli paksujen luomiensa alta retuut-tajiaan kuin olisi tahtonut sanoa: Suksikaa kuuhun! Tai tuokaa emä tähän. Nousen kyllä sitä imemään.

– Tämöpäs nyt ... Sinun moisen jeketin kanssa yö tais-tellaan. Betti riisui aamutakkinsa. Leväytti sen kostealle nurmelle varsan viereen ja yks kaks: Varsan ehtimättä hei-lauttaa päätään Betti pyöräytti sen takkinsa päälle, kie-taisi liepeet ympärille ja heilautti selkäänsä.

– Kestä siellä. Menee kun papin eväs ... Kävele Herta edellä ja näytä lampulla tulta, jottei pimeässä kantamuk-sen kanssa puihin kompastele.

Kartanolla kuormasi esikuntaryhmä vääpelin johdol-la toimistotarvikkeita vankkureihin. Yrmeinä ja äkäisesti toisilleen huudellen, koska tiesivät menettävänsä pai-kan, jonka veroista tuskin koskaan saisivat. Naiset livah-tivat varsan menettämisenpelossaan suoraapäätä navet-taan, jonne jättivät saaliinsa lehmän ja porsaans seuraksi. Herta ja Anu lämmittivät sille keittiössä runsaasti maitoa, kaatoivat tuttipulloon, josta lellien ja taputellen imettivät varsaa kuin pientä lasta. Vasta aamun sarastaessa, kun Maije oli kylläisenä kyntsähtänyt pahnojen päälle, he ta-kaperin peruuntuen ja varsaa ihailevasti katsellen raaski-ivat erota siitä ja lähteä jatkamaan pahasti keskeytynyttä untaan.

– Ääs ... et kelpaa. Sinut minä heitän pois. Toinen kylki aivan rupinen. Mitä ne ostajatkin arvelevat ...

Betti lajitteli ja pakkasi kaupaksi kelpaavia omenia, joita Juhan vartevampana puiden yläöksilta parhaillaan poimi. Hänen supistessa matoisille tai muuten torimyyntiin kelpaamattomille harmistunutta supinaansa palasivat tytöt koulusta utelemaan, mitä haukkaisivat välipalaksi ennen päivällistä.

– Ruokakomerossa on tuoretta omenapiirakkaa.

– Pyh! Sitä sinun ikuista omenapiirakkaasi.

– Tietysti ... on se aika. Näättehän itsekkin miten suuri kasa näitä puolipilaantuneita on.

– Syötä raakit sialle.

– Sialle! Omaan käyttöön kelpavaa tavaraa. Betti jo hieman suutahti. – Ellei tuore omenapiirakka kylmän maidon kanssa välipalaksi kaipaa niin ...

Kiista omenapiirakasta katkesi, kun puutarhaan marsi Samuel Tanek kintereillään pieni sotilasosasto. Tanek oli pitkä kiiluvasilmäinen mies, jolle venäläisten maahantulo oli pitkäaikaisten toiveitten täyttymys. Kahdeksantoista raskasta, piinallisen vitkaan matavaa vuotta Tanek oli raatanut halpana maarenkinä. Kaivanut ojia, kyntänyt pölyisiä peltoja, luonut karsinoista höyryävää lantaa kuormiin ja hajoittanut pellolla verta tiikkuvat rakot kämmenissään. Raskas alipalkattu työ ja isäntien nui-

va suhtautuminen hilkkua vaille maaorjaan oli nuorukaisiästä lähtien saanut Tanekin niin aktiivisesti suuntautumaan kommunismiin, että oli huomattu Venäjällä asti. Yhteydet miehittäjiin olivat valmiit, josta kuin luontojaan seurasi, että Tanekista tuli kylänsä vaikuttaja. Hänen vihjeitään kuultiin, kun Maakunnallinen Täytäntöönpaneva Komitea jakoi määräyksiä maiden uusjaosta sekä hevosten ja ruokatarpeiden luovuttamisesta miehittäjäarmeijalle. ”Toveri kylänvanhin.” Vielä alkukesästä Tanekin ”punaiselle vouhotukselle” olivat isännät hymähdelleet halveksien. Nyt tottelivat hänen käskyjään, vaikka käsi puristui selän takana nyrkkiin ja huulilla kähisi:

– Kuradi kurat, kommunisti! Sinun makeanleivän päiväsi päättyyt vielä. Sinut pannaan hiekansyöntiin.

Käskijänosastaan ilmeisesti nauttien Tanek viittasi Juhanin luokseen. Näytti salkusta nostamaansa paperia.

– Maakunnallisen Toimeenpanevan Komiteakäskykirje. Sinulta, kansalainen Tammsalu, määrätään lohkaistavaksi osa puistoasi maataamme suojelevien sotilaiden käyttöön.

Betti tuijotti Tanekia jäätävästi.

– Ei käy, herra Tanek. Minä en mieheni kanssa luovuta vieraalle puistoamme aariakaan. Meiltä on jo viety metsät ja pellot. Lopun omaisuutemme me pidämme itse.

Havaittuaan ainakin maanluovutusasiassa Bettin miestään määräävämmäksi Tanek kuljetti tämän edessä sormeaan pitkin käskykirjeen rivejä.

– Kansalainen Tammsalu. Tällä käskykirjeellä Maakunnallinen Toimeenpaneva Komitea määrää, että puistosta lohkaistaan kaksikolmattaosaa sotilaiden käyttöön heti. Valittakaa päätöksestä entiselle diktaattori Pätsille, jos tavoitatte hänet. Korostan; jos tavoitatte. Minä toteutan ainoastaan Maakunnallisen Toimeenpanevan Komitean määräyksiä, joka onneksemme on tällä kertaa meidän ainoa laillinen käskijämme.

– Vain tällä kertaa! Tepä sen sanoitte! Toivottavasti ei enää kauan.

– Minä uskon, että tästä lähin pysyvästi ... Minä kehotan toveri Shermakovia aloittamaan puiston lohkomisen heti.

– Kuinka te, herra Tanek, uskallattekin! Bettin sisintä kouraisi tuska, vaikka hänen sisunsa nousikin. Vasta muutama kuukausi miehitystä ja he jo elivät Tanekin armoilla. Vai elivätkö? Oliko myös Tanekin pakko ravata, kuten jostain ylempää käskettiin? Mitä kaikkea Virossa näinä aikoina tapahtui? Mitä tuo liukas, itsevarma mies kätki sisäänsä. Harmillisia kysymyksiä loppumattomiin. Takanaan ryhmä sotilaita Tanek ojensi Bettille kynän ja luovutusmääräyksen.

– Herra Tanek! Minä en käskystänne allekirjoita mitään.

Paperi rapisi vaativasti ojennetussa kädessä.

– Minä varoitan kansalainen Tammsalua kieltäytymästä. Pääset vähemmällä kun kirjoitat.

– Mistä vähemmällä? Uhkailetteko te? Minua te, herra Tanek, ette kyllä komentele.

Tanek työnsi paperia muutamaa tuumaa lähemmäksi.

– Kirjoitatko sinä nimesi tähän?

– En.

– Minä varoitin sinua jo kerran.

– Herra Tanek. Teidänkin pahat päivänne koittavat vielä.

– Minulla on niitä kosolti ollutkin, mutta luulen niiden olevan onnellisesti takanapäin.

– Älkää luulko liikojia. Te joudutte vielä teoistanne vastuuseen.

Bettin jatkaessa räväkkää kiistaa Tanekin kanssa liivahti Anu salamana sisään. Leikkasi keittiön kaapista löytämästään ikkunaliimapaperista pätkän, johon teksta-

si suurin kirjaimin sanat: KANSANSA PETTÄJÄ. KAVAHDA!

Ilmavalle kaarelle kietaistu paperi visusti selän takana Anu asteli muina miehinä vieläkin kiistaa jatkavan Tanekin selän taakse; ja yks kaks! Paperi oli kiinni Tanekin tumman virkapuvun selkämyksessä. KANSANSA PETTÄJÄ. KAVAHDA!

Venäläisten sotilaiden ryhmässä hyrisi nauru, kun joku auttavasti viroa osaava tulkitsi sanat. Tanekin ansiot heidän tahollaan tunnettiin ja tunnustettiin, mutta asialla oli toinenkin totuudensa: Kavaltaja kavalsi aina. Ja kukapa se halusi käärmeen keittiönsä.

Mittausryhmän johtaja kaivoi salkustaan karttalehden ja hymynkare suupielessä ehdotti:

– Kansalainen Tammsalu. Katsokaapa tänne! Hän kuljetti kynäänsä pitkin karttalehteä. – Minä tarjoan vaihtokauppaa. Luovuttakaa te hehtaari puistoanne sotilaiden leirialueeksi niin minä lohkaisen teille saman suuruisen pläntin hyvää peltoa Purusta. Tästä näin. Harkitkaa tarjoustani, kansalainen Tammsalu.

Hehtaari peltoa. Betti ei ollut uskoa korviaan. Hän tiesi asemansa ja aliluutnantin tarjous yllätti. Lehmän laitumesta ja rehuista oli uhkaamassa huutava pula. Suurin osa kartanon puistosta tosin menisi; mutta, no niin. Miehitäjällä oli valta ottaa vaikka kaikki antamatta tilalle yhtään mitään.

– Aliluutnantti. Lohkaiskaa minulle kaksi hehtaaria peltoa niin tehdään kaupat.

– Sanotaan puolitoista. Tarjoamastani pellostä on hehtaari heinällä ja puoli rukiilla.

– Mitä? Samuel Tanek änkytti tyrmistyneenä. – Kennellekään uusmaansaajalle ei ole lohkaistu peltoa hehtaaria enempää.

– Älä hellitä, äiti! Anu sopotti rohkaisevasti äitinsä korvaan. – Meidän puistossa kasvaa tosi kauniita suuria puita.

– Minä tiedän sen.

Myös aliluutnantti tiesi puiden arvon, joskin eri taholta nähtynä. Kesät talvet ikivanhat tammet, lehmukset ja vaahterat tarjosivat puistoon leiriytyneille mainion ilmasuojan. Niiden alla liikkui kuin tunnelissa. Hän ojensi kätensä.

– Hehtaari seitsemänkymmentä aaria.

Betti kumartui lajittelemaan Juhanin juuri tuomia omenia.

– Olkoon menneeksi, aliluutnantti kauniin kauppakumppaninsa hellyttämänä myöntyi. – Minä kirjoitan vaihdosta kaksipuolisen sopimuksen.

Väreäkään Bettin kasvoilla ei ilmaissut hänen tuntemaansa mielihyvää.

– Aliluutnantti. Minä tarjoaisin mielelläni teille ja miehellenne kupilliset teetä. Sopiiko?

– Mainiosti. Minä kiitän, kansalainen Tammsalu.

Ei kaikki sittenkään niin toivotonta ollut. Kattaesaan teepöytää Betti tunsu sydämensä kevenevän. Eivät miehittäjät sittenkään raakalaisia olleet. Ainakaan kaikki. Antoivat naisen edessä periksi, osittivat omaavansa aimo annoksen inhimillisyyttä. Kyllä minä noiden kanssa pärjään.

Myös Samuel Tanek tapasi lähteä teelle, mutta pyörsikin äkkiä rappujen edessä. Välimatka. Hän kohotti ylpeänä, mutta samalla myös metsäneläimen varuillaan olevana päätään. Oli säilytettävä porvareihin tietty etäisyys. Hän lähti astumaan rivakasti tammiallelle ja vielä kaukaa puiden välistä vilkkui mustan takin selkämyksessä valkoinen paperi, jossa varoitettiin kansaa kavaltaajasta.

Yönsä Anu nukkui huonosti eikä uni tullut ajallaan seuraavanakaan iltana. Venäläisen mittausryhmän kolmiopaalujen pystyttäminen puistoon numeroineen ja koukeromaisine merkkeineen kalvoi mieltä. Hän muisti lukemattomat ihanat teenjuonnit ja äidin paistamalla herkuilla mässäilyt perheen kanssa puistossa. Ei ei! Puistoa ei vieras saanut hakata eikä muutenkaan turmella.

Anu nousi. Herta nukkui viereisessä vuoteessa, mutta hän ei herättänyt siskoaan, koska hänestä Herta oli edessä olevaan tehtävään liian arka. Uuden komppanianpäällikön huoneen kohdalla hän pysähtyi korva ovenraossa kuuntelemaan. Valvoivat vielä. Posmittivat asioistaan. Hän arkaili tuokion. Oli vähällä livahtaa huoneeseensa. Sitten suu nipistyi ja silmissä välähti. Pelko pois.

Jo ryhmän mitatessa Anu oli seurannut puiden takana salaa miesten työtä ja paremmin löytääkseen oli käynyt illalla tarkistamassa paalujen paikat. Pimeällä puisto oli aavemainen eikä paalut tarkistamisesta huolimatta tahitoneet löytyä. Anu haki hakemistaan, alkoi jo tuskastua, kunnes osui vanhan kolmihaaraisen tammen luo ja muisti. Ensimmäinen paalu oli tammesta kaksikymmentä askelta lammelle päin. Sinne. Ei tässä arkaileminen auttanut.

Syvälle juntattu paalu ei ensimmäisellä yrityksellä hievahtanutkaan. Anu kiskoi ja kiskoi. Keksi viimein kuin vahingossa heilauttaa paalua puoleen ja toiseen. Kun reikä tarpeeksi väljeni kohosi paalu vaivatta. Huraaa!

Äänettömänä kuin aave hän liukui puiden lomitse nou-
tamaan sotilasteltan luota viimeisenkin paalun. Lähti.
Hyvä. Suoristuttuaan paalut sylissä hän sydämensä
hypähti, kun näki kuulasta taivasta vasten vartiomie-
hen seisovan kivääreineen ja paljastettuine pistimineen
teltojen välissä: Näkiköhän se? Anu tunsi korvissaan
sydämensä rajun hakkaamisen. Ei, ei sittenkään. Vartio-
mies seiso i aukealla ja hän oli puiden alla piilossa. Kylmät
väreet selkäpiissä hän sittenkin lähti kipuamaan rin-
nettä ylös.

Kun hän vähää myöhemmin sysi paaluja keittiön uu-
niin, heräsi kolinaan äiti.

– Taivas varjelkoon lapsi! Mitä sinä olet tehnyt?

– Meidän puistoa eivät sotilaat ota. Kaikki paalut ovat
tässä.

– Ei lapsirukka puiston ottaminen paalujen kiskomi-
sella esty. Aamun valjettua sinä menet ja istutat kaikki
paalut entisille paikoilleen.

– Minä tasoitin paalujen reiät ja kuopat. Niitä ei löydä
enää kukaan.

– Herra Jumala! Käsitätkö sinä ensinkään, minkä pa-
han ... minkä typeryyden sinä olet tehnyt? Tästä osaa
seurata mitä tahansa.

– Ei mitään, äiti. Anu heitteli loputkin paalut uuniin.
Työnsi ison tukun papereita sytykkeeksi ja tuikkasi tu-
leen.

– Se aliluutnantti ei vtenyt vaihtosopimusta Maakun-
nalliselle Täytäntöönpanevalle Komitealle.

– Mistä sinä sen muka tiedät?

– Aliluutnantti sai käskyn seurata joukko-osastoon
Tallinnaan.

– Mutta sittenhän ...

– Äiti. Minä en kiskonut yhtään paalua pellostä irti.
Pelto kuuluu meille.

Yölepakko räpytteli siipiään ikkunan takana keittiöstä tulvivassa valossa. Betti räpytteli silmiään keittössä.

– Äiti. Sinulla on aliluutnantin pellostä kirjoittama luovutuspaperi. Aliluutnantti on mennyt menojaan ja vienyt puiston luovutuskappaleen mennessään.

Tuli levisi nopeasti kuivissa sytykkeissä ja uunillinen paaluja paloi iloisesti räiskähdellen. Anu työnsi suuluukun kiinni ja käännähti märässä yöpaidassaan voitonriemuiseen äitinsä puoleen. Painalsi sormellaan leukaa.

– Mikään ei estä meitä pitämästä puistoamme. Eihän äiti?

Luku 2

Viikot ja kuukaudet vierivät. Pimeän musta kausi pite- ni sekä ajallisesti että kuvaannollisesti. Vierain tunnuksin varustettuja lentokoneita kiitämässä Viron kaupunkien ja kylien yllä nekin vieraan läsnäolosta muistuttaen. En- simmäinen miehitysvuosi kulumassa umpeen, toinen vie- raan turvaama kohta alkamassa. Kiristynyttä sodan uh- kaa, jota kärjisti saksalaisten ja venäläisten sotilaiden toi- siaan vastaan marsittaminen.

Juhan leikkasi kesän ensimmäistä lyhennettäväksi yl- tävää ruohoa. Pihamaalta, koristekasvien ympäriltä ja puutarhasta. Leikkurin terät hakkasivat silpuksi helteen näännyttämää ruohoa, joka lakosi taakse untuvaiseksi ma- toksi lahotakseen sateen sattuessa läpi kasvavan ruohon ravinnoksi.

– Huh, mikä helle! Juhan pysähtyi käytävän viereen, jota naiset puhdistivat ja pyyhki otsalleen kihonneet hiki- pisarat. – Ja jano. Kupillinen teetä tekisi poikaa.

– Keitän kun haravoin tämän loppuun, Betti lupasi. Rautaharava kieppui ja kasasi puista varisseet edellisen kesän lehdet pieniin kökkänöihin, jotka tytöt kantoivat kompostikasaan.

– Olisit kiehauttanut, Juhan hikistä paitaansa leyhy- tellen kerjäsi,

– Ei tässä mene kun yks ryssän punanen minuutti, Betti työtään keskeyttämättä epäsi. – Et sinä janoosi läkähdy, kun en minäkään tyttöjen kanssa.

– Isä! Anu koppansa tyhjennettyään tirkisteli auringon räkötäessä hellyttävästi isäänsä. – Saadaanko me Hertan kanssa uimaan mennä?

– Mikä ettei. Senkun painutte.

– Eipäs livistetä minnekään. Bettin harava kiepsahti ärhäkästi. – Ensin työ loppuun. Uikaa sitten.

– Isä ...?

Juhan vastasi Anun kuiskaukseen nyökkäämällä kuje silmänurkassa. Lupa piti. Kun Betti hiljaisuuden varottamana nosti päätään, vilkkuivat tyttären selät jo tyynenä välkkyvän lammen rannassa.

– Senkin hentomielinen hupakko.

– Olehan nyt ... Muistat kai omasta lapsuudestasi, mikä hinku se helteellä uimaan oli.

– Ei jokaiselle mieliteolleen pidä valtoja antaa.

– Ei ole hyväksi lastensa vapautta liikaa rajatakaan.

– Komendanttiviraston määräys!

Pariskunnan kinatessa oli selän taakse päässyt huomaamatta Samuel Tanek. Ojensi salkusta sieppaamansa paperin Juhanin nenän alle.

– Kansalainen Tammsalu. Komendanttivirasto käskee sinut Narvaan linnoitustöitä valvomaan.

Kansalainen. Herra Jumala. Näinkö pitkällä sitä oliin, että häntä, tunnustettua kapellimestaria käski entinen maarenki. Juhan ei tyrmistykseltään kyennyt tekemään tai virkkamaan mitään.

– Lähtö huomisaamuna Kulttuuritalon pihasta kello seitsemän. Vaadin tiedoksiannosta omakätisen kuittauksen.

– Vaadit ... tämäpäs vasta. Betti sieppasi paperin Tanekin kädestä.

– Juhan ei minun tarkistamatta kirjoita nimeään mihinkään.

Tyrmistyneenä moisesta käskystä Juhan ei kokenut vaimonsa sanoja miehisyyteensä kohdistuvana loukkauksena. Siitäkin syystä, kun hän menevänä miehenä oli alun alkaenkin antanut taloudellisen Bettin hoitaa kaikki käytännön asiat. Silti hän oli tiiviisti seurannut tapahtumia niin koti- kuin ulkomaillakin ja osasi tehdä kytkentöjä. Viikko takaperin oli kartanossa toimistoaan pitävä komppanianpäällikkö lähtenyt joukkoineen Kuusalon suuntaan eikä uutta yksikköä ollut kerennyt tulla. Sen seurauksia tässä elettiin.

– Taivas varjelkoon! Betti työmääräyksen luettuaan huudahti.

– Mihin tämä kaikki vielä johtaakaan?

– Sitä olisi pitänyt diktaattori Pätsin hallitessa kysyä. Betti vilkaisi Tanekia äkäisenä.

– Presidentti Päts oli tarmokas ja oikeudenmukainen, kansalaistensa kunnioitusta nauttiva hallitsija.

– Riippuu siitä, miltä tasolta hänen toimiaan tarkastelee. Missä asemassa sattui diktaattorin hallitessa olemaan.

Samuel Tanek hypisteli kärsimättömänä salkkuaan. Vielä vuosi takaperin hän oli ollut Viron pohjasakkaa. Maarenki, jonka alapuolella ei ollut ketään. Tammsalulaiset puolestaan kansan kermaa, joskaan ylimpään eliittiin eivät hekään yltäneet. Silti heitä ei kannattanut sääliä. Eivät he työläisen rinnalla missään asiassa seisooneet.

– Nimi tuohon ja äkkiä! Minulla on kiire.

Tyttöjen iloiset äänet kantoivat lammelta Bettin korviin ja katse lipui ympäri puutarhaa. Kasviksia kauniissa riveissään lantusta retiisiin. Hyvin hoidettuja nurmikkenttiä ja kukintaansa alkavia omenapuita ja marjapensaita. Miten rikkaan elinympäristön kartano maineen tarjosikaan? Juhanin Narvaan lähdön myötä kaikki tun-

tui romahtavan kasaan. Kaikelta, jonka varaan he olivat elämänsä rakentaneet putosi ikään kuin pohja pois. Hän ojensi työmääräyksen Juhanille.

– Menetkö sinä sinne Narvaan?

– Mikäpä tässä muukaan auttaa.

Sitä nöyryyttä! Betti vilkaisi alistuvana nimeään raapustavaa miestä ja mielessä kuohahti.

– Omia hautojanne kaivamaan te sinne menette.

Samuel Tanek liikahti ärtyneenä.

– Puna-armeija pitää kyllä huolen, että jokainen kansan hyväksi työtä tekevä säilyy koskemattomana.

– Säilyykö? Minne täältä parhaassa iässä olevat miehet katoavat? Naiset ja nuorukaiset komennetaan kolhoosien töihin ja vain vanhukset ja lapset jätetään tekemään omia askareitaan.

– Hitler armeijoiheen uhkaa meitä. Eikö kansalainen Tammsalu tätä tiedä. Venäläisten toveriemme avulla me torjumme natsien hyökkäyksen.

– Linnoittamalla Narvan?

Betti sai tuskin levottomuudeltaan seuraavana yönä nukutuksi. Vasta aamutunneilla pari tuntia torkahduttuaan hänen mielensä selkeni. Hänellä oli lapset. Heidän etujaan hänen olisi puolustettava. Taisteltava kynsin hampain.

Tapansa mukaan hän nousi varhain, laittoi teen kansa aamupalaa ja haki lähtöä valmistelevan miehensä syömään.

– Miten pitkäksi arvelet komennuksesi venyvän?

– Ei mitään takarajaa. Joka toinen viikonloppu kuulemma laskevat kotona käymään.

– Laskevat? Vierasko se kotonakäymisetkin määräsi?

Juhanin lähdettyä Betti kuunteli suuren talon painostavaa, kuin paikoilleen jähmettynyttä hiljaisuutta. Melkein kuuli ajan virtaamisen. Menneet. Ehkä Tallinnaan,

ehkä vieläkin lännemmäksi. Hän astui sotilaiden jäljiltä tyhjyyttään kumisevissa huoneissa, arveli hetken ryhtyä siivoamaan, mutta lähtikin puutarhaan, jossa tarkasteli kesken jääneitä töitä. Keräsi nipun salaatinlehtiä ja palasi herättämään tyttärensä.

Herta oli potkinut peiton päältään ja nukkui vasen käsi niskan alla, polvi löysästi sivulla ja ohut yöpaita lantion yläpuolelle kääriytyneenä. Kuin kukkanen odottamassa halussaan pörisevää kimalaista. Tiukan siveellinen Betti liki punastui, vetäisi peiton tytön päälle ja vilkaisi hätäisenä ympärilleen, vaikka tiesi, ettei talossa ollut yhtään miehenpuolta. Anu oli nukkuessaankin tyttömäisempi. Melkein lapsi vielä. Bettin mieli tulvahati hellyyttä kukkuroilleen. Siinä he olivat huomista Viroa, tajuamatta ympärillä vaanivan uhan suuruutta. Huolehdi, tappele vahvempana heidän puolestaan. Sitten hän muisti kesken jääneet työt puutarhassa ja herätti lammella myöhään pulikoineet tyttärensä.

– Syömään. Keittiössä on ruoka valmiina. Sitten töihin. Puutarhassa on tekemistä vaikka millä mitalla.

– Ne tahdo meillä päällä päsmärinä olla. Ei tämä muuta merkitä. Ei Saksa meitä millä lailla uhka.

Saksalaissyntyisen Thomas Gartzin, Tammsalujen lähimmän naapurin äänessä kuului katkeruus. Hän oli oma-laatuinen persoonallisuus. Seikkailunhaluisena nuorukaisena hän oli vuosisadan vaihteessa kulkeutunut maahan. Hurmannut komeana nuorukaisena vaivatta rikkaan perijättären ja antautunut tarmolla viljelemään tämän myötäjäisinä saamaa tilaa. Omatoimisesti maahan tullessa Gartz oli kuin luontojaan jättänyt noudattamatta Hitlerin käskyn palata kotimaahan. Mitä ne minusta? Kun Saksa ei häntä köyhänäkään tarvinnut, sai tulla hänettä toimeen nytkin. Venäläisiä Gartz arveli leiriytyneen mailleen pataljoonan verran esikunnan majoittuessa hänen taloonsa. Ottaneet haltuunsa talon kaikki vierashuoneet.

– Toverikansa ... hyi helvetti! Tulla pakolla ... otta maa. Toveri, minu sanota ... Thomas Gartz kohotti turpean sormensa pystyyn. – Minä sano hyvä toveri anta ... Nämä otta. Paha toveri olla.

– Minäkin sitä menetin miehityksen myötä kapellimestarin virkani, ensimmäisille vapaapäivilleen Narvasta pääsyt Juhan myötäili. – Vaimoni menetti työnsä ja palkkatulonsa samoin.

– Minä sano; miehuusikään maata viljellä, viljellä maata aina. Olla kasvanu kiinni turpeeseen ... Kolhoosi

... mitä se on? Häkki ... karsina, vankila olla. Et vapaa. Ei itsellä mitä valta. Ei mikä oma olla. Työhalu pois mennä. Minä sano; minä tahdo luovutta heill maito, vilja, liha. Saada itse raha ... He otta kaikki. Ryöstä vanha mies putipuhtaaks. Toveri, he minul sanota ... Minä käsitä mitä semmone toveri kansa menetellä?

– Odottaa ... Meillä tuskin on muuta mahdollisuutta kuin tuskallinen odottaminen. Katsominen mitä tuleman pitää.

– He nöyryttä minua. Otta minulta valta ... oma elämä, oma tekeminen pois. Alamaine, köyhä, orja minusta olla tehty. Oma arvo ... kunnia riistetty.

– Isä! Isä hoi! Minulla on sinulle asiaa.

Puistossa tuoksui kukille, tuoreille lehdeksille ja kesäle. Gartzilta palaavat miehet ehtivät tuskin kääntyä kartanoon johtavalle pääkäytävälle, kun Anu viiletti tukka hulmuten vastaan.

– Mihin se isän tytöllä semmonen hoppu?

– Ryssät lähtevät tiehensä!

– Ryssät ... tiehensä. Juhanin sisällä sykähti, vaikkei hän kuulemaansa täysin uskonutkaan.

– Ryssät, ei noin rumaa kieltä saa nuori tyttö käyttää. Sano puna-armeijan sotilaat.

– Russa ... russa ... Gartz aivan kuin maisteli sanaa suussaan.

– Setä sano ryssä! Anu isänsä kiellon unohtaneena neuvoi.

– Russa ... pitkästä maassa asumisestaan huolimatta Gartz ei hallinnut täysin Viron kieltä. Alussa hän oli saksalaisena aivan liian ylpeä maan tavat ja kielen oppiakseen, vanhana ei enää kieli kääntynyt. Maahan tulostaan saakka hän oli kuitenkin ollut kymmenien käskijä. Ensimmäistä kertaa elämässään täydellisesti alistettu, pakotettu yhtäläillä tottelemaan kuin oli alaisiaan kymme-

niä vuosia käsenyt. Pakottaminen vanhana ruumiilliseen työhön oli saanut hänet nousemaan vastarintaan alistajiin vastaan.

– Mistä sinä tiedät, että sotilaat lähtee?

– Vankkurit ajettiin rappujen eteen. Niihin kannetaan sisältä kaikki.

– Tuskinpa sentään lopullista lähtöä tietää.

– Isä, minulla on sinulle toinenkin asia.

– Niin ...

– Äiti sano tarjoavansa kummisedälle kupillisen teetä.

– Ollaankin juuri tulossa. Juhan keihästi keppeinsä syksyllä varisseen vaahteran lehden. – Kipaise sinä edellä sanomaan, että tulemme tuossa paikassa sinne.

– Ihana lapsi. Niin vilkas ja herttainen. Gartzin miehi suli hetkeksi kaunista kummityttöä seuratessa, mutta painui menetyksensä muistettuaan entiseen harmauteen. Hänen lapsensa, kaksi poikaa ja tytär, olivat valmistuttuaan lähteneet kasvavan teollisuuden vaurastuttamaan Saksaan, koska se pientä Viroa paremmin tarjosi pystyville nuorille menestymisen mahdollisuudet. Aluksi Gartz oli lapsiensa Saksaan menemistä pahoitellut, nyt omaisuutensa menettäneenä hyvitteli. Saksalaiset tulisivat vielä. Kaksi Kruppin asetehtailla työskentelevää insinööripoikaa olivat vihjaisseet Saksan varustautuvan suureen sotaan. He näyttäisivät vielä. Löylyttäisivät venäläiset. Ajatus, joka ruokki ja ravitsi Gartzia. Piti pohjilleen nöyryytettyä miestä joten kuten pystyssä. Miehet lähtivät astumaan verkkaisesti kohti kartanoa.

Jakaessaan komendattiviraston käskyjä Samuel Tanek poikkesi Paul Leitun, Bettin veljen kotiin, joka vaimonsa ja aikaiseksi varttuvan poikansa kanssa viljeli pienehköä tilaansa. Vanhempi pojista opiskeli Tarton yliopistossa lääkäriksi. Nuorempaa ei lukeminen ollut alunalkaen kiin-

nostanut, joten hänet oli komennettu kolhoosin töihin. Nyt oli vuorossa Paul.

– Kansalainen Leitu. Komendanttivirasto määrää sinut Narvaan linnoitustöihin. Lähtö huomisaamuna Purun kulttuuritalon edestä kello seitsemän. Lapiro, hakku, kirves ja työsaappaat mukaan.

Porvarillisen maailmankatsomuksen omaava Paul ei peiteltyt Tanekia kohtaan tuntemaansa vastenmielisyyttä. Verevä suu nipistyi ja ruskeisiin silmiin syttyi jäinen kiilto.

– Sanohan, Tanek, miten suuri osuus komendanttiviraston käskyihin sinulla on?

– Tuohon minun lienee tarpeeton vastata.

– Kylällä hölistään sinun kantelevan meistä toisenmielisistä venäläisille pelkkää paskaa. Mitä sinä, Tanek, tähän sanot?

– Venäläiset eivät ole täällä minun pyynnöstäni vaan hallituksen. Turvaamassa olemassaolomme.

– Pihdeissään venäläiset meitä pitävät. Mitä muuta nämäkään Narvan linnoitustyöt ovat. Ei meitä lännestä mikään uhkaa.

– Eikö muka uhannut Puolaa, Alankomaita, Ranskaa, Norjaa, Jugoslaviaa ja Kreikkaakaan?

– Me olemme kokonaan eri asemassa. Ryssä meidän pahin vihollisemme on.

– Minä varoitan sinua, kansalainen Leitu. Sinä pääset tällä kertaa sillä, kun tulet aamulla kulttuuritalon eteen kello seitsemäksi. Ei minuuttiakaan yli.

– Entäpä jos en tulekaan? Paul silmäsi käskijäänsä ilmein kuin olisi katsellut yleistä porttoa, pultsaria tai napinvarasta. – Mitä?

– Kehotan tulemaan. Tietänet sanomattakin, mikä on vaihtoehto.

– On siinäkin meillä yks ryssänkätynä.

– Paul. Mene herran tähden, Paul. Miksi sinä Tanekia syytät? Komendantti määrää asukasluettelon perusteella, Taima miehensä jyrkästä kieltämisestä pelästyneenä hätäili

– Minä kyllä tunnen tämän kommunistin.

– Rehellinen mies Tanek on. Ikänsä suurissa kartanoissa raskasta työtä raatanut mies.

– Paskarenkinä saisi nytkin ahertaa. Ei käskijänä.

– Lähdetkö sinä, kansalainen Leitu, suosiolla linnoitustöihin?

Mentävä. Pakko mikä pakko. Paulin ilme epärooi, pehmeni vähitellen, vaikkei mieli suoraan myöntymiseen lientynytään. – Heinäntekokin lehmälle, hän kiistaa pitkittääkseen ynähti. – Aakenkin olet määrännyt kolhoosin töihin.

– Vain seitsemästä neljään, Tanek toistakymmentuntiset työpäivät tuoreessa muistissa vähätteli. – Illat päivän parasta heinätyaika ovat.

– Raadatko sinä pellollasi yökaudet?

Samuel Tanek nousi. Uusi asema lähes rajattomine valtuuksineen oli nostanut hänet siitä alemmuuden suosta, jossa hän oli vuosikymmenet rämpinyt. Paljon haltijana hänellä oli kiire. Kolhoosia oli johdettava, jaettava komendanttiviraston käskyjä ja valvottava, että Maakunnallisen Toimeenpanevan Komitean määräyksiä noudatettiin. Tammsalun kartanon ohi kulkiessaan hän näki Thomas Gartzin juttelevan Juhanin kanssa pihamaalla ja poikkesi sinne.

– Kansalainen Gartz. Eikö sinun pitänyt olla toveri Kuupekin apuna siirtämässä karjaa ensimmäiseltä laidunlohkolta kolmannelle?

– Kansalainen ... Hienostunut Gartz mulkaisi kulta-sankaisten lasiensa takaa entistä renkiään halveksivasti.

– Minä koska sinu kansalaine olla ... Enkä koska tulla kansalaine olema.

– Kuulostaisiko sinusta renki paremmalta? Odottamatta vastausta Tanek käski: – Menet heti toveri Kuupekin avuksi lehmiä kolmannelle laidunlohkolle siirtämään.

– Mene ... Jumala, mikä aika anta minu elä ...

– Kesähän nyt on ... Ei karjan siirtämisellä niin tulenpalava kiire liene, Juhan sanoi. – Herra Gartz hörppää vieraanaamme kupin teetä. Menee kyllä sen jälkeen karjaa siirtämään.

Tanekin ehtimättä uusia käskyään miehet katosivat kartanon suojiin, ovi läimähti kiinni ja Tanek, kylänsä vaikuttaja, tunsu sisällään jotain, joka karvasteli ja kipinöi. Nosti halun tehdä jotain, mihin hänen uusi asemansa antoi mahdollisuuden. Sinä saatanan verenimijä tulet tätä vielä katumaan.

Taneli Kuuks, jäyhä äijänköriläs, muokkasi ruismaataan. Rinnan toisten maanviljelijäin kanssa hänkin oli käskyn käydessä luovuttanut pääosan karjastaan ja pelloistaan uusmaansaajille. Saanut luvan viljellä muutamaa hehtaaria itse, kasvattaa vuodessa sian, lypsää lehmänsä ja tehdä työnsä kotiin jääneellä hevosellaan. Tähän saakka. Huominen oli tietymätön. Kääntäessään saran päässä ajokkiaan Kuuks näki pitkän venäläisen sotilaan loikkaavan tieltä juuri muokatulle saralle ja lähtevän astumaan häntä kohti. Sotilaalla oli kivääri hihnasta olalla, ilman nähtävää käyttämisen uhkaa.

Hevosta se. Ei sillä muuta asiaa. Kuuks tähyili harmistuneena pitkin metsän reunaa, jossa hänen puun haaraan isketty vesurinsa roikkui ja jolla oli hevosta lepuuttaessaan kassaroinut vesoja ojien varsilta. Tapasi noutaa sen, mutta muuttikin mielensä. Sotilaalla oli kivääri, ja mitäpä hän vanha köntys nuorelle muutenkaan.

Volga Volga, äiti armas.

Volga vuolas, kaunoinen ...

– Hoilaa solttu, hoilaa vaan. Hoilaa niin että ...

Ensimmäisen maailmansodan jälkimainingeissa Viron pyrkiessä itsenäiseksi Kuuks oli taistellut eversti Laidonerin voitokkaissa joukoissa venäläisiä vastaan. Nyt olivat sodat hänen kohdallaan soditut. Kuuks hieraisi työn

kouristamia, kömpelöinä harittavia sormiaan, joissa näkyi rumia, mustankirjavia verenpurkaumia. Ei ollut sormista asetta laukomaan, koppuroista. Sai vieras maassa mielin määrin mellastaa. Sovinnolla se oli viimeinenkin hevonen annettava.

Peukalohankastaan kiväärin hihnalla ylös ja alas vii-
lettäen tulija läheni pitkin askelin. Missä tahansa hän
oli käynytkin, hevonen oli luovutettu armeijan käyttöön
suosiolla. Silti ei hevosten pakko-ottaminen ollut nuorelle
hyvän tahtoiselle sotilaalle mieleen. Hänet oli määrätty
vain, koska hän entisenä kolhoosin työläisenä hallitsi
eläinten käsittelyn ja osasi auttavasti Viron kieltä. Hän
nappasi ojanpenkalta suolaheinän ja sitä pureskellen as-
tui verkkaisemmin lopun matkaa.

– Tere tere! Kansalainen. Minä sinu hevosta ...

– Äääh ...

– Huoltopäällikön käsky, kansalainen. En minä pa-
huutta sinu hevosta mangu.

– Jassoo.

– Sinulla, kansalainen, hyvä tamma olla. Ihailun välke
silmissä sotilas siveli tamman selkää, taputteli lautasille
ja kohautti häntää. – Sinä kerralla hyvä tamma olla.

– Onhan siinä hevosta ... Ihan olemalla.

– Kansalainen, minu asja ei hyvä olla. Minä ymmärtä.
Sinulla työ keske ... Sinu paha olla ... Mutta sinä otta
huomio ... Minä olla käsky saanu.

– Mitäs tulit ... minun pellolleni.

– Mitä sinä, kansalaine, tarkotta?

– Mitäpä minun ... vanhan ukon sanoista.

– Sano minulle ... Sano selvä, mitä sinä tarkotta.

– Omia houreitani höpäjän ... hautaan menevä ukko.

Eivät minun sanani maailmaa heilauta.

Hevosensa menetykseen vähitellen mukautuen Kuuks
katseli viisivuotiasta tammaansa, jonka oli keväällä en-

sikertaa astuttanut. Sassan jalomuotoista päätä, kaulan ylvästä kaarta ja lautasia, jotka pollottivat kuin satakiloiset jauhosäkit. Sama vahva hyväntapainen hevossuku jo kolmannessa polvessa.

Kuuks muisti Sassan syntymisen kuin eilisen päivän. Toukokuun hämyinen aamuyö. Emän hätäistä härhätystä ja levotonta kieppumista ympäri karsinan. Polttojen voimistuessa hän oli hellin käsin levittänyt märkää, turvonnutta vasainta. Työntänyt kätensä syvälle kuumaan limaiseen pehmeeseen ja kiskonut syntyvää etujaloista polttojen työntäessä takaa sysäyksittäin. Emän selkä köyristyy, silmät seisovat, se painaa turpansa permantoa vasten. Varsan etujalat ja pää näkyvät jo. Kohdun voimallinen supistus, raju työntö ja kuoton ympäröimä limainen varsa pitkin pituuttaan karsinan kuivilla pahnoina. Sen nostelua ja kääntelyä emän nuollessa ahnaasti jälkeläistään kuivaksi. Pitämistä pystyssä kun horjuva varsa häntäänsä liputtaen, niska kekassa urkittaa suuhunsa runsasta maitoa pursuvaa nisää.

Sitä syntymisen ja elämän jatkumisen riemua. Kuin kesäistä pyhäaamua kaikki. Rekivetona Kuuks oli valjastanut ensimmäisen kerran Sassan kevyen kappireen eteen, vuotta myöhemmin opettanut kevyempiin töihin. Nyt oli vieras peräämässä tammaa, joka oli hänen unensa ja elämänsä. Mielettömään sotaan, josta he virolaiset tuskin kuuna päivänä mitään kostuisivat. Kuuks oli nähnyt, mitä sota pahimmillaan hevosille oli. Näki Sassan reuhtovan verissään kranaatin repimänä. Kuuli korvissaan Sassan tuskaisen hirnumisen, näki kivuliaan uupumisen veren pulputessa esteettä ratkenneista suonista. Sassan vasenta takajalkaa nyki, silmät samenivat, jäivät kelmu päällä tuijottamaan tyhjinä tyhjyyteen.

Kostuneita silmiään pyyhkien, sotilaaseen vilkaisematta Kuuks ärähti:

– Riisu valjaista ... Vie se tamma!

– Harasoo harasoo! Sotilas nyökytteli helpottuneesti nauraen päätään ja vahvat valkoiset hampaat välkkyivät.

– Sinä kansalainen ymmärtä. Harasoo harasoo! Nämä virolaiset olivat todella leppoisaa, taipuvaista kansaa. Ei huutoa, ei rähinää. Näiden kanssa kelpasi. Helpottuneena hän kumartui avaamaan setolkkaremmejä.

– Saatko sinä ollenkaan auki?

– Minä saada ... Olla juuri auki tulema.

Kuuksin selkä oli epämukavalla haran kuljetuskaarella istuessa jäykistynyt. Hän nousi vaivalloisesti ja lähti jalat harallaan töksähtelevin askelin katsomaan.

– Nooh ... pysy paikallasi.

Kiskoessaan pitkän rupeaman raskasta haraa tamma oli nälkiintynyt ja kääntyi hamuilemaan kyntäessä irronneita ruohoisia mättäitä. Työnsi kääntyessään remmejä avaavaa sotilasta selkä edellä Kuuksia vasten. Sotilas aisti Kuuksin pahanhajuisen hengityksen, jonka arvasi johtuvan ukon rikkinäisistä pesemättömistä hampaantyngistä ja päästäkseen nielemästä epämieluisaa löyhkää yritti painaa tammaa takaisin siinä kuitenkin onnistumatta. Sassa oli saanut hampasiinsa ruohoisen mättään, jota päätään niekutellen puisteli silmien kutsuessa tuuheiden otsajouhien takaa isäntäänsä:

– Tule pitämään! Ei tästä muuten heinät irtoa.

Sassa, oma Sassa! Säälä, hellyys, halu pitää tammansa tulvahti koskena Kuuksin mieleen. Sinutko ne oman kasvattini sotaan veisivät? Ei ei! Sitä ei saa tapahtua. Sinua ei viedä sotaan ... ei ainakaan tämä mies ... Minä tapan, kuristan tuon saatanan ryssän.

Tiukka solmu hölleni, mutta samalla sotilas tyrmistyi, kun tunsu hikisen käsivarren kiertyvän kaulaansa ja alkavan kuristaa. Pitkä sotilas ei kuitenkaan säikähtänyt vaan kumartui rajusti ja tapasi terävällä lonkan heilau-

tuksella heittää jalat koholla rimpuilevan Kuuksin tanteeeseen. Hänen epäonnekseen Sassa painoi uutta turvetta hakiessaan peräkkäin äheltäviä miehiä niin rajusti, että nämä kellahtivat nurmikolle selälleen. Kuuks kömpelönä alle käsivarsi sotilaan kurkun ympärillä.

– Sassaa sinä ... kuradi kurat ... et ...

Kantapäällään mullikosta ponnistaen sotilas viimeisillä voimillaan yritti puskea hartiansa Kuuksin irvistelevien kasvojen päälle tukehduuttaakseen tämän ennen omaa tukehtumistaan, mutta ei tässäkään onnistunut. Hänen kasvonsa vääristyivät, kurkku alkoi korista, kieli möklähti suusta ja musteni yhdessä kasvojen kanssa.

Myös Taneli Kuuksin voimat olivat lopussa. Hänen käsivarttaan särki, hiki kirveli silmissä ja näköä hämärsi. Juuri kun hän lopulleen uupuneena oli pakotettu heltittämään hän tunsikin, miten sotilaan ruumis sylissä velttoni, kyynärpäät lakkasivat hakkaamasta kylkiin ja pää retkahti rintaa vasten.

– Sassa! Riemastunut Kuuks työnsi sotilaan päältään ja kohotti kätensä vilkuttaakseen voitosta tammalleen.

– Sassa ... me voitimme ... Sinua ei viedä sotaan. Kuu-litko Sassa! Sinä saat jäädä ... kotiin.

Narva, maansa kohtaloihin useissa sodissa verisitein kytkeytynyt, moneen kertaan omistajaa vaihtanut kaupunki Viron itärajalalla varustautui jälleen sotaan. Tuhannet miehet rakensivat piikkilankaesteitä, pika- ja konekivääripesäkkeitä, kaivoivat ampuma- ja juoksuhautoja, hyökkäysvaunuesteitä, ampumatarvike- ja miehistökorsuja. Sadat juntat putoilivat raskaasti paalujen päihin ja junntaajat ähkiivät. Sadat miehet vahvistivat hirsivarveilla ja vitsakimpuilla korsujen ja konekivääripesäkkeiden kattoja, tukivat juoksuhautojen seinämiä ja raivasivat ampumasektoreita. Ympäriin pälyillen, laiskanlaista tahtia, mutta sittenkin.

– Hui snim! (vittujako me näistä) Jätetään koko homma ja lipsitään kotiin.

– Sinäpä sen kuiskasit!

– Sen kun alat nostella. Perästä tullaan.

– Ei tästä hepusta kiinni ole.

– Omia hautojamme täällä kaivetaan.

– Minä luovuttaisin sen homman mieluusti sureville omaisilleni.

– Jaa-a ... Ettäkö ihan sinuakin joku surisi?

– Toveri, kuradi kurat! Ryssä on ryssän toveri! Verenimijä meille. Linnoittakoon rajansa. Vittujako se meille kuuluu. Veljet, etten sanoisi vahingossakaan toverit. Vis-kataan lapiot, hakut, kirveet ja juntat hut hiiteen ja lip-

sitään kotiin Heidien, Maimujen ja Leidojemme luo. Jo viikkokausia poissa oltu. Kyllä hyvänä pitää.

Paul Leitu, linnoitustyömaan äänekkäin uuden järjestelmän vastustaja, ei heittänyt montakaan pistoa multaa tai heilauttanut hakkua, kun lähti lapioineen ja provosoi-vine puheineen pitkin juoksuhaudan reunaa nostattamaan työnteon vastaista mielialaa. Häntä myös kuunneltiin. Jo ulkoisella olemuksellaan Paul vetosi miehiin. Runsas kiharainen tukka, terveesti ruskettuneet kasvot ja rehevä virolaista murretta suoltava suu. – Nostakoon kätensä, joka Virolle uskollisena nousee venäläisiä vastaan.

- Täällä nousee!
- Puhut veli oikein ja viisaasti.
- Nousee kyllä täälläkin.

Kymmeniä käsiä kohosi ja hyväksyviä huutoja kuului pitkin mutkittlevaa juoksuhautaa. Lapiot, hakut ja kirveet heiluivat korkealla.

– Kapinoitteko te siellä! huudettiin metelöitsijöille vie-reiseltä pesäkkeeltä.

- Työt poikki!
- Viron puolesta.
- Oikealla olette pojat asialla.
- Täälläkin nousee räpylät pystyyn.

– Hyvä veljet, oikein hyvä! Paul nousi konekivääri-pe-säkkeen matolle tullakseen paremmin kuulluksi. – Pojat; huomen on saksalaisten ... Kun saksalaiset ovat jonain päivänä täällä ... Narvan porteilla tykkeineen, tankkei-neen ja stukineen, niin huomenna ne ovat laukanneet yli maan. Paskat! Turha meidän on saksan sotakoneis-toa ja viimeisen päälle trimmattuja sotilaita vastaan py-ristellä. Toiseksi siinä jäädään. Ja jottako nämä pahai-set paskapoterot, Paulin suu vääntyi halveksivaan vir-neeseen, nämäkö pahaiset paskapoterot muka estäisivät mahtavaa sotakoneistoa rysäyttämästä iivanaa polvilleen?

Rullaamasta Uralille? Minä Paul Leitu kysyn; onko joukossamme yhtään niin pahaista älykkämpiötä, joka moista höpötystä uskoo? Ja onko tarvetta uskoakaan. Tiet tehkää tasaseks, sanotaan eräässä virren jakeessa. Oikein sanottu. Parempi meille jokaiselle, jos vieruaisimme sakupojille tiet Uraliin saakka. Hui snim! Vielä kerran veljet: Lapiot, hakut, kirveet ja juntat hittoon! Lähdetään kotiin. Joka iikka.

- Mentiin kanssa. Ei tämän pojan hattua haittaa.
- Hui snim!
- Kotiin!
- Kerrasta työt poikki!

Pitkin juoksuhaudan reunaa lähenei Juhan. Sovittelija, realisti, useimpien maanmiestensä arvostama, miehittäjän luottama, mutta myös lankonsa kiihotustyöllään useaan otteeseen kiusalliseen asemaan saattama. Yhtä lailla kuin kapinoijia, oli myös pakon edessä vaikenovia, jotka eivät haluneet enempää saksalaista kuin venäläistäkään isännäkseen. Niitäkin, jotka sanoivat Paulin kiihotustyöstä:

– Vaienna. Sinulle, kansalainen Tammsalu, vaientaminen kuuluu. Sinä olet pomo. Hoida homma tai ...

Juhanin ei tarvinnut kysyä, mitä tuo ”tai” merkitsi. Hän tiesi sen. Myöskin sen, että asian järjestely oli käynnissä. Jo huomenna saattaisi olla vuorossa käytännön toimenpiteet. Miten sydämensä pohjasta hän inhosikaan nykyistä ammattiaan. Kiihotustyötä puolin ja toisin. Suukopua, katkeruutta, kantelemista, vetelehtämistä työssä, tai ällöttävää intoilua. Miten hän kaipasikaan aikaa musiikin parissa laivaston kapellimestarina. Juhlia, puistokonsertteja ja paraateja. Hän soittokuntineen marssivan joukon etunenässä. Tam tam ... ta ta ta tam ... Vapaa-aikojen kiireetöntä työskentelyä puistossa ja puutarhassa. Lasten kanssa peuhaamista. Juhlia ja vastavierailuja, joissa Bet-

ti illan kuningatterena yläpuolella muun joukon. Kunpa nuo loistoajat vielä palaisivat?

– Paul, hän veti lankonsa käsipuolesta tyhjään, puoli-valmiiseen konekivääripesäkkeeseen, jossa tuoksui mahorkalle, mullalle ja tuoreelle puulle, ja jota valaisi matala pitkulainen ampuma-aukko. – Paul, lopeta herran tähden tuo arvoton suunsoitto. Olet merkitty. Mustalla listalla. Varo tai joudut vastaamaan puheistasi.

– Sinäkö siitä välittäisit?

– Olet Bettin veli. En haluaisi sinulle mitään pahaa.

– Nuole sinä vaan ryssäisäntiesi perseitä!

– Paul, minä en tiedä, mitä sanoa. Menet kuvottavan pitkälle, Paul.

Paul kurkotteli ampuma-aukosta metsään raivattua etumaastoa ja valon ja varjon häilyessä kireillä kasvoilla sylkäsi halveksivasti.

– Tätä olisi tarvittu ennen ... tuonne itään päin antavana. Teetitkö sinä sen? Kukkoilitko, käskitkö nykytavalasi miehiä lapio kädessä heilumaan? Et. Sinä odotit tätä madellaksesi ryssäisäntiesi edessä. Omaa maatasi, omia miehiäsi vastaan sinä toimit.

– Paul, sinä piruilet. Tiedät hyvin, etten minä ole ikinä määräävässä asemassa käskijänä ollut.

– Minä viis veisaan selittelyistäsi. Anna minut ilmi. Usuta punaiset verikoirat kimppuuni. Pureta niillä, pieksätä selkänahka verille, paneta tyrmään. Karkotuta vaikka Siperian hyiseen helvettiin. Mitäpä sinulla ryssän kapellimestarilta muuta voikaan odottaa.

– Luoja noita sinun puheitasi, Paul. Hyvä luoja!

Juhan kääntyi. Ei hyödyttänyt jatkaa kiistaa, josta sai vain pahan mielen. Mitä hän vähäinen työnvalvoja nykytilanteessa mahtoi, kun eivät isoisemmatkaan mahtaneet. Tämäkin kausi oli elettävä ohi ... Mikä onni olisikaan jättää tämä ristiriitojen, kiihotuksen ja suukovun helvet-

ti ainiaaksi. Jumalani! Vapauta minut tästä. Anna tämän painajaisen loppua.

Seuraavana, kaikkina lauantaina siitä lähtien Juhan horjui vapaapäivilleen vahvassa humalassa.

Jotta sotilaalta saadun varsan kasvaminen olisi saanut vauhtia, sitä oli ruokittu pullosta lehmänmaidolla useita kuukausia, joka oli saanut varsan kiintymään hoitajiinsa lujin sitein. Se astua keputteli häntäänsä viputtaen ja päättään niekutellen naisten perästä puistoon ja puutarhaan. Olisi kipitellut saliin ja keittiöönkin, jos vain olisi laskettu. Hamusi pehmeällä turvallaan ruokkijansa käsiä ja kasvoja, höplötteli huulillaan sokeripalan Anun suusta ja lipaisi mielihyväänsä osoittaakseen kielellään. Pehmeine turpineen ja perästä kipittelyineen ja ilkeine oikeineen – se saattoi joskus potkaista sivauttaa – siitä oli tullut talon lemmikki. MAIJE KULTA, isoilla kirjaimilla. Sitä kysyttiin, ellei se kotiin tullessa ollut vastassa pihamaalla tai nuokkunut siestaansa lähimmän puun alla. Kun Juhan kiistan jälkeisenä lauantaina palasi kotiinsa, rötkötti Maije pihanurmella loikovien tyttöjen välissä. Juhan pörrötti ensimmäisenä ylös kapsaltaneen Maijen ot-satukkaa ja rutisti tyttärensä lämpimästi syliinsä.

– Omat isän työtöt ...

Hän suuteli tyttäriään poskelle ja tapasi sisällä hyväillä yhtä lämpimästi vaimoan, mutta tuli kylmästi torjuttuksi.

– Menehän siitä ...

Työharminsä viinaan hukuttanut Juhan peräännyti askelen. Mutta hellyys, tarve hyväillä ja tulla hyväilyksi

voitti, ja hän pyöräytti raparperipiirakkaa leipovan vaimonsa kaulimiseen päivineen syliinsä. – Kallis.

– Huh ... mistä sinä olet viinaa saanut?

– Pari grogia Keida Salekin kanssa Narvassa otettiin.

Mitä ne isossa miehessä meinaa.

– Runsaitapa ovat taas grogisi olleet.

– Minä olen kaivannut sinua.

– Iso on ikävä ... Ihan salkussa asti kolisee.

– Olutta ... Minä lämmitän saunan. Otetaan kylvyn päälle ryyppy.

– Tiedät hyvin, etten ota tippaakaan. Lopeta jo sinäkin. Käännä!

– Näinkö? Ka...katso, Betti, näinkö? Juhan kääntyi. Ensin horjahdellen sivuttain. Sitten leveä selkä kokonaan Bettiin päin. – Ka katso! Hän kurkisti silmät harittaen hassunkurisena olkansa yli.

– Olen kääntynyt ... Katso, minä olen kääntynyt.

– Sinun kanssasi ... Hymynväre kaunisti sittenkin Bettin kasvoja. Sai pitkän eron jälkeen sanomaan:

– Jos mies miellyttää ... on kuten sinä, hän saa juoda, olla humalassa ... vaikkapa pierrä. Hänestä ei voi olla pitämättä.

– Minulla ei ole ollut helppoa.

– Minä tiedän sen.

Betti ei sanonut enempää. Hän tiesi linnoitustyömaalla käydyt kiistat. Tulisivatpa vain saksalaiset pian. Syvimässä mielessään hän ihaili saksalaisia, jotka menivät, menestyivät, olivat hyvää vauhtia kohoamassa ehdottomiksi maailmanvaltiaiksi. Miten komeaa olisikaan olla saksalainen?

Lauantai-ilta hiljeni vähitellen yöksi. Jossain narskui sotilaskenkien alla hiekka ja leirintäalueelle ilmestyi uudet vartijat kuin aaveet mustasta yöstä vanhojen kadotessa majapaikkoihinsa. Sitten oli hiljaista jälleen. Tuntui kuin

Viro, koko maailmakin olisi kuin henkeään pidätellen valmistunut kohtaamaan jotain, joka leijui uhkaavana ilmassa, tiheni lähes käsin kosketeltavaksi, ja josta puhuttiin hyvin pelokkaasti kuiskutellen.

Muutamaa päivää myöhemmin Thomas Gartz sai Tartosta vieraakseen nuoruuden ystävänsä. Liikkeenharjoittaja Arno Kappel oli uutta pidätystä pelätessään taivaltanut kymmenen peninkulman taipaleen jalan. Etupäässä metsiä myöten kellonsa ja auringon avulla suunnistaen. Haukannut levätessään mukaan varaamansa eväspalat.

– Helvetti ... meidän vanhasta koulukaupungista on tullut asukkailleen maanpäällinen helvetti, hän istumaan lysähdettyään puuskutti kasvot järkytyksen juonteissa. Ihmisiä pidätetään, raahataan kuulusteltavaksi ja heitä katoaa suurin joukoin.

Gartz komensi Hildurin, taloudenhoitajansa, ainoan entisestä palveluskunnastaan laittamaan ystävälleen ruokaa ja ryypättävää.

– Näyttikö pidätyksiin olevan jokin määrätty yhdenmukaisuus? Puolue, ammatti tai ...?

– Ei mitään. Kappel kuivasi kultasankaisia silmälasiaan. Jääne miehitystä edeltäneestä ajasta. – Ei mitään, joka näyttäisi olevan sidoksissa johonkin selvästi havaittavaan. Kaupungilla huhuttiin, että yksi pettureista olisi Oskar Härma. Taksikuski, jolta riittäisi vihje viemään miehen Siperiaan. Varmuutta ei ollut ... Minullakin oli parhaimmillaan neljä apulaista. Nyt korjailen yksin vähien asiakkaiden kelloja ja vaihdan käyviin. Ketä sellainen työ uhkaa varsinkin, kun ottaa huomioon kor-

kean ikäni? Ei syytä pidättämiseen mitään. Valmaa, vaimoani siinä ennen uneen vaipumista varoittelin: Älä annaudu tuntemattomien kanssa juttusille ja punnitse sanasi tuttavienkin kanssa ... Puolenyön tietämissä herään oven rynkytykseen. Avatkaa! Täällä miliisi! Lähdet mukaan, minulle sanottiin, kun menin avaamaan. Hät hätää annettiin vetää kengät jalkaan ja vähän vaatetta päälle.

– Minne ne sinut veivät?

– Paplerin kadun varrella olevaan taloon. Sinähän tiedät? Paksut kiviseinät, pitkiä käytäviä ja pimeitä, löyhkääviä sellejä. Monen tartolaisen matkan pää ja vielä useamman välietappi matkalla Siperiaan tai Moskovan taakse ...

– Mitä ne sinusta kaiken kaikkiaan halusivat?

– Kokonaiseen vuorokauteen ei mitään. Ei ruokaa, ei juomista, vain pimeä ulosteille lemuava selli. Vasta seuraavana yönä minut vietiin kuulusteltavaksi. Hirvittävän kirkas valo ... repi pimeään jälkeen silmiä. Olet kansan vihollinen. Välität tietoja saksalaisille ... Tuulesta temmatuja syytöksiä, joissa ei ollut päätä ei häntää. Eräitä kiikutettiin. Niitä hirvittäviä yöllisiä tuskanhuutoja.

Vuorokauden ummelleen Gartz kuunteli ystävänsä kauhujuttuja ja koska ei voinut tämän turvallisuutta kotoon taata, saatteli miehen runsaiden eväiden kera tuntemiensa metsäsissien leiriin.

Vajaata viikkoa myöhemmin levisi tieto: Useilta maaseutupaikkakunnilta; Väike-Maarjasta, Rakveresta, Tapalasta ja Jaagupista oli kadonnut ihmisiä. Huhujen päiväpäivältä vahvistuessa myös Thomas Gartz alkoi odottaa vuoroaan. Sulkiessaan illalla oviaan hän tähyisi huolekkaana hämärtyvälle pihalle, puutarhaan ja varsinkin pihaporin takana kapeana nauhana etenevää tietä. Mistä sen tiesi Tanekin ...? Kun hänen määräämään tottuneen miehen oli työläs sopeutua tilanteeseen, jossa kymmeniä vuosia

nuorempi, entinen maarenki käski häntä. Kuradi kurat! Gartzin otasuonet pullistuivat, sormet puristuivat nyrkkiin ja silmissä paloi synkkä tuli. Helvetti, miksi elämän pitikin mutkistua. Onneksi lapset olivat Euroopan matitekijäksi kohonneessa Saksassa. Eivät tarvinneet isänsä alennustilaa nähdä. Pojat tehtävissä, joissa ei ollut pelkoa edes rintamalle joutumisesta. Tyttäreillä samoin hyvä virka ja menestyvä aviomies. Kun vain – tämä oli Gartzin hartain toive – Saksa ehtisi räväyttää tehokkailla aseillaan ennen pahinta.

Jokin näytti liikahtavan pihaportin takana ja rapuilla tähyilevä Gartz vetäisi pistoolin taskustaan, jota oli onnistunut piilottelemaan tänne saakka. Näkikö hän vanhoillaan kummajaisia? Gartz laskeutui raput ja astui ikäisekseen ripeästi poikki pihan ja avasi portin.

– Onko täällä ketään?

Sanat kajahtivat pimeässä oudon kankeina. Katosivat vastausta antamatta puiston hämärään. Sitten alkoi soraatiellä rapsahdella ja Gartz kohotti jälleen pistoolinsa.

– Ei se ainakaan ihminen ole.

Kevyt rapina hiekkatiellä läheni ja pian Gartz tunsii tulijan. Harmo. Lähimmän naapurin ukko Stokken suuri saksanpaimenkoira. Harmo tönäisi kostealla kuonollaan Gartzia polviin ja tämä kumartui rapsuttamaan koiraa leuan alta.

– Harmo poika. Oletpas sinä vaan kiltti, kun tulet minua, vanhaa ukkoa katsomaan. Tuomaan Mikkelsiltä terveisiä. Sillä lailla. Tämä oli sinulta oikein kauniisti tehty. Niin sitä kunnon naapurin pitääkin ... No no no ... Jopas sinulle äkkiä kiiru tuli ...

Harmon kuono heilahti ja ilme valpastui, kun tienvarren pusikosta kuului sotilaiden leiriytymisen tuomien loiseläjien, rottalauman nälkäinen vinkuminen ja tappelu. Kuono maata viistäen, korvat pörhössä Harmo pyörähti

ääntä kohti ja seuran menetyksestä pettyneesti jupisten Gartz lähti asuntoonsa, jossa majoillut esikunta oli pari päivää takaperin poistunut joukkoineen länttä kohti. Avarat huoneet kaikuivat askelista, huusivat tyhjyyttään, kun Gartz valoja sytyttämättä kolisteli huoneesta toiseen. Kulautti kamarissaan aimo paukun viinaa ja paneutui kiirehtimättä, vanhan miehen hurinoitaan höpisten makuulle.

– Avatkaa!

Hän arveli nukkuneensa kaksi, korkeintaan kolme tuntia kun heräsi voimakkaaseen ulko-oven rynkytykseen.

– Avatkaa! Avatkaa heti!

– Jaaha ... Thomas Gartz ei tarvinnut arvailla ovien rynkytyksen syytä. Se oli edessä lähtö. Siperiaan. Sinne sopi. Sinne oli hautautunut tuhansittain ihmisiä monista maista. Mutta saksalaiset tulisivat. Hänen ei tarvitsisi kuin nujertaa hakijat, piileskellä muutama päivä ja Siperian uhka olisi tiessään. Pelkäämättä tippaakaan Gartz vetäisi kengät jalkaansa, aamutakin ylleen ja poisti saksalaisella ylpeydellä pistoolista varmistimen. Thomas Gartzia ei vietäisi kuin vinkuvaa sianporsasta.

Oveen rynkytettiin jälleen, jotta pihtipielet ruskivat.

– Täällä miliisi! Viimeisen kerran ... Avatkaa tai murramme oven.

– Tullaan tullaan! Ei vanha mies lentämällä.

Tyynenä, vakain käsin Gartz varmistui vielä kertaalleen pistoolin toimivuudesta. Oikean käden etusormi herkkänä liipasimella, valoja sytyttämättä hän hymyn karehtiessa suupielessä kiersi avainta. Yhdeksän panosta makasiinissa ja kymmenes piipussa. Hakijoiden passasi mitellä taitojaan entisen mestariampujan kanssa.

Pukiessaan ylleen Gartz muistutteli kuin pahaa unenäköä, miten ja missä järjestyksessä asiat oven raottamisen jälkeen lähtivät rullaamaan. Yksi oli ainakin varma: Hänet oli nujerrettu. Vahva käsi oli salamana tarttunut asetta pitelevään käteen, painanut tulta syöksevän piipun kynnystä kohti, häntä oli työnnetty voimalla takaperin, tintattu leukaan jotta veri tihkui vieläkin kukkakaaliksi turvonneista huulista. Pistooli oli väännetty kädestä parempaan talteen ja häntä oli selvällä saksan kielellä käsketty pukeutumaan.

– Mihin minut viedään?

– Sitä tietoa sinä et tarvitse. Me pidämme huolen, ettet matkalla eksy.

– Jaaha. Jassoo ...

Hakijoita oli kolme. Gorillamaisia miehiä, jotka jo ensiotteista lähtien hallitsivat tehtävänsä. Kumosivat ajatuksenkin merkittävästä vastarinnasta. Sulloessaan matkalaukkuun vaatteitaan ja muita vähäisiä tavaroita, jotka hänen sallittiin ottaa mukaan Gartz tunsikin vieläkin oikean käden rannettaan jomottavan. Sitä oli ensin puristettu, sitten väännetty, jotta luut ruskivat. Laskostettuaan laukkuunsa pyyheliinan ja peitehuovan vanhin noutajista tarttui Gartzin käsipuoleen.

– Riitti. Laita hattu päähäsi. Lähdettiin.

– Ottaisin vielä villapaidan ja sukat.

– Nopeasti sitten ... Ja nyt alat nostella.

Kun Gartzia työnnettiin ovelle heitti nuorin hakijoista hänelle hatun.

– Laita päähäsi! Saattaa olla pakkasilla tarpeen.

Norja, Alankomaat ja Ranska, puolet Keski-Euroopan maista ja osa Afrikkaa oli Saksan hallinnassa. Vajaata kaksituhatta kilometriä Uralille ei ollut tehokkaille panssarivoimille matka eikä mikään. Gartz oli varma, ellei häntä puhallettaisi hengiltä hän palaisi vielä. Jo ennen joulua Venäjä olisi polvillaan. He palaisivat Siperiasta riemusaatossa. Voittajina.

– Talveen astiko arvelit reissun kestävän?

– Venähtää pitemmäksi kuin ehkä luuletkaan.

Rappujen edessä odotti sammutetuin lyhdyin synkän näköinen kuorma-auto. Karkeatekoinen kuljetuskoppi lyhyellä lavalla, jonka ikkunat olivat sisäpuolelta ristikoituneet. Gartz ei ollut vielääkään turvallisuudestaan huolestunut. Ikävuosistaan huolimatta hän oli terve ja vahva. Hän kestäisi puolen – tarvittaessa vuodenkin rääkin vankeudessa, pakkotyöleirillä Siperiassa, missä tahansa. Näki yhden miehistä istuutuvan kuljettajan paikalle ja toiset kaksi korkean sermin taakse häntä vastapäätä. Auton kääntyessä pihatieltä hän tokaisi saksaa puhuvalle:

– Ehditte ensin, mutta minä sanon teille: Teette minua Siperiaan raahatessanne turhaa työtä.

– Venäjällä on vuosisatoja ollut tapana karrätä roskaväensä alueille, jossa heistä on vähiten haittaa.

Gartz suoristui. Harmaantunut pää kohosi ylpeänä.

– Tällä kertaa te kuitenkin erehdytte. Ensinnäkään ette jahtaa roskaväkeä vaan Viron aatelia. Toiseksi: kun Saksa lähtee liikkeelle, ja se aamu valkenee pian, teidän savijaloilla kompuroivan jättiläisvaltionne päivät itsenäisenä kansakuntana ovat luetut.

– Sanoppa milloinkaan yksikään länsivaltio on Venäjän vallannut. Verissäpäin meiltä vieras kotiinsa palaa.

– Ensimmäinen kerta se on aina ensimmäinen. Takaan, että puolen vuoden kuluttua suuresta maastanne on vain torso jäljellä. Jouluna viimeistään parutte kurkku suorana surkeuttanne. Sitäkin, että olette syntyneet likaisiksi venäläisiksi.

– Meitä kuolee, meitä revitään miljoonia kuulilla ja kranaateilla riekaleiksi, mutta meitä jää ... Me voitamme sodan, päättävä ääni pimeään takaa vakuutti. – Kun aseet lopulta vaikenivat meidän Suuri Johtajamme Stalin, saanelee Saksalle rauhanehdot.

– Tuopas vasta ... Gartzin huulet vihelsivät ja ääni soinnahti halveksivana. – Jaksattekin olla suurisuinen. Eten sanoisi röyhkeä.

– Jo vilkaisu karttaan sen sanoo. Venäjä on suuri ja uskomattoman sitkeä. Tunkeutuessaan maahamme tykkeineen, tankkeineen ja miljoonine sotilaineen Saksa-parka tukehtuu Venäjä-äidin suureen ja tuliseen syleilyyn.

– Ennen tukehtumistaan Saksa repii suolenne riekaleiksi.

– Saa repiäkin. Niitäkin meillä riittää.

Auto himmensi valojaan, kääntyi äkisti kapealle sivutielle ja pysähtyi pimeään maalaistalon pihalle. Gartz yritti kurkkia ristikoiden raoista tunteakseen talon, mutta hänet paiskattiin selkä seinää vasten, ja ennen kuin hän kunnolla tajusikaan, hänet oli kytketty ranteistaan seinällä roikkuviin kahleisiin.

Minkä talon pihassa hän oli? Gartz tunsu kaikki tienvarsitalot Ridakylässä. Tammsalu, Mägi, Kask, Malin, Leitu. Kumpi hyvänsä kahdesta viimeisestä. Edelliset pientä maatilkkuaan viljelevä hautaan kaatuva pariskunta. Mitäpä venäläiset heistä riesoikseen.

– Kuradi kurat, jätkät! Tätä heppua kyllä ei ...

Gartz ei ehtinyt ajatuksensa päähän kun ulkoa kuului ankaraa vironkielistä menoamista. Takaovet riuhtaisiin auki ja lattialle lensi pitkin pituuttaan vantterra mies. Gartz hätkähti. Paul Leitu, Betti Tammsalun veli. Hän oli nähnyt miehen monta kertaa kartanossa käydessään.

– Kuradi kurat! Tästä ei kunnian kukko laula! Saksalaiset vielä näyttävät teille. Potkivat naamanne mäsäksi. Raiskaavat naisen, tappavat teidät kaikki.

– Turpa kiinni natsien kätyri.

Sitä huutoa, menoa ja kielien sekamelskaa. Venäjää, viroa ja saksaa. Kovaa kiroomista kaikilla kolmella kielellä. Pimeässä autossa Paul ryömi huomaamatta sivulle, ponnisti äkisti jaloilleen ja tapasi sivaltaa pidättäjänsä leukaan, mutta hänet lyötiin lattiaan, pujotettiin säkkiin ja paiskattiin auton perimmäiseen nurkkaan.

– Aatelia, saksaa puhuva ähkäisi halveksivasti. – Viron aatelia ... todella.

– Astutko sinä teuraspenkkiin lampaana, kädet ja pää riipuksissa?

– Minun ei tarvitse asiaa onnekseni pohtia.

Auto natisi liitoksissaan, keikkui ja huojahteli kuopaisella tiellä ja alkoi nuhjata väljäksi kulunut moottori äänekkäästi porpottaen halki yönhiljaisten maisemien kohti auringonnousua. Kolme poikkeamista tieltä; yksi suurehkon kauppaliikkeen takapihalla, toinen vauraan maalaistalon rappujen edessä, kolmas varhaisaamun sarastaessa hyvinhoidetun omakotitalon takaovella. Kolme miestä autoon, kolmet huolestuneet epäluuloiset kasvot: Minne meidät viedään Mitä meille tehdään? Ammutaan-ko meidät? Vastaamattomia kysymyksiä miehille, joiden pelokkaat silmät sanoivat, ilmeet huusivat: Kun yritän olla pidättäjilleni mieliksi, niin ehkäpä ...

Aamuvarhaisella, kun kastepisarat kiiluivat helminä luokille taipuneilla ruohoilla ja sitoivat sorateiden kaik-

kialle tunkevan pölyn, heidät Narvan itäpuolella eräällä pienellä rautatieasemalla komennettiin kipuamaan härkävaunuun, jossa kyyhötti ennestään kaksikymmentäkahdeksan sinä ja edellisenä yönä pidätettyä miestä. Virolaisten joukossa kaksi Puolasta maahan muuttanutta.

– Tere tere!

– Mitä veljet?

Vaunusta tulvi vastaan hien, lian ja ulosteiden pistävä lemu. Se sai tulijat haukkomaan henkeään. Paul Leitu ja Thomas Gartz, rohkeimmat ja hyvävoimaisimmat tulokkaista tervehtivät, yrittivät kysellä, saada aikaan keskustelua, mutta tuloksetta. Vain pari virkeimpää heilautti kättään ja mutisi jotain sekavaa. Valtaosan joukosta tuskin huomautessa apaattisuudeltaan tulijat. Ovi suljettiin ulkoa päin, suuri munalukko loksautti kappeihin ja avainta kierrettiin. Siinä he olivat kuin häkkiin ahdetut eläimet. Paul Leitu tirkisteli hämärässä vaunussa ympäriinsä.

– Mistä tänne mykkiä on tällainen lauma koottu?

– Puhumiset vähissä, selkä seinää vasten istuva entinen ulkoministeriön virkamies ähkäisi. – Parin vuorokauden päästä tuijotat yhtä tuppisuuna itsekin.

– Kuradi kurat! Tämä heppu ei vähällä lannistu.

– Niin uhottiin tässäkin pari vuorokautta takaperin.

– Minä en olekaan mikä tahansa nulkki!

Äänettömyys, syvä kuin meri. Kehaisuun ei vastattu, ei jaksettu ottaa kantaa. Pitkästyttävää odottamista. Minuutit matoivat, venyivät varteiksi, puoliksi tunneiksi, tunneiksi, pyörryttäväksi helteeksi lakikorkeuteensa kivunneen auringon paahtaessa täydeltä terältään tiilinpunaiseen huopakattoom nostaen ulkona hehkuvan kuumuuden näännyttäväksi, kuvottavaksi ja liekehtiväksi helvetiksi. Taivas ja maa, ihmiset ja koko luomakunta tuntui unohtaneen heidät tähän ahtaaseen, likaiseen, lialle

ja ulosteille lemuavaan pätsiin. Jotkut nyyhkivät puolipökerryksissä, toiset mutisivat äänetöntä kirousta.

Lähestyvän veturin hönkäisy herätti toivon. Päät kohosivat. Vihdoinkin vaunu koplataan kiinni. Se jäähtyy ilman virratessa läpi, tulee siedettävämpi olo. Tapahtuu jotain. Paul Leitu longotti ovea, tirkisteli raosta mitä ulkona tapahtui, selosti toisillekin. Nostatti mieliä ... Turha toivo. Ei mitään. Juna seisoj aikansa asemalla, purki lastinsa, otti matkustajat kyytiin ja lähti heidän vauhua peräänsä kykemättä. Henkinen romahdus ruumiillista murskaavampi. Vaunussa ei enää eletty. Sen helvetillisessä kuumuudessa kiduttiin, odotettiin yötä, loppua, vettä turvonneen, kitalakeen tarttuneen kielen kostukkeeksi. Mitä tahansa.

Joku retkotti keskellä vaunusiltaa selällään. Eräät yrittivät kierimällä saada helpotusta helteen nostamaan tuskaansa. Viimeksi tulleet pyyhkivät hikeä vaatteisiinsa, aikaisemmin tuoduilla ei sekään vaatteiden niljaisuuden vuoksi ollut mahdollista. Vasta illan tultua, kun heille annettiin tilkka lämmintä haisevaa vettä ja pieni leivänpala purtavaksi he tajusivat: Janolla ja nälälläkin oli oma etunsa: Vaunussa lemusi paljon vähemmän.

Turtumukseltaan he tuskin tajusivat, kun puolenyön tietämissä vaunuun tungettiin kahdeksan miestä lisää. Koplattiin pitkän vaunuroikan perään ja kivulias, viikkoja kestävä matka tunteuttomaan alkoi.

Kuten Thomas Gartz oli arvellut, niin kävi. Tuskin ehti kyydittävien juna puuskuttaa sivuraiteelta päätielle, kun saksalaisten suurhyökkäys Itämereltä Mustallemerelle alkoi. Kanuunoiden kirkuviin lähtölaukauksiin yhtyi järeiden haupitsien tuhatpäinen kuoro. Suuliekit välähtelivät kesäkuisessa yössä ja savu pölyysi, kun tuhannet putket neljä ja puolituumaisista päälle kolmekymmentä senttiin mörssäreihin syöksi tonneittain hehkuvaa rautaa makeinta yöuntaan vetelevien venäläisten niskaan. Kuumat ilma-aallot humahtelivat vasten asemiinsa kiirehtivien kasvoja, vaatteet aaltosivat ihoa vasten, kitkerä trotylin haju tunki nenään, kirveli ja tukahdutti. Sirpaleita, multaa, silpoontuneita jäseniä ja ihmisruumiin veristä massaa kuin teurasjätteistä sotkettua sianruokaa yhtenä ryöppynä kahdentuhannen kilometrin pituudelta Memeleistä Bruttiin. Hyökkäysten pääsuuntina Tallinna, Riika, Väinänlinna, Minski, Ulman, Odessa ...

Raskaat laivasto- ja rautatietykit täydensivät tulitusta, johon H-hetken koittaessa yhtyi satapäiset lentoarmadat ja panssarivoimat. Kuin tuomiopäivä, kuin helveti kaikkine saatanallisine kauhuineen olisi ryöstäytynyt itsensä pääpirun hallinnasta. Hyökkäys, vaikka olikin odotettu, yllätti sittenkin rajuudellaan. Saksalaisten valtti: salamasota, joka monilla rintamilla oli murskannut pettämättöminä pidetyt asemat, puri tunnetulla tehol-

laan miljoonalukuista puna-armeijaa. Yleinen sekasortoinen perääntyminen rintaman pituudelta alkoi.

Betti oli yöllä herännyt ulkoa kantaviin jo tavanomaisesti tullesiin ääniin. Kurkistanut ikkunasta ja hätkähtänyt. Venäläiset perääntyivät. Ei enää pakokauhunomaisesti kuten alussa, mutta kuitenkin jatkuvana hajanaisena virtana kuljettaen vankkureilla mukanaan haavoittuneet sotilaansa. Niiltä sijoiltaan hän pyörähti herättämään tyttärensä.

– Herätkää! Venäläiset perääntyvät.

– Mitä? Anun pörröinen pää kurkisti peiton alta syväisemmän Hertan jatkaessa nukkumistaan.

– Sota on ovella. Pakataan ruokaa ja muuta välttämätöntä koreihin ja painutaan metsään. Ei jäädä sodan jalkoihin. Tiedä melskeessä mitä sattuu.

Heidän yhtyessään pellolla muihin sotaa pakeneviin kyläläisiin alkoi Anua aamuviileässä palettaa ja hän suhkasi äidilleen hakevansa lämpimimmän villatakkinsa. Se hartioillaan hän kurkisti ikkunasta. Vain muutamia perääntyviä venäläisiä sotilaita enää. Viimeisenä hevosen vetämä matala hv-tykki sitä saattavine miehistöineen. Sitten vankaisi piiskatykin ammus ilmassa ja tammialleen päähän tykkeineen ehtineet venäläiset vastasivat saksalaisten tulitukseen. Kohdalle rullanneista kolmesta saksalaisten hyökkäysvaunusta ammuttiin takaisin. Pihalla vankui ja ryski. Multa roiskui korkealle ja Anun sydän hakkasi haljetakseen. Sota. Hän oli hölmöyttään jättäytynyt keskelle sotaa.

Sitten kranaattien räjähtely lakkasi yhtä äkkiä kuin oli alkanutkin ja hän kurkisti jälleen ikkunasta. Kolme hyökkäysvaunua rullasi telaketjut vilisten pitkin tammialleeta, jonka päässä näkyi venäläisten tuhoutunut tykki kolme liikkumatonta ruskeata myttyä ympärillään. Sa-

massa Anu enemmänkin tajusi kuin kuuli oven takanaan avautuvan ja pyörähti sydän pompottaen katsomaan. Ensin työntyivät ovenraosta kappale konepistoolin piippua, asetta pitelevät kädet, sitten päivän paahtamat jännittyneet kasvot.

– Onko täällä ketään?

Karvas pala kohosi Anun kurkkuun. Että hän palasi-kin villatakin vuoksi syöksemään itsensä turmioon. Hän ei ehtinyt vapinaltaan piiloutua, ei tehdä yhtään mitään kun sotilas huomasi hänet ja konepistooli kääntyi kohti.

– Onko talossa toisiakin?

– E... ei ole.

– Missä he ovat? konepistooli laskeutui rauhoittavasti vasten kyynärtaivetta.

– Äiti ja Herta ... minun sisko, juoksivat pakoon metsään. Isän veivät venäläiset.

– Tarkistetaanpas!

Konepistoolimies hujautti kädellään, ryhmä sotilaita ryntäsi sisään ja alkoi lomuta huoneesta toiseen. Tuskin ehtivät kiertää ympäriinsä, kun ulkoa huudettiin käskevästi, sotilaat poistuivat yhtä äkkiä kuin olivat tulleetkin ja Anu ryntäsi jälleen ikkunaan. Nyt oli tammialleella vilinää. Traktorien vetämiä tykkejä ja sotilaita kone-tuliaseineen virtasi ryhmissä ja hajallaan ohi. Vähitellen alleella hiljeni ja Anu viiletti poikki peltojen ennalta sovitettuun piilopaikkaan.

Ei kartano nytkään ilman sotilaita jäänyt. Tuskin ehtivät naiset metsästä palattuaan purkaa tähteeksi jääneet evänsä hyllyihin, kun hevosjono Väike-Maarjan suunnasta läheni kartanoa. Meluisat ajomiehet ohjastivat ammusvankkurinsa puiston käytäville, riisuivat valjaista ja sitoivat hevosensa sekä maanviljelijöiltä anastamansa lahtikarjan omenapuihin. Musta Mersu ja pari maastovaunua

keikkui pihaan ja joukko huoltouseereita moitteettomissa asepuvuissaan marssi rautakorot kopisten ja heil Hitler tervehdyksiään huudellen saliin.

– Rouva, me otamme nämä huoneet!

Bettin ei tarvinnut pakottautua, hän hymyili vapautuneesti aurinkoisinta hymyään. Veljen, pidetyn naapurin ja kolme hyvää tuttavaa olivat venäläiset vieneet. Heidän kohtalostaan ei tiedetty yhtään mitään. Saksalaisten ansiosta oli valtaosa Viroa vapautettu venäläisistä ja se oli paljon. Vieras tosin hallitsi kartanoa nytkin, mutta nämä vieraat olivat auttajia, ystäviä, heitä melkein rakasti. Ilman taka-ajatusta heihin katsoi ylöspäin.

– Herrat ovat sydämellisesti tervetulleita.

Vaivaran suunnalla jytisi. Siellä paloi ruuti ja roiskui veri. Parin tappioita tuottaneen verisen yrityksen jälkeen saksalaiset pysähtyivät odottamaan apuvoimia ja ennen kaikkea ammustäydennystä. Ennen kuormaamista Vänrikki Snotge tarkasti hevosten ja ajoneuvojen kunnan.

– Sotamies Niederman! Korjatkaa heti hevosenne mäkivyöt. Vasen kuveremmi repsottaa irti längestä.

– Korjaan mäkivyöt, herra vänrikki!

– Sotamies Kerner. Hevosenne oikean etujalan kenkä lonksuu. Hakekaa käsiinne kengitysseppä ja katsokaakin, että kenkä tulee kunnolla naulatuksi.

– Haen kengityssepän, herra vänrikki!

– Sotamies Fochum! Vankkurinne vasen takapyörä akselistaan irtoamassa. Kiristäkää puslan mutteri heti.

– Kiristän mutterin, herra vänrikki!

Se ikuinen bensapula, vänrikki käskyjä jaellesaan tuskitteli. Sitä riitti esikuntaherrojen suuriin, paljon nieleviin mersuihin, mutta loppui heti, kun vain oli taistelutauko tai huollettava osasto lähellä rautatietä. Heille ATK:laisille¹ tauko tiesi taisteluosastojen ja varikko-

¹Ampumatarviketäydennyskomppania?

jen täydentämistä kaikilla ampumatarvikkeilla. Niin kii-reistä, että ei joutanut huollattamaan edes omia varus-teitaan. Aamulla ratsailta laskeutuessa oli terävä oksan-tappi reväissyt takamukseen ilkeästi repsottavan palkeen-kielen. Marssiessaan ajoneuvolta toiselle Snotge tunsi pal-jaassa pakarassaan vihlovan polttelun ja pyörähti kiroten ympäri. Edessä seisoj nuori neito nokkospuska kädessä ja silmät kiukusta vihreinä.

– Sinun hevosesi ja karjasi turmelevat meidän omena-puumme. Käske heti miehesi viemään ne pois!

– Mikä sinä virolaisletukka olet minua komentele-maan!

– Käske heti miehesi ottamaan nuo elukat irti omena-puista tai minä sanon äidille.

– Äidille! Sanot äidillesi! Vänrikin alaleuka jäkätti tyr-mistyneenä. Häntä maailmankuulun saksalaisen armeijan upseeria käski miehitetyn maan tyttöletukka. Paljasta pa-karaa poltteli loukaustakin enemmän ja käsi liukui tahat-tomasti liekehtivään kohtaan. Herra Jumala! Tuo röyhkeä letukka uskalsi sivaltaa nokkosilla upseeria. Hän läimäisi tuohtuneena Anua.

– Sika! Lyö naista! Saksalainen sika. Upseeri tapasi si-valtaa uudestaan, mutta Anu kumartui äkisti, käsi vii-hahti yli ja samassa notkea tyttö oli vankkureiden takana ja hanakka kieppuminen ajoneuvon ympäri alkoi.

– Minä vielä ... sinut ... Senkin ...

– Luulet vain, köntys! Kissa vei!

Ajomiesten seuratessa ilkkurisina vähemmän pidetyn esimiehensä kärppämäisesti puikkelehtivan tytön jahtaa-mista, tämä luopui huohottaen leikistä ja kääntyi vihasta puhisten jakamaan käskyjään. Omenapuihin sidotut he-voset jatkoivat hävitystään. Kalusivat rungoista kuorta, varistelivat vielä raakoja omenia maahan, jälttivät niitä hampaillaan ja katkoivat kapisia kaulojaan hangatessaan

oksia puista. Anun suuttumus nousi uuteen roihuun. Hän livahti varjona kuormien lomitse etenevän Snotgen taakse ja sivalsi nokkosilla uudestaan.

– Hullu! Kirottu hullu letukka! Snotge kasvot tulipunaisina huusi. Ellet lopeta, painu tiehesi ... minä sinut ...

Kömpelösti liikkuva upseeri tapasi läimiä Anua, mutta tämä väisti nytkin. Pyörähti taakse ja hivautteli nokkosilla avuttomana huitovaa vänrikkiä ensin takamukseen, sitten kasvoihin ja käsiin. Sujautti lopuksi tukun nokkosia auki repsottavasta palkeenkielestä housujen sisään.

– Siinä ... senkin omenapuiden turmelija!

– Käärme! Lahkeessa nokkoset murenivat, valuivat reidelle ja polttelivat kinttua. – Kirottu virolainen sekasikiö!

– Ellet toimita hevosiasi omenapuita järsimästä kusen korvaasi! – Minä tapan sinut!

Tuohtunut Vänrikki tapaili pistooliaan, mutta Anun onneksi tupen solki juuttui kiinni ja ennen kuin Vänrikki sai aseensa ampumakuntoon vilkkui tytön punainen leninki puiden välistä pistoolin kantaman ulkopuolella.

Se lähestyi Narvaa – yhtälailla pelon kuin vapautumisenkin tuntein odotettu rintama. Varsinkin Vaivaran suunnasta, jonka omistuksesta käytiin parhaillaan rajuja, verisiä taisteluita, he kuuluivat ankaran sodan melskeen. Tykkien kumean pauhun ja tulen kajastuksen taivaanrannalla, kun kranaattien sytyttämiä taloja paloi heidän voimatta muuta kuin allapäin katsella liekkien loimottamista. Ensimmäisten saksalaisten panssarien päästessä läpi, rullatessa Sinimäen-Narvan tiellä Juhan kutsui miehensä kiireiseen neuvonpitoon. Pois, kohti länttä panssareita ja kranaatteja pakoon oli yksimielinen päätös, sillä tulittamisen ohella heitä vaani toinen suurempi vaara. Linnoittajina heidät katsottaisiin venäläisten liittolaisiksi ja ammuttaisiin armotta. Ensin kenties henkiiheveriin kidutuksen.

– Minä tunnen maaston.

– Keida, mutta sepä hienoa! Juhanin usko pakomatkan onnistumiseen kasvoi, kun Keida Salek, kaupapuutarhuri Viivikonnan tienoilta tarjoutui oppaaksi.

– Siitä vaan! Ala vetää! Minä seuraan muun joukon kanssa perästä.

Salek kurkotteli juoksuhaudasta aukean takana sateessa epämääräisenä leviävää tummaa pusikkoa.

– Kuule, Juhan tunsin hänen äänensä värähtävän jännityksestä, lienee varminta ryömiä metsään saakka?

– Hiljaa sekin, kun meitä on näinkin paljon. Salekin kivutessa yli vallituksen Juhan kuiskasi miehilleen: Keida maaston tuntevana painaa edellä. Minä pidän yhteyttä häneen. Ei mitään pulinoita. Seuratkaa!

Kuumeisen jännittyntä tuijottelua pimeään. Liikah-
taisiko jossain jotain asiaan kuulumatonta? Pärähtäisikö
konepistooli laulamaan selän takana? Päivän kestäneen
suhkusateen märkyyttä. Ryvetteli liejussa ryömiä heti
ensimetreistä alkaen, mutta pehmensi myös polven tai ja-
lan alle sattuvien risujen paukkeen. Hyvä! Me onnistum-
me! Ei mitään hätää.

Ensimmäisten miesten kadotessa onnistumistaan hy-
vitellen pimeään metsään lensi taivaalle suhiseva valo-
raketti ja konepistoolit pärähtivät laulamaan. Kaksitois-
ta viimeistä miestä lyyhistyivät kaivamiensa asemien eteen
kahdeksan kaatuneina ja loput haavoittuneina, verissään,
kykenemättä juoksemaan. Joukossa kaksi Juhanin or-
kesterissa soittanutta: Magpa ja Tammu. Avunhuutojen
säestämää konepistoolien säkätystä, joka vihloi korvissa
ja kärvensi niskaa, pakotti pakenijat kiitämään henkensä
edestä.

– Me päästiin ... sittenkin, Juhan kilometrien juoksun
jälkeen läikähtyneenä huohotti. – Vaikka toivottomalta se
alussa tuntui.

– Meistä enemmän kuin puolet jäi. Salekin ääni ilmaisi
hänen tuntevan syyllisyyttä menetykseen.

– Ei niille aseitta mitään voinut. Vasta Sinemäen
liepeillä he uskalsivat ottaa ensimmäiset kävelyaskelet.
Vetää henkeä, tehdä uusi tilannearvio. – Tuonne vaan!
Salekin opastamina he suunnistivat elokuisen yön puolipi-
meässä karttaen asumuksia, teitä ja peltoja. Kahlatessaan
pitkin märkää metsää Juhan näki Salekin pysähtyvän, ko-
hottavan kätensä ja palaavan muutaman askelen.

– Edessä melkoinen aukea. Minusta on varmintaa kier-
tää se.

– Suoraan. Juhan oli juostessa väsähtänyt ja samalla myös ärtynyt, sillä tottumattomana ruumiilliseen ponnisteluun hän oli toisia paljon rajallisempi. – Jos mieli jaksaa kotiin, on askeleita pakko säästää.

– Aholla väleen piru nokkii. Salek oppaana ja vastuuntuntoisena miehenä lähti kiertämään, mutta ärtynyt Juhan oikaisi johtajan oikeudellaan poikki ahon vetäen perästään miehet

– Kurat, tottuneenpana liikkumaan Salek porhalsi jo ennen puolta aukeaa ohi. – Ei se tästä kiinni ollut. Saat usko.

– Mennään rinnan. Mitä siellä nyt on keskellä sateista öistä metsää.

– Sittenpähen nähdään.

Metsänreuna läheni aavemaisena vettä pisaroivine oksineen lisäten osaltaan öistä märkyyttä. Salek neljää viittä askelta edellä aistit valppaina, Juhan väsyneen hällä väliä tyylillä, hartiat ja pää askelten tahdissa huojuen. Yli puolivälin aukeaa kahlattuaan he näkivät metsään porautuvan aukon, joka lähelle tultua osoittautui poluksi ja Juhan viittasi miehiä seuraamaan perästä.

– Ruki veerh!

Kolmekymmentä askelta aukean reunasta ryhmä venäläisiä sotilaita uhkaavana rivistönä puiden takana kolmella konepistoolit ampumavalmiina ja lopuilla kiväärillä. Polkua pitkin edenneillä kaksi linkkuveitsen nysää. Hätäinen kuin apua-anova vilkaisu kavereihin ja kädet kohosivat.

Vuorokautta myöhemmin Juhan hoippui kotiinsa rätimärkänä ja niin loppuun ajettuna ja uupuneena, että retkahti riisuutumatta sänkyyn.

Herra Jumala! Karkottaakseen edes hetkeksi silmissään väikkyvän kauhukuvan Juhan veti tyynyn kasvoilleen. Kahdelta heistä olivat sotilaat hänen silmiensä edessä nylkeneet jalat polvia myöten ja pujottaneet nahan

verinen puoli ylöspäin takaisin sukiksi jalkoihin. Kolmelta repineet ennen ampumista sukupuolielimet irti. Sitä eläimellistä tuskanhuuutoa ja sydäntä riipovaa valitusta. Kahdelta seuraavalta – toinen heistä oli Keida Salek – oli ommeltu silmäluomet kulmiin kiinni ja jätetty jalat polvia myöten murskattuina virumaan ruumiiden keskelle.

Kostoksi muka! kun kaksi raiskausta yrittänyttä ryöstelevää venäläistä sotilasta oli ammuttu Jöhvin kadulla. Sitten oli konepistoolin piippu sormi valmiina liipasimella kääntynyt hitaasti häntä kohti. Sydän kylmänä hän oli odottanut liipasimella lepäävän sormen koukistumista ja savun pöllättämistä piipusta. Kunnes ... pistoolin lape oli painunut hitaasti kylkeen.

– Ala vetää! Olet johtanut linnoitustöitä. Siitä hyvästä ystäväsi saksalaiset teurastavat sinut. Pitivät muunkin perheesi tappamisesta huolen. Pikom, pikom!

Sateisessa metsässä harhaillessaan Juhan oli tavanut kaksi muuta eri ryhmästä karannutta pakolaista. Kun he palasivat Keida Salek eli vielä. Pyysi, vaati, rukoili sydämensä pohjasta, että he tappaisivat hänet.

– Meillä ei ole asetta.

– Jos olisikin ollut, et sinä tuossa tilassa olisikaan.

– Kuristakaa kurkusta ... Viiltäkää puukolla valtimot poikki. Kunhan näistä ... tuskista ...

Pimeään turvin he olivat raahanneet Salekia selässään pitkin ryteikköistä metsää kompuroiden ja kaatuillen. Ilman leivän murenta, nälissään, uupuneenakin riemuiten, kun Jöhvin tuttu lääkäri oli enää parin korttelin päässä.

Eräässä heidän kulkemansa kadunvarren talossa juhlivat voittoaan saksalaiset hoilaten ja ammuskellen. Sitä humalaisten tavanomaista mekastamista, johon he Salekin hoitoon saamisen hurmiossa eivät kiinnittäneet riittävää huomiota.

Vasta kun ikkuna helähti säpäleiksi ja ulos lensi lautanen kolmen neljän laukauksen saattamana kuin savi-kiikko, he tajusivat vaaran. Liian myöhään!

Kantaja kannettavineen lyyhistyivät kadulle. Kantajalla pieni musta reikä korvan juuressa, kannettavalla ohimossa. Lautanen putosi ehjänä käytävän viereen nurmikolle. Ikkunasta oli ampujan humalikas naama räkättänyt ilkeää naurua, joka kuitenkin katkesi lyhyeen, kun pimeästä kajahti metsäsissä ampuma laukaus. Saksalainen ikkunas- sa luhistui kasaan, mutta metsäsissä oli tarttunut häntä käsipuoleen ja juoksuttanut turvaan kulman taakse.

– Miten sinä tästä eteenpäin? kuuli Juhan hätkähtäen Bettin kuiskaavan. Hiljaa, etteivät käytävän takana majailevat saksalaiset kuulisi.

– Lienee paras ilmoittautua noille.

– Isä! Sitä sinä et tee! Anu kielsi terhakasti. – Ne ampuu sinut. Me pidämme sinua piilossa.

– Piilossa? Missä piilossa? Minä en jaksa, Juhanin ääni tuskin kuului.

– Metsässä. Samassa metsämajassa missä mekin vasta sotaa paossa oltiin, kesken makeimpia yöuniaa herännyt Herta ehdotti.

– Ei sinua sieltä kukaan arvaa etsiä.

– Me tuodaan äidin kanssa sinulle ruokaa.

Juhan ei vastannut. Oli vieläkin kokemastaan niin järkyttynyt, ettei kyennyt vaihtamaan märkiä vaatteita. Näki hengessään nyljetyn verisen jalkansa liikahtavan, tunsu viiltävää kipua, kun naiset hänen terveydestään huolestuneina kiskoivat jaloista märät saappaat, riisuivat ja kuivasivat sekä työnsivät kuivaa päälle.

Ennen keskiyötä alkanut tihkusade oli vähitellen kiihtynyt rankkasateeksi. Raskaat vesipisarat ropisivat ikkunaan.

– Ampukaa ... tappakaa miten tahansa ... Älkää ki-
duttako .. enää ... Ooh ... älkää ... Minä en ... jaksaa ...

Kaksi kertaa loppuyön kuluessa Betti sai herättää miehensä tämän vaikeroidessa tuskaisena painajaisunien-
sa ahdistamana. Ensimmäisessä unessa venäläiset ompe-
livat hänen punoittavat silmäluomensa kulmiin kiinni ku-
ten Salekilta oli Sirgalan metsässä lähellä lapsuudenkoti-
aan ommeltu.

Toisessa unessa häneltä nyljettiin päänahka. Valittava
uikutus pimeässä herätti jälleen Bettin ja hän puolestaan
levottomana heittelehtivän miehensä, joka kylpi kauttaal-
taan tuskanhiessä. Kauhu silmien pohjalla Juhan vaimo-
aan näkemättä tuijotti jonnekin kauas.

– Se kaikki ... pakeneminen ... ne siellä Sirgalassa ... ja
Jöhvissä ... Kuin jostain Danten helvetistä ... Pahempaa
... monta vertaa helvetillisempää vielä.

Betti kuivasi pyyhkeellä miehensä hiestä helmeilevää
otsaa, kasvoja ja kaulaa.

– Mielesi varmaan helpottuisi, jos kertoisit minulle kai-
ken. Ihan juurta jaksain kaikki, mikä sisintäsi painaa.

– En voi ... Sitä ei voi, Juhan vaikeroi. – Se kaikki oli
jotain ... Niin kauheaa ... niin painajaisen omaista. Sitä ei
voi ... ei saata.

Juhan ei suostunut kertomaan edes uniaan, vaan pai-
ni ja tuskaili omantunnon syyttäessä varomattomuudesta.
Miksei hän uskonut varovampaa maaston tuntevaa Sale-
kia? Johti tahallaan miehensä tuhoon. Viruivat nyt Sirga-
lan metsikössä hengettöminä. Silmät ommeltuina kiinni,
murskatut jalat nyljettynä, siittimen kohdalla syvä verta
pursuva kuoppa. Herra Jumala! Miten kurjan lopun hän
miehilleen hankkikaan! Milloin saavut kohdalleni viimei-
nen miehittäjä, kuolema? Vasta aamutunteina, kun Juhan
kuuli Bettin turvallisen kolistelun keittiöstä, hän onnistui
pääsemään kevyeen uneen.

– Sinun olisi aika lähteä. Ne tuolla kohta herää ja ...

Avattuaan silmänsä Juhan näki Bettin tuijottavan häntä kuin hämärän takaa. – Laitan sinulle koriin syötävää ja puhtaita lämpimiä vaatteita.

Nyljetyt jalat ja kädet, luomiin ommellut silmäripset, verta pursuva sepalus. Juhan eli uudestaan ja uudestaan pakomatkinsa hirvittävät kauhut. Yksin, ilman asetta syvällä metsämajassa raakalaismainen sotilasjoukko ympärillä aseineen ja nylkemään valmiine puukkoineen. Ei kiitos.

– Minä en lähde kodistani minnekään.

– Olet ollut teettämässä venäläisten asemia ... Ne ampuu sinut kuin kapisen koiran.

– Ampukoot. Parempi sekin kuin loputon karussa piileskely.

Se tuli niin peruuttamattoman varmasti, ettei Betti enempää miestään patistellut, vaan lähti keittiöön purkamaan pakkaamiaan eväitä.

Yhtä yllättäen tuli kapteeni Seefriediltä Juhanille kutsu tulla illemmalla viuluineen ja nuotteineen suureen saliin. Hieman väkinäisesti Juhan lähti. Viulu soi, valitti, nyyhki, huusi tuskaansa tuoreet, mieltä raastavat kauhukuvat soittajan silmien edessä. Kevenivät vähitellen duuriin Sarasaten mustalaismusiikin vaihtuessa Straussin Wienervaldin tarinoiksi. Sittenkin. Soitto hallitsi, sai nuo kovat maailmanvalloittajat kuuntelemaan korvat herkinä. Loi pohjan pakon sanelemille suhteille, joka ei lämmennyt ystävyudeksi, mutta ei myöskään paahtunut polttavaksi vihaksi. Olosuhteiden mukaan suhde venyi ja oheni, vahvistuakseen jälleen ennen täydellistä katkeamista. Verisen, hullun sodan luomat suhteet.

Ensipäivistä alkaen uudet miehittäjät osoittivat ylpeähkön asenteensa kanta-asukkaisiin nähden. Venäläisten ottamia tai jakamia maita ei palautettu entisille omistajilleen vaan valtion hallinnassa olleina katsottiin kuin luontojaan kuuluvan valloittajan omaisuudeksi. Uutmaan isäntä Purun kylässä tokaisikin miehittäjän vaihtumisessa merkittävimmän muutoksen tapahtuneen punalipun vaihtumisessa hakaristilippuun.

Ensimmäinen vakavampi erimielisyys saksalaisten kanssa leimahti Bettillä, kun eräänä sumuisena aamuna talutti lehmäänsä vaihtokaupassa saamalleen pellolle odelmaa syömään. Ei ei ei! Tuo ei voi, ei saa olla totta! Hän hieraisi silmiään, mutta kun näkymä edessä ei kadonnut, hän kysyi Anulta, joka ratsasti kesällä opettamallaan. Maijella perästä:

- Onko, sano onko tuo kaikki totta?
- Siltä näyttää. Ei kahdet silmät voi erehtyä.

Suuria puskutraktoreita möyrysi pellolla työntäen ruokamultaa valtaisiin kasoihin, joita kuorma-autot ajoivat perästä pois. Yksi traktoreista tasasi jälkeä valtavalla etulevyllä laidasta laitaa. Ei vihreyttä, ei ruohonkortta lehmän enempää kuin Maijenkaan suuhun. Niin suurella riemulla ja sydämensä kyllyydestä kun Betti olikin toivottanut ihailemansa saksalaiset kotiinsa. Anastajat! Betti sysäsi liekanarun Anu käsiin ja astui kiivaasti lähimpänä seisovan upseerin luo.

– Kenen luvalla te olette minun peltoni turmelleet?

– Heil Hitler! Omalla luvallamme! Me rakennamme tähän uljaille stukillemme lentokentän. Insinöörikapteeni Köslerin käsi heilahti ja suupielissä karehti huvittunut nauru. Sitä virolaista lyhytnäköisyyttä. Ensin antaudutaan asetta laukaisematta venäläisille. Sitten tullaan heiltä, maan vapauttajilta tivaamaan kenen luvalla muka.

– Rouva, me olisimme varmasti hakeneet luvan, jos meille olisi perustellusti osoitettu keneltä lupa hakea.

– Minä voin esittää kapteenille paperin, josta näkyy, että kaksi hehtaaria mylläämäänne peltoa kuuluu minulle.

– Arvon rouva. Tekö hääditte maahanne tunkeutuneet venäläiset tiehensä?

– Venäläiset minulle pellon antoivat. Antamatta minulle vastineeksi mitään, te olette vain ottaneet.

– Eikö ole? Lentokenttä rakennetaan enemmänkin teidän kuin omaa turvallisuuttamme silmälläpitäen. Hyvä rouva! Syyttäkää ensi kädessä maanne hallitusta, joka on lyönyt törkeästi laimin maansa puolustamisen.

– Ei pidä paikkaansa! Betti kivahti. – Me maksamme enemmänkin maantieteellisen sijaintimme kuin hallituksen aiheuttamia laiminlyöntejä. Minkä se tuul kivelle mahtaa.

– Hallituksenne ei yrittänytkään. Eihän?

– Kapteeni, Betti terästyi vielä. – Minä tulen joka tapauksessa valittamaan peltoni turmelemisesta.

– Valittamaan? Stalinilleko? Vaiko Molotoville? Tai ehkäpä varmuuden vuoksi kummallekin? Insinöörikapteeni kohautti huvittuneena hartioitaan. Sitten hän huikkasi kauempana työskentelevän apulaisensa luokseen.

– Vänrikki. Tämä rouva väittää omistavansa nämä pellot. Sanoi valittavansa niiden menetyksestä Stalinille. Stalinille! Eikö olekin vitsikästä? Vai mitä? Minä ehdotin

rouvalle, että hän valittaisi samalla myös ulkoministeri Molotoville. Ha ha ha hii hi hi hii he he he he ...

Sitä naurun hohotusta, kantapäiden kopistelua ja käsien Hitler-tervehdykseen kohottelua. Betti ei ollut koskaan tuntenut itseään näin sydänjuuriaan myöten loukatuksi. Mielikuva ja todellisuus. Kuin yö ja päivä. Miten inhoittavia eräät hänen ihailemansa saksalaiset osasivatkaan ylemmyytensä tunnossa olla. Hän tuskin jaksoi pidätellä kyyneleitään.

Kun hän palasi Anun luokse hartiat kumarassa, raskain askelin laahustaen tämä tuskin uskoi silmiään.

- Pelto ... mennyttä. Joka ikinen aari ...
- Äiti! Mennään niille puhumaan yhdessä.
- Ei ... Ei se auta.

Tyttäreensä katsomatta Betti otti liekanarun ja alkoi taluttaa nälässään vastahakoisesti seuraavaa lehmää kotiin. Peltojen lisäksi osa puistoakin oli menetetty. Metsänpuoleiseen reunaan oli ammustarvikkeita varten kaivettu kellareita ja lammenrantaa hallitsi elintarvikehuollosta vastaava osasto, joiden toimistot ja upseerit lähetteineen majailivat kartanossa. Hyvä Luoja! Ensi talvi mentäisiin joten kuten, mutta seuraava ...

- Äiti!

Murheen murtama Betti ei kuunnellut tytärtään. Kun Anu näki äitinsä painuneen pään ja itkettyneet kasvot, hänen mielensä täytti syvä sääli. Ensin nujersivat venäläiset isän, nyt saksalaiset äidin. Odottakaahan vain! Leuka uhmakkaasti koholla hän kannusti Maijen nopeaan laukkaan ja ennen kuin alaisensa kanssa hihittelevä insinöörikapteeni tajusikaan, karautti hän ratsuineen miesten ympäri, pysäytti Maijen töksähtäen etusiensa varaan ja sitten seurasivat kipakat potkut. Viiuuh viiuuh! Multa ryöppöyksi kavioista sakeana purkuna upseerien kasvoille,

sokaisi silmät ja tuhri vaatteet. Seuraavassa hetkessä Anu tukka hulmuten oli kadonnut ratsuineen metsään.

Tuskin ehti Bettin mieli pellon menetyksestä tyyntyä, kun rinnan täytti uusi huoli. Kohtlajärven rautakäivös aloitti saksalaisten insinöörien johdolla toimintansa ja Herta komennettiin kesken lukujensa käivöksen puhelinkeskusta hoitamaan. Kuvankaunis ja hyväluonteinen Herta miehittäjien kesellä yksin. Bettin sydäntä kouraisi tuska. Kun Herta pakkasi vaatteitaan, hän lajitteli huolehtivana niistä kauneimmat pois.

– Nämä sinä jätät ehdottomasti kotiin. Äläkä muutenkaan kaunistele, äläkä pidä itseäsi liikaa esillä.

– Minä kyllä tiedän miten olla.

– Tiedät ... Tuskin lapsrukka aavistaaakaan, miten kaivalia vieraan maan sotilaat saattavat olla. Käyttävät ensin hyväkseen heittävät sitten hyljättynä ja halveksittuna kuin hajalle pidetyn rukkasen.

– Kun eivät käytä, saa mitään, eivät voi silloin hylätä eikä heittää poiskaan.

Hertan kaunein leninki käsissään Betti tuijotti tyttärtään hämmästyneenä. Suorasukaiset, päättävät sanat tytöltä, jota hän piti lapsena, aivan liian hauraana pitämään puolensa viettelijöitä vastaan, olikin hänen huomaamattaan kasvanut aikuiseksi.

– Tarkoitatko sinä että ...?

– Minä en laske lähelleni ainuttakaan vieraan valtion sotilasta. Saavat pyyhkiä näppinsä leppään.

– Sillä tavalla! Betti rutisti helpottuneena tyttärtään, joka oli niin iso ja vahva, että hän oli upota kokonaan nopeasti varttuneen tytön syliin. – Se on oikein sinulta.

Kuin sodasta tietämättömänä aurinko lämmitti säteilään liukuessaan pitkin taivaan rantaa länttä kohti Bettin saatellessa Hertaa Kohtlajärvelle menevään autoon.

Ei sodan merkkejä muutenkaan. Ei konekiväärien tai -pistoolien elämää tuhoavaa hakkaamista. Leningradin suunnalta kantava tykkien pauhukin oli vaihteeksi rauennut herätäkseen jyskämään aamunkoitteessa. Vasta liiki sotilaita täynnäolevan bussin saapuminen toi myötään tietoisuuden elettävästä ajasta, sillä Hertan tyttömäinen kauneus oli huomattu kaukaa. Halujaan salaamattomia nälkäisiä katseita ja virnuilevia naamoja. Joku avoimesta ikkunasta kurkkiva kuiskasi tahallisen äänekkäästi vieressä istuvalle toverilleen:

– Taatusti piikainen! Jos Kohtlajärvelle jää, tää patu takaa, et ei ole kauan.

Herta nakkasi niskojaan ja suu tiukkeni.

– Sinuun nähden pysyykin ... Voit olla taivaan varma.

Auton ovi työnnettiin jo auki, kun hätääntynyt Betti puristi kaivokselle puhelinvälittäjäksi komennetun tyttärensä syliinsä. Matkalla kypsynyt päätös erota tunteilematta, edes varoittamatta enää Hertaa saksalaisista, mureni syvältä pursuvaan leukaa vapisuttavaan itkuun. ... pidä ... huoli ... itses

Anun mieltä ei masentanut uuden miehittäjän sanelemat rajoitukset. Paljolti senkin vuoksi, kun hän vastoin Hertaa sai jatkaa Jöhvissä aloittamaansa koulua, jossa hänen ryöpsähtelevälle energialleen riitti kohteita purkautua, ja jossa hänen taiteelliset lahjansa pääsivät esiin. Hän teki ehdotukset esitettäviin näytelmiin jouluna ja koulun päättäjäsissä, leikkeihin voimistelutunnilla sekä tyttökuoron lauluihin syntymä- ja nimipäiväkutsuilla. Kun hän Laidan, matematiikan lehtorin tyttären kanssa uppoutui suunnittelemaan uusia leikkejä unohtui useita kertoja jopa opetuksen seuraaminen tunnilla.

– Kuule, minusta olisi kiva silleen, että tullaan ovesta laulaen ja hypellen sik sakkia. Pojat vasemmalla, tytöt oikealla puolella.

– Tarkoitatko sinä että ... Laidan peukalo ja etusormi vipelsi rytmikkäästi pulpetin kannella. – Siis näin ja näinkö?

– Mille vuosituhannelle kundakulttuuri maassamme ajottuu?

Silmätessään luokkaan kenet käskisi vastaamaan lehtori Sannameer näki kaksi lähekkäin kumartunutta pörröistä päätä, kuuli innokkaan kuiskuttelun ja kulmien väliin ilmestyi syvät kureet. – Anu vastaa!

– Me voitais jatkaa hyppelyä näinkin: Anu tarttui Laidaa balettianssijan ottein käsistä, kohotti ne korkealle, sitoi ja päästi.

– Anu! Lehtorin äänen kireys sai luokan kohahtamaan. Vastaa!

Joutsenen siipien lailla leijuneet kädet pysähtyivät ja putosivat kuin laukauksen satuttamina pulpetille. Kaksi pelästynyttä silmäparia tuijotti lehtoriin.

– Neiti Tammsalu, lehtori venytteli jätävästi. – Olen kerjännyt kysymykseeni vastausta jo kahdesti. Onko liikaa pyydetty, että oppilas palautuisi hetkeksi haaveistaan kouluarkeen ja alentuisi paljastamaan tietonsa?

– Mi... minä en kuullut mitä lehtori kysyi.

– Niinkö? Sepä kummallista. Ja minä kun pelkäsin kysyneeni liiankin kovasti. Jopa luulin säikäyttäneeni sinut. Laida vastaa!

– Minäkään en saanut selvää, mitä lehtori kysyi.

– Mutta tämäpäs on merkillistä. Niin selkeästi kuin oletinkin artikuloineeni kysymyksen. Entä sinä Jakob siellä takana? Kuulitko ja ymmärsitkö sinä kysymyksen, vai väitätkö – tosin perustellusti, koska edessäsi istuneetkaan eivät kuulleet, ettet sinäkään kuullut kysymystä. No, miten on?

– Kundakulttuuri ajottuu maassamme vuosille 1000–2000 ennen Kristusta.

– Oikein. Istu! Sinä siis kuulit ja käsitätkin, vaikka nämä edessäsi istuvat neidit antavat ymmärtää lehtorinsa mumisseen. Lehtorin viileä katse siirtyi Jakobista neljä pulpettiriviä eteenpäin. – Tulkaapas näyttämään korvanne! Ovat varmaan jääneet tänä aamuna pesemättä. Nopeasti! Nopeasti! No niin, katsotaanpas. Ensin Anulta. Käännähän se oikea korvasi hiukset kohotettuina tännepäin. Nosta nosta, niitä kutrejasi oikein reippaasti! Hyvä! Nyt vasen. Siirry pois ja sitten on Laidan vuoro. Ensin oikea korva ... ja vielä vasen. Sillä lailla, sillä lailla! Ja mitä minun vanhat silmäni näkevätkään? Yhtälailla käsien rinnalle kohoamisen kanssa lehtorin ohuet huulet tavoittelivat terävää nenän kärkeä. – Äitinne huolehtimi-

sen ansiosta molempien korvat ihan puhtaat. Ei hilsettä, ei vaikkua, ei pienintä likapilkkua, mutta opetuksen seuraamisessa huomauttamista sitäkin enemmän. Ai ai ai! Mitä te siellä pulpetissa oikein puuhasitte?

Uteliasta tuijottelua ja vahingoniloista tirsukumista ympäri luokkaa. Anun vasen jalka hieroi hanakasti oikean pohjetta.

– Minä tuota ... Me tehtiin Laidan kanssa peruukki.

– Peruukki! Jollekin kansamme merkkihenkilölle kundakulttuurin ajaltako? Lehtorin terävä katse seivästi tyttöjä kuin työhullu peltomies heinää. – Ja missähän tämä tekemänne aarre mahtaa olla!? Onko luvattoman uteliasta pyytää tekele nähtäväksi?

Kiusan paikka. Anu kääntyili hermostuneena ja silmät anoivat apua Laidalta, joka asui koulun yläkerrassa, ja jonka hän oli viikko takaperin pelastanut pinteestä kuiskaamalla, missä Antillien saaret sijaittivat.

– Lehtori, peruukki on minun kotonani.

– Hakekaa se!

Sykyilevä kutina selkäpiissään tytöt pakottautuivat kävelemään ovelle. Sen sulkeuduttua selän takana he kipaivasivat sähkökkään juoksuun pitkin puolihämärää käytävää ja siitä kaksi porrasaskelmaa kerrallaan Laidan ovelle.

– Mistä se peruukki niin äkkiä sukastaan!? Laida huohotti silmien napittaessa syyttävinä Anua.

– Isäsi baskerista. Nopea silmäys vaatenaulakkoon ja Anulla sytytti. – Kun vaan saatas jostain hiuksia.

– Leikataan Vilmalta!

– Annatko sinä, Vilma, Laidan ja minun lyhentää saksilla hiuksiasi?

Myöntävä pään nyökyttely. Kuin taivaan lahjana tytöille Vilman äiti oli piipahtanut torille päiväostoksilleen ja nukeilla leikkivä samettisilmäinen tyttö myöntyi tajua-

matta ollenkaan mitä lupasi. Anu sujautti sormensa kullanuskeiden hiusten paljouteen.

– Voii, riittää, riittää! Jää yllin kyllin Vilmankin päähän. Ota sinä sakset ja leikkaa. Minä pidän.

Laida lipsutteli hanakasti naulasta sieppaamiaan sakseja.

– Sano vaan ... Eikä kun näytä mistä minä leikkaan.

– Nappaa tästä: Eei, pitemmät pitää olla. Ei noin iso baskeri lyheillä peity. Tosta kun minä ... Eei, anna kun mä painan vielä. No nyt, tuosta ihan sormien päältä ... ja vielä tuosta ja tuostakin. Otetaan tasasesti ympäri päätä. Nyt riittää! Kiitti vaan Vilma. Anu leväytti hiukset ympäri baskeria. – Kun olis liimaa, niin tämä tulis hetkessä kuntoon.

– Minun pöytälaatikossa sitä on. Minä haen.

Aluksi he aloittivat hiusten liimaamisen liian alhaalta eikä työ ottanut muutenkaan onnistuakseen. Sitten Anulla sytytti. Hiuksia ei kannattanut ripotella muutamaa paikkaansa, vaan pienissä tupuissa siten, että ylempi nippu tuli aina alempien väliin. Neljän kiireessä hutaistun kierroksen jälkeen he kauhukseen huomasivat laittaneensa hiuksia liikaa. Ne loppuivat kesken eikä aika sallinut repiä jo liimattuja irti ja sirotella ohuemmalti. Anu mietti hetken pää kallellaan.

– Kuule hei! Nyt minä tiedän: Jätetään päälaki kaljuksi. Tehdään peruukista samanlainen, kun minun Erik-ukin pää oli.

Laida pyöräytti soremellaan baskerin mustuutta;

– Niin niin ... mutta ...

– Liimataan keskelle päälakee pergamiinipaperia.

– Onnistuukahan se?

– Onnistuu. Varmasti onnistuu. Minun Erik-ukilla oli just tällane kikkaroille kähertynyt tukka reunoilla ja iso

pläntti paljasta keskellä päälakee. Minä teen tästä peruukista just samanlaisen.

Mennessään hakemaan keittöstä paperia Laida kääntyi vielä varottamaan: – Tee, kunhan vaan teet äkkiä. Muuten se Sannameeren käkkinä saattaa vaikka mitä ...

Kuin viimeisenä silauksena Anu pörrötti baskeriin liimatut hiukset kuten hänen ukkinsa hiukset olivat aina pörröttäneet, painoi peruukin Laidan päähän ja työnsi peilin eteen. Vastaan tuijotti kaljupääaukko räpyttelevin silmin ja sai hänet kiljumaan:

– Kuule! Sinä olet ... sä olet just niinku meidän Erikukki oli. Kauheen näkönen kalju ja sä räpytteletkin, niinku meidän ukki räpytteli, kun se jäkätti mummille: Meidän emäntä se lonk...sii. Sillä on yhtä jäy...kät lantiot kun vanhalla variksella.

Kesken kiireensäkin he purskahtivat ratkiriemulliseen nauruun, joka katkesi kuitenkin lyhyeen, kun keittiön ovi kävi ja kauhistunut ääni kuului hokevan:

– Herra Jumala! Mitä sinulle on tapahtunut: Sano äidille heti, kuka sinulle tuollaisen kauheuden on tehnyt? Taivas varjelkoon! Sinähän olet ... sinun pääsi on kun sulkasadossaan kaakattavan kanan takamus.

– Laida se leikkas ... Vieras tyttö sano Laidalle: Tosta vaan ja vielä tosta. Niks naks.

Peruukintekijät eivät jääneet odottamaan syyllisen löytymistä vaan hiipivät varpaisillaan lehtorin työhuoneen kautta eteiseen ja siitä juoksujalkaa raput alas koulun turvallisen hämärälle käytävälle. Vasta luokkansa ovella Anu ympärilleen pälyillen ja hengitystään pidätellen kuiskasi Laidalle:

– Anna sen peruukin olla päässäsi. Pyörähdät vain lehtorin edessä ympäri ja tulet paikallesi. Jos se kutsuu paremmin näyttämään menet vasta sitten lähelle ja otat pyynnöstä päästäsi.

Valitatte! Stalinille ... vaiko Molotoville? Hi hi hi ha ha ha he he he ...

Unohthaakseen insinöörikapteenin ylimieliset sanat ja ivanaurun Betti uppoutui työhön. Marjasato puutarhasta oli poimittu, säilötty omaan käyttöön talon kellareihin ja loput myyty Jöhvin torilla. Luumut ja omenat sen sijaan hehkuivat oksilla syksyn raikkaissa väreissään.

Toinenkin edellistä painavampi syy Bettin uurastamiseen oli. Heidän toimeentulonsa oli ratkaisevasti kaventunut Juhanin ja hänen virkojen lakkautumisen myötä, jota tappiota täydensi vielä peltojen menetys. He elivät Juhanin satunnaisten esiintymisten ja puutarhan varassa, mikä pakotti aikaisempaa tarkemmin käyttämään sen antimet. Illalla ennen pimeän tuloa Betti poimi, pakkasi ja raahasi seuraavana aamuna Juhanin auttaessa omenat sattuman kyydillä Jöhvin torille.

– Ostakaa omenia! Antonovkaa, Loboa ja Bergiusta. Erittäin hyvälaatuisia ja maukkaita kaikki.

– Rouva, kelpaako teille saksanmarkat?

– Kyllä vaan. Paljonko herralle laitetaan?

Seuraavana pysähtyi omenakotien eteen vaaleatukkainen tyttö.

– Paljonko rouvalla omenat maksaa?

– Kuusi kruunua pieni kappa, kaksitoista iso. Pieni vai iso kapallinen?

Vaaleatukkainen kaiveli hetken käsilaukkuaan.

– Minä otan pienen kapallisen noita tuosta. Bergiustako ne ovat?

– Bergiusta. Oikein raikkaan makuisia omenia. Betti kietaisi pussin kapan päälle, pyöräytti kätevästi ylösalaisin ja hetkessä vierivät omenat pussiin.

Kruunuja, saksanmarkkoja ja venäläisten miehityksen aikana ruplia. Monesti vieraalla valuutalla myydessä hankki jopa paremmin, sillä ostajien joukossa oli niitä, jotka halusivat päästä vieraasta valuutasta eroon ja silloin ei kitsasteltu.

Jälkeen puolen päivän, torin sulkemisaajan lähetessä heitä läheni kolmen miehen ryhmä. Juhanin sydänelässä hetkahti, sillä hän tunsi miehet. Kaksi siviilipukuista saksalaista Gestapon miestä, jotka olivat ilmaantuneet katukuvaan armeijan kannoilla seuranaan virolainen poliisi, joka kuiskasi saksalaisille:

– Nuo omenakauppiaat tuossa.

– Ostakaa omenia! Vielä on pari kappaa Loboaa ja toinen mokoma Antonovkaa, yritti Betti erään ohi kiiruhtavan kanssa kaupantekoa, mutta Juhan vaiensi hänet puristamalla käsivarresta. Tulijat asettuivat heidän eteensä puolikaareen.

– Jaaha.

– Vai niin.

Kiduttajia. Juhanin sisällä riipaisi. Kummankin siviilipukuisen päällystakin taskussa pullotti isokaliberinen pistooli, mikä karisti ajatuksenkin tekemästä vastarintaa. Miehet valitsivat koreista punakylkiset omenat, joita alkoivat hitaasti pureskella. Vilkas puheensorina ympärillä lakkasi ja väki torikauppiaita myöten kaikkosi lähistöltä NKD:läisten näkeminen hyyti mielen. Gestapolaiset kaurutti ihon kananlihalle.

Hitaasti matavia piinallisia minuuteja. Jähmeää tuijottelua puolin ja toisin. Betti pää ylpeän uhmakkaana. Juhanin mielessä jäytävä epävarmuus, jota lisäsi syöjien siemenkotelonkappaleiden silmille sylkeminen.

– Mitä te meistä haluatte?

Bettin ihmettelevä kysymys hukkui nopeasti tyhjentyneen torin painostavaan hiljaisuuteen. Joku on kannellut meistä. Me rimpuilemme Bettin kanssa kuin hyttynen hämähäkin verkossa, ehti Juhan parahiksi ajatella, kun torin poikki rämisteli musta auto ja pysähtyi viereen jarrut kitisten. Kaksi pohjillaan olevaa koria potkaistiin nurin, ja omenat vierivät pitkin pölyistä katuja muodostaen tähän pelon ja ahdistuksen maailmaan värikkään rypäleen kuin lupauksen paremmasta, jota ei tullut. Mustan Maijan takaovet aukenivat ja tyly käsi laskeutui olkapäälle.

– Olette pidätetty.

Betti kumartui poimimaan kahta jalkoihinsa kierähtänyttä omenaa.

– Onko rouva kuuro?

– Ottaisin nämä syödäkseni.

Vanhempi sivilipukuisista otti omenat Bettin käsistä ja heitti menemään.

– Me pidämme huolen että saatte kaiken mitä tarvitsette.

Viisi pistoolia, viisi rotevaa miestä ympärillä. Levottomuutensa keskelläkin Juhan ei voinut olla ihailematta vaimonsa tyyneyttä tämän kivutessa autoon. Kuin sunnuntaiajelulle. Ilman pelonhäivää kasvoilla, vaikka edessä saattoi pahimmassa tapauksessa olla teloittaminen. Eikö hän tiennyt, vai oliko hän niin piittaamaton? Autossa Juhan tapasi istuutua vaimonsa viereen, mutta hänet sysättiin kovakouraisesti vastapäiselle penkille ja samassa auto nytkähti liikkeelle.

Kuin unta. Tahmeankarvaista iljettävää unta, josta toivoi heräävänsä, mutta ei herännyt. Pienen mutkittelun jälkeen auto pysähtyi poliisilaitoksen eteen, josta heidät vietiin vahvan vartion saattelmina sisälle riisuttavaksi henkilökohtaisista varusteista. Vyö, olkaimet, passit. Juhani lompsa ja Bettiltä hänen rakkain aarteensa pikantti kaulahuivi, jota hän käytti toripäivinä. Puolipimeitä pitkiä käytäviä, kunnes sellin ovat avautuivat kumahtaakseen selän takana raskaasti kiinni.

Kun silmät mukautuivat hämärään Juhan havaitsi joutuneensa ahtaaseen, likaiseen selliin, jota valaisi matonrajassa kuumottava pieni ristikkoikkuna. Ei sänkyä, ei pöytää, ei jakkaraa jolla istua. Vain pehuksi tallaantunut olkikasa yhdessä nurkassa, toisessa sanko, jossa edellisen asukkaan jäljiltä lemusi ulosteet. Juhania kuvotti. Häntä tunnustettua kapallimestaria kohdeltiin kuin paatunutta rikollista. Iljettävä lemu tunki nenään ja etoi mieltä.

– Viekää se pois! Juhan hakkasi nyrkeillään oveen, odotti kymmenen, viisitoista, kaksikymmentä minuuttia ja hakkasi uudestaan. Turhaan. Aikaisempaa rajumpi hakkaaminen oveen, niin että luut olivat nyrkeistä murskaantua. Ovi pysyi kiinni.

Ylhäällä kuumottavan ikkunan tummenemisesta Juhan päätteli ajan kulun. Kuusi kun alkoi hämärtää, seitsemän kun ikkunaa tuskin erottui ja kahdeksan, kun ympärillä oli äänetön sysimusta pimeys. Kuin käyntiin pantu kone, jonka tankki on bensaa täynnä hän marsi haisevan sellinsä päästä päähän. Neljä askelta yhteen suuntaan ja käännös, neljä askelta ja ...

Mistä häntä syytettäisiin? Ettäkö hän oli pakotettu valvonut venäläisten linnoitustöitä Narvassa? Riittikö se teloittamisen syyksi vai selviäisikö hän vankeudella? Kaikkeaa tämä pirun sota aiheuttikin.

Puolen yön tietämissä Juhan oli niin kuitti, että tuiskahti nurkassa kahisevien pahnojen päälle.

Hän arveli torkkuneensa korkeintaan tunnin, kun heräsi kirpeään vihlaaisuun kohdassa, jota hän ei unenpöpperössä kyennyt heti paikallistamaan. Hänen kasvojensa päällä ja käsivarsiaan pitkin ravattiin ja hänen korviinsa kantoi ääntä, josta ei voinut erehtyä. Rottia! Ei yksi tai kaksi vaan lauma nälkäisiä elikoita, jotka veren makuun päästyään tappelivat hänestä. Saaliista joka eli ja hengitti. Inhon väreet selkäpiissään Juhan kavahti pystyyn. Kiilusilmäiset rotat eivät kuitenkaan livahtaneet koloonsa vaan hyppivät häntä vasten, näykkivät kintuista ja pakkottivat potkimaan niitä. Vasta aamun sarastaessa rotta-lauma katosi yhtä äkkiä kuin oli ilmestynytkin.

Kun Bettiä tultiin hakemaan kuulusteltavaksi hän lojui kovalla puulaverilla miettimässä kuka hänestä ja Juhanista mahtoi kannella? Kuuks, Hiller, vaiko Arttur Junk? Hilleriltä ja Junkilta olivat venäläiset karjan ohella vienneet hevosenkin, josta katkeroituneina he olivat kertoneet kylällä hänen saaneen venäläisiltä hyvän varsan. Hyvän. Ei kademieliselle paljoa tarvittu. Kuuks oli taas viime aikoina ollut hyvin synkkämielinen. Mistä senkään mielenliikeet tiesi?

Kaksikymmentäkuusi tuntia pimeässä ei ollut reipasotteista Bettiä nujertanut. Vain hieman tummaa silmien ympärillä, kuin hipaisu ehostetta, kieli valvotusta yöstä, kun hän vartijan saattelemana astui kirkkaasti valaistuun huoneeseen, jonka jykevän tammipöydän takana istui pyylevä, leipuria muistuttava kuulustelija. Mies viittasi Bettiä astumaan lähemmäksi.

– Rouva Tammsalu. Kertokaapa minulle rehellisesti, miten laajaa yhteistyönne venäläisten kanssa kaikenkaikkiaan oli?

– Laajaa? Minä puolestani haluaisin tietää, kuka noin perättömiä juttuja on kuulustelijalle syöttänyt?

Kuulustelija vilkaisi Bettiä hyväntahtoisesti naurah-
taen.

– Rouva Tammsalu. Työmme nopeutuu, pääsemme vähemmällä, jos sovimme siitä, että minä kyselen ja te vastaatte. Ja toiseksi; että vastaatte kysymyksiini mahdollisimman rehellisesti. Antakaahan kuulua!

– Ellei kuulustelija paljasta kantelijaa, katson oikeudekseni kieltäytyä vastaamasta.

– Huomautin jo kerran, että vain minä kysyn. No niin, rouva.

– Herra Jumala! Melkein kuuli kun Betti veti henkeään. – Minä en ole ikinä ollut missään yhteistyössä venäläisten kanssa.

Kuulustelijan kasvoille levisi aurinkoinen hymy.

– Kerrataanpas muistin virkistämiseksi eräitä asioita. 18.06.40 venäläiset leiriytyivät puistoonne ja majoittuivat kartanoonne teidän millään lailla estelemättä heitä. Mitä te tähän sanotte?

– Perheenemäntänä minun kovimmat aseeni ovat leipälapio ja piirakkakaulin. Sotilaana luutnantti käsittänee, ettei niillä komppaniaa aseistettuja miehiä torjuta, vaikka nämä olisi tunkeutuneet makuukamariini asti.

– Ette yrittäneetkään ... Ettehän?

– En. Ja tiedän, ettei niin valtavan ylivoiman edessä luutnattikaan olisi yrittänyt. Eihän?

– Lähistöllä on kymmenittäin taloja, joissa ei ole yhtään venäläistä sotilasta. Mitä te tähän sanotte?

– Pieniä töllejä, joihin teikäläisetkään eivät ole majoittuneet. Syy on varmasti sama.

– Otetaanpas esille toinen asia. Kuulustelija käänsi muistiostaan uuden lehden. – Kuudentena päivänä syyskuuta antamalla hehtaarin puistoanne saitte venäläiset luovuttamaan itsellenne kaksi hehtaaria hyvää peltoa. Mitä muuta lupasitte puiston lisäksi venäläisille?

– Olisiko pitänyt?
– Kauppaa ei olisi noilla ehdoilla tehty.
– Puistossa on runsaasti arvopuita: Tammea, lehmuk-
sia, vaahteroita, saksankuusia ja koivuja. Mielestäni minä
kaupassa menetin. En saanut.

– Rouva. Teillä oli pula laitumesta sekä rehu- ja
leipäviljasta, mikä antaa aiheen epäillä sanojanne. Ja edel-
leen: Kymmenentänä päivänä syyskuuta venäläiset antoi-
vat teille varsan, joka saamani tiedon mukaan on vieläkin
teillä. Mitä venäläiseset vaativat vastineeksi varsasta?

– Vaativatko? Vai että olisivat vaatineet ... Tuskin
nyrkkiä suurempi varsan jeketti. Saivat kiittää taivasta,
että minä sen varsan otin. Raahasin kotiini. Tästäkö pa-
rin ruplan arvoisesta vinkulasta minun olisi pitänyt ruu-
miini sieluineen myydä. Kavaltaa maani. Minä sanon teil-
le luutnantti; ellei teillä ole järjestisempää kysyttävää ...
niin ...

Ilmekään ei värähtänyt luutnantin hyväntahtoisilla
leipurin kasvoilla.

– Rouva Tammsalu! Sanomanne ei ole mikään vastaus
kysymykseen. Aloitetaan siis alusta: Kun te ennen sotaa
seurasitte miestänne tämän konserttimatkoilla eri puolilla
Eurooppaa, oliko teillä jo silloin suhteet venäläisiin agent-
teihin?

– Kuulkaahan luutnantti! Voisitte paljon perustellum-
min kysyä oliko teihin, saksalaisiin. Minä sanon teil-
le: Jokainen rehellinen virolainen rakentaa kotinsa per-
hettään varten eikä vallanhaluisille miehittäjille tulivatpa
nämä idästä tai lännestä. Minä luulen että luutnantinkin
elämässä tärkeysjärjestys on: Oma itse, perhe, isänmaa.
Vieraille vasta, mitä tähteeksi jää. Ainakaan minun hu-
olenpitoni ei tämän jälkeen yllä edes teihin saksalaisiin, niin
maailmanvalioita kuin luulettekin olevanne.

– Luovutitte kotinne venäläisten käyttöön. Kuin leipu-

ri, joka pyöräyttää grammalleen samansuuruisen pullan kuulustelija jatkoi: – Luovuttamalla hehtaarin puistoan- ne saitte venäläisiltä etuja, joita yksikään naapurinne ei saanut. Mihin te puiston luovutuksen ohella sitouduitte?

Betti ei vastannut, vaan katseli kuulustelijaa niin ylhäisen jäätävästi, että tältä lähti utelemisen halut ja hän viittasi vartijaa viemään kuulusteltavan selliinsä.

– Minä olen muusikko, en sotilas enkä kavaltaja. Juhan jankkaavan kuulustelun lomassa leväytti kätensä.

– Olen tosin laivastonkapellimestari, mutta sotilasala ei ole minua ikinä niin paljoa kiinnostanut, että osaisin kiväärin lukon koota.

– Kyse onkin enemmästä kuin kiväärin lukosta. Johditte venäläisten linnoitustöitä Narvassa. Miksi?

– Oli pakko. Sama pakko mikä on ajanut teitä saksalaisia revittämään itsenne luodeilla ja kranaateilla ympäri maailmaa. Pakko Hitlerille uskollisen militarismin edessä. Tuskinpa monikaan sotilaistanne vapaaehtoisesti lähtee kuolemaansa taistelukentiltä hakemaan.

– Ette vastannut kysymykseeni.

– Tyhjentävämpää vastausta tuskin voin antaa.

Kuulustelija hymyili valkoiset hampaat välkkyen.

– Minä tiedän, että kapellimestari voi. Luultavasti jo huomenna. Minä varoitan kapellimestaria. Me haluamme tietää totuuden ja sen me puristamme teistä. Meillä on siihen omat keinomme. Me näemme milloin te puhutte totta. Kerrotte senkin, montako saksalaismielistä tuttavaanne olette kavaltanut venäläisille.

– Hyvä tavaton! Juhan ähkäisi. – Kaikkea te keksittekin.

– Thomas Gartz, Paul Leitu, Heino Tammu, Oskar Kivikas ... Mitä nämä nimet sanovat teille?

– Thomas Gartz oli paras ystäväni, Paul Leitu lankoni ja Heino Tammun yhtyeeni rumpali. Oskar Kivikasista tuskin tunsin. Että teillä onkin otsaa painaa minuuteni noin alas.

– Teillä oli Narvan työmaalla moneen otteeseen vakavia erimielisyyksiä lankonne Paul Leitun kanssa.

– En ole ikinä antanut pikkuseikkojen tekoihini vaikuttaa.

– Kuitenkin Paul Leitu ja muut yllämainitut on venäläisten toimesta kyyditty maasta.

– Virosta on kyyditty ihmisiä Siperiaan tuhansittain. Olisin voinut olla yksi heidän joukossaan.

– Ette kuitenkaan ollut, koska olitte venäläisille arvokkaampi kotonanne. Hetki sitten vaimonne kertoi teillä olleen vakavia poliittisia kiistoja lankonne kanssa ja teidän siitä syystä kavaltaneen hänet. Vaimonne oli hyvin masentunut veljensä puolesta.

– Puhutte soopaa. Tunnen vaimoni ja tiedän, ettei hän ikinä alennu halventamaan minua enempää teidän kenenkään muunkaan edessä.

– Myönnätte kuitenkin venäläisiä mielistellessänne kavaltaneenne lankonne?

– En kavaltanut. Tein Narvassa vain sen, minkä olin miehittäjän alaisena pakotettu tekemään.

– Oletteko saanut venäläisiltä koulutusta vakoiluun? Mitä tietoja olette välittänyt venäläisille? Ketkä tuttavistanne ovat meitä vastaan? Tunnustamalla kaiken kenties hankitte vapautenne.

Kysymyksiä, houkutteluja, uhkauksia. Loppumattoon. Tunti, toinen, vielä kolmas samaa paikallaan polkevaa jahkaamista. Ilta hämärtyi, pimeni yöksi.

Kuulustelijalle tuotiin kahvia ja ruokaa. Viereen saman suuruinen annos kuulusteltavalle ehtona täydellinen tunnustaminen. Juhan nieleskeli. Salaattia, herkullisia leikkeleitä ja höyryäviä kaalikääryleitä. Jälkiruoaksi kar-

palokiisseliä kermavaahdon kera. Kattaessaan pöytää tarjoilija kierrätti lantioitaan keinutellen tarjotinta hänen kauttaan. Kuulustelija hymyili maireasti.

– Kapellimestari Tammsalu. Aikanne on vaarassa virrata ohi. Minä olen vieläkin mahdollisuuksieni mukaan puolellanne. Älkää herran tähden lyökö laimin tilaisuuttanne. Huomenna on tahti toinen. Jo aamusta kadutte tämän päivän itsepäisyyttänne. Illalla kiroatte katkerasti, että olette tähän maailmaan syntynytkään. Jos olette siinä kunnossa, että kykenette vielä olemassaolonne tajuaamaan. Jaaha. Te siis vieläkin kieltäydytte. Vartija! Viekää vanki selliinsä odottamaan huomista päivää.

Ja vielä kun Juhan oli menossa ovella:

– Kapellimestari Tammsalu. Pyydän. Ottakaa tarjoukseni vakavasti. Puhukaa, kun vielä voitte.

– Äiti. Minä tulin jo. Pääsin kyydissä, Anu huikkasi puutarhaan päin koulusta palattuaan, mutta vastausta ei kuulunut. Keittiössä, hän mutisi puoliääneen rappuja kiiwetessään. Äiti leipoo iltapalaksi keittiössä sämpylöitä, joita se tarjoaa teen, juuston, tomaatti- ja kurkkuviipaleiden kera. Anulle herahti vesi kielelle. Mikä nautinto, mitkä herkut häntä odottivatkaan.

Keittiön ovi oli raollaan kuten tavallista, mutta sisältä ei tulvinut vastaan herkullisen ruoan tuoksu vaan keittiö oli tyhjä, liesi kylmä ja kattilat, padat ja pannut kauniissa riveissään hyllyillä, mikä kieli, ettei keittiössä aamun jälkeen oltu koskettu mihinkään. Saksalaisten puolelta sen sijaan kuului sotilaallisia käskyjä ja rautakorkojen kopiinaa ja Anu ryntäsi ulos.

Vain kellastuneiden lehtien kahinaa puutarhassa, jossa isä – ellei ollut torilla äidin kanssa tai istunut ukko-Stokken mökillä – pakkasi tavallisesti omenia seuraavaa aamua varten. Maije hirtahti anovana navetassa ja sai Anun kietaisemaan kädet kaulaan.

– Maije kulta. Nälkäkö sinun on? Minäpä annan sinulle heiniä ... Ja Rosa piijukalle myös ... tässä, syöhän. Nooh, äläpä sieraimiasi äkäisenä tuhauttele. Minähän annan heiniä. En sinulle paha tee. Äiti tulee sinut illalla juottamaan.

Kiireisiä lähettejä ja joukkueenjohtajia kulki teltoilta toimistoon saamaan ajo-ohjeita ja selvittämään kuor-

mauspapereitaan. Poistuivat saatuaan asiansa kuntoon. Kun kävijöissä oli pitempi rako livahti Anu toimistoon, jossa luutnantti Holmerz kapteeni Seefriedin poissa ollessa toimi vanhimpänä.

- Mihin te olette äidin panneet?
- Mekö? Miksi sinä täältä äitiäsi etsit?

Luutnantti Holmerzin kasvoilla käväisi tumma varjo. Leningradin puolustajat olivat luuta. Monta vertaa odolettua sitkeämpiä, mikä tiesi raskaita tappioita. Miehiä yritettiin säästää käyttämällä runsaasti tykistöä, joka heijastui kiireenä ATK:lla. Kaiken kokoisia ammuksia yhtenä virtana etulinjaan. Kirjallisia tilauksia ja puhelinoitoja, joka kilisi vaativana nytkin ja nostaessaan kuulokkeen luutnantti viittasi lähettinsä toimittamaan tytön huoneesta.

Hiiteen saksalaiset.

Lähetin työntämä Anu ehti parahiksi ulos nähdäkseen mustan Mersun kääntyvän tammialleelta pihaan ja pysähtyvän rappujen eteen. Autosta laskeutui tuikeailmainen tarkastava eversti, joka edellisellä käynnillään oli ärähtänyt Bettille Maijen valloillaan olostä pihalla, ja Anun mielessä välähti: Tuon syytä isän ja äidin katoaminen on.

Esimiehelleen auton ovet avattuaan autonkuljettaja jäi odottamaan eteiseen ja Anu livahti kärppänä auton luo, sai vaivatta oven auki ja luikahti sisään. Äidin ja isän katoaminen oli kostettava. Kojelaudan kunnioitusta herättäviin vempaimiin hän ei kajonnut, mutta hansikakotelosta pilkkotti pätkä tikarin mustaa kahvaa, everstin lähiase yllätyksien varalta.

Anu sieppasi tikarin ja suu uhmakkaassa virneessä alkoi viillellä istuinta ristiin rastiin. Musta krominahka riekalehti ja valkoinen pumpulitoppaus pursui viilloista kuin saippuavaahto sormien lomista kylpyammeessa, kun ovi rapsahti yllättäen auki ja kuljettajan kantapäiden kopinan säestämänä kuului äreä:

– Törkeätä! Tämä on kerta kaikkiaan sikamaista!

Anu vilkaisi ylös ja hänen sydänalassaan vihlaisi, kun näki auringon säteissä kimmaltelevia juhlallisia punoksia jäykän sotilasmanttelin hihoissa ja olkapäillä. Vähää ylempänä suunnattomasta tyrmistyksestä jäkättävän lihavan leuan.

– Kuinka sinä virolaisletukka uskallatkin! Minä ... minä sinut! Korpraali! Ottakaa kiinni! Pieksäkää tihutyöntekijä ... raastakaa hengiltä!

– Kyllä, herra eversti! Pieksän ja raatelen hengiltä, herra eversti.

Autonkuljettajan kantapäät kalahtivat ja käsi kohosi kunnioittavasti lakin lippaan. Mutta tämäkin pieni viivytys, sotilaskuriin kuuluva seremonia kostautui. Ennen kuin kuljettajan käsi viuhahti alas tarttuakseen pahanteikijän tukkapäähän, livahti Anu jäykkänä tököttävään alaisen ja tärkeyttään tärisevän everstin välistä pihamaalle ja siitä tuulena kartanon taakse turvalliseen metsään perästä puuskuttavan autonkuljettajan tavoittamattomiin.

Leppoisa lounaistuuli kuin tietämättömänä kansoja riepottelevasta armottomasta sodasta kahisutti hyväillen kellastuvia puiden lehtiä.

– Valvoin kahdenkymmenen miehen työryhmää Narvan linnoitustyömaalla. Tein vain mihin olin pakotettu. Enempää tunnustettavaa minulla ei ole.

– Eikö? Kuulustelija antoi merkin ja kiduttaja, nuori gestapolainen kytki virran sähkökojeeseen, joka jytisytti ja poltteli yhtälailla sormia, sielua ja muutakin ruumista.

– Me tiedämme, että kapellimestarilla on. Läpi hermoja raastavan väristelyn Juhan näki kuulustelijan hymyilevän tuota tuttua leipurin hymyään. Kaikki muu olikin hänessä sitten eilisen muuttunut. Hän oli kaikessa pikkutarkka. Juhanin astuessa kuulusteltavaksi hän oli kädellään viputtaen hyppyttänyt edestakaisin. ”Taakse ... eteen ... taakse ...” kerta kerralta askelta lyhentäen. ”Siinä” seisokaa juuri siinä. ”Ei senttiäkään edempänä tai lähempänä. Noin!” Pienikin vastaan inttäminen sai hänet heilauttamaan sormeaan, jolloin kiduttaja painoi nappia ja helvetti oli valloillaan.

Ja pahempaa oli luvassa. Pitkä yö kylmässä pimeässä sellissä nälkäisenä, vinkuva rottalauma ympärillä oli jo enteillyt, mitä tuleman piti.

– Kahdestakymmenestä ryhmänne miehestä säästyitte vain te. Miksi?

– Minulla oli onnea.

– Miten suuri osuus tähän erinomaiseen onneen kapellimestarin tekemisillä on?

– En ole tehnyt venäläisten hyväksi yhtään enempää kuin pakko on sanellut.

– Kun vierailitte ennen sotaa konserttimatkoilla ulkomailla, vakoilitteko jo silloin venäläisten hyväksi?

– Minä olen muusikko. Olen vakuuttanut tämän kymmeniä kertoja. Minulla ei ole mitään tekemistä vakoilun kanssa.

– Eikö? Tässä paperissa kerrotaan kokonaan toista. Heinäkuisen konserttinne jälkeen Köpenhaminassa vuonna 1938 tapasitte lähetystövirailija Fedorovin eräässä kaupungin hienoimmassa ravintolassa. Mitä tietoja annoitte Fedoroville?

– Tutustuin Fedoroviin, kun hän palveli muutamaa vuotta aikaisemmin Neuvostoliiton Tallinnan lähetystössä. Keskustelin hänen kanssaan ainoastaan musiikista.

– Onko tavanomaista että keskustelette konserttien jälkeen venäläisten lähetystövirailijain kanssa?

– Ei. Fedorov oli poikkeus. Hän oli muusikko kuten minäkin. En voi edes kuvitella, että Fedorov missään tilanteessa alentuisi houkuttelemaan minua kavaltajaksi.

– Meillä on lähetystösihteeri Fedorovista varsin epäedullisia tietoja.

– Ihmettelisin kovasti, jos tietonne yhdestäkään arjalaisen rodun ulkopuolella olevasta olisivatkaan myönteisiä.

– Thomas Gartz, Paul Leitu, Heino Tammu, Oskar Kivikas. Teille läheisiä Siperiaan kyydittyjä kaikki. Kapellimestari Tammsalu. Onko teillä otsaa kaiken tämän jälkeen pitää itseänne herrasmiehenä?

– Tuskin odotatte itsekään minun vastaavan tuohon.

– Kapellimestari Tammsalu, kuulustelija ääntään korottamatta jatkoi: – Minä teen ehdotuksen: antakaa, paljastakaa meille kymmenen yhteistyössä venäläisten kanssa ollutta maanmiestänne ja olette vapaa. Vakuutan, tämä

on viimeinen tilaisuutenne. Harkitkaa vakavasti ehdotustani.

Juhan ei harkinnut. Hänen jyrkkä ilmeensä ja pään ylpeä asento ilmaisivat sataa sanallista kieltoa selvemmin, mitä mieltä hän oli tarjouksesta. Yhteistyöstä miehittäjän kanssa yleensäkin. Kuulustelijan sormi heilahhti ja Juhanin silmissä hämärtyi. Kymmenet rottien kynsien ja hampaiden viillot reisissä ja säärissä punoittivat. Nälkä ja unenpuute olivat heikentäneet hänet, altistaneet puremien aiheuttamille komplikaatioille. Parin minuutin täristelyn jälkeen hän vajosi vasten kojetta, jonka watinmäärää oli puolella korotettu.

Päästyään takaa-ajajistaan Anu syvällä metsässä pysähtyi miettimään mitä tehdä. Kotiinsa hän ei uskaltanut mennä, vaikka nälkäinen vatsa huusi ruokaa, kurni ja mourusi, sillä korvissa kaikui everstin sanat: Korpraali! Pieksäkää tihutyöntekijä ... Ei ei ei! Hän pyyhkäsi kasvoihinsa kietoutuneen nihkeän hämähäkinseitin. Häntä puistatti. Hän oli nuori. Hän ei halunut kuolla vielä kymmeneen vuosiin.

Hänen rinnassaan virisi vähäinen toivonkipinä, kun hän muisti Magda-tädin ja Ada-mummin: Täti asui lähempänä Puruun menevän tien varressa, Ada-mummi keskellä Purun kylää. Niiltä sijoiltaan Anu lähti pinttelämään lähellä asuvan tätinsä luo.

– Äiti ja isä on viety!

– Siunatkoon tuota tyttöä! Mitä sinä höpiset ja missä sinä olet rypenyt? Mekon helmat riekaleina ja niin märkä ja likainen kun ikinä osaa olla.

– Minä en uskaltanut tietä myöten ja metsän poikki ravatessa upposin suon silmäkkeeseen.

– Miksi sinä tietä vierastit?

– Täti ... täti kulta! Vuosia takaperin Bettin ollessa Juhanin mukana konserttikiertueella Magda oli ollut hoitamassa Hertaa ja Anua. Entistä muistia Anu nykertyi tätinsä syliin ja katkonaisin sanoin, kyönelet silmissä kertoi kaiken.

– Herran pieksut! Magda kauhistui. – Miten sinä menitkin semmosta töllöntyötä tekemään?

– Sen sotaherran syytä isän ja äidin katoaminen on.

– Nyt sinä et voi kotiisi mennä. Ne saattavat tehdä sinulle mitä tahansa ... Mitähän minä sinun kanssa ...? Hei! Nyt minä tiedän. Mennään mummis luokse. Mummi kyllä tietää.

– Minun on niin paha olla. Kun ne äiti ja isäkin ...

– Minä uskon sen. Voi sinua lapsraukkaa.

– Puurissa! Kuin sisulla ja voimalla ryntäävä sarvi-kuono Ada-mummi kopautti ryhmysauvallaan lattiaan. – Puurissa! Minä tiedän. Tiedän varmasti. Jöhvin Puurissa ne ovat. Ne on teljetty pimeään tyrmään. Vanhan naisen silmät kipinöivät.

– Ensin veivät venäläiset pojan. Nyt saksalaiset tytön miehineen, mutta minä näytän niille. Sinä Magda ota Anu hoiviisi. Asu täällä tai kotonasi, kunhan vain pidät tytöstä huolen. Se istuimen repiminen oli sille natsipomolle ihan oikein. Niin Ada-mummikin olisi tehnyt. Piruakos sitä tuppautuukaan meitä komentelemaan. Olisi terjunut omilla tanterillaan. Minä kiskon Bettin ja Juhanin niiden pirujen kynsistä, vaikka pitäisi puoli maailmaa nurin kääntää.

Niiltä sijoiltaan, harmaantunut tukka tiukasti nutturalalla, paljain jaloin, kuten oli lapsuudesta saakka kesällä kulkenut Ada ryhmysauvoineen lähti. Sai tietää tyttärensä miehineen tuodun päivällä vankilaan, mutta yrittäessään johtajan puheille kookas vartija sulki tien.

– Johtaja ottaa vastaan vain virka-aikana.

– Katin kontit! vanha nainen iski sauvallaan voimalla lattiaan. – Kun minä Ada Leitu ravaan vanhoilla jaloillani Purusta saakka, on johtajan vastaanotettava minut heti!

– Rouva. Minä epäilen vahvasti, ettei vankilanjohtaja ota. Keppi kopahti jälleen vaativana lattiaan.

– Rouvako? Minä en ole mikään hienohelma. Minä olen Ada-mummi ja sanon: Mene nulikka ilmoittamaan heti sille herrallesi, jotta minä tulen sen puheille.

Vartiomies vilkaisi vanhan naisen kiihtymyksestä tutettavaa päätä ja silmien syyttävää paloa. Hän muisti päivällä tuodun pariskunnan, oivalsi heidän syyttömyytensä ja alkoi Adan satojen ryppyjen hellyttämänä miettiä keinoa, jolla voisi häntä auttaa.

– Mitä siinä toljotat! Mene jo! Vai kuuroko olet.

Vartija ei tuntenut itseään loukatuksi, vaikka Ada vaati ja hoputti, ajoi häntä kuin rahtiruunaa. – Mitä siinä kuhnailet. Mene mene! Minä olen Bettin äiti, enkä tule hellittämään ennen kuin tyttäreni miehineen on vapaa.

– Tule! Kuin peläten jänistämistään vartija tarttui Adan käsipuoleen, otti lopultakin riskin. – Minä ilmoitan sinut johtajalle. Seurauksista saat kylläkin vastata itse.

– En minä ole sinun vastuutasi kerjännytkään. Raskaissa saappaissaan poikki synkän vankilan pihan marsiva vartija, paljain jaloin ryhmysauvaansa tukien Adamummi. Neljäkymmentäkuusi vuotta ikäeroa, saman verran senttejä vartijan pää vanhuksen päätä ylempänä, mielessä tunne kuin katselisi taivaalla tuikkiviin tutkimatto-miin tähtiin.

– Ihmisen oikeutta elää omissa oloissaan minä sinulta peräämään tulin.

– Samaa ovat tehneet kymmenet muutkin ... turhaan.

Jäykkää epäluuloista kyräilyä. Minkä olen telkien taakse sulkenut sen pidän, seisoipa tekemisieni takana riigikogun säätämä laki, taikka idästä tai lännestä tulleiden miehittäjien määräykset, vankilanjohtajan ilmeistä pais-toi.

- Minun tyttäreni miehineen ei ole saksalaisille mitään pahaa tehnyt.
- Saksalaiset ovat kuitenkin pidättäneet heidät.
- Vääriä tietoja syöttäneen ilkeämielisen kantelijan toimesta.
- Vaikka uskoisinkin sanasi, se ei anna minulle valtuuksia vapauttaa heidät.
- Kuulehan herra: Hyväksyykö sinun omatuntosi syyttömien maanmiestesesi telkien takana pitämisen?
- Minä en sääda lakeja. Työhöni kuuluu ainoastaan vangittujen ihmisten telkien takana pitäminen.
- Näytät kansallesi: Näin minä suuri herra vieraan valtuuttamana käskyläisenä teen.

Eilen venäläinen, tänään saksalainen, huomenna piruties kuka säättämässä lakeja ja asetuksia, joiden mukaan ihmisiä tuomittiin, teljettiin tyrmään tai vapautettiin. Tuhansia kuunkiertoja nähnyt vankilanjohdaja ei vaahdonnut vieraiden ismien perästä, mutta ei heltynyt liioin kyyneleidenkään edessä.

- Ei syyttömien tyrmässä pitäminen minulle mieleistä ole.
- Kuitenkin sinulla on heitä kiven sisällä kymmennittäin, etkä sinä näytä heistä suurtakaan murhetta kantavan ...
- Se on minun työtäni. Hankin leipäni sillä. En iloitse siitä, mutta en helly enää kurkku suorana parkumaankaan.

Vähäsanaista piinaavaa jurottelua. Hampaaton suu mutuillen vanha nainen siveli sauvaansa kuin sen karheista ryhmyistä ratkaisua ongelmiinsa etsien. Kohosi ankean hiljaisuuden jälkeen, ja tuloksettomaan keskusteluun tyytymättömänä tokaisi:

- Ellet muuta voi, saisit ainakin minut ylimmän saksalaisen virkamiehen luokse opastaa.

Kuin kaksi maanosaa, kaksi kallionjärkelettä. Nuorempi arvo- ja kunniamerkeissään kimmalteleva. Vanha saatoine ryppyineen, raskaan työn ja vuosien harmaannuttama silti silmiensä katseelta viisas. Nuorempi hallitsemaan koulutettu, johtajansa käskyille uskollinen ajatuksin: Emme saa, emme voi olla väärässä. Siispä olemme oikeassa. Vastapäätä perheensä oikeuksia peräävä elämän kouluma kansannainen paljaine vaivaisenluujalkoineen, kiiltäviä saappaita ja kiliseviä kannuksia vastaan. Siirapin tahmea hiljaisuus välissä.

– Olet antanut vangita tyttäreni miehineen heidän käydessä rehellistä kauppaa Jöhvin torilla ja teljennyt Puuriin. Mitä pahaa heidän työssään mielestäsi on?

– Me saksalaiset emme siedä kommunismia. Emme salli edes veljeilyä sen mielisten kanssa. Tulemme kitkemään kommunismin juurineen maan päältä.

– Siinä sinulla tekemistä onkin! Adan eloisat silmät välähtivät. – Minä sanon sinulle herra: Me Leitut olemme rehellistä väkeä. Aitoja virolaisia. Pitäkää te herrakansa omat tapanne ja antakaa meidän köyhien elää tavallamme.

– Meillä on tyttärestänne runsaasti epäedullisia tietoja.

– Paskapuhetta alusta loppuun. Minä tunnen tyttäreni miehineen ja sanon sinulle: Te saksalaiset ette kostu heidän tappamisestaan sian kusirakon vertaa.

– Kuka tässä on teloittamisesta puhunut?

– Otin selvää. Kerjäsin vuoroon vartijalta, vuoroon vankilanjohtajalta päästä tytärtäni katsomaan. Anelin toissailtana, yritin eilen, viimeksi tänään, mutta minut estettiin. Stop, stop, muoriseni, vartiomies sanoo. Hallintovirkamiehen lupa hanki, sillä pääset, vartiomies lupasi. Oma emon vaistoni minulle sanoo, jotta tyttäreni miehineen on suuressa vaarassa. Heitä kuulustellaan. Pidetään

nälässä ja pakotetaan kiduttamalla tunnustamaan tekoja, joita eivät ole ikipäivänä tehneet. Sinä ylhäisenä herrana tiedät presidentti Pätsin? Vävyini ja tyttäreni entisen työnantajan. Luuletko sinä herra, jotta Päts olisi ikinä maankavaltajia palkinnut?

– Me otamme parhaillaan tyttärenne tekemisistä selvää.

– Silläkö, jotta pakotat rehelliset ihmiset tunnustamaan tekoja tekemättömiä.

Ada-mummi suoristui. Kaksi pitkää vuorokautta hän oli silmää ummistamatta kolkutellut vankilanportteja, puhunut, anellut ja kulkenut talosta toiseen. Tämä oli etappi. Ellei hän täältä, tältä herralta saisi apua, hän ei saisi sitä mistään. Uupumus näkyi Adan mustuneissa silmien ympäröksissä, suun seudun syventyneissä poimuisissa ja harmaantuneen pään voimistuneessa tutettamisessa, mutta taistelunhalua eivät estelyt olleet lannistaneet. Tytär miehineen oli syytön. Heidät oli saatava vapaaksi. Jo tänään. Huomenna voisi kaikki olla myöhäistä. Ponnistaen kaikkensa vanha nainen kokosi ajatuksensa.

– Kuuntele minua herra: Sotilaasi ovat leiriytyneet vävyini puistoon ja esikunnat pitävät hallussaan vuosisatoja suvun omistamaa kartanoa. Saksan sotilaat ovat antaneet hevosensa kaluta puutarhasta omenapuut ja marjapensaat ja kaiken muun töllöntyön lisäksi ryöstäneet tyttäreltäni hänen pienen peltotilkkunsa. Kaiken tämän jälkeen te saksalaiset pidätte itseänne jalona ja sivistyneenä kansana. Minä kysyn sinulta herra: Missä asti teillä saksalaisilla on hävyn raja, vai onko sitä rajaa missään?

– Tuhannet saksalaiset ovat menettäneet henkensä maatanne kommunismin ikeestä vapauttaessaan.

– Syöstäkseen meidät suoraapäätä sen toisen hirmun Hitlerin ortelin alle, joka ei ole karvan vertaa Stalinia lauhkeempi. Minä vakuutan sinulle herra: Tyttäreni miehi-

neen ei ole tehnyt saksalaisille mitään pahaa. Ellet sanaani usko, kysy kartanossa majailevilta sotilailtasi. Kapteeni Seefriedilta etunenässä. Sen minä ainakin voin sinulle pääni kautta vanhoa: Tyttäreni ja vävyeni tappamisesta te saksalaiset ette kostu sian kusirakon vertaa. Päästä heidät ja teet kerrankin hyvän työn.

Ilme everstin jäykällä sotilaan kasvoilla ei lientynyt lupaamaan mitään, kun hän kärsimättömänä viittasi ovella odottavalle lähetilleen.

– Saattakaa nainen ulos!

Tovi armeliasta tajuttomuutta. Tuskin oli Juhan ehtinyt retkahtaa sähkökojeeseen kytkettyjen käsiensä varaan, kun puhelin pärähti vaativasti ja kuulustelija nosti kuulokkeen.

– On, herra eversti. Kyllä herra eversti. Teen kuten käskette, herra eversti. Ja kuulokkeen laskettua kiduttajalle:

– Päästäkää kapellimestari ja virvoittakaa tajuihinsa. Heti! Juhanin tajuttomuus oli niin syvä, ettei hän tuntenut käsiensä irrottamista eikä sitäkään, että häntä sivauteltiin säälimättä kasvoille. Vasta kun hänen päänsä oli upotettu neljä viisi kertaa jääkylmään veteen hän kuin hämärän takaa näki kuulustelijan häilyvät leipurin kasvot ja kuuli epämääräisen äänen sanovan:

– Kapellimestari Tammsalu. Tutkimukset menneisyydestänne ovat sikäli myönteisiä, että katsomme aiheelliseksi vapauttaa teidät. Olen vilpittömästi pahoillani aiheuttamastamme häiriöstä. Tätä kautta, herra kapellimestari! Minä pidän huolen, että myös vaimonne vapautetaan. Käsi ojolla, anteeksipyytävä ilme sileillä kasvoillaan kuulustelija oli saatellut vartiomiehen tukeman Juhanin vankilan ulkopuolelle.

– Mitähän tämäkin olevinaan merkitsi?

– Minulle tätä. Juhan näytti sähkökojeessa mustankirjaviksi palaneita käsiään. – Pelkään kovasti, ettei näillä

sormilla viulun kieliä enää koskaan kunnolla painella. Minun soittoni ovat soitetut.

– Herra Jumala! Betti huudahti järkyttyneenä, otti miehensä kädet omiensa väliin, hyväili ja painoi suojelevasti vasten rintaansa. – Oma ... Voi meitä revittyä Viron kansaa. Tuskaa ja murhetta, ojasta allikkoon ajautumista. Liekö meillä riemulauluihin aiheutta ikinä enää.

– Eilen itä, tänään länsi. Huomenna joku muu. Ei mitään väliä marssivatko sotilaat sirpin ja vasaran, vai ko uljaana liehuvan hakaristilipun alla. Yhtä ja samaa helvettiä kaikki. Alakuloinen syksyinen taivas ennen vi-reästi kehittyvän pikkukaupungin yllä. Tuulessa ajelehtivia sateenharmaita pilviä, raskaita askeleita kuraisella jalkakäytävällä. Ahdistava tunne mielissä. Syksy pimeä. Juhan laahusti särkevät kädet riipuksissa.

– Kenet tuoni tästä alennustilasta vapauttaa, hänet olisin Narvan marssin sävelin halunut hautaan saattaa. Suorittaa palvelun maallisista viimeisimmän.

– Kyllä sinä tahtipuikkoa heiluttamaan kykenet. Betti pujotti kätensä miehensä kainaloon. Tämän ryyppääminen ja muutamat harha-askelet, joista hän ei alentunut sanallakaan vihjaisemaan, tuntuivat yhteisten raskaitten kokemusten jälkeen toisarvoisilta. Saivat iäksi jäädä.

– Soitatkin vielä, kun et lannistu tai anna periksi. Mennään suoraapäätä äidin luokse. Minulla on tunne, että äiti tietää konstit, jolla kätesi terveeksi saa.

Kolme vankilavuorokautta eivät olleet nujertaneet lujatahtoista Bettiä. Hän oli saanut nukkua, hänen kiusaana ei vinkunut nälkäinen rottalauma ja lisäksi hän oli säästynyt kidutuksilta. Käsi Juhanin kainalossa rohkaisi ja lohdutti.

– Minä hävystelin sitä kuulustelijaa. Että se ilkesikin alentaa, syyttää venäläisten kätyriksi. Siitäkin varsasta ... jeketistä. Bettin askeleet kopisivat rytmikkään vihaisina.

– Kysyi mitä minä olin luvannut siitä kyttyrästä vastalahjaksi. Ajattele. Siitä nyrkinkokoisesta päätään niekuttavasta elukasta minun olisi pitänyt vastalahjaksi kalvaa maani.

– Mistähän meidän äkillinen vapauttaminen johtui?

– Sitä minäkin ihmettelin. Kuulustelija vain tuli nolontuntuksena sanomaan: Rouva. Meille on annettu teistä tietoja, jotka ovat osoittautuneet perättömiksi. Olette vapaa.

He olivat juuri pääsemässä tulojälkiään torille, kun viereen suhahti musta Mersu. Taasko? Heidän rinnossaan ahdisti, mutta he pakottautuivat olemaan sitä näyttämättä, kun auton ovi aukeni ja heitä käskettiin nousemaan kyytiin.

– Mitä te meistä haluatte?

– Antaa teille kyydin kotiinne.

– Mitä?

– Kapteeni Seefried, ammusvarikon päällikkö, käski minun etsiä teidät käsiini ja tuoda kotiin.

– Tämöpäs vasta ...

Alikersantti Schnaider, vaalea sulavakäytöksien mies avasi kohteliaasti takaoven. – Olen kapteeni Seefriedin uusi autokuski. Palveluksessanne.

– Yllättävää. Kaiken kokemamme jälkeen kerta kaikkiaan uskomatonta.

Puurista vapautumisen syykin selvisi, kun he eräässä tienmutkassa tavoittivat paksussa talonpoikaisessa mekossaan paljain jaloin taivaltavan Ada-mummin, joka autosu-harin pysäytettyä rysähti keppeineen ja laukkuineen autoon.

– Minä en hellittänyt! hän vastustamattomalla, jyrävällä äänellään pajatti. – Ne kelmit yrittivät estellä, kun ravasin alemman herran puheilta ylemmän luokse ... Käskivät painua sinne missä pippuri kasvaa, mutta minä

huusin niille, jotta ravatkaa pippurienne perästä itse. Helvetinkö ne minulle hautaan kaatuvalle mummon kupetille mahtaat. Yks lysti lähtikö tämmösestä homelosta henki päivää ennen tähe kahta myöhemmin. Ihmisen oikeuksia minä olin peräämässä. Senkö pirua ne tulivatkin meille. Ois me ilman heitäkin, koppahattuja osattu elää. Tässä sitä nyt körötellään kotiin. Ei ne hyeenat minun kanssa ... Eei, mutta Juhan näytähän niitä käsiäsi! Helvetin tulelako ne kerkesivät sinua korventaa?

– Juhan pääsi vasta äsken sen pirun käsittelystä.

Ada tutki asiantuntijan elein vävynsä käsiä.

– Hyvä hyttynen miks ovat kärventäneet. Kun kukkopoikaa olisi vartaassa rillattu. Niille käärmeille pitäisi näyttää. Mutta nämä paranevat vielä. Minä koppaan mennessä mökiltä käyvät rohdot, voitelen niillä ja käärin puhtaisiin. Myrkkynsä ovat lykänneet, jos et jouluun mennessä jo pianoa pimputtele ... Poika poika! Minä asun tuossa. Ptruu ptruu! Elä suitsimies sivu hyvästä töyhyyttele, vaikka tämä heppa miten lentosissaan ...

Omien töittensä ohella Magda Anun avustaessa hoiti myös siskonsa karjan tämän ollessa miehineen kuulusteltavana vankilassa

– Syö nälkääsi! Anu työnsi sylillisen heiniä korviin terhakasti pörhistelevän Maijen soimeen ja sipaisi hyväillen tämän silkinpehmoista turpaa. – Nooh, syöhän pois! Parempiakaan et saa. Täti, sano, milloin ne isä ja äiti tulevat kotiin?

– Luoja sen tietää, vaan ei sano. Magdan leveät hyväntahtoiset kasvot kurkottivat lehmän takaa. – Mummi niitä tavottelemaan tiistaina lähti, eikä ole sen perään halastua sanaa kuulunut.

– Kamalaa, jos ne ovat tehneet niille jotain pahaa.

Magda vetäisi Rosasta viimeiset maitotilkat, puristi utaret taianomaisesti kokoon ja nousi kivuliaasti kasvojaan kipristellen.

– Paha millen selän yhtä lehmankantturoo lypsäissä möykkäs. Pithän nuota ennen kymmenen kiskoo eikä ollu tuota vettä. Maidon sohistessa siivilän läpi vähän kuuluvammin: – Minulla on luonnossa semmonen tunne, jotta se mummi ois vanhempiis jälille osaatuna. Kiehnevää Puurista väljemmilän vesilen. On se mummi vauhtiin päästyään semmenen epel, jotta ei siitä komendanttivivastoraston herrat hevillä eron pääse.

– Kunpa vain mummi onnistuisi, Anu vanhemmistaan huolestuneena haikeana huokasi.

Musta Mersu porhalsi tammialleelta keikkuen pihaan, mutta lähtönsä touhakassa naiset eivät kiinnittäneet siihen suurtakaan huomiota, koska autoja virtasi toimistolla tuhkatieheään. Vasta portin lähellä he kuuluivat takaansa ankaraa rätinää:

– Magda! Magda ja Anu! Senkö helvetin tuuttiin seun semmonen lento! Anullakin! Kodistaas ... äitis ja isäs ho-teista. Takasi takasi ja hiton sassiin! Niinku oisitta jo!

– Mummis ... ja niin polleeta, niin polleeta! Magda käännähti suu selällään repäistäkseen äidilleen samalla mitalla, mutta nähtyään Juhanin ja Bettin laskeutuvan autosta hiljeni kuiskaamaan Anulle: Enkö minä jo siitä mummistaas sanona ...

– Äiti!

Sitä pelonsekaisessa ikävässä riutuneen tytön riemua. Kuin villivarsa, kuin elämänsä aamussa laukkaava gaselli Anu soukat sääret vilkkuen kiiti vanhempiensa luokse. Pimeästä Puurista vapautumisen riemussaan Bettikin heltyi sanomaan:

– Anu, mikä onni nähdä sinut tyttökulta terveenä.

Eivät haitanneet sähkövirran mustaksi polttamat kädet eikä märkimistään aloittavat rotanpuremat säärissä. Peseytyminen, vedelle ja tuulelle tuoksuvat vaatteet, ruokaa ja koti, vaikka enintä osaa huoneista hallitsivatkin miehittäjät. Hyväntuntuista raukeaa oloa, jota lisäsi ikkunasta tulviva kostean ruohon ja kypsyvien omenain täyteläinen tuoksu. Kelpasi taas elää ja olla virolainen.

Myöhemmin sinä iltana he sattuiivat vain, niin kuin joskus satutaan. Tätiään saattelemasta palaava, ajatuksiinsa vaipunut Anu hämärällä pihalla törmäämässä johonkin, jonka viime hetkellä väisti notkeasti.

– Ooh! Minäpä sokkona lennän ...

Kohotettuaan katseensa Anun silmät aivan rävähtivät. Edessä seisoi suu naurua täynnä kookas sotilas sylissänsä kantamus marmeladia, lihasäilykkeitä, teetä ja hunajaa.

– Talon väkeä varmaan? Minä olen Hans. Näin ... eii, pikemminkin minä tiesin ruokakomeron hyllyjen huutavan vanhempiesi poissaolon jäljiltä tyhjyyttään ja toin täydennystä. Sopiiko?

– Kyyllä. Anu tunsu sydämensä hypähtävän. Mikä mies! Seuraavassa hetkessä kujehtiva koulutyttö oli häipyntyt jonnekin taka-alalle, kasvanut naiseksi sisällään outo väristys, jonka kokee nuori tavatessaan sen, jossa on sitä jotain ja josta tietää: Hän se on. Minä haluan tuon. En ketään muuta. Tuon tuon tuon!

– Äit se nämä asiat paremmin tietää.

– Ja äitisi on ...?

– Keittiössä ... luulisin. Minä olen Anu. Tule perästä.

– Hyvä ... mainiota. Noin viehättävän tytön perästä sitä laukkaakin ihan mihin tahansa.

Siitä se alkoi. Hans Schnaider, bussinkuljettaja Berliinistä murti hetkessä avuliaisuutensa ja monitaitoisuutensa ansiosta Tammsalulaisissa saksalaisia kohtaan syntyneen vastenmielisyyden. Saadakseen vaihtelua esimiehensä, itsensä ja talonväenkin ruokavalioon hän vaihtoi Bettin lypsämän liian maidon, hedelmät, marjat ja juurikasvit talousaliupseerin välityksellä lihasäilykkeisiin, marmeladiin, kekseihin, teeheh ja hunajaan. Leipoi keittiössä Bettin kanssa maukkaat pullat ja munkit, säästi pianolla Juhania tämän harjoittaessa hyvää vauhtia paranevia sormiaan viulun soitossa sekä opetti viikonloppuina Hertaa ja Anua tanssimaan. Olemalla kohtelias, mutta sortumatta kertaakaan lihakointiin Hans hankki Tammsalujen luottamuksen. Sai Bettin tunnustamaan:

– Kaiken kokemani jälkeen en uskonut saksalaisissa tuollaisia herrasmiehiä olevankaan.

– Miks ei olisi ... Ei rotu, aate tai oppineisuus ihmistä aatelo. Luonne, sydän, henkinen minä meissä ratkaisevin on.

Osan pohjoista armeijaryhmää juuttuessa Leningradin edustalle ja sotatoimien sitä myöten vakiintuessa majuriksi ylenetty Seefried taloudellisena upseerina hoiti yhteydet eteen ja taakse viestivälineitä käyttäen. Näin hänen autokuskilleen jäi aikaa puuhailla kartanossa yhtä ja toista, joka lähensi häntä talonväkeen. Toimittaessaan esimiehensä kuriipostia Schnaider järjesti paluumatkansa siten, että Anu pääsi hänen kyydissään kotiin. Joskus sattui, että Hansin käsi hipaisi Anun terhakkana napottavaa povea, unohtui hetkeksi polvelle tai puristi kuin huomaamatta kapeaa kättä, jolloin molemmat säpsähtivät toisiinsa vilkaisematta, etääntyivät ja Anu luikahti ovesta kuin jotain pakoon. Suostui myöhemmin kuitenkin talon hiljennettyä hiipimään puistoon vanhan tammen alle.

Hans, sinä saksalainen vaalea Hans, hän noina iltoina kädet pään alla rävähtämättömin silmin pimeään tuijottaen mutisi: Älä luulekaan alikersantti Schnaider, että minä sinuun korviani myöten piikkassa olen. En suuremalti välitä, niin suuren valtion sotilas ja maailmanvalloittaja kuin oletkin. Hui hai! Vaikka ... hitto soikoon! Kyllä sinä Hans Schnaider sittenkin ihan mukiinmenevä näköjäsi olet. Ja hyväntapainen, sen äitikin sanoo. Vaikka totta puhuen, kyllä sinusta isään on pitkä matka.

Miten komea isä kapellimestarin puvussaan onkaan. Miten maestron elkein hän tukka hulmuten kumarteli, otti yleisönsä. Isä johti orkesteria todella mahtavasti. Presidentti Pätskin oli kerran käynyt isää tervehtimässä. Juttelivat pitkään. Minäkin sitä presidenttiä tervehdin, niiasin syvään. Olisitpa vain alikersantti Schnaider nähnyt. Mutta ethän sinä alikersantti pääse ikinä presidenttejä tervehtimään. On sinussa kuitenkin se hyvä puoli, että sinä osaat manioisti tanssia. Opettaa toisiakin. Laitat kätesi vyötärölle silleen ... Et liian ylös etkä liian alas, vaan ... Ääs, en minä sitä osaa sanoa. Kuitenkin ihan silleen, että

siinä tyttö tärisee. Tuntee kuin lauma hiiriä ravaisi pitkin selkäpiitä. On yhtä aikaa kuuma ja kylmä, vilu ja lämmin, joskus ihan pyörryttää. Minä rakastan Hansia.

Lukemattomia kertoja noiden ihanien tanssi- ja puistoiltojen jälkeen Anu tyyntyi uneen vasta kun vartio portaiden edessä vaihtui toisen kerran eli jälkeen puolen yön.

”Se on tehtävä ... On pakko tehdä. Ei sitä parane tuonemmaksi lykätä ...”

Ponnisteluistaan huolimatta ei Taneli Kuuks kyennyt lopullisesti selvittämään itselleen kumpi häntä saksalaisten luokse enemmän ajoi: Halu paljastaa, että näin minä entinen Laidonenin sotilas vanhoilla päivilläni venäläisen nujersin. Vaiko pakko puhua, vapautua siitä sisäisestä tuskasta, joka hänen mieltään yötä päivää jäyti.

Surmateostaan lähtien Kuuks oli nukkunutkin huonosti. Sotilaana kaatamistaan vihollisista oli vastuu niiden, jotka sotaan käskivät. Siviilinä tappamisesta taas syy kokonaan oli hänen. Kuin lapsuudessa sattunut erikoinen tapahtuma, Kuuksin mielessä väikkyi pienintä yksityiskohtaa myöten venäläisen sotilaan pellolle tulo, peukalon kuljettaminen kiväärin hihnalla ylös ja alas, leppoisa puheleminen ja vastapainoksi oma äreä murjottelu.

”Puhu puhu ... Minä kuunnella. Minä hyvä mies olla.”

”Riisu valjaista! Vie se tamma!”

”Harasoo harasoo!”

Kuuksin suonikkaalle otsalle kihosi pahanolon nostama tuskanhiki, kun hän muisti sotilaan silmien ystävällisen tuikkeen ja valoisan nauramisen. Pursuavaa elämäntalua täynnä koko mies. Ja kuin ruumiillistuneena pahana hän oli kuristanut ja kuristanut kunnes puntuilevan miehen silmät pullistuivat kuopistaan, kieli möklähti suusta

ja ensin nytkähtelevä, sitten eloton, veltto ruumis hänen sylissänsä.

– Minä en kestä, en jaksa enää. Minä menen kertomaan niille kaiken. Menen menen ...

Pitkä hevostalon raskaine ammusvankkureineen lonksui kartanoon johtavalla tammialleella vastaan ja Kuuks vajosi entistä syvempään epävarmuuteen. Sotilaat olivat nuoria, hän vanha ukko. Mistä niiden nuorien muukalaisten aikeet tiesi? Virnuilevat vanhan miehen puheille, nauraa hohottavat, pistävät vaikka penkkaa vasten ... pam! Kiusaavien ajatustensa kanssa painiessaan Kuuks oli kuin huomaamattaan köpötellyt kartanon pihalle, jossa edellisenä päivänä vapautunut Betti tuli vastaan Magdan kanssa.

– Mitä Taneli ?

Mitäkö? Kysyyt niinku jotaa tietäsivät. Väistäessään kahta toimistoon marssivaa sotilasta Kuuks viittasi sormet, harallaan miesten perään.

– Tuonnehan minä herrojen pakeille. Vähän asiaa.

– Vai ihan asiaa? Herroille. Magda tirkisteli Kuuksia kädet tukevasti lanteilla. – Vai on sillä Tanella Saksan herroille ihan asiaa. No jopas!

Naiset ryhtyivät kastelemaan syksyn kuihduttamia kukkasia ja Kuuks oli varomattomien sanojensa vuoksi pakotettu nousemaan raput. Menisinköhän minä sitenkään? Jospa minä ennen papin luokse. Porrastasteella Kuuks pysähtyi, mutta kun näki naisten pälyilevän itseään epäluuloisena, niin avasi oven ja astui sisään.

– Tere tere!

– Mitäs asiaa teillä on?

Kuuks ei voinut enää perääntyä eikä livahtaa tiehensä ja hätävalheen keksiminen ei häneltä juhlallisten upseerien edessä luonnistanut. Niin hän hattuaan väännellen, katkonaisin sanoin kertoi, mitä oli lähtiessä aikonutkin.

- Mitä? Kuristit pappa hengiltä venäläisen sotilaan?
- Kun se sitä tammaa ... Sassaa vaati.
- Kuulehan ukko! Uskotteletko sinä tosissasi kuristaneesi nuoren aseistetun venäläisen sotilaan?
- Kyyllä ... Kyllä minä sen ...

Majuri Seefried oli kutsuttu divisioonan esikuntaan ja vanhimpana toimiva luutnantti Holmerg ei uskonut kuulemastaan sanaakaan. Vanha ukonkohelo vastassaan riski aseistettu sotilas. Kalkkeutuneen äijän houreita koko juttu. Kuuks näki harmikseen miten häntä tunnontuskis- saan riutunutta, vuodessa rupsahtamalla rapistunutta uk- koa tuijotettiin ensin ihmettelevän hämmästyneinä, sitten epäilevän huvittuneesti, kunnes koko joukko ratkesi hil- peään, hohottavaan nauruun.

– Jumalauta! Kakaraansa kaatuva kohelo uskottelee kuristaneensa vahvan aseistetun sotilaan.

– Soldaatin ... riskin venäläisen soldaatin. Luulee mei- dän nielevän kaikki, mitä sylki suuhun nostaa.

– Mahdoton temppu! Kerta kaikkiaan tuon kuntoisel- ta äijältä tekemätön paikka.

– Kurat ... meinata uskoa, Kuuks kähisi katkerana mustuneiden hampaantynkiensä takaa ja kohotti uhmak- kaana nyrkkinsä.

– Minä kuristin sen ... Ihan näillä käsillä. Se ruumis on haudattu saran päähän.

– Ruumisko?

– Ruumis ruumis ... niih ... Kuuksin rinta kohoili kii- vaasti

– Sen hevosen vaatijan ruumis. Minä hautasin sen.

– Hautasit ruumiin miestä tappamatta? Älä älä vanha äijänkohelo viitsi höpistä satuja ...

– Passaa vain herrojen lähteä katsomaan! Kuuks huusi. Hänen silmänsä kiiluivat vihaisina ja otsasuonet pullistui- vat.

– Ei se raato sieltä käsittä karannut ole. Passaa vaan herrojen miehissä ... niih.

– Kaiva esiin ja tuo näyttö. Meillä on muutakin tekemistä kun tuulen perästä juokseminen.

– Ruumis on siellä ... minä en valehtele, niih ...

– Alahan jo äijä nostella. Tuossa on ovi.

– Ei uskota, ei uskota ... Kuuks kääntyili tuijottaen harittavin silmin miehestä toiseen. Ei ymmärtämystä, ei myötätuntoa mistään. Silmät harmistunutta vihaa kiiluen ja ohueksi kuivunut suu sapekaasti mutisten Kuuks lähti. Mutta tuskin hän ehti puoliväliin tammialleeta, kun parivaljakolla paahtavat saksalaiset tavoittivat hänet, sieppasivat koholöyhkässä vankkureilleen ja karkuuttivat täyttävauhtia Kuuksin äsken satonsa luovuttaneelle pellolle, jossa ei näkynyt kuoppaa, ei painautumaa, ei pienintäkään merkkiä murhenäytelmästä.

– Alahan näyttää se ruumiin paikka!

– Kurat ... minä mitään rienaajille.

– Kuulehan äijä! Sinä muuten näytät, jos sinulla yleensä mitään näyttämistä onkaan. Jokaista sanaa, jokaista liikettään korostaen ryhmänjohtaja kohotteli konepistooliaan. Minä varoitin sinua. Meidän germaanien kanssa ei lipsuta. Ellet viiden minuutin sisällä sen haisevan ryssän hautaa löydä, saat luvan kaivaa uusi hauta. Siitä löydät vainaan, joka on tismalleen sinun näköisesi.

– Nähny torrakoita ... Kuuksin viimeisetkin tunnonvaivat hälvenivät voimakkaan suuttumuksen alle. – Maksa pelotella. Konepistoolilla osoittelijaa närkästyneesti mulkoillen hän kuitenkin astui vanhan miehen köpöttelevin askelin saran päähän, palasi puoliääneen askeleitaan laskien ja pysähtyi sylen päähän ylimielisinä odottelevista lapiomiehistä.

– Kaiva tästä! Kurat sitä ruumista killit kannellu.

– Toivo sydämesi pohjasta että on. Ja vielä löytyykin.

– Isottele omillees ... Tämän ikäselles on turha ...

– Jumaliste! Ryhmänjohtajan ilkeää virnistystä tehosi konepistoolin uhkaava liike. – Ellei löydy, risti äijä kännäsi ja muistuttele isämeitä. Alkaa olla kuule sen aika. Suu pilkallisessa virneessä ryhmänjohtaja vielä lisäsi, kun kaksi miestä jo kaivoi hautaa: – Näätkö? Henkiriepusi tulilanka palaa jo.

Kaksi miestä kaivamassa, kaksi lapiota heitteli tiuhaa tahtia mudan sekaista märkää multaa. Kolmas, neljäs ja viideskin polkukerta eikä mitään. Kuuksin kasvot synkistyivät Kurat, mihin se raato siitä? Tuohon minä sen viime kesänä hautasin. Yöllä. Hän ehti parahiksi kurkistaa miesten kaivamaan monttuun, kun lapio jurskahti johonkin kovempaan ja mullan alta paljastui vainajan koukkuun jääneet polvet, sitten rinnan päälle käännetyt kädet ja kalveat kasvot. Saksalaisella perusteellisuuudella sotilaat kääntelivät ja puistelivat ruumista ahtaassa haudassa, jonka pohjalla litisi liejuista vettä.

– Selvästi kuristettu. Ei ruhjetta tai luodinreikää missään.

– Näkee tuon jo naamastakin, ryhmänjohtaja väkinäisesti myönsi. – Kieli hampaiden välissä ja silmät pellolla.

Ryhmänjohtaja vilkuili ällistyneenä vuoroin vesirajasassa hyvin säilynyttä kookasta ruumista, vuoroon harmaantunutta, koukkupolvisena horottavaa Kuuksia ja silmissä välähti väkevä ihailu.

– Jumalauta! Mutta säähän ukko patu olet! Tuskin puolta tuossa montussa olevasta. Se makaa siellä ja sää ... Saatana, se oli sulta helvetin kova tempu! Mutta missä sen kivääri on? Sää sanoit sillä olleen kiväärin.

Sanaakaan virkkamatta Kuuks astui haudan päästä viisi askelta tielle päin ja siitä parin lapion piston syvyydestä kivääri löytyi varmistamaton lukko ruostuneena, neljä patruunaa lippaassa ja viides piipussa. Vanhempi kaivajista käänteli kivääriä.

– Minä en käsitä tästä yhtään mitään. Vain pieni painallus liipasimesta ja ...

– Jumalauta! Ladattu ase ja tollanen roppa miehellä ja antaa vanhan ukonkääkän itsensä hengiltä kuristaa.

– Tosi vaan on.

Hautaa umpeen luomatta Kuuksia ja ruumista ihmettelevästi mulkoillen saksalaiset nousivat kärryihinsä ja lähtivät ajamaan.

Lähes samanaikaisesti Jöhvin lentokentän kanssa rakensivat saksalaiset betonipäällysteisen, niin lujaa tekoa olevan tien Tallinnasta Narvaan, että sen merenpuoleista kaistaa voitiin käyttää raskaimpienkin sotilaskoneiden kiitoratana. Vaikka Suomenlahden aallot eivät kovimmillakaan myrskyillä tien pengerrystä huuhdelleet, oli merenpohjan vaikutus silti ilmeinen. Tie jollotti poikki taasaisten silmäkantamattomien peltojen, sukelsi välillä kilometreittäin viivasuorana väylänä matalaan metsikköön tavoittamatta sielläkään vaihtelua tuovaa mäennyppylää. Vain samaa uuvuttavaa tasankoa loppumattomiin.

Eikä silmää ilahduttavaa väriläiskää rakentajienkaan joukossa Nälkiintyneitä, ryysyissään apaattisena laahustavia venäläisiä, juutalaisia ja tšekkoslovakialaisia vankeja. Kesällä suojatonta auringon porottamista, mielissä riipaiseva halu riisua likaiset, riekalehtavat ryysyt päältä ja sysätä tienoheen kootun risukasan päälle. Mutta silloin vaani vaara: Verenhimoisena surraavan hytтынen pisto tai mitätön raapaisu kuivaan karahkaan ja hauras iho oli verillä, petannut pohjan kärkkäänä vaaniville ihotaudeille. Oli pakko pitää kauniillakin säällä lialle lemuavat ryysyt päällä.

Kurtnalaisia Valle Uusimäkeä, Kalju Iljiniä ja Ulo Härsmiä, komendantin käskykirjeellä työhön patistettuja nuoria miehiä, oli onnistanut. Ensin oli vastaava tie-

mestari kelpuuttanut mittausryhmän johtajaksi kielitaitoisien Vallen valtuuksin valita vapaasti apulaisensa, joiden hän oli empimättä siepannut parhaat kaverinsa Kaljun ja Ulon. Vielä pari linjapaalujen pystyttäjää ja työtiemestarin asiantuntevassa valvonnassa saattoi alkaa.

Jo tienpohjaa raivattaessa paljastui kehnon ravinnon aiheuttama työn uuvuttavuus. Puiden kaataminen, karsiminen ja kantaminen sivuun joko auringon räätteessä tai Suomenlahdelta voimansa saaneessa jäätävässä viimeisessä kiskoi nälkiintyneistä miehistä viimeisetkin voimariipheet. Liikettä liikettä! Hep hep! kaikui monesti kuulemattomille korville, kun ryysyihinsä kääriytynyt mies lysähdettyään raahaamansa pölkyn alle ei enää noussut, vaan oli siirrettävä sivuun odottamaan vientiä pahamaineiseen Kalev-liivaan. Poltettavaksi. Herra Jumala!

Siirtäjien sydäntä kouraisi tuska, kovempien luonnossa kuohahti. Meidät näännytetään hengiltä yksitellen jälkeen. Luurankona irvistelevää kuollutta katsellessa kädet puristuivat nyrkkiin ja hampaat kirskahtivat löystyäkseen kohta nöyrinä työhön. Karsimaan, sahaamaan pölleiksi kaadettuja puita, polttamaan risuja. Kylmäkiskoisen vartijan konepistoolin kohoaminen nöyristi mielen. Pakotti nielemään uhmakkaimmankin vihan.

Kuukausien vierieissä kapinallisimmatkin mielet muokautuivat kuten mukaudutaan mihin tahansa, joka uutuuudellaan yllättää, tuo närää, tuskaa tai järkyttää, mutta josta toistuessaan tulee jokapäiväisyys. Kuukausien kuluttua kuoliaaksi nääntynyt nostettiin syrjään yhtä tunteilematta kuin tartuttiin tuleen heitettävään risuun, syötiin mauton hirssipuuro tai karsittiin oksa. Jopa alennuttiin vartijalta nöyrästi kysymään, jos vainajalla sattui olemaan ehjemmät tallukkaat laihojen, mustiksi paalettuneiden jalkojensa verhona: Herra, saanko vaihtaa? Omat on paljon huonommat.

Mittausryhmässä olivat asiat paremmin. Optisella kokeella suuntiminen, linjapaalujen pystyttäminen ja mittanauhan vetäminen oli puiden kaatamiseen verrattuna leikintekoa. Lisäksi ryhmä oli työssään lähellä niitä, jotka jakoivat etuuksia. Solidaarisuudelle enempää kuin herkille tunteillekaan ei näissä oloissa ollut tilaa.

Joulu 1941. Sotaisin ihmiskunnan historian pitkässä saatossa. Miljoona-armeijat valtavine tuhoaseineen vastakkain Jäämereltä Mustallemerelle. Vahvoja panssarijoukkoja Afrikan pölyisillä hiekka-aavikoilla. Säälimättömiä miehitysjoukkoja Ranskassa, Hollannissa, Belgiassa, Tanskassa, Norjassa ja vielä useissa Keski-Euroopan maissa. Kumeita lähtölaukauksia tuhansista naamioiduista pattereista yhtenä ryöppynä. Vihaista, nopeasti lähenevää ujellusta, sydäntä jäätävä hiljaisuus ja nopea paiskautuminen poteron pohjalle. Suu auki, kädet korvilla mielessä sekava, hätäinen ajatus: Tämähkö oli minun viimeinen jouluni? Korvia huumaava räjähdys. Sirpaleiden ja mullanropinan säestämä tuskanparkaisu. Auttakaa! Sattu ... lääkintämiehet ... Minä kuolen ... kuolen ... kuo ... aaaaahh ...

Vähäistä häirintätulta lukuunottamatta rintamilla rauhallista, tiedottivat uutisvälineet ympäri maailmaa. Todellisuus tulilinjoiilla toisenlainen. Kuluttavaa varuillaanoloa, hyytävää pelkoa, haavoittumisia ja kaatumisia. Toivorikasta odottamista sopantuojan jakaessa päivän postia: Kirje, kortti, parhaassa tapauksessa paketti äidiltä, vaimolta, mielitietyiltä. Hyvä mieli tai sydänalaa riipaiseva pettymys. Ei mitään. Tuhansia helpottuneita huokauksia trotyylin hajun hälvetessä. Ei ollut sittenkään viimeinen jouluni. Kaveri; Jussi, Pekka, Carl, Ivan, Fritz, Johan,

Sam ... Täysosuma kuule. Kaveri meni vierestä, kuule. Ei jäänyt hajuakaan. Sirpale viilti, luoti läjähti, srappnelin hauli upposi. Eikö olekin ihmeellistä. Minä elän. Kolme kaatunutta ja neljä haavoittunutta meidän ryhmästä vähälle aikaa ja mulle ei naarmuakaan. Olenkohan minä Jumalan erikoisessa varjeluksessa?

Tammsalun kartanossa ei hytisty rintaman kauhuissa. Vaikka sotatila toikin omat rajoituksensa, oli rintama vaaroinen silti jotain hyvin kaukaista. Huolto-osastot juhlivat yhdessä kartanon väen kanssa. Luodakseen aidon joulutunnelman oli majuri Seefried haettuttanut lähettillään olohuoneen nurkkaan joulukuusen, koristuttanut sen sekä keitättänyt ison kattilallisen vahvaa hernerokkaa odotettavissa olevan hiukaisun varalle. Pitkällä pöydällä kaikkein tärkein: Kymmeniä pulloja viiniä ja shampanjaa. Shampanjalaseillaan tahtia lyöden majuri Seefried ja luutnantti Holmers lauloivat:

Juo, saksalainen juo.

Olet ansainnut ryyppysi tuiman,
toteutit Johtajan käskyn huiman;
puoli maailmaa sotilaasi uljaat
taistellen vallannut on.

Juo ... saksalainen ... juo.

Juo, saksalainen juo.

Viinillä shampanjalla suusi kasta.
Heill Hitler! Johtaja, suuri, nasta!
Stalin eessä rukoilee, armoa kerjää.
Molo takana Sotkia, Stukia pelkää

Juo ... saksalainen ... juo ...

– Kapellimestari Tammsalu: Pyydän, soittakaa! Ei Händeliä tai Beethovenia. Jättäkää ne meille. Me pidämme saksalaisuuden esillä. Soittakaa jotain virolaista. Virolaisena kapellimestarina ehtaa aitoa virolaista.

Juhan luritteli trumpetillaan pienen sävelkuvion.

– Sopsisiko majurille tällainen virolainen kansansävelmä?

– Erinomaisesti. Mikä korvia hivelevä teema ... Sopii trumpetille. Mutta hyvä kapellimestari: Torvi pois ja lasi shampanjaa kanssamme juokaa. Burschi! Kapellimestarin lasi täyteen!

– Kyllä, herra majuri!

Lasin saatuaan Juhan maistoi herrasmiehen tavoin pienin naukuin. Ei mitään rällästämistä tai pöytää vasten nuokkumista, vaan loppuillastakin hyvässä kunnossa. Toinenkin syy Juhanin pidättyvyyteen oli: Vaikka sormet Ada-mummin rohdoilla olivat tyydyttävästi parantuneet, kyti mielenpohjalla saksalaisia kohtaan jotain, joka ei ottanut hälvetäkseen. Hän musisoi ja keskusteli heidän kanssaan, mutta sielu kärsi, kysyi yhtenä: Miksi he antoivat kaiken tapahtua? Eivät puuttuneet peliin, vaan vanhan anopin piti se tehdä, pelastaa kenties heidän henkensä? Niin toivottuina vieraina kuin he Bettin kanssa ottivatkin saksalaiset vastaan. Mutta pois se! Nyt oli jouluku, rauhan ja hyvätahdon suuri juhla. Kahden lasillisen jälkeen Juhan otti trumpettinsa.

Ilta tuskin hämärsi, kun Hans Schnaider oli saanut esimieheltään vapaata. Thomas Gartzin liiteristä hän oli käynyt ajoreen lämpimine nahkoineen ja vällyineen sekä suostutellut vänrikki Snotgen luovuttamaan kolonnansa parhaan hevosen, jonka hän oli pessyt, kuivannut ja harjannut viimeistä karvan juurta myöten ja odotteli nyt porraspään vieressä komeassa aliupseerin puvussaan Hertaa ja Anua aattoillan ajelulle.

– Sooh, Gimma! Älähän nyt hermostu. Saat kohta ravata. Tyynnyttelystä rauhoittumatta vireä tamma hankasi vasenta poskeaan aisan päähän, päristeli mahtavasti punaiset sieraimet pisaroiden ja ruoppasi kavioillaan, jotta lumi lensi purkuna sevän yli.

– Gimma, johan nyt Gimma. Rauhoitu ...

Sana katkesi Hansilta kesken, kun hän oven käydessä vilkaisi rapuille. Kuin kaksi mesikkaa, kaksi ruusua, kaksi syntisen kaunista neitoa vitivalkoisissa turkeissaan ja hatuissaan, joiden alta pilkotti tupsu tummia kiharoita. Henkeä salpaavaa kauneutta, jota korosti lisää heidän vierasmaalaisuutensa. Peitellessään kyydittäviään rekivällyllä alle Hans näki harmikseen käsiensä vavahtavan.

– E... eihän vaan palele?

– Palele? Anu silmät pyöreinä ihmetteli. – Vain neljä pykälää elohopea pakkasen puolella.

– Ellei alikersanttia itseään horkka puistele.

Herta luihautti Hansia yönmustien ripsiensä välistä. Kohtlajärven kaivoksella hän oli kyllästymiseen asti saanut torjua innokkaasti lähenteleviä saksalaisia, joiden ainoana tavoitteena oli pimeään tultua ryömiä hänen sänkyynsä, mutta kohdannut myös sattumalta heistä poikkeavan maanmiehensä, joka ensi kertaa tavatessa oli muita mutkitta tarttunut käsipuoleen.

– Hei! Olemme varmasti tavanneet ennenkin.

– Mitä?

– Jöhvissä! Etkö muista? Ostettiin kaupassa kummatkin ostoksemme, jonka jälkeen saattelin sinut kotiin.

– Valle! Hertan silmät olivat rävähtäneet katsottuaan tunkeilijaa tarkemmin. Mutta tämöpäs vasta. Sinä olet Valle, Valle Uusimäe ja ihan ilmielävänä.

– Arvaa, miten minä tänne osuin?

– Niin ...?

– Minä paalutan Tallinnan-Narvan välistä tienpohjaa. Ollaan juuri pääsemässä tänne Kohtlajärven liepeille. Eikö olekin enteellistä, että tapasimme tällä tavoin?

– Yllättävää tämä ainakin oli.

Siitä oli kehittynyt hyvä ja lämmin suhde. Hertan toimiessa välikätenä, koska työssään joutui tekemisiin kai-

voksen johdon kanssa, oli Valle kumppaneineen saanut vastaavalta kaivospäälliköltä luvan heti tietöistä vapauttuaan siirtyä kaivokselle töihin. Hertan läheisyyden lisäksi Vallen siirtoon oli toinenkin vakava syy: Nälkään ja kulkutauteihin kuolemiset tienrakentajien keskuudessa olivat lisääntyneet. Heidän ruumiinsa heiteltiin kuin halot kuorma-auton lavalle ja kuljetettiin Kalevi-Liivaan, jossa ne poltettiin. Varvi halkoja alle, varvi ruumiita, halkoja, ruumiita, halkoja ... Viimeisenä voiteluna rovion valelu bensiinillä ja tuleen. Sitä palavan ihmislihan mieltä etovaa käryä ja jäätyneiden ruumiiden hirvittävää vääntelyä jäsenen kerrallaan sulaessa liekeissä. Valle oli itse terve, mutta hän oli nähnyt, miten nälkä yhdessä raskaan työn kanssa teki nopeasti lopun terveestäkin miehestä eikä sellainen houkutelut.

Neuvokkaana mittausryhmän johtajana Valle oli hankkinut saksalaisten luottamuksen. Hänen ryhmäänsä ei vankien tavalla suljettu vartioituun leiriin, mikä mahdollisti tapaamiset Hertan kanssa. Kaivokselle siirtäminen oli silti kuukaudesta toiseen lykkääntynyt, mikä heijastui Hertasta. Herkkävaistoisena Hans tajusi, ettei Herta täysin hyväksynyt siskonsa suhdetta saksalaiseen ja päätti tehdä voitavansa Hertan luottamuksen hankkiakseen. Hän pyöräytti hevosen ensimmäiselle lumiselle metsätielle.

– Hei! Minne sinä ajat?

– Eredaan. Minusta tää Eredan tie tämän seudun teistä on kaikkein jouluisin.

– Onkohan, Herta hymähti vaisusti salaamatta muun ohella sitäköään, että tunsi olevansa liikana ahtaassa reessä.
– Kurtnan tie olisi leveämpi ja halkoo enemmän asuttuja alueita.

– Siinäpä se juuri onkin, Hans intti. – Jouluhan on lunta, metsää ja tuikkivia tähtiä. Anu, eikö sinustakin tämä Eredaan johtava talvitie ole tämän seudun teistä jouluisin.

Hansin ääni oli melkein aneleva. Anuun vahvasti rakastuneena hän oli viikkoja haaveillut rekiretkestä Anun kanssa kahden mutta ei hänellä ollut mitään Hertankaan mukanaoloa vastaan. Tosin se kaikkein paras, läheisin jäisi Hertan läsnäollessa reen laitojen ulkopuolelle, mutta sitenkin: Jouluihin rekiretki kahden kaunottaren seurassa jouluisessa Viron maisemassa oli jotain, jonka hän muistaisi läpi elämänsä.

– Ajetaan ensin Puruun Ada-mummin luokse, Anu ratkaisi kiistan vetoamalla: – Mitä joulu ilman mummin leipomaa tuoretta pullaa on? Käydään toivottamassa mummilta hyvää joulua.

– Sinnekö ajetaan? Odottaessaan vastausta Hans tunsi Anun lämpimän painalluksen kylkeään vasten ja ensimmäisessä tienhaarassa hän käänsi. Vauhdilla, reen vie riessä lähelle kaatumista, jonka hän esti heittäytymällä nopeasti laidan päälle. Sitten hän löysäsi ohjia ja antoi Gimman vapaasti ravata.

Metsää. Vastasataneen lumen jouluiseksi juhlistamaa sekametsää ja pienien peltotilkkujen keskellä aution tuntuisia taloja pimennettyine ikkunoineen vilahteli hevosen ravatessa vauhdilla ohi. Ellei alikersanttia itseään horkka puistele. Miksi hänen piti se niin töykeästi tokaista? Herta pahoitteli. Hänen mielensä kuitenkin keveni, kun Anu sieppasi sevän yli kaviosta lentävän lumipallon, jota alkoi pompotella käsissään.

– Mitä tämä on olevinaan? Hiiteen moinen tuppisuuna mököttely! Lauletaan ... kaikki yhdessä! Aloita sinä Hans!

– Sinä luultavasti keksit sopivamman laulun.

– Sopsisiko tämä? Anu hyräili pätjän jouluista melodiaa ja toisten nyökytellessä myöntävästi aloitti:

Lunta tulvillaan
on raikas talvisää.
Ei liinakkommekaan ...

Kartanossa jatkui juhliminen. Kesä, syksy, vielä louskainen ja pimeä alkutalvikin oli paiskittu töitä lähes ympyriäisiä vuorokausia. Toimitettu taisteleville joukoille elintarvikkeita ja hikoiltu loputtoman ammustäydennyksen kanssa. Oli lopultakin aika löysätä ruuvia.

Kankahalla kasvaa kaunis kuuk-kaneen,
nimeltään ... Eerika ...

Majuri Seefried johti ryhmää, johon hän luutnantti Holmerzin lisäksi oli kelpuuttanut vänrikit Niedermanin ja Hollwitzin. Laulu soinnahti paikoin epävireisenä, mutta ääntä oli sitäkin enemmän eikä rytmisäkään ollut moitteeseen sijaa. Olivathan laulajat kokeneita sotilaita.

Perhot kirjosiivet kiertää kilvaten.
Miss on hän ... Eerika.
Hällä huulet on kuin hunajaa.
Pikku morsiantas muistathan?
Kankahalla kasvaa kaunis kuuk-kanen.
Nimeltään ... Eerika ...

Juhan vilkaisi ympärilleen. Sisällä läikähti vastenmielisesti, kun näki parin aliupseerin sekaiset päät kumarassa lusikoivan hiukaisuunsa kylmää hernerokkaa, jota hän herkkävatsaisena ei voinut sietää kuumanakaan. Yök yök! Juhania puistatti. Juhlikaa! Minä lähden pois. Hertakin oli pitkästä aikaa lomalla.

Keittiössä Betti oli saanut kiireiset jouluvalmistelunsa loppuun ja kuin viime silauksena kyyristyi hameen helmat korkealla pyyhkimään kostealla rievulla lattialle roiskahaneen rasvatahran, kun Juhan astui sisään.

– Kulta ... oma kulta.

Halu ryöpsähti Juhaniissa kuin maito kuumalle hellalle, ja hän alkoi vetää vaimoaan takaa päin syliinsä.

– Menetkö siinä ... senkin ... Vettä ripisevä rätti käsisään Betti tapasi riuhtaista itsensä Juhanin sylistä.

– Kulta ... oma kallis kulta ... Kolme neljä lasillista shampanjaa ja Bettin kiihottavina vilkkuneet paljaat reidet. Mitä siinä pieni vastaan pyristely meinasi. – Kulta, minä haluan kanssasi sänkyyn. Nyt ... heti!

– Kas vaan ... Kas kun ei vaimo työaikana mieleen tullut ... Betti mulkaisi miestänsä olkansa yli tympeänä. – Minäpä en haluakaan. En. En ole kerta kaikkiaan sillä tuulella.

– Kulta ... saitko sinä tehdä kaiken yksinäsi? Ja minä kun luulin, Juhan soperteli hämillisenä. – Missä ne tytötkin ovat?

– Missä? Missäs sinä olit, vapaaherra? Minä kuudesta asti olen rehkinyt. Aamulla lehmä navetassa kytkin säpäleinä. Myllännyt kaikki. Sitten paistoin, keitin, laitoin ruokaa. Tiskasin, pesin, kuurasin lattiat ... Bettin suu vahteli, ääni värisi ja silmät kylpivät kyynelissä. Juhanin shampanjana kuohunut halu lässähti ja rintoja hyväilleet kädet putosivat hervottomina kupeille.

– Minä ... anna ... minun auttaa ...

– Auttaa ... Herra Jumala! Betti kirkui hysteerisena. – Juuri kun olen saanut kaiken valmiiksi. Auttaa ... naimisen halu sinut tänne toi. Nyt ei tipu! Betti viskasi katkerasti nyyhkien pesurievun tiskipöydälle. Mene! Mene mene sinne saksalaistesi luokse! Vaikka nääntyisi työn alle ... Ikinä ole välittänyt ...

– Olen pahoillani ... Majuri Seefried minua soittamaan pyysi. Minä olen todella hyvin pahoillani.

Betti oli kadonnut ja Juhan seisoi kädet riipuksissa mielensä pohjaa myöten pettyneenä. Vähitellen hänenkin luontonsa nousi. Kuradi kurat! Sama kiire, sama joulunvalmistelun hössötys tänään, viime jouluna, edellisenä, kaikkina jouluina niin kauas kuin muisti kantoi ja päälle

repivä ilmiriita. Sitten syötiin tammikuun puoliväliin nahistunutta verimakkaraa, lusikoitiin vanhentunutta hapankaalipuuroa, naposteltiin homeen täplittämiä perunaja sillisalaattia ja ryypättiin kasattuneiden nisujen painimeksi väljähtynyttä joulukaljaa. Hauskaa joulua! Juhan silmäsi viimeisen päälle siistittyä keittiötä, jossa kaapit, pöytä ja lattia killuivat puhtauttaan. Hauskaa, ihanaa, ratkiriemullista joulua! Kuradi kurat! Raolleen jääneestä ovesta kanto:

... eessä illoin kohdataan
ja lyhdyn alla suudellaan,
sun kanssa Liisa pien,
sun kanssa Liisa pien.

Huomas kaikki heti meitä katsoissain,
et lempi yhteen veti, kun yks jäi varjo ...

- Bravoo Juhan!
- Tervetuloa maestro joukkoon tummaan!
- Soita Juhan!
- Ei mitään musisointia. Ensin ryypyt.
- Do dna ylhäisyys, sano Stalin Hitlerille, kun antautumissopimuksen allekirjoitti.
 - Uralin huipulla nämä sakut ensi jouluna juhliit!
 - Burschi! majuri Seefried komensi. – Kapellimestarille shampanjaa. Ja pitääkään huoli, että kapellimestarin lasi on aina täysi.
 - Käskystä, herra majuri!
- Juhan kumosi tarjotun lasin. Särö sielussa, ei enää herrasmiesmäisesti pienin naukuin, vaan ahnaasti kerta heitolla pohjaan. Kolme lasillista yhtä perää kumottuaan hän tarttui viuluunsa.
 - Soita mustalainen!
 - Sarasatea ... jumalaista Sarasatea! Sielua repivää Sarasatea! Dau dau dau dau ...

– Serenada, Sarasaten serenada!

Juhan soitti. Niin kuin ei koskaan ennen. Viulu lau-loi, itki, ratkesi riemuun, huusi tuskaansa. Humaltuneen joukon hiljetessä kuuntelemaan kartanon harmaaturkki-nen kollikissa, Matias, kierteli häntäänsä viuhautellen kes-kellä lattiaa olevaa hernerokkakattilaa, kohotti kepeästi tassunsa kattilan reunalle ja veti sieraimet väristen rokan tuoksua samalla kun totiset maurusilmät siilasivat kattilaa ympäriinsä. Tuolla! Kattilan vastapäisellä reunalla kel-lui mehukas, herkullinen läskikimpale. Ahnaasti kouristelevat tassut katosivat reunalta ja pää tarkkaavasti koholla Matias kiersi jälleen kattilaa, kohosi jäntevälle takasilleen täsmälleen oikeassa kohtaa, nopea kouraisu ja samassa se kyyristyi napostelemaan herkkuaan kattilan viereen.

– Riivatun kattil!

Kolme miestä heittäytyi Vänrikki Snotgen komenta-mana Matiaksen kimppuun, mutta tämä oli nopeampi. Läskinpala hampaissa, korvat luimussa ja pää koholla se kiiti remuava miesjoukko kintereillään ympäri huonetta ja kyyristyi etumatkaa saatuaan uunin vieressä olevan vesi-saavin alle syömään.

– Killi kulta. Älä pelkää killi kulta. Peter puolustaa sinua. Peter rakastaa kaikkia pieniä mirrejä.

Käsi ojolla pehmeästi leperellen vänrikki Niederman kumartui saavin alle ja sai kuin saikin nopealla tempai-sulla Matiaksen hännästä kiinni juuri kun tämä vaaran havaittuaan jännittyi pitkään loikkaan.

– Killi kulta. Älä Matias kulta pelkää. Maauu maaa-uuuu ...

Otsa vasten otsaa vänrikki puski vastaan rimpuilevaa Matiasta mutta kimpaantui äkisti, kun kissa saaliinsa me-netettyään ei tyyntynyt, vaan tempoi, tappeli ja kynsi vänrikin kasvoja.

– Saamarin peto!

Harmistunut Vänrikki paiskasi kissan vesisaaviin, painalsi reunaa myöten pakoon yrittävän pari kertaa umpisukkuliin, nosti koholle ja väänsi kissaa kuin luutturiepua käsissään ja heitti uunille. Vauhdin voimasta Matias pyörähti kolme kertaa ympäri uunin päällä, jota kattoi paksu pöly ja nukkerros. Maaauuuuh! Jo ensimmäinen lipaisu kielellä ilmaisi kissalle, ettei se omilla konsteillaan, nuolemalla, puhdistuisi ikinä sen märkää turkkia ympäröivästä töhkästä, jonka se oli pölyisellä uunilla kielessään saanut. Sen luonto nousi. Maitotilkkaa kuppiin lirottamatta Betti oli sysinyt sitä aamusta alkaen paikasta toiseen. Polkaissut kiireisenä kerran hännänkin päälle anteeksipyytävästi selkää silittämättä, ja nyt, kuin pisteeksi iin päälle tämä saatanallinen tempaus. Sen perrrkele!

Matias naukaisi äkäisenä ja sen fosforin hohtoiset silmät ja monissa kollien välisissä tappeluissa revitty naama paistoivat kuin myrskynmerkki, kun se silmäsi alhaalla remuavaa miesjoukkoa. Isäntäkin. Voi pirrru! Matiaksen selkä köyristyi ja kynnet varnivat, kun se näki Juhanin kuin uhmalla kittaavan shampanjaa. Toisen, kolmannen ja vielä neljännenkin lasillisen. Yrittävän sen jälkeen soittaa. Vaikka mitä siitä humalaisen jousen kiehnämisestä. Mää ja vihellä!

Matiaksen naama virnistyi ja suussa syyhyi halu sylkäistä, kun korkeuksistaan näki Juhanin horjuvan takaperin ja läsähtävän istualleen kattilaan, jotta rokka roiskui ympäriinsä. Ähä ptsht! Kutti ptsht! Oisit enemmän viinaa kitannut. Vööoo-iiih! Matias ei enää iljennyt katsoa, vaan veti päänsä hartiainsa väliin ja käänsi häntä koholla takamuksensa, kun remuavat saksalaiset kohottivat ryvettyneen Juhanin kattilasta ja retuuttivat kainaloista omalle puolelleen, jossa paiskasivat kaikkine törkyineen talon parhaalle sohvalle. Siat. Rokassa ja viinassa piehtaroivat siat. Anteeksiko? Eee-ikinä! Vielä sinä vönä, kun

lopun juhlivista uupuivat lattialle sikeään uneen Matias kosto silmissä kiersi nukkuvan luota toiselle ja häntäänsä värisyttäen suihkasi kasvoille väkevät pissit. Kostoksi, sekä myös merkiksi reviirinsä laajuudesta. Eikä se unoh-
tanut tätä omaperäistä tapaansa maksella vanhoja kala-
velkoja niin kauan kuin saksalaiset kartanossa majailivat.

Kettu juoksi yli järven,
kettu juoksi yli järven,
saammeko, saammeko,
laulaa suutarin laulun ...

Menomatkalla rekiretkeläiset olivat poikenneet rutistamassa hyvästä mielestä rätisevää Ada-mummiä peräjälkeen syliinsä, mutustelleet tämän tarjoamat tuoreet pulat höyryävän teen kanssa ja ajaneet Hertan pyynnöstä Kurtnaan Vallen kotiin. Miten onnellista kaikki olisikaan, kun vain olisi rauha. He jatkaisivat opintojaan, avioituisivat, hankkisivat lapsia, Herta haikeana huokasi. Palatesa, Gimman ravatessa verkkaisesti läpi pimennetyn Purun kylän, alkoi öiseltä taivaalta kuulua lentokoneiden voimistuvaa surinaa ja äkkiä oli kirkasta kuin keskellä päivää. Kaksi sadan metrin välein pudotettua valorakettia leijui alas.

- Miten kaunis luminen metsä onkaan!
- Kuin joulukortissa!
- Aidompi, paljon aidompi. Ei joulukorttiin näin mahdavaa tunnelmaa saa.
- Noita on syytä varoa. Koneiden tunnukset nähtyään Hans pyöräytti hevosensa lähimpien puiden alle.
... voouuuuh ... voouuuuh! ta ta ta ta ta ...
- Katsokaa!

Pitkin lumista peltoa juoksi helmojaan kannatellen hätääntynyt nainen, jota ammuttiin äkisti korkeuttaan pudottaneista, moottorit ulvoen kieppuvista koneista. Konekiväärien suuliekit läpättivät, luodit vitisivät ja lumi pölylsi juoksevan naisen ympärillä.

– Auttakaa! Minuun sattuu ... pahasti ... oohh ...

Nainen tuupertui polulle suulleen, jossa tärisi kuin vuolaaseen virtaan isketty keppi, mutta virkosi koneiden poistuttua jaloilleen ja jatkoi juoksemista.

– Se on täti! Anu huudahti. – Magda täti. Juoksee vanhan Tupameehen mökille.

– Sattukohan siihen?

– Tuskin. Ei ainakaan pahasti kun noin rivakasti juoksee, Hans arveli, pahoitellen mielessään naisen puolesta, kun näki jälkimmäisen koneista jyrkästi kaartaan palaa-
van takaisin. Olisi pysynyt paikoillaan niin ...

Kone kurvasi juoksevan naisen perään, sen pohjaluuku aukeni, pommeja irtosi ja vihlova ujellus halkoi ilmaa. Ensimmäinen pommi möyräytti multaa pellolla, toinen reuhautti hajalle mökin päädyn vain hetkeä sen jälkeen kun juoksija oli kadonnut nurkan taakse. Kolmas savupatsas kohosi kauempana metsän reunassa.

– Minkälaista väkeä mökissä asuu?

– Vanha pariskunta. Ja Magda-tätihän sinne juoksi.

– Mennään katsomaan. Siellä on varmasti apu tarpeen. Hans ajoi hevosensa suoraan pellon poikki mökille. Valoraketin leijuessa hän oli nähnyt, miten selvästi ihminen näkyi lumisella pellolla ja hevosella pääsi aukean yllä monta vertaa jalkamiestä nopeammin.

– Katsokaa! Pommi repinyt hajalle koko mökin päädyn. Kunpa Magda ei olisi kerennyt kamariin sitä ennen.

– Miksi täti olisi tuuliispäänä kamariin rynnännyt?

– En minä sitä tiedä. Ryntäsikö ensinkään. Minä vaan sanon. Parempi itselleen kun olisi jäänyt ulos.

Hans sitoi hevosen vajan seinään ja kiirehti pimeällä pihalla naisten edelle.

– Odottakaa tässä. Käyn tutkimassa paikat ja tulen sanomaan.

– Me tulemme mukaan.

– Siellä voi olla hyvinkin pahannäköistä.

– Sittenkin. Magda oli meidän tätimme ... on vieläkin.

Toivottavasti.

– Tere tere!

Heidän ehtimättä rapuille tallin ovi aukeni ja kynnyksen yli kompuroi lyhty kädessä mökin äijä. – Semmonen jytkke, hän vanhan miehen äänellään kähisi. – Ruuna säikkynä tallissa lekku. Sitä tyynnyttelin kauroja puremaan. Äijä kohotti lyhtyään.

– Linda ja Meetako ne siinä?

– Eeii. Ei me olla tyttäriänne. Tuohon tielle satuttiin.

Herta ja Anu huusivat puolikuurolle äijälle nimensä, Hans sen sijaan kysyi:

– Tiedätkö, oliko sisällä ketään?

– Häh?

– Katso! Hans valaisi taskulampulla pommin repimää päätyä.

– Taloosi osui pommi. Oliko sisällä ketään?

– Kaah ... muija. Meitä kaks vanhaa höppänä. Enempää koko huushollissa.

– Naapurinne emäntä näkyi tänne juoksevan.

– Häh?

– Naapurinne emäntä se tänne juoksi.

– Vai se ... Siitäkö se semmonen sota sytty, kyh kyh kyh kyyh. Äijän lyhty hytkyi ankaran rykimisen tahdissa.

Päädyn lisäksi pommi oli reväissyt tuvan ja kamarin välisen seinän ja särkenyt kaikki ikkunat. Taskulampun valossa he näkivät Magdan paiskautuneen ovensuunurk-

kaan oikea käsi kyynärtaipeen yläpuolelta sirpaleen poikki viiltämänä. Suusta ja nenästä tihkui verta.

– Herra Jumala! Herta kauhistuneena kuiskasi. – Eihän täti vaan ole ...?

– Täti, kuuletko sinä? Anu ravisteli hänelle läheiseksi tullutta tättiään kyynelet silmissä. Helpottui tuntuvasti, kun näki tämän raottavan silmiään.

– Kuulen ... taju on. Huimovaa ... tänne, verta pursuva käden tynkä heilahti säälittävästi, koskee.

– Me sidomme sinut. Yritä olla ihan hiljaa.

Kamarissa hävitys ja trotyylin käry oli tupaa karmaisevampi. Ammottava aukko päädyssä, kuin myrskyn runtelemaa hirrenpätkiä kaikkialla, nurkassa vanhemmasta tyttärestä lapsena otettu, raameistaan revennyt hellyttävästi hymyilevä kuva kuin olisi sanomassa: Nyt on jouluku. Ollaan iloisia ja ystävällisiä kaikki. Minä tykkään sinusta, tykkää sinäkin minusta. Rakastetaan kaikki toisiamme. Maassa rauha ja ihmisillä hyvä tahto. Raamatun lehtiä ja hädissään rukoukseen polvistuneen vanhan naisen veren ja savun tahrimia jäännöksiä. Säästääkseen seuralaisensa Hans palasi tupaan kätet alhaalla.

– Minä arvasin jo. Anu penkoi kyynelet silmissä sirpaleen repimää nurkkakaappia. – Kun löytäisin jotain, jolla sitoisi tädin käden.

– Näytä valoa! Hans vetäisi poveltaan ensiapupakauksen ja sysäsi lampun Anun käteen. – Minä hoidan tämän, teen tädillesi kaiken, mitä näissä oloissa tehtävissä on.

– Koskee ... Antakaa minun ... minä kuolen.

Hertan ja Anun hallitessa tuskissaan reuhtovaa naista Hans laittoi kädentynkään kiristysiteen, tajusi Magdan tuskailusta tämän saaneen sirpaleesta muuannekin kehoonsa ja pienen hakemisen jälkeen löysi päällystakin alta verta pursuvan haavan. Sirpale, hän mutisi itseksensä, kun

tunsi sormissaan jotain kovaa. Kolme senttiä kylkikaaren alapuolelta suolet puhki. Ulkoisen lisäksi nähtävästi paha sisäinen verenvuoto.

– Onko Jöhvissä lääkäriä?

– Oli. Ei ole enää. Narvan lääkäri päivystää kahtena päivänä viikossa. Hansin sitoessa haavaa Anu vetääkseen tätinsä huomion muuanne touhusi huolekkaana kädentyn-
gän kanssa, kun Hansin eleistä tajusi sirpaleen vatsassa olevan monta vertaa käsivammaa vaarallisemman. – Sinä selviät tästä. Me hommaamme sinut sairaalaan. Muuta-
man viikon perästä olet lähes ennallasi.

Sidottuaan Hans painoi sormensa tuskissaan väänte-
lehtivän valtimolle, joka olosuhteisiin katsoen jyskytteli tyydyttävästi.

– Enempää minä en voi. Ulkona poissa Magdan kuu-
livilta hän jatkoi: – Tätinne pelastaa vain pikainen leik-
kaus. Hänet olisi saatava sairaalaan.

– Mooseksella, tädin miehellä on kyllä hevonen.

– Tästä on Narvaan puolenkymmentä peninkulmaa.

– Muutakaan kyytiä ei valitettavasti ole.

Jo ennen ajelulle lähtemistään Hans oli nähnyt ma-
juri Seefriedin aloittavan alaistensa kanssa juhlimisen, jo-
ka luultavasti jatkuisi aamutunneille asti. Eii mutta ...
Minähän voisin ... Kyllä minä autosta majurille aina jon-
kin selityksen keksin. Irrottaessaan hevosta hän olkansa
yli suhkasi Anulle:

– Yritän saada auton. Ellei minua puolen tunnin sisällä
kuulu, niin viekää hevosella. Tai tehkää kuten parhaaksi
näette.

Kartanossa jatkui juhliminen vaikka joukko pöydän
ympärillä olikin harvennut huomattavasti. Myös maju-
ri Seefried nousi lähteäkseen. Ei sen vuoksi, etteikö hän
vahvana miehenä olisi kyennyt jatkamaan, vaan hän ajat-

teli huomista päivää. Päänsärkyä, pahoinvointia, Bettin viileää katsetta käytävällä kohdatessa. Olette juotanut miehenikin, senkin ... Valiokansa, hänen ajatuksiinsa häivähti katseen kiertäessä ympäri huonetta. Miehiä syvässä unessa mahallaan ja selällään, jotkut kumolleen pyllähtäneen kattilan vieressä rokkaan ryvettyneinä. Kaunista. Todella kaunista. Jossain mielensopukassa käväisi majurilla ajatus: Me hävitään tällä menolla tämä sota. Meille annetaan kyytiä. Hatkat kaikista valloittamistamme maista.

– Luutnantti Holmerz!

– Herra majuri.

– Jäätte vanhimmaksiksi. Saatte jatkaa kunhan valvotte, että aamulla kaikki on kunnossa. Luutnantti, vastuu yksiköstä on kokonaan teidän.

Majurin poistuttua seurasi painostava hiljaisuus, jonka katkaisi vänrikki Niedermanin ihmettelevä:

– Mitä tuo nyt oli olevinaan? Mikä sille majurille niin äkkiä tuli?

– Luovutti vastuun minulle, Holmerz vastasi vänrikille tarkoituksellisen terävästi. – Minun läsnäollessa ei majurista hänen selkensä takana puhuta. Vai rohkeneeko joku olla eri mieltä?

Riisuttuaan ajokkinsa Hans pysähtyi. Avara pihamaa hukkuneena pimeään kattamaan hiljaisuuteen. Ei ihmissielua, ei äännähdystä, ei valon tuikahdusta mistään. Vain hangen keskellä aavemaisena kohoava kartano ja siitä oikealla jotain tummaa, jonka Hans tiesi: Vanhojen tammiensa alla seisoi huollettuna tankki bensaa täynnä musta Mersu. Lämpimänä ja tilavana vaikeasti loukkaantunutta kuljettaa. Siitä vaan! Ennen oven avaamista Hans kuitenkin pysähtyi kuin avain olisi kättä polttanut.

Koneita taivaalla, valoraketti, konekivääritulta ja pommeja kuten Purussakin oli satanut. Majuri tai muita upseereita haavoittuisi. Kiireinen kuljettaminen sidontapaikalle tai kenttäsaairaalaan, mutta autoa enempää kuin kuljettajaakaan ei löytyisi mistään. Käry. Pahimmassa tapauksessa ...? Hans kuunteli korvat herkkinä. Ei moottorien surinaa pimeällä taivaalla, ei askeleita, ei tuulen kahadusta hangella.

Anun lantion kuuma painallus reessä, kiihkeät hyväilyt vanhan tammen alla, käden lämmin hipaisu erotessa. Hans ei tiennyt, mikä häntä sodan jatkuessa odotti, mutta yhden asian hän tiesi: Anun täti oli vakavasti loukkaantunut. Auttamalla häntä hän helpottaisi samalla rakastetunsa oloa.

Majuri vaati, että auto lähtee liikkeelle nykimättä. Käynnistettyään Hans tavoilleen uskollisena antoi moottorin kehrätä lämpimäksi, työnsi vaihteen päälle ja oli kohoittamassa kytkintä, kun ikkunaan naputettiin. Lasin takaa häämötti luutnantti Holmerzin tiukat kasvot.

– Tulkaa ulos!

Hans sammutti moottorin ja astui nöyränä lumiselle pihalle.

– Pankaa ovi lukkoon ja luovuttakaa avaimet minulle.

– Käskystä, herra luutnantti. Tässä avaimet, herra luutnantti

– Ilmoittaudutte aamulla majuri Seefriedille! Syy: armeijan omaisuuden luvaton käyttöönotto. Tuliko tämä sotamies Schnaiderille selväksi?

– Ilmoittaudun aamulla majuri Seefriedille, herra luutnantti.

Kirkastuvalla taivaalla kajasti ensimmäinen tähti, toinen ja kolmas, kohta leegio enteillen äkillistä pakkasen kiristymistä. Luutnantin kivutessa tyytyväisenä rappuja lumi narskui jo saappaiden alla.

– Joululämpiaisiin läks naapurin vanhuksille viemään. Tämmönen tulemus piti päätö matkala sattuu.

He olivat odottaneet, tähyilleet toivorikkaina Hansia autoineen palaavaksi vanhuudenhöperön Tubameehen mökille, joka haurassa vanhan maailmoissaan ei tajunnut edes vaimonsa kuolemista. Hans on kärähtänyt, Anu reessä värjötellessään raskas huoli sydämessä huokasi. Kumpi tahansa Holmerz tai Snotge oli yllättänyt Hansin tämän käynnistäessä autoa. Majuri itse ei sellaiseen alentuisi. Majuri oli herrasmies. Tervehti kohteliaasti vastaan sattuessa, kun taas nämä pikkusielut marssivat nokka pystyssä ohi. Saivat kyllä marssiakin.

– Minnekkä sitä Hildoo yötilalta retuutetaan? Heidän raahatessa Magdaa rekeen oli Tubamees savuttavine lyhtyineen köpötellyt perästä, kopeloinut voihkivaa Magdaa kohmuraisilla käsillään ja estellyt heitä, kun he peittelivät vakavasti loukkaantunutta pitkää ja viluista sairaalamatkaa varten.

– Että antana muijan lämpimässä olla.

– Ei tämä ole Hilda. Tämä on Magda. Naapurin emäntä tuosta pellon takaa. Hildan Herta vei tuonne Moo-seksen mökille.

– Höppänät! Ikäänku en tietäs. Magda peltoin takana omala mökillään emannoipi he he he he ...

– Opasta, Herta, ukko meidän mökille. Hiltasa vie-

reen ... Henrikin muuten pakkanen yönmittaan kynttiläksi kopristaa.

Potilaan valittaessa tuskiaa he olivat karkuuttaneet ohi pimennetyn Jöhvin ja lähenivät vauhdilla Vaivaraa, jossa kuun hohteessa näkyi kesällä käydyn taistelun jälkiä. Palaneita taloja mustina törröttävine savupiippuineen ja kranaateista silpootuneine metsineen.

Lämmittääkseen tättiään ja samalla itseäänkin Anu painautui tiukasti potilasta vasten. Joulu ja Hans. Matkan kurjuudesta huolimatta Anun rinnassa Hansia ajatellessa sykähti lämpimästi. Niin komea ja huomaavainen. Availi kohteliaasti ovia ja katsoi sinisillä silmillään, jotta poltti. Hans, rakas poika. Kunpa vain olisit selvinnyt esimiestesi kanssa onnellisesti.

Reki lähti kaarteessa rajuun luisuun, jatkoi vieremistä penkkaan saakka ja sai potilaan vääntelehtimään tuskaisena. ... niin koskee ... ja vilustaa.

Anu kohensi peittoja tättinsä päälle ja oli likistyvinaan vieläkin lähemmäksi, vaikka ymmärsi teon olevan enemmänkin henkistä hoivaamista. Hän oli niin liki kuin voi, eikä peittokaan korjaamalla kohentunut. Täti virkosi kuitenkin kysymään:

- Minne sitä ... mennään?
- Narvaan. Sairaalaan.
- Niin pitkä ... matka.
- Minä jo kiidätän minkä kavioista lähtee.

Pitkät matkat Mooses rinnalla juosten kiskoi rekeä hevosen apuna ja hoputti vetävään raviin. Vain silloin tällöin huolekas kopaisu länkien ja suitsien alta ja helpottunut: Ei kylmää vaahtoa. Ei pelkoa hevosen uupumisesta.

Laagna ... Vanaküla ... Olkina, Mooses tunnisti ohi viliseviä kyliä mielen sen siitään huojentumatta. Kestä eukkokulta, kestä. Älä haavoihisi lannistu. Vaimon tuskainen voihkinta koski. Raastoi sielun verille.

– Näyttäkääs henkilöllisyyspaperinne!

Häikäisevä taskulampunvalo osui kasvoihin. Parivartio puomilla turkkeineen ja lämpimine tossuineen konepistoolit kainalossa, mikä ilmaisi kaupungin olevan lähellä.

– Minne matka?

– Sairaalaan. Magda tuossa henkchieverissä viruu. Sitä ehätän tohtorin käsiin saada.

– Mikä naista vaivaa?

– Pommista sai sirpaleita. Naapuri joululahjojaan kävi jakelemassa. Yönsuussa kylän päällä lenteli.

– Katsotaanpas.

Nuoremman näyttäessä valoa vanhempi vartiomies vetäisi peiton potilaan päältä. Näki läpi kääreiden pursunutta hyytynyttä verta, tyhjänä säällittävästi lerpottavan hihan ja verenhukan riuduttamat kasvot. Peitto laskeutui ja puomi kohosi.

– Menkää!

Jouluyö ... juhlayö. Pakkasen huurrettamia tankkieskeitä, ampumahautoja ja konekivääripesäkkeitä. Palaneita ja hajalle ammuttuja taloja pimeiden, raivaamattomien katujen varsilla ja pitkistä ravaamisesta väsyneen hevosen kavioiden rytminen kopse: Lompsit ... lampsit ... lompsit ... lampsit ... Sairaalan aamuöinen autio pihha. Työntäessään ohjia Anun käsiin Mooses hartioitaan puistellen sanoi:

– Sevällä istuissa vilu tarttu, vaikka pitkät tovit matkasta juoksin. Sitten huolestuneiden silmien kysyvä: Nukkuko se vai joko se ihan ...? Ja samaa kieltä käyttäen takaisin: Nukkuu. Hanki nopeasti sisälle.

– Oli siinä Magdalle joululahjaa taimo tarpeeks, Mooses kuin tulomatkan keskustelun yhteenvetona sanoi ja lähti astumaan rivakasti ovea kohti, jonka päällä loisti himmeä valo. Hänen kadottuaan sisälle Anu huohti: Hakisivat tädin pian. Tää raukka paleltuu muuten kokonaan.

Hänen mielensä helpottui, kun kaksi miestä paareineen tuli ovesta, nosti loukkaantuneen tottuneesti paareille ja kantoivat sisään.

– Voi kauhistus!

Sairaalan kirkkaasti valaistulla käytävällä Anu näki: Magdan haavat olivat vuotaneet läpi siteiden ja hänen lumivalkoinen turkkinsa oli kuin veressä ryvetelty. Lopullisesti pilalle. Huoli turkista kuitenkin katosi, kun osastonhoitaja tuli ilmoittamaan, ettei päivystävä lääkäri uskalla leikata verenhukan heikentämää potilasta, vaan vaati tehtävään kokeneen kirurgin.

– Tohtori Kannelmäelle on ilmoitettu. Ei mitään syytä huoleen. Hän tulee heti. Pidän teidät jatkossakin tilanteen tasalla.

Minuutit matoivat, venyivät tunniksi. Kiireisiä askeleita käytävillä. Jossain kilisi hälytyskello, paukahti ovi tai kajahti vihlova huuto: Tehkää herrantähden jotain! Olen lopussa ... kuolen. Kelloaan vilkullen Mooses suhahti Anulle:

– Täsmälleen tunti odotettu. Oli se helpotus Magdalle, kun lämpimään pääsi. Reessä taisi jo horkka puistella.

– Minusta tuntu, ettei täti loppumatkalla enää mitään tajunnut.

– Osas hiljetä jo ihan verenhukan takia.

Toinen, vielä kolmas edellisiäkin pidemmäksi venähtänyt tunti. Ollakseen lähempänä jos häntä kysyttäisiin Mooses siirtyi käytävällä leikkaussalin puoleiseen päähän.

Neljännesvuosisata takaperin he olivat jouluna kihlautuneet. Vuotta myöhemmin, jouluna jälleen menneet suurin odotuksin naimisiin, jota oli seurannut uudisasukkaan loputon jono pitkiä työpäiviä raivaamisen ja rakentamisen kiireessä. Keskellä puutettakin määrätyn tavoitteen; tuvan, navetan, saunan rakentamisen jälkeen he olivat pysähtyneet vetämään henkeä, nauttimaan työnsä tu-

loksista. Nyt kun lapset olivat aikaisia, kun he koko Viron tavoin olivat pääsemässä niskan päälle, tulikin vieras pyssyineen ja pommeineen. Hyväntuulinen vaimo siipirikkona suolet puhki jo päälle kaksi tuntia leikkauspöydällä. Jokin oli Magdassa pahemman kerran vinossa. Ei naksah-
tanut kohdalleen. Mooses siirtyi aivan leikkaussalin oven pieleen. Aika tuntui pysähtyneen.

– Mooses Suvisaar?

– Tässähän minä ...

Mooseksen pää painui. Hänen ei tarvinnut kysyä. Osastonhoitajan ilmeistä hän näki, miten Magdan oli käynyt. Kylmä liesi töistä palatessa, kattamaton pöytä, lämmittämätön tupa, autiontuntuinen vuode nukkumaan käydessä. Ei pehmeän käsivarren kiertymistä kaulaan eikä sanatonta kysymystä: Onko näin hyvä? Päässä, sydämessä painostava autius.

– Ehti leikkauspöydälle liian myöhään. Yritimme kyllä kaikkemme, mutta ... Verenhukka oli liian suuri.

Jouluyö. Juhlayö. Päättynyt yhteinen elämänmakui-
nen taival. Sarastavassa aamussa leijui kiteisiä lumihiuta-
leita kuin kimmaltäviä joulutähtiä maahan.

Luku 3

Vuodet vierivät, esikunnat vaihtuivat. Sodankäynnissä ratkaiseva käänne. Komentosanojen ja raskaiden sotilaskenkien rytmisen kopseen säestäessä Betti hoiteli neljänsiä kukkaistutuksiaan, oikaisi välillä kivistävästä selkäänsä.

- Mistä kummasta tämä kamala käry tulee?
- Kurtnassa poltetaan juutalaisia.
- Mitä?

– Tuntee sen tästä kärystä. Juhan pöyhi porkkanarivin päähän ja kuivasi hikeään. Ihmisestä lähtevä lemu erotuu kyllä koiran, kissan, kalan, naudan, minkä tahansa polttamisen lemusta. Kurtnaan ajetaan autokuormittain juutalaisia, jotka ”riisumisen” ja teloittamisen jälkeen poltetaan.

Betti ripotteli multaa istuttamansa kiinanruusun ympärille.

– Tuota minä en jaksa uskoa. Ajattelehan vaikka majuri Seefriediä. Niin hienostunut ja hillitty mies. Sallisiko majuri sellaista kellenkään tehtävän?

– Ei Seefriediltä kysytä. Paljon korkeammalta taholta tällaiset määräykset tulevat. Autoja on seurattu. Mooses Suvisaar, siskosi leski oli Kurtnassa sukuloidessaan jäljittänyt erästä autoa.

- Ja mitä Mooses?

– Mooses vahvisti saman, mitä huhuina on kerrottu. Juutalaiset oli riisuttu hiuksia ja kultahampaita myöten, pakotettu miehet ja naiset samaan riviin, teloitettu ampumalla ja ruumiit poltettu.

– Eli häväisty kaikella millä voidaan. Ensin elävänä ja lisää ruumiina.

– Juuri niin.

– Missä on raja?

Missä on raja, aita, joka kauhistuttavat verityöt estää? Oliko sitä? Keitä jahdattaisiin juutalaisten loputtua? Keitä kommunistien, natsien tai muiden kulloinkin vastenmielisten ainesten? Riittäisikö tulevaisuudessa teloitamisen syyksi tukan tai silmien väri, kengän numero, määrätty ammatti, sukupuoli tai määrättyllä kirjaimella alkava sukunimi? Tuhoutuuko ihmiskunta jo nykyisten, vaiko seuraavien vallassaan kyltymättömien johtajiensa toimesta ...?

– Mitähän nuokin täältä hakevat?

Juhanin mietteet keskeytyivät, kun pihaan karautti hevosella kolmen miehen ryhmä. Keskellä kookas vääpeli komeassa ja korkeassa koppalakissaan.

– Tulkaa tänne! Pian pian!

Juhan heitti kuokkansa taimirivien väliin ja lähti tottelevaisena astumaan käskijänsä luokse.

– Ole niiden kanssa varovainen, hän kuuli Bettin peräänsä kuiskaavan. – Niistä piruista koskaan tiedä.

– Yritän parhaani, tai oikeastaan, Juhan käännähti, sinähän voisit lähteä mukaan.

– Niin ... miksei.

Musta salkku kainalossa vääpeli laskeutui kärryistä ja leväytti paperin Juhanin eteen.

– Komendanttiviraston määräys: Teidän on luovutettava hevosenne armeijan käyttöön.

Vääpelin takana kaksi rotevaa sotilasta toisella konepistooli ampumavalmiina kainalossa. Ilman suurempaa ai-votyötä Juhan tajusi, ettei tapausta Kuuks ollut mahdol-lista toistaa. Betti tarkasti paperin miehensä olan yli.

– Maijeako vääpeli miehineen on hakemassa?

– Hevosta. Nimellä ei ole mitään väliä.

– Millä me teemme omat työmme?

– Se asia ei minulle kuulu.

– Minä vaadin hevosesta virallisen luovutuspaperin, Juhan vain jotain sanoakseen tokaisi.

– Sen te saatte. Vääpelin punakoilla kasvoilla käväisi huvittunut virnistys. – Minä kirjoitan paperin heti, kun hevonen on luovutettu.

– Hevonen on tallissa.

– Hakekaa se ulos.

– Sitä minä en tee. Juhan leväytti vääpelin eteen kätensä, joissa näkyi vieläkin parin vuoden takaiset sähkövirran polttamat rumat jäljet. – Vääpeli tajunnee hyvin, ettei näillä käsillä nuoren, virman hevosen marhamintaa pidellä.

– Nahjus! Olkoon, saamme kyllä hevosen itsekin. So-tamies Günther! Hakekaa hevonen navetasta ja sitokaa kärryn perään

– Käskystä, herra vääpeli.

Ottakaa, viekää, lyökää matalaksi kaikki! Juhan kään-nähti väsyneesti. Leningradin saartorenkään murruttua, joka tosin ei täydellisesti umpeutunutkaan ja saksalaisten perääntyessä, oli kartanoon majoittunut uusia joukkoja, uusia esikuntia, joitten jaloista heidät oli työnnetty sau-naan. Saunaan, Juhan hymähti katkerana. Saunaan, jossa oli hella keittää ruokaa, mutta sittenkin. Sulloutua kuin si-lakat tynnyriin samanaikaisesti kun perääntyvän armeijan upseerit leveilivät väljästi heidän tilavissa huoneissaan. Suojelijat. Eilen he kyyhöttivät toveri venäläisen kaina-

lossa julmia natsveja paossa. Tänään aseveli saksalaisen leveän selän takana turvassa kommunismin hapatukselta. Huomenna ehkä vuorossa kiinalaiset?

Juhanin ohella vain Anu oli käsitellyt Maijea. Ratsastanut sillä, ajanut heinää kauempaa vuokratulta niityltä ja tehnyt muitakin tilan töitä. Muita ohjastajia Maije vierasti. Sotilaan työntäessä sille rautoja suuhun se korvat äkäisessä luimussa kohotteli päätään, mutta sotilaan taputettua sitä kaulalle suostui enempää temppuilematta tulemaan ulos.

– Maije! Maije seh! Tänne tänne!

Portilta helähti Maijelle tuttu Anun ääni, jonka kämmeneltä se oli sadat kerrat höplötellyt pikkuleipiä, soke-ria, pulla- ja leivänmuroja ja loikonut pihamaalla turpa syvällä tytön kainalossa. Iha ha ha ha ha ha ...

Maijen riemukasta hönkäisyä seurasi rajua seremonia, joka äimisti sotilaat. Se kohosi takasilleen kita ammol- laan ja hampaat irvessä. Riuhtaisi marhaminnan sotilaan käsistä ja sen etukaviot puivat ilmaa vauhdilla, joka sai sitä tavoittelevat sotilaat perääntymään.

– Ottakaa kiinni! Taltuttakaa se!

Kahtapuolta sotilaat hyökkäsivät Maijen kimppuun, kahtapuolta Maije torjui ahdistelijansa. Sotamies Güntherin hampaillaan ja sivusta väijyvän korpraali Skinnerin takasillaan, pyörähdellen ja potkien niin vimmatusti, ettei kummallakaan miehellä ollut lähelle tulemista.

– Maije! Tänne Maije!

Tunti syntymänsä jälkeen, kun tytöt olivat yhdessä yrittäneet retuuttaa varsaa kotiinsa, Maije oli emänsä imemisen halussaan heittäytynyt pitkälleen märälle nurmikolle, josta Betti oli siepannut hartioilleen. Nyt Maije ei viskautunut pitkälleen eikä ollut vahvemmankaan miehen viskeltävissä. Se hevosteli. Irvisteli, puri hampaillaan

ja potki takasillaan. Oli polleeta. Niin kesyttömän villi, että vääpeli katsoi mahdottomaksi sen hallitsemisen.

– Ampukaa se!

– Maije! Tänne Maije! Seh seh!

Tajuamatta tarkasti mistä päin sille huudettiin Maije pyörähteli vimmatusti potkien ympäriinsä, tajusi kutsun uusiutuessa suunnan ja lähti hirnuen laukkaamaan täysillä kohti.

– Ampukaa se! Älkää päästäkö karkuun. Tulta!

Konepistooli alkoi säkättää. Luoteja surahteli vihaisesti lähelle hengenarkaa kohtaa Maijessa kuitenkin osumatta. Laukatessaan portille Maije kiersi saman tutun lenkin, jota se oli varsana Anun kutsuessa kymmeniä kertoja kirmannut: Ympäri kaivon ja yli vasta pöyhittyjen kukkapenkkiä. Sen kiertäessä harja uljaasti hulmuten viimeistä pireaopensasta, näki selvästi, miten luotisuihku osui sen vasempaan kylkeen. Seurasi pari typistynyttä horjattavaa laukkaa ja se tuupertui tuskaisesti hirnahtaen neljän viiden askelen päähän Anusta.

– Maije kulta. Voi sinua ...

Yksi luodeista oli osunut olkapään juuressa kaulavaltimoon, toinen lävistänyt sydämen. Neljä viisi kouristuksen omaista potkaisua oikealla takasella, valittava korahdus kurkusta ja Maije oli kuollut.

– Maije ... Maije kulta. Anun silmät kyyneltyivät. Kaipa käsi siveli hellästi silkinpehmoista turpaa, joka sadat kerrat oli höplötellyt lämpimästi käsiä, suuta, kasvoja ja otsaa. Hellin sormin Anu painoi ihmettelevinä tuijottavat silmät kiinni. Minkä pahan tein jotta tappaa piti? Työnsi sormensa otsajouhiin. Maije ... hyvästi Maije! Sinä kuolit, jotta me elää saisimme. Viheriöiköön laitumesi ruoho ikuisesti.

– Betti tuli sotilaiden edellä allapäin katsomaan raatoa. Se ylimielinen röyhkeys, jolla heidän omaisuuttaan,

kaikkea heille kuuluvaa tuhottiin sai jälleen kerran hänen mielensä nousemaan.

– Vääpeli, minulla on navetassa lehmä. Komenna miehesi ampumaan sekini. Mitä te meistä loisista välitätte. Emmehän me ole teidän arjalaisten rinnalla yhtään mitään.

– Suu kiinni!

– Minun suutani ei vääpeli kyllä tuki.

– Sepähän nähdään.

Vääpeli ei ammuttanut navetassa kylläisenä märehtivää lehmää, mutta hänen ilmeensä, kopeiden silmiensä välähdys kertoi sitäkin enemmän.

Sotilaat lähtivät ajamaan. Hakemaan uutta hevosta, lehmää, lammasta, sikaa, kanoja, viljaa, perunoita, mitä tahansa syötävää. Tappioiden uuvuttama perääntyvä armeija huusi ruokaa. Oman huollon heiketessä yhä lisääntyvässä määrin. Vanhan konin lihakin jo kelpasi, saati parhaassa iässä olevan kylläisen tamman.

Kohta sotilaiden mentyä tulivat lahtaaajat. Nylkemään ja ruhon käsittelyyn tottumattomat miehet, jotka ennen työn alkamista hioivat teuraspuukkonsa kovasimiin.

– Pidä sä tota koppua.

– Mitäs sä teet?

– Hölmö: Vejän nahan irti ja isken kirveellä koput poikki.

– Ei hevosta sillai nyletä. Mä tiedän. Mä olen nähny. Ne vetää ensteks nahan ruhon pituudelta halki, sit vasta koput poikkipäin näin ... Kato, kun mä näytän.

– Oot sä Kassu, todella noin helvetin tietävä?

– Mä satun kerran peukalokyytiä kytätessä teurasauttoon ja näin koko homman. Jumatsukka. Se kävi niiltä jätkiltä kähysti. Siinä ei yhden konin kanssa kauaa nokka tuhissu.

Vääpeliltä miehet olivat saaneet tarkoituksella pari pulloa konjakkia. Sitä maistellessa he saivat joten kuten revittyä nahan ruhon päältä kuudesta seitsemästä kohtaa puhki viilletynä. Paloittelu onnistui vielä kehommein. Kulaus konjakkia ja nuorempi sohai si puukolla pötsin puhki. Appeelle ja ruoholle lemuavaa rapaa roiskui ympäriinsä lämpimille lihoille.

– Helvetti, että sä osaatkin toheloida.

– Ykslysti. Mä sanon vieläkin, jotta yks saatanan lysi. Vähän keittiöpossuille töitä. Sopii niille kun nyrkki silmään.

Osaavampi teurastajista viiletti puukolla oikean etusen irti ja kiikutti kärryyn.

– Ei näistä pesemällä ikinä lemu kato. Se on ja pysyy kun piki suutarin näpissä.

– Hei! Kato kuule! Jumatsukka mikä pimu.

– Jep ... sais vaan pulloon ja pullon taskuun.

– Sen äitee on varmasti toi joka perästä pomppii.

– Kato mitkä rinnat! Herra varjele.

– Mutt kato ton edellä keputtelevan pyllyy! Jumalauta, keikkuu ja pyörii kun västäräkin pyrstö. Sss sss ...

– Missähän ne koisii?

– Jätä se mun murheeks. Aja sä koni rattaineen töpinään, mä päivystän täällä. Sopiiko?

– Tohon käteen.

Sinä iltana Tammsalulaiset joivat teensä apean mielialan vallitessa. Jokainen päivä yhä jyrkempää alaspäin menoa. Eilen oli esikunnan toimelias lähetti löytänyt puiston perällä poterokarsinassa röhkineen sian, sohaissut pistimellä hengiltä, lihannut ja kantanut vahingoniloisesti virnistellen pataansa.

– Meni talven särvin, Betti haikeana huokasi. – Niin kaikkeni kun sen possun eteen yritinkin. Hakkasin silppua

alusiksi, nyhdin ruohoa ja keräsin kaikki ruoan tähteet. Ei kiitosta, ei pienintä lihasirua omaan pannuun.

– Ei miehittäjän tarvitse kiitokseen nöyrtyä. Ryöstää vaan. Ei Hans olisi ikinä moista tehnyt, Anu teetä hörppiessään mielitettyään puolusti. Hans vaihtoi. Ei alentunut koskaan ryöstämään. Joulukuisen rekiretken jälkeen Hans oli kadonnut. Tietymättömiin, hän oli ensin luullut, kunnes Hansilta oli tullut kirje. Hänet oli siirretty Leningradin edustalle jv-komppanian lääkintämieheksi. Sitomaan ja raahaamaan haavoittuneita jsp:lle.

Puolivuotta rakkautta uhkuvaa kirjeenvaihtoa puolin ja toisin. Sitten oli kirjeiden tulo harvennut ja lopulta katkennut kokonaan. Hans Hans Hans! Minne sinä jouduit? Kirjoita kulta. Kirjoita mitä sinulle tapahtui. Sinä et saa kaatua etkä haavoittua. Ei tapahtua mitään pahaa.

Päivät olivat mataneet, viruneet viikoiksi, kuukausiksi, pimeäksi talveksi. Kaatunut, poissa ikuisesti. Anu ei ollut saanut Hansin kohtalosta vahvistusta puoleen eikä toiseen. Kaatunutko, vaiko vaikeasti haavoittunut? Kidutettavaa epätietoisuutta.

Juhan nousi pöydästä.

– Lähdenkin tästä aittaan nukkumaan.

Myös Bettin sydän oli pakahtumaisillaan joskin taloudellisista huolista. Häätö huoneista, eläinten menetys, syvempi kolaus ihmisarvoon ilman korvausta, anteeksi-pyyntöä tai valittelua. Hertasta ei kuukausiin ollut kuulunut mitään. Ties mitä hänellekin oli tapahtunut. Halu purkaa huoliaan sai hänet sanomaan:

– Jää sinäkin yöksi tänne. Olisi niin paljon puhuttavaa.

Juhan oli menossa käsi oven kahvalla.

– Ainakin katselen hetken paikkoja ulkona. Saan samalla harkita päivän tapahtumia yksin.

– Minä taas puhuisin mieluummin niistä.

– Jää isä! Anu pöytää raivatessaan nyyhkäisi miellesään Maijen sameat silmät ja valittava korahdus kurkussa. – Minä nukun saunassa.

Juhan ei jäänyt, mutta liki kaksikymmentävuotisen avioliittonsa aikana hän oli joka ilta ennen uneen vaimusta rutistanut Bettin syliinsä ja käännähti niin tekemään nytkin. Bettin lämmin painautuminen vasten rintaa kipaisi hetkeksi halun jäädä. Rakastelemaan kunnes uni voittaisi, mutta päivän tapahtumat esti. Miehittäjän röyhkeys, Maijen hätäinen hirnahdus kaatues-
sa kuin hätähuuto kaiken inhimillisen puolesta vei halun. Hän melkein pakeni huoneesta.

Ulkona Juhan mielensä apeutta haihduttaakseen katseli viikon töitään. Punajuurta, porkkanaa, sipulia, kaalia, salaattia, pinaattia, purjoa. Pitkissä kauniissa riiveissään kuin rauhoittavaa musiikkia. Kumartuessaan nyyppäisemään pinaattirivien välissä rehottavan rikkaruohon Juhanin selässä vihlaisi. Noidannuoli. Kun puutarhaa muun toimentulon kavetessa oli pakko laajentaa, sen hoitaminen kävi työstä. Toi kipuja, vei harrastamisen ilon. Kitke, kastele, pakkaa ja myy taimia keväällä, kukkia merkkipäivinä pitkin kesää, kääri pakettiin ja rahasta. Raahaa marjat, hedelmät ja juurikasvit torille.

Juhan melkein pakeni kasvimaalta puistoon vanhojen lehtipuiden hämääjän. Pikkulintujen iltaraukeaa sirkutusta. Kohta yökehrääjän pehmeää kurnutusta enää. Ruohikossa illan ensimmäiset kastepisarot. Kuin riitaa, pahuutta ja sotaa ei olisikaan.

Mutta sitä oli. Tammialleelta kantoi humalaisten sotilaiden kovaäänistä mekastamista ja Juhan tunsu selässään epämääräisen väristyksen. Oli hittoa, että joidenkin pulloissa loiskui pelkkää rähinäviinaa, vaikka ilontuojaksihan alkoholi oli tarkoitettu. Harmistuneena hän lähti kävelemään aitalle.

– Mikä se oli?

Betti kohautti pielukselta päätään. Vahvassa unenpöpperössä hän ei tajunnut heräsikö hän juuri näkemäänsä painajaisuneen vaiko ulkoa kantavaan meluun, mutta asia selvisi, kun ikkunaa rummutettiin rajusti ja humalainen miesääni mökelsi:

– A...avatkaa ... heti! Täällä on sulhasia ... Ja sittä kanssa.

– Anu ... kuuntele! Yhtään vielä hätäntymättä Betti kopaisi sivulleen.

– Minä kuulin jo.

– Su ... sulhasia. Ja he ... he...helvetin komeita sulhasia o...onkin.

– Ei virketa niille mitään, Betti kuiskasi. – Kun olemme hiljaa ne hyvässä lykyssä kyllästyvät rynkyttämään ja painuvat tiehensä.

Kuin vastauksena Bettin sanoihin ikkunan takaa kuului:

– Turha piileskellä. Ei jumatsukka yhtään kannata. Mä näin. Ihka selvästi mä näin... Kaks pimuu ravas tänne. Molemmat ... eiku kaks. Mä takaan ja alleviivaan että kaks niitä vaan oli. Vanha ja varsa ... Se jätkä nosti kytkintä ... painu vek. Kankahalla kasvaa kauu-niis kuuk-kaanee ...

Betti tuijotti silmää räpäyttämättä ikkunaan, joka mahtavasta rummutuksesta huolimatta pysyi kuin ihmeen kaupalla ehjänä.

– Kuulisivat leirillä ja hakisivat retkut pois.

– Ei noin pieni mökä leirialueelle kann, Anu epäili.

– Vaikka kantaisikin, tuskin ne siitä välittävät.

– Viimesen kerran! huudettiin ikkunan takaa. – Au-keeko läpi, vai päsäytänkö mä nää ruudut säpäleiksi?

– Mitä sitten tehdään, jos ne särkee ikkunan ja tulee sisään? Betti vilkaisi ympärilleen. Sauna, sen perällä lauteet ja pieni kivikiuas ovensuunurkassa. Ei salalokeroa tai

takaovea kummassakaan huoneessa, johon piiloutua tai jotta kautta paeta. Hän huoahhti raskaasti.

– Katsotaan nyt.

Ulkona tunnuttiin pidettävän jonkinlaista neuvottehua. Sitten askelet veivät pois päin ja naisilta pääsi helpotuksen huokaus. Hyvä. Uskoivat sittenkin, ettei sisällä ollut ketään. Olemme pelastuneet olemalla hiljaa. Ilo loppui kuitenkin lyhyeen, kun askelet palasivat. Kevyemmät ulko-ovellet ja horjuvammat ikkunan luo, joka iskettiin pullolla säpäleiksi, verhot sysättiin syrjään ja aukosta työntyivät leveät, pitkän ryyppäämisen turvottamat kasvot. Samea katse harhaili ympäri huonetta.

– Haa ... pienet söpöläiset ... sss sss sss ... Ryömiessään ikkunasta mies repäisi terävään lasinsärveen kätensä, josta alkoi virrata runsaasti verta. – Vittu! hän imaisi suuhunsa enemmän veren. – Paskat, ei Pave pienistä perusta sss sss sss ... Ahmiessaan verestävillä silmillään peiton alla kyyhöttäviä naisia miehen suu massahteli ja kasvot vääntyivät himokkaaseen virneeseen. – Kassu! Jumatsukka! Tuu tänne! Täällä nää tipuset ovat. Saat toisen sä ... En mä kahta voi yhtä aikaa hässii hä hä hä hää ...

– Söpöläiset, mies käännähti jälleen ikkunasta ja läheni sormet harallaan kädet koholla vuodetta ja viskasi peiton naisten päältä. Kumartuessaan horjuen kuorimaan Bettin yöpaitaa hän sai Anun jaloista niin navakoita potkuja, että oli pakotettu perääntymään. Sitten himo kuitenkin voitti ja hän hyökkäsi kädet harallaan.

– Jumatsukka ... sääpäs vasta jukuri olet. Määpäs otanki sut. Jätän ton luuskan Kassulle.

Potkuja läsähteli jatkuvasti. Otsaan, leukaan, keskellet viinan turvottamaa naamaa. Turhaa kaikki. Kiihkeässä halussaan mies potkuista ja Bettin estelyistä piittaamatta riuhtaisi Anun syliinsä ja kantoi kuin pienen lapsen saunaan.

– Kyyhkyläinen ... söpö kyyhkyläinen ... Ylivoimastaan nähtävästi nauttien mies painoi vastaan rimpuilevan Anun lauteille selälleen ja piteli siinä. Pave ... Pave-setä se pienellä tiitilä pikkuse söpöläistä lyrkyttelöä.

– Sika! Saastainen saksalainen sika!

– Kyyhkyläinen ... humalainen Anun kauneuden kiihottamana läähätti. – Näille mä teen näin! Anun siniset pikkupöksyt ratkesivat räsähtäen ja mies viiletti paksulla sormellaan pitkin viivaa. – Sss sss sss ... Piikainen ... hä hä hä ... Tais söpöläisellä ehta piikainen olla. Sss sss sss ... Ei ole kohta. Pave, Pave sitä pikkuse nusasee.

Kuin höyryjyrä mies kampesi paksut polvensa Anun soukkien reisien väliin, joutui kuitenkin nappeja avatesaansa päästämään Anun vasemman käden ja samassa sisukas tyttö kynsi ahdistelijansa kasvoja ja tunki lopuksi nyrkkinsä kirousta äheltävään suuhun.

... uuummm ... uuummmm...uummm ...

Ponnistellessaan tiikerinä tappelevaa tyttöä vastaan miehen ote kapeasta lauteesta irtosi ja he mätkähtivät sylikkäin lattialle.

– Jumaliste! Verta tihkuvat viirut kasvoillaan mies ähisi:

– Mä pidin susta ... yritin naida suosiolla, mut sää ... Jumaliste ... nyt mä nussin sut väkisten ... Rimpuile, tappele senku ikinä lystääät ... mulle sä et mahda yhtikäs mitään.

Anu ei sittenkään antautunut. Hän potki, repi, raapi, kiskoi hiuksista ja sysi. Piukat lantiot kääntyilivät, kun hän voimansa äärimmilleen ponnistaen yritti kierähtää viinalle ja tupakalle lemuavan miehen alta. Esti puntuilemisellaan humalaista saamasta. Lopulta uupumus sitenkin voitti. Hänen silmissään hämärsi ja hän oli vähällä purskahtaa itkuun, kun väkivallantekijä sai hänen kätensä selän alle, oli lähellä onnistumista.

– Apuaaaa! Äitii! uuummm uuummm ...

Juhan ei saanut unta. Vaikka vuode oli pehmeä, aitta pimeä ja sopivan viileä ei uni vain ottanut tullakseen. Hän yritti hypnotisoida itsensä uneen kääntämällä silmiään ylöspäin aina kirvelemiseen asti. Vaipuikin pari kertaa lyhyeen torkahdukseen, mutta havahtui hätkähtäen johonkin, jonka syytä hän ei tiennyt ja nousi kiusaantuneena.

Hämärä pihamaa kukkaistutuksineen, vanhoine lehti-puineen ja taustalla häämöttävine puutarhoineen. Sammaloitunut kaivonvintti kertomassa menneistä ajoista. Yölepakon siipien havinaa, jota säesti kauempaa kuuluva sammakon pehmeä kurnutus. Ei mitään hälyttävää.

Juhan käpsehti pihamaalla raikkaasta yöilmasta nauttien. Astui kuin huomaamattaan saunalle päin ja oli juuri aikeissa kääntyä sivupolkua takaisin, kun korviin kantoi hätäinen kirkaisu. Anu. Anun räikkyvä hätähuuto, johon sekottui humalaisen sammaltava kieltäminen. Juhan haki vaistomaisesti jotain kättä pitempää mutta ei löytänyt, ja kun hän tiesi, ettei aristavilla käsillään saisi raavasta miestä taltutetuksi lähti juoksujalkaa herättämään esikuntaupseereita.

– Minä tapan sen roiston!

Humalaisen-temmattua Anun syliinsä välähti Bettin mielessä keittiöveitsi. Sama jolla hän fileroi kalat ja paloitteli lihan. Minä isken sillä. Järkyttyneenä hän onnettomuudekseen ei muistanut kaikkien keittiövälineiden paikkoja, ja kun puukko parin turhan pöytälaatikon avaamisen jälkeen löytyi, häntä tartuttiin lujalla otteella takaapäin, puukko väännettiin armotta käsistä ja hänet paiskattiin sänkyyn.

– Älä tee minulle sitä.

Humalaisen kampeutuessa raa’asti reisien väliin Betty koki tavoittaa raiskaajansa pälyilevän katseen. Vedota

hänen miehisiyhteensä. – Päästä. Minulla on mies ja tytär tuossa seinän takana kuulemassa.

– Paskat mä niistä veisaan.

– Minä häpeen, ja häpeet sinäkin. Et sinä selvittyäsi tästä nauti.

Juopuneen suupielissä vaahtosi tupankansekainen sylki.

– Sä olet virolainen ... melkein ryssä. Vitut mä susta ja sun siveydestäs piittaa. Mä haluan kuule, nussii. Nyt ... just eikä viidestoista päivä.

Betti sivuutti loukkauksen kuin ei olisi kuullutkaan.

– Miltä sinusta tuntuisi ... miltä arvelisit vaimostasi tuntuvan jos amerikkalainen renttu raiskaisi hänet?

Sänky ruski, kun mies alkoi tökkiä jäykistyneellä kalullaan Bettin vatsanpohjaa, ja tämä tajusi epäonnistuneensa. Mies oli karkea moukka. Hänessä ei tavoittaisi ikinä ihmistä. Mutta hän tiesi myös, että jos hän vain jaksaisi ponnistella mies ei saisi ikinä maattua häntä väkisten ja hän tiesi jaksavansa. Hän heilutteli lantioitaan pienin nykäyksin puoleen ja toiseen, jatkuvasti, kunnes huojentuneena totesi: Kertaakaan kohdalle osumatta himokkaalta mieheltä alkoi ruikkia, mutta samassa kajahti myös Anun kauhistunut huuto: Betti ei tajunnut mistä hän sai voimaa, mutta niin vain kävi, että siinä silmänräpäyksessä hän sai sysättyä halussaan hervahtaneen miehen päältään, hypähti jalkeille, löysi lattialle vierähtäneen keittiöveitsen ja syöksyi käsi koholla saunaan.

Kymmenen minuutin kuluttua hän lauteiden alimmalta portaalla huojutteli syliinsä käpertynyttä, hysteerisesti nyyhkivää tytärtään.

– Äiti on tässä. Sinulla ei ole mitään hätää. Usko minua. Me säikähdimme ... pelkäsimme molemmat kuollaksemme, mutta pelastuimme pahimmalta. Kuuntele minua, äitiäsi. Minä iskin uudestaan ja uudestaan ... Tällä!

Saat olla ylpeä äidistäsi. Silmissäni hämärsi viha niitä kahta renttua kohtaan, mutta käsissäni oli voimaa ja minä iskin. Minä olisin tappannut sen roiston, mutta siihen tuli miehiä. Juhan ja niitä upseereita ja ne väänivät puukon käsistäni ... Vaikka hengiltä sellainen retku olisi joutanut. Ja se toinenkin, joka yritti minulle miehuuttaan näyttää. Molemmat hengiltä. Ihan oikein niille roistoille semmonen loppu olisi ollut ...

Hyytynyttä verta saunassa, saunakamarin lattialla, lauteilla. Kummankin naisen yöpaidat niin veressä ryvettyneet, että Juhanin apuun hälyttämät upseerit olivat kerrankin hävenneet. Riisuneet aseet ja vyöt raiskausta yrittäneiltä ja lähettäneet parivartion saattelemina putkaan.

– Äiitii ... ne tulevat! Uuuuhhmmm ...

– Eivät tule. Betti puristi tytärtään rintaansa vasten ja huojutteli siinä. – Älä pelkää, jos tulevatkin, niin hengiltä isken. Hän välkytteli ylpeänä keittiöveistään, vaikkei Anu kyyneliltään sen uhmakkaita kaaria nähnytään.

– Isää ... on, onko isää?

– Tulee ihan kohta.

Juhan, Betti väsyneesti huoautti. Juhan oli taiteilija ei tappelusankari edes nuorena ollessaan. Juhan johti orkesteria, soitti ja sävelsi. Inhosi sydämensä pohjasta riitaa, sotaa, panettelua ja väkivaltaa. Mitä jos olisikin ollut näkemässä kun hänen vaimoan ja tytärtään yritettiin raiskata? Olisiko silloinkaan kiihtynyt iskemään raiskaajia vasten kasvoja? Vaiko tyytynyt kiskomaan päältä ja silmäisemään roistoja inhoten? Mitä raiskaaminen olisi Anulle nuorelle tytölle merkinnyt? Selviääkö järkytyksestä nytkään, vai jääkö sieluun ikuinen vamma? Bettin arvailut keskeytyivät, kun Juhan konjakkipullo kädessä astui kynnyksen yli. Kaatoi lasiin.

– Ota tämä. Hän kohotti hysteerisesti nyyhkivän tyt-

tärensä päättä ja valutti viinan pienin kulauksin kurkkuun. Lasin tyhjennyttyä Bettille: – Tarpeen on ryyppy sinullekin. Otathan?

– Selviin muutenkin. Ei minun luontoni niin vähästä lannistu.

– Näytät kovin kireeltä.

– Minua raivostuttaa se, etten tällä puukolla nitistänyt niitä roistoja hengiltä. Voivat kenelle tahansa yrittää samaa.

– Sinusta näkee, että olet ehdottomasti ryyppyn tarpeessa.

– Entä jos ne roistot olisi onnistuneet? Betti tarkkaili Juhanin kasvoja, ettei värekään, silmien pieninkään välähdys jäisi huomaamatta. – Tyrkyttäisitkö viinaasi yhtä auliisti?

– Mitä tuo nyt on olevinaan? Juhan kaatoi tilkan lasiin ja kulautti suuhunsa. – Tiedän että tappelit vastaan henkesi uhalla. Olisit tapellut missä tilanteessa tahansa yhtä lailla Anun kuin omastakin puolestasi. Itseäni minä syytän. Oli vastuutonta jättää sinut Anun kanssa kahden.

Lauha kesäyö matoi kiduttavan verkkaan. Yksi, puoli kaksi ... kaksi.

– Pääni ... oh ... Anu tarttui kaksin käsin päähänsä, raastoi hiuksiaan. – Olenko minä paha tyttö, kun minua halutaan? Vooiih! Niin puristaa ... ooh!

– Äitisi on tässä, lähelläsi. Betti kohensi peittoja ja painoi viileän kätensä otsaa vasten. Olen valvonut vieressäsi koko yön. En jätä sinua yksin.

– Niin koskee ...

– Heräsikö Anu? Juhan ilmestyi kynnykselle alusvaateisillaan. Kun näki Bettin torjuvan pudistuksen kuiskasi hiljaa: – Tarkkaile sen silmiä kun herää. Vastaaminen katseeseen, älyllinen välähdys silmissä, pään nyökkäys, mikä tahansa järjellinen ele ja tyttö toipuu.

– Herätän kyllä jos tarvis on. Voit nukkua siihen saakka kaikessa rauhassa.

– Olen pahoillani. Juhanin ääni oli yhtä katuva kuin koulupojalla, jolle on annettu laiskanläksy. – Minun ei olisi missään tapauksessa pitänyt jättää sinua Anun kanssa kahden.

– Unohda se. Sinähän olet kiertänyt antamassa konsertteja. Sinut on monia kertoja komennettu miehittäjän toimesta milloin minnekin. Et sinä ole voinut joka hetki meidän turvallisuutemme takeena olla.

Kolme. Vahdinvaihto, vaikka Juhanin kasvoista näki, ettei hän ollut silmäntäytttä nukkunut. Myös Betti tunsi olevansa liiaksi huolien painama nukkuakseen. Vaikkei roistojen tekemiset olleet arestilla tai vankeudella korvautut, hän ei jättäisi asiaa sikseen. Hän hakisi oikeutta niin ylhäältä kunnes saisi. Roistot oli saatava kuriin.

Nousevan auringon kajastusta itäisellä taivaalla. Heräävä luonto. Monitasoista siipien havinaa ja pikkulintujen sirkutusta säretyn ikkunan takana. Raikkaan kosteaa yöilmaa.

Ne tulevat ... – Tuosta tuosta ... minä näen ne.

Tuskaista käsien väentelyä silmiä avaamatta ja sekavaa mutinaa huulien välistä, jota säesti Juhanin nöyrä: Jumala, anna hänen herätä terveenä uuteen aamuun.

Puoli kuusi. Tuuurrr ... Yölliseltä saalistusretkeltä palaava Matias loikkasi hyvää huomentaan marmattaen ikkunasta ja marri häntä pystyssä kerjäämään Juhanilta hyväilyjä. Tuuurrr ... voimallinen pukkaus sääreen, käännös, uusi jämäkkä pukkaaminen ja märkää turkkia lipui karvaista säärtä hangaten ohi.

– Kas, Matias. Huomentako sinä tulit sanomaan? Kyläpäs sinä olet märkä. Ja likanen. Huhhuh. Kaikki ojanpohjat hiiriä ja sammakoita jahdatessasi nuohonnut. Älä

älä hiiskatissa hyppää sänkyyn. Ensin sinut pestä pitää. Ja kuivata.

– Kenelle sinä täällä puhelet?

Betti valahti kynnykselle unenpuutteesta harmaana, mutta pakottautui silti ohi huoliensa puhelemaan.

– Lypsymyylle tästä pitää selvitä. Sinä Matias marrita perästä. Saat lypsylämpimän maidon. Sehän sinun parasta herkkua on. Ja pestäkin sinut pitää. Muuten märkine turkkeinesi ryvettelet kaikki paikat. Välillä huolekas silmäys Anun kasveihin.

– Nukkuu, lopultakin. Olisi varmaan tytölle hyväksi jos painautuisit viereen. Pidä kättäsi ympärillä, niin kokee lähellä olemisen turvallisuuden. Ja vielä ovella kissalle:

– No nyt! Alatko jo sieltä. Maidotta muuten jäät.

Kuusi. Ruuduttomasta ikkunasta kantoi Narvan suunnasta kumea tykkien jyly, mikä tiesi sodan lähenemistä, pakenemista metsään, joukkojen ja miehittäjän vaihtumista. Berliinille mieleinen hallitus vaihdettaisiin Moskovaan mieleiseen. Juutalaisten ja kommunistien jahtaaminen lakkaisi, saksalaismielisten alkaisi. Paul Leitu, Thomas Gartz, Heino Tamma, Oskar Kivikas ja monet muut Siperiaan kyydityt hukkuivat ikiteilleen.

Samuel Tanek ilmestyisi kolostaan kylän vanhimmaksi ja johtavaksi vaikuttajaksi laatimaan listaa seuraavista kyydittävistä, joihin hänenkin perheensä mahdollisesti kuuluisi.

Sota kauheuksineen pyyhkiytyi kuitenkin taka-alalle, kun Juhan tunsi pehmeän käsivarren kiertyvän kaulaansa. Katseet kohtasivat, tutkivat, ratkesivat hymyyn.

– Isä, minne äiti on mennyt?

Anu oli terve. Hän kesti, toipui järkytyksestä, ei seonnut päästään. Pitkän yön mieltä jäytännyt pelko ratkesi helpottavaan puuskaiseen itkuun. Tyynnyttyään hieman Juhan painoi kyynelistä kosteat kasvonsa Anun kasvoihin.

– Kulta ... isän oma kallis kulta ...

– Vaaditte siis minua rankaisemaan heitä?

Poliisiluutnantti oli aluksi kuunnellut välinpitämättömänä Bettin selontekoa yöllisistä tapahtumista. Jopa väittänyt kivenkovaan, etteivät saksalaiset sellaiseen törkeyteen ikinä alentuisi ja vasta kun Betti oli todisteeksi leväyttänyt kahdet revityt pikkupöksyt, joista toiset olivat yltäpäätä veressä, hän oli uskonut.

– Kyllä. Niin ankarasti kuin sotaväenrikoslakinne näin törkeästä teosta määrää. Poliisiluutnantin pitää lisäksi ottaa huomioon, että tyttäreni on nuori. Häthätää seitsemäntoista täyttänyt. Oli niin kauheasti järkyttynyt tapauksesta, että pelkäsin hänen loppuiäkseen menettävän järkensä.

– Onko jo varma, että tyttärenne toipuu?

– Olen ainakin hyvin toivorikas. Käänte parempaan on ainakin tapahtunut.

– Minullakin on Hampurissa hyvin herttainen seitsemäntoista vuotias tytär.

– Mutta sittenhän poliisiluutnantti ymmärtää. Kykenee paneutumaan vanhempienkin mielialoihin.

– Varmasti. Ja luulenpa tajuavani lapsennekin tunteukset. Lapsihan seitsemäntoistavuotias joka tapauksessa on. Eikö vain teistäkin rouva?

– Toki, ja varsinkin niin herkkäsieluinen kuin Anu, minun tyttäreni on.

– Entä te itse? Rouvan ei pidä pahastua. En kyselä tätä uteliaisuuttani vaan enemmänkin viran puolesta. Ymmärrättehän? Komea hyväryhtinen poliisiluutnantti katseli mieltymystään peittelemättä Bettin puhdaspiirteisiä kasvoja, joissa tuskin näkyi häivettäkään yöllisestä järkytyksestä.

– Olen lukenut paljon psykologiaa käsittelevää kirjallisuutta, mutta sanon suoraan, ettei paraskaan painettu sana vastaa silmästä silmään tuntemuksen pohjalta käytävää keskustelua.

– Minä inhosin sitä juopunutta renttua.

– Aivan ... käsitän. Mutta inho on vain yksen naisen psyyken osa-alue. Minä tarkoitin, miten te kokonaisuutena ottaen tämän raiskausyriksen koitte?

– Herra poliisiluutnantti ... Betti piti pienen tauon ja jatkoi kuin jokaista sanaansa punniten: – Minulla on ollut vain yksi mies. Olen luontojani yhden miehen nainen. Lähestymiseni Juhanin ... mieheni kanssa Tämä on minusta outoa teille vieraalle miehelle selittää.

– Jatkakaa vain. Poliisiluutnantti otti kultasankaiset silmälasinsa, puhdisti ne huolellisesti ja vilkaisi hämillisenä istuvaa Bettiä. – Kuten jo sanoin, kyselen teiltä pelkäättään viran puolesta osatakseni ensinnäkin ymmärtää teitä ja kokemanne pohjalta tuomita syylliset. No niin, jatkakaa vain. Pääsittekin jo hyvään alkuun.

Betti empi ja empi. Jatkoj vasta kun poliisiluutnantti kehotti häntä rohkaisevasti toisen kerran:

– Mieheni on muusikko. Taiteilija, luonteeltaan erittäin hienotunteinen. Me lähestymme ... yksityiskohtia kertomatta te kypsään ikään ehtineenä kyllä ymmärrätte. Pidämme kovasti toisistamme ... haluamme sitä ehdottomasti molemmat ... Se on meillä yhtäläisesti fyysisen kosketuksen antaman mielihyvän ohella toistemme hyväksymistä myös henkisellä tasolla. Sielujen harmoniaa. Sanalla sanoen; siinä on laidasta laitaan kaikki, mitä

toisiinsa kiintyneiden miehen ja naisen välillä on mahdollista olla. Sen sijaan viinalle ja tupakalle lemuava karkea sotilas ... huh! Ei sellaista kohtaan kaltaiseni nainen – ja tiedän näin olevan tyttärenikin kohdalla – voi tuntea muuta kuin syvää inhoa.

Betti ei jatkanut enää eikä myöskään poliisiluutnantti kysellyt enempää, koska arveli kuulleensa kaiken oleellisen.

– Asianne on selvä. Rouva voi luottaa siihen, että ryhdyn tarpeen vaatimiin toimenpiteisiin heti. Ja vielä kun Betti oli jo ovelta menossa: – Voitte kääntyä laittomuuksien sattuessa vastakin puoleeni.

Raiskausta yrittäneiden nimet poliisiluutnantti sai vankilan johtajalta. Sen jälkeen hän soitti miesten yksikön päällikölle ja esitti tiukan rankaisuvaatimuksensa.

– Molemmat rintamajoukkoihin kiväärimieheksi heti. Ilman päivänkään viivyttelyä. Ne junkkarit ovat pidätettyinä Jöhvin vankilassa. Käytte heidät sieltä ja panette saattajan viemään Narvaa puolustavan kapteeni Kockin komppaniaan. Olen jo sopinut kaikesta asianomaisten instanssien kanssa. Toimikaa!

Betti halusi unohtaa. Työntää koko inhottavan naiselista kunniaansa loukkaavan tapahtuman mielestään raatamalla puutarhassa entistä ahkerammin. Hän koulutti myöhäistutukseen tarkoitettuja taimia, kitki ja harvensi porkkana-, lanttu- ja punajuuririvejä sekä nosteli maahanpainuneita mustaherukanvarsistoja. Kun hän kolmen päivän kuluttua lähti illalla tapaamaan äitiään pysäytti hänet tiellä luutnantti Kramer.

– Rouva Tammsalu oletan. Olen nähnyt teidät käydesäni pataljoonani esikunnassa, joka on majoittunut kartanoon. Rouva Tammsalu! Olette tehnyt vakavan virheen kantelemalla miehistäni poliisiluutnantille ... Arvon rouva; virhe oli siinä, että ohititte minut, heidän lähimmän esimiehensä. Mitä te suvaitsette tähän sanoa?

– Hain apua sieltä, mistä tiesin saavani. Mistä minä tiesin teidän puoleenne kääntyä.

– Rouva hyvä! luutnantti niiskautti paheksuvasti nenäänsä.

– Olisitte voinut kysyä mieheltänne. Laivaston kapelimestarina hän tuntee varmasti sotilasalaa koskevan virkasäännön.

– Luutnantti: Minäpä sanon teille: Mieheni on muusikko, taitelija eikä mikään Hitlerin ryöväriarmeijan virkasäännön pöngittäjä.

– Varokaa sanojanne rouva.

– Luutnantti: Minä tiedän suurkaupungeissanne pataroivan tuhansittain huonomaineisia naisia. Tuokaa niitä tänne ja perustakaa porttola. Saavat sotilaanne omiensa kanssa huorata. Antakaa meidän kulkea rauhassa. Tyytyä omiin miehiimme.

– Rouva, minä en voi sietää noin pahansuopaa, noin törkeitä loukkauksia meidän suuresta Johtajasta ja hänen urhoollisesta armeijastaan.

– Johtaja yhtäläinen korppi kuin alaisensakin. Tuskin tippaakaan parempi.

– Te ... kuinka te julkeatte? Kiihtynyt luutnantti tempasi pistoolinsa ja seuraavassa hetkessä Betti totesi tuijottavansa suoraan pistoolin piippuun. – Ellette vedä sanojanne takaisin ... pyydä anteeksi ...

– Tapa sama esimiehillä kuin alaisillakin, Betti keskeytti katsellen tyynesti kiukusta kihisevää luutnanttia. – Alaisenne vain arvonsa mukaisesti tähtäsivät alemmaksi.

– Suu kiinni! Suu kiinni ... tai minä ammun.

– Tuulen ja hännän väliin nuo alaisennekin panokset osuivat, niin leijonaa kuin luulivatkin olevansa. Ja epäilen kovasti, jotta tuskinpa osumistarkkuus suurempi luutnantillakaan on. Eihän, herra luutnantti?

Sanottuaan Betti lähti. Pää pystyssä leidin askelin. Lyödyn luutnantin ase laskeutui. Poliisiluutnantti oli puhelimessa uhannut kurittomuuksien jatkuessa passittaa hänet etulinjaan. Huoltoupseerina Kramer tiesi olevansa rintamajoukkojen taholta jo ennestään vihattu. Rohmuu miehineen päältä parhaat palat. Motkottamisesta ja äkäisestä kyräilystä huolimatta Kramer ei halunnut sinne, missä ruumiita tehtiin. Pehmeä lämmin vuode, täysi vatsa ja ehjin nahoin sodasta selviäminen olivat arvoja, joiden takia kannatti jotain sietääkin. Tapaamattakaan painaa liipasinta hän työnsi aseensa koteloonsa.

– Herta, tyttöni! Mutta tämäpäs vasta ...

Palatessaan illemmalla kotiinsa Betti koki yllätyksen. Venäläisten jatkaessa hyökkäyksiään Narvaa vastaan olivat saksalaiset lopettaneet työt Kohtlajärven kaivoksella ja vapauttaneet osan virolaista työvoimaansa muun muassa Hertan. Halutessaan puhella huolistaan äitinsä kanssa kahden kesken tämä käveli häntä vastaan tammiallelle.

– Sinä selvisit. Pääsit sittenkin terveenä sieltä. Betti rutisti tyttärensä ilonkyyneleet silmissä syliinsä. – Me kaikki, isä, minä ja Anu elimme kauheassa epävarmuudessa. Tiedätkö, täällä hölistään yleisesti, että koko kaivoksen väki viedään Saksaan?

– Niin viedäänkin. Osa meistä vain menee vapaaehtoisesti, koska he pelkäävät venäläisiä ... Kaivoksella kerrotaan vakavasti, että venäläiset vallattuaan maan teloittavat kaikki saksalaisten kanssa yhteistyössä olleet. Huhuttiin sellaistaikin, että väkeä pakenee öisin suurin joukoin laivoilla ja veneillä Pohjanlahden yli Ruotsiin.

– Ja sinä...?

Ennen itsevarma äiti yhtenä epätoivoisena kysymysmerkinä. Herta tattui lämpimästi äitinsä käsipuoleen ja lähti tämän kanssa yhdessä kotiinpäin.

- Minullekin on ehdotettu pakenemista Saksaan.
- Tarkoitatko sinä, että ...?
- Olen ollut saksalaisten töissä kaivoksella kolmatta vuotta ja ... Äiti, minä pelkään ... minulle on sanottu, että venäläiset ...

Teloittavat sinut. Hautaavat satojen ... tuhansien saksalaisten kanssa yhteistyöhön pakotettujen kanssa joukkohautaan. Herra Jumala! Huoli huolen, murhe murheen päälle.

Ruoho tuoksui. Lauha lounaistuuli suhisi puiden latvustossa, sirkat sirittivät ja pikkulinnut pyrähtelivät iloisina oksalta oksalle, mutta huolien painamat naiset eivät kesän loistokkuutta huomanneet. Jälleennäkemisen riemu katosi kiväärien laukausten uhkaan, kesän kauneus hukui tuskalla kaivettuun joukkohautaan. Miten heitä Viron kansaa riepoteltiin? Ensin olivat venäläiset pakko-kuljettaneet väkeä tuhansittain Moskovon taakse pakko-työleirille tai Siperiaan. Sodan puhjettua osa kansaa paennut perääntyvän armeijan mukana, osan tavatessa kohtalonsa kumman tahansa miehittäjän toimesta. Monet Hertan tavalla tuskin lapsengengistä kasvaa ehtineinä, kun jo tuoni vei. Jumala! Missä sinä olet?

Tammialleelta kartanoon johtava portti toi Hertan mieleen ensimmäisen venäläisen joukko-osaston kartanolle marssimisen. Neljä vuotta. Vastako siitä oli neljä vuotta? Sotilaita, vierasta puhetta, komentosanoja ja marssinrytkettä. Ei ainoata päivää, ettei heidän tekemisiään vahdattu, pakotettu hyväksymään yhtenä päivänä yhtä toisena toista. Tulevaisuudensuunnitelmia: Hyvä luoja. Mille voi rakentaa tässä pysyväksi jääneessä epävarmuudessa? Nuoruus, ammatti, avioliitto ja lapset. Harhaa kaikki, kun edessä hyllyi rannaton epävarmuuden suo.

- Tuohonko se Maije ...?

Lähellä porttia löyhkääviä teurasjätteitä; hajalle re-

vitty pötsi, puoliksi nyljetyt koput karvainen rengas kaivoiden ympärillä. Irvistelevä kallo, korppien rei'ille nokkima kieli hampaiden välissä. Tulijoita pakoon lehahtanut haaskalintujen parvi ronkkuen, raakkuen ja ilkeästi räkättäen. Bettin mielessä päällimmäisenä ajatus: Noin meitäkin raastetaan. Kun lehahtaisivatkin raastajat haaskalintuina tiehensä, jättäisivät heidät oman onnensa nojaan. Tuttua vieraan jäljiltä raivaaminen ja rakentaminen olisi.

– Siihen, yrittivät viedä Maijen sotaan, mutta se ryöstäytyi taluttajiltaan ja kirmasi portille. Anun edessä konepistoolin suihku sen viimein tavoitti.

– Oli varmasti Anulle kova isku. Maije jo ensipäivistä lähtien sen kintereillä uskollisesti kulki. Samaa leipää söivät, huuliaan höplötellen haukkasivat pikkuleivät kah-tia, kirmasivat päälle kilpaa ja väsyttyään pihanurmella vierekkäin nukkuivat.

– Usein taisit sinä kolmantena peuhaamassa olla?

– Enemmän kuitenkin Anu. Maije ja Anu olivat jotenkin samaa maata. Kasvoivat kiinni toisiinsa. Nenäänsä pidellen Betti veti tyttärensä lemuavien teurasjätteiden ohi.

– Tiedätkö? Ne lahtaajat, humalaiset miehet silloin hevosen ampumisen jälkeisenä yönä ...

– Tiedän. Isä siitä jo puhui. Ihmetyttää, että Anu siitäkin helvetistä selvisi niinkin hyvin kuin selvisi. Vähäsanainen Anu on, mutta pahempaa hänessä ei päälle näy, vaikka käsittää hyvin, että se oli hänelle kauhistuttava kokemus. Ja sinäkin äiti. Miten ihmeessä sinä uskalsitkin? Lyödä ... iskeä puukolla? Sinä olet ihmeellinen.

– Anussa on hyvin paljon mummiaan, Betti omat ansionsa sivuuttaen kehaisi tytärtään. – Vanhaa talonpoikaista sukua, joka alistuu ja venyy määrättyyn rajaan, räjähtää lopulta pitämään puoliaan ... Mutta kyllä minä pelkäsin. Valvottiin Juhaniin kanssa se yö. Aamulla tyttö

oli lähes entisensä. Saat uskoa, että se oli meille molemmille helpotus.

Betti tapasi kertoa Hertalle vielä äskeisenkin, mutta viimeiset tapahtumat olivat sittenkin liikaa. Hänen suunsa alkoi nykiä ja salatakseen Hertalta liikutuksensa hän huuliaan pureskellen käänsi päänsä.

Harmaahiuksinen kultasankaisten silmälasiansa takaa viileästi maailmanmenoa katseleva äiti raiskausyrittäjän kohteena. Herra Jumala! Mitähän sekin mieskurja mah toi ajatella? Yritti raiskata äidin, jota he isää myöten kaikki kunnioittivat. Melkein pelkäsivät. Hädin tuskin uskalsivat sinutella. Käveli tuossa hetkellisen mielenliikutuksensa voitettuaan pystypäin. Miten ne saksalaiset saivatkin äidin lähtemään kartanosta ahtaaseen saunakamariin? Miten uskalsivat ottaa äidin hevosen navetasta ja ampua sen? Mitä se raiskausta yrittänytkin meinasi? Käsittämätöntä röyhkeyttä. Vaikka äidistä näki jo sadan metrin päähän, että hänet pitäisi joko tainnuttaa tai tappaa. Ei temppu muuten hänen kanssaan onnistu.

Ratkaisevan käänteän tapahduttua sodassa oli Valle Uusimäen ryhmälle saksalaiset tarjonneet töitä kaivoksilla kotimaassaan, jonka tarjouksen miehet muut asiat mielessään olivat enempää kakistelematta hyväksyneet, vaikka olivatkin saaneet kaivostyöstä tarpeekseen. Mikä tulevaisuus! Likaiset kaivosmiehen ryysyt; rautaa, kivihiltä, kuparia ja kalkkia. Vuoroin nihkeää kosteutta, vuoroin keuhkoja turmelevaa kaivospölyä. Kehnoa ruokaa juuri sen verran, että hengissä pysyi. Paskat! Raatakoot saksalaiset pimeissä kaivoksissaan itse. Heitä kolmea odotti kotimaassa monta vertaa mielenkiintoisempi elämä.

Jo kuukausia oli kolmikko suunnitellut liittymistä metsäsisseihin ja se hetki oli nyt, kun venäläiset moukaroivat tykeillään Narvaa. Hertallekaan Valle ei ollut ehtinyt vihjata aikeestaan, koska asia oli lopullisesti lyöty lukkoon äsken. Toinenkin syy tähän oli: Hertan luona käydessä oli boksissa aina joku Hertan työtoveri tai sitten tuli muu este. Tänään odotti Herta Vallea levottomana Ada-mummin peltojen takana metsässä.

– Tere tere!

– Voi, sinä pääsit. Sittenkin! Minä niin hirveesti pelkäsin sinulle sattuneen jotain kamalaa.

– Suotta. Valle kiepsautti riehakkaana Hertan syliinsä.
– Ei mitään heikkoa. Meitä oli odottamassa autoihin lastaamista satoja. Kaikki taattuina Saksan ystäviä kuten kuvasta näky.

– Kuitenkin viivyt.

– Autot olivat reilut kolme tuntia myöhässä ja las-
taaminen tietysti saman verran. Ennen tielle marssimis-
ta meitä pidettiin hieman silmällä, joten siinä oli pak-
ko viirata. Vallen kasvoilla noroili hiki. Kaventaakseen
myöhästymistään, hän oli juossut ja juossut, jättänyt to-
verinsa kauas jälkeensä.

– Entä nyt, eteenpäin? Tuonne vai tänne? Hertan va-
sen käsi osoitti itää, oikea länttä.

– Ei kumpaankaan. Vallen päätös oli lopullinen. – Tie-
dätkö, Ulo, Kalju ja minä liitymme metsäsisseihin. Meitä
on eri puolilla Viroa jo tuhansia. Kun joukko kasvaa
ja saamme pätevät aseet, ajamme yhtälaillla sakut kuin
ryssätkin maasta helvettiin

– Helvettiinkö?

– Ainakin sinne mistä ovat tulleetkin.

– Onnistuukohan se?

– Onnistu nejänesvuosisata takaperin Laidonerinkin
joukoilta, miks ei tänä päivänä meiltä? Eikä meidän kan-
nata hosua. Kun Venäjä ja Saksa toisiaan vastaan tapel-
lessaan vuotavat verensä kuiviin, me korjataan potti. Ihan
noin vaan!

– Minusta vieraat ovat pois ajettaviksi liian vahvoja.
Olleet meillä liian kauan, Herta huokasi. – Kuuluvat yhtä
lailla Viroon kuin vanhat tammet puistossa tai palavakivi.

– Eivät kuulu pitkään, Valle nuoren varmuudella uho-
si. – Saatpa vain nähdä. Meidän lapsemme elävät vielä
vapaassa Virossa.

– Meidän ...?

– Meidän ... sinun ja minun. Kaikkien virolaisten lap-
set. Hammerin johdolla me teemme sen mitä kansa on
vuosia odottanut. Amerikka antaa meille aseet, lopun hoi-
damme itse.

– Kunhan ei jäisi pelkäksi haaveeksi.

– Tämän päivän haaveet ovat huomista totta. Minä takaan! Tulevana vuonna tähän aikaan on Viro vapaa.

Urheilijatyypinen Valle suorastaan hehkui isänmaallista innostusta. Hän oli nuori, terve ja vahva. Uskoi sitä mukaa mahdollisuuksiin sodassakin. Kaivoksella hän oli kuullut hurjia huhuja metsäsissien tarunomaisista taisteluista Peipsijärven ympäristössä ja muuallakin. Muun muassa pieni porukka sissejä oli paiskannut Narvajoen länsirannalle sillanpääasemaan puretuneen vahvan venäläisjoukon niin verissäpäin virtaan, ettei sananviejää ollut jäänyt kertomaan omille tappiosta.

– Ei tippaakaan periksi! Kun vain Amerikka tuo aseet niin ...? Kelvoton se ken mukana ei ole.

Herta ei ollut läheskään yhtä toivorikas. Neljä pitkää vuotta vieraita kotona päivästä päivään oli saanut hänet kokemaan olotilan vakioksi. Toinenkin syy Hertan pessimismiin oli: Hänen isänsä oli hyväuskoisena luottanut Viron vapautuvan saksalaisten avulla venäläisistä. Aikaa myöten usko hyvään oli romahtanut, isä oli alkanut rapistua, menettää ikään kuin otteensa elämään.

Tien suunnasta kuului vihellys, pensaikon takana vi-lahti jotain ja Valle tiesi lähdön koittaneen. Janoiset huolet hamusivat kasvoja, kaulaa, suuta. Sydän vaati viipymään, tykkien jyly Narvan suunnalla kiirehti. Vastuunpakoilu auttoi vierasta, aseisiin tarttuminen omaa kansaa.

– Sirgalassa meitä odottaa yhdysmies. Huomenna liitymme Narvaa puolustaviin joukkoihin. Se on sitten totista sotaa.

– Sano, mitä minä teen?

– Jää kotiisi. Piiloudu, jos tunnet olosi uhatuksi, mutta älä lähde saksalaisten mukaan. Ei me maasta pakene-malla mitään voiteta.

– Isä sanoo, että venäläiset ovat viikon sisällä täällä.

Vallen hehkuvien innostus sammalti ja kasvoilla käväisi tumma varjo. Mutta vain hetken. Sitten nuori mieli ryöpsähti jälleen. Yhteinen tulevaisuus Hertan kanssa vapaassa Virossa. Siinä oli hohtoa. Viro ei saanut ikinä luhistua, jäädä vieraan alle. Mitä elämästä tulisi, jos vieras kukkoilisi täällä päällä päsmärinä. Määräisi asemasi, mitä teet, missä asut, riistäisi ansiosi. Niille oli lyötävä luu kurkkuun. Pakko. Heidän nuorten miesten oli tartuttava toimeen kuten olivat tarttuneet aikanaan Laidonerin miehet. Kaikki muu oli toisarvoista.

– Piiloudu, hän kehotti Hertaa uudestaan. – Me näytämme vielä niille. Kaikki yhdessä. Ei Amerikka ja Englanti, vanhat sivistysmaat voi jättää meitä venäläisten armoille.

– Isä sanoo, ettei vieraan apuun kannata luottaa.

– Minä uskon. On kauheata menettää luottamuksensa ihmisyyteen. Kaikkeen hyvään elämässä.

– Valle! Tuu jo!

– Tullaan, tullaan! Valle heilautti tovereilleen kättään.

– Olisin halusta ollut kanssasi tämän yön. Olisi oltu oikein hyvät toisillemme.

– Minäkin olisin halunut ... Mutta kuuntele miten tykit jyskää. Narvaa pommittavat. Meidän on oltava huomenna siellä.

– Pelkäätkö sinä mennä sotaan?

– Ajattelen puolustavani sinua, itseäni, kaikkia meitä. Pelätä? En minä oikein tiedä. En ole ollut ennen rintamalla. Viimeinen ikävästä kertova rutistus ja äkkinäinen irtaantumisen mielessä pelko, että jäävät sylityksin. Pensaat kahahtivat aidan takana ja Valle oli kadonnut.

Ada-mummi istui mökkinsä rapuilla Hertaa odottamassa.

– Venäläistä karkuunko se poika sillä vauhila luikki?

– Ei. Herta räpytteli kosteita silmiään ja poskilla hehkui tummat läiskät. – Ei luikkinut. – Valle ja nuo toiset menevät yötä myöten jonnekin, jossa niille annetaan aseet ja marssitetaan suuremman joukon mukana rintamalle.

– Mieshän tuo sittä on. Ei joutavan hunsvotti.

Kuin ennen lapsena varpaan nyrjähtäessä juostessa juurakkoon tai ampiaisen sätkätessä poskipäähän Herta nykertyi suuressa ikävässään mumminsa syliin.

– Sano, mummi, miten meidän, koko Vironkin käy?

– Käykö? On sitä vieraan alla eletty ennenkin ja toimeen on pitänyt tulla. Eihän se hääppöstä ollu. Van jos kunnolla työsä tek, leipäsä sai. Kuvernööristä se paljolti kiinni ol. Paha ja ahne kiristi, kisko vähättii hankkeet verona, pienintäkää hyvee rahvaalen antamatta. Muistan kerran, se sattu vuossaan vaihteen hujakoilla ...

Raskaat tappiot ja epätoivoinen perääntyminen koko pitkällä rintamalla toi esikunta- ja huoltoportaissa tarpeen kiristää otetta. Paikallisen väestön seuratessa kauhistuneina sivusta huolto-osastot jatkoivat kiihtyvällä vauhdilla karjan teurastamista ja pakko-ottivat muitakin ruokatarpeita muiden esikuntajoukkojen evakuooidessa taulut, veistokset sekä muutkin arvoesineet kuljetettavaksi Saksaan.

Parinakymmenenä rauhan vuotenaan Viron kansa oli työteliäisyytensä ansiosta kokenut voimakkaan taloudellisen nousun ja neljästä raskaasta miehitysvuodesta huolimatta kodeista löytyi vieläkin otettavaa. Perhekalleuksien ohella maalauksia ja veistoksia rinnan kotimaisten taiteentekijäin kanssa naapurimaista Saksaa ja Ranskaa myöten.

– Katsopas tätä! Kristjan Raudin hiilipiirros. Lieneekö mitenkin suuri tekijä alallaan. Kapteeni Holmerz silmäili taulua eri kulmista, laski seinältä ja kääri varovasti telttakankaaseen. – Kun vain saisi kunnialla kotiin. Helvettiäkö näistä tänne ...

Kaikille rohmuajille ei riittänyt vähemmän tunnetta-
jenkaan maalarien tai kuvanveistäjain töitä vaan enem-
mistön oli tyydyttävä tyylihuonekaluihin ja jopa vuosia
käytössä olleisiin talousesineisiin. Tammsalun kartanon
avarat huoneet suorastaan pullistelivat ryövätyt tavaran
paljoudesta. Ahnaimmat jopa unohtivat asemansa tuomat
velvoitteet rohmutessaan ja jahdatessaan autoja kuljetta-
maan saaliin kotiin. Niitä ei kuitenkaan kuulunut, sillä
rintama läheni uhkaavasti, jonka tunsu tykkien voimistu-
neesta jyskeestä.

Taisteltiin jo Vaivarasta. Eräänä tyynenä varhaisaa-
muna Bettin pöyhiessä porkkanarivien välejä kantoi hänen
korviinsa tykkitulen lomassa kone- ja pikakivääritulta,
joka usvan takaa kuulosti alussa sammakon kurnutuk-
selta. Kasvoi päivän edetessä murhaavaksi ja illemmalla
näkyi jo taistelun seuraukset: Hevosia kohti länttä vank-
kureillaan vierä vieressä luodeista ja kranaateista kaatu-
neita ja haavoittuneita, eräät korkeassa haavakuumees-
sa hourailleen. Monilla tykkitulessa hätäisesti kääraistyt,
läpilaskevat siteet pahimmissa vuotokohdissa. Vankku-
rien lavat läimänään puoliksi hyytynyttä verta tippuen ja
merkiten punaisella janalla perääntyvän armeijan tuskien
tien.

Herta ja Anu tarkkailivat puiden takana pitkin tam-
mialleeta perääntyviä. Ei paljain varpain portilla heija-
ten kuten neljä vuotta takaperin kurinalaisen venäläisen
joukon marssiessa rytmikkäästi, vaan Anu lepattava toi-
vo mielenpohjalla mies mieheltä silmillään seuraten: Oliko
Hans palaavien joukossa ja missä kunnossa? Kaatuneena,
haavoittuneena vaiko huolehtimassa siteineen toisista ver-
ta valuvista? Väsyneiden hevosten kiskomia vankkureita
yksi toisensa jälkeen lonksui ohi. Kuumehoureisten vali-
tusta. Voihkamisen lomassa pyyntö kuin uskovan rukous:
Minä en jaksa ... kestä enää ... Tehkää mitä ... tahansa;
Vaikka ... tappakaa ... Nämä ... tuskat ...

– Nooh ... Pah pah pah! Tätä loputonta matkantekoa. Vain joskus apaattisena tuijottava ajomies havahtui ho-
puttamaan laiskannihkeää ajokkiaa antamatta haavoit-
tuneen vaikerruksen syvemmälti mieltään kouraista.

– Anu, katso! Hans on tuolla.

– Minä näin jo.

Verkalleen lähenevä vankkuri, jota kiskoi sotasaaliina saatu latvialainen tamma paksuine ja karvaisine tomilas-
jalkoineen. Loms ... lams ... loms ... lams ... Ajomiehen
takana pressun alla kaksi vaikeasti haavoittunutta upsee-
ria joiden tuskia Hans koki parhaansa mukaan lievittää!
Löysäsi määrätyn välein kiristyssidettä, ruiskutti suoneen
morfiinia ja kuivasi kasvoilta tuskan nostamat hikipisarat.

– Hans!

Anuun katsahtamatta Hans Schnaider korjasi huolek-
kaana vanhemman upseerin pään alustaa.

– Onko herra kapteenillä parempi näin?

Haavoittuneen sierettyneet huulet liikahtivat, ääntä ei
vankkureiden lonkseen yli kuulunut.

– Hans! Oletko se todella sinä?

Välinpitämätön, lähes tylsä silmäys tyttöön ja pu-
naisen ristin merkillä varustettu ensiapulaukku vyöllään
lääkintämies Hans Schnaider kumartui nuoremman up-
seerin puoleen.

– Haluaako herra luutnantti lisää morfiinia?

Johan nyt. Tämäpäs vasta. Herättääkseen lopultakin
rakastettunsa huomion Anu lähti päättävästi kävelemään
vankkurien rinnalla.

– Hans! Mikä kumma sinuun on mennyt. Katso minä
olen Anu ... Herrais! Etkö sinä minua enää tunne. Sano
toki jotain. Hans!

Ilmeenkään värähtämättä lääkintämies Hans Schnai-
der leyhytteli verisellä pyyheliinalla Vaivarassa vatsaan
haavoittuneen luutnantin kasvoja. Ero rakastetusta ja

paiskaaminen majuri Seefriedin autonkuljettajan miellyttävästä ammatista Leningradin edustan helvettiin sitomaan ja raahaamaan yötä päivää haavoittuneita jsp:lle. Kädet parien aisoissa vereslihalle hiertyneinä, unenpuutteesta kirvelevin silmin ja uupumuksesta horjuen oli tylsistyttänyt kohteliaan Hansin.

Venäläisen tykistön ja lukemattomien jalkaväen kone-tuliaseiden kylväessä lakkaamatta kauhuntäyteistä kuolemaa ja tuskaa, hän oli hytissyt ensimmäiset kuukautensa mieluolisuuden partaalla. Säilynyt jostain Kohtalon oikusta naarmuakaan saamatta, vaikka vuoroin edestä ja takaa paareja parina raahannut mies oli lyyhistynyt kesken askelen tai vaikeasti haavoittunut. Minä pelastuin, jäin henkiin. Taivaan sallima ihme.

Alussa Hans Schnaider oli kiitellyt onneaan. Rakkaani, hengissä säilyminen sodassa on sattuman kauppaa. Kohtalo määrää ken kaatuu, ken eloon jää. Minä säästyn ja varmasti sinäkin, sillä Kohtalo on määrännyt meidät toisillemme, hän oli kerta toisensa jälkeen vakuuttanut kirjeissään Anulle ja ahminut rakastuneille ominaisella kiihkolla tämän kirjeet. Kunnnes taistelujen jatkuessa nälän, unenpuutteen ja raskaan työn uuvuttamana Hansista oli muotoutunut kone, joka suunnisti paareineen ja ensiapulaukkuineen sinne, missä apua tarvittiin. Puhdisti haavat, satoi, ruiskutti morfiinia ja raahasi taakse.

– Rauhoitu veli. Minä autan. Kannan Ritzin, Adolphiin, Franzin kanssa jsp:lle. Toisena paareja raahaava mies vaihtui taistelun riehussa kuumimmillaan jopa viikottain. Lääkintämies Hans Schnaider pysyi.

Puolitoista vuotta sodan helvettiä koettuaan lääkintämies Hans Schnaider söi ja joi, kun ruokaa tai saikkaa kohdalle sattui, satoi verta pursuvia haavoja, löysäsi kiristyssidettä ja raahasi jsp:lle. Mikä hän oli, mitä ennen sotaa tehnyt, lukenut tai harrastanut, siitä hän ei tiennyt mitään.

– Onko herra kapteenilla kipuja vielä? Haluaako herra luutnatti, että painan lisää morfiinia?

Tavoittamatta lääkintämies Hans Schnaiderissa ihmistä, läheistä, rakastettua Anu kyynelet silmissä kääntyi pois.

Taakse olivat jääneet yhteiset automatkat Jöhviin. Taakse salaiset tapaamiset puistossa vanhan kolmihaaraisen tamman alla. Taakse kiihkeät hyväilyt, pään ottaminen hellästi käsien väliin ja saksalaisittain murtaen kuisakatut sanat: Sinä ... minun oma kulta. Monitaitoinen ja hienostunut autonkuljettaja Hans, joka leipoi pullaa äidin kanssa, säästi isää pianolla ja rakasti vilpittömästi tytärtä, oli kuollut.

Etääntyvä, alakuloinen, kymmenien hevosvankkureiden lonksutus ja tumma verivana tiellä merkitsi lyödyn armeijan tuskien taipaleen.

Tuskin olivat viimeiset pohjoisen armeijaryhmän joukot ylittäneet Narvajoen, kun kapteeni Holmerz – majuri Seefried oli ylennetty everstiluutnantiksi ja siirretty arvoaan vastaavaan tehtävään – sai ylempää tulleen, rintamajoukkojen tarpeista piittaamattoman käskyn räjäyttää loput varastossa olevat ammuksot ja patruunat, etteivät joutuisi joukkojen perääntyessä vihollisen käsiin. Pioneerit valmistivat rutiinilla tehtävän. Alkupanos kuhunkin maanalaiseen varastoon, sähköjohdot panokselta toiselle ja ennen napin painamista kova huuto: Ampu tulee! Palaa jo. Suojautukaa!

Anu ei käsittänyt heikosti saunakamariin kantavan huudon tarkoitusta. Kurkkiessaan ikkunasta hän näki sotilaspukuisen miehen hyppivän, heiluttelevan hullunkurisesti käsiään ja katoavan kuin maa olisi niellyt. Sitten tuntui maa, lattia, koko saunarakennus keinahtelevan jalkojen alla, korvat iski tukkoon huumaava räjähdys, ikkunat humahti säpäleinä sisään ja silmissä musteni.

Kun taju palasi, hän näki valtaisan suuret kultasankaiset silmälasit, joiten takaa tuijotti jäänsininen silmäpari hänen poskipäässään kohtaa, jota kirpaisi kipeästi. Silmien tuijotus siirtyi alemmaksi, uusi vihlaus, hyvää tekevä sipaisu jollain voiteella ja pieni painallus.

– Jaaha ... neiti heräsi jo ... Ihan liikkumatta vielä, ei tämä kipeää tee. Poistan pari sirua enää ja neiti on elämänsä kunnossa.

Katse lasien takana siirtyi jälleen uuteen kohtaan.

– Neiti ei tainnut kuulla? Walter kyllä huusi mo-
neen kertaan: Ampu tulee. Pois ikkunan kohdalta, pai-
ne lennättää lasit silmille. Minä en tarkoita näitä, kas-
vojen nöpöstelijä kohautti nenälle laskeutuneita lasejaan.
– Taivaan onni, ettei neidille pahempaa sattunut. Kovim-
massa tapauksessa olisi henki mennyt. Nyt viikko pa-
ri ja kasvonne ovat sileät kuin pienen lapsen kantapäätä.
Levätkää kuitenkin vuoteessa jonkin aikaa, jotta pahin
verenvuoto tyrehtyy. Minun on lähdettävä. Meidän po-
rukka painaa Rakverea kohti. Toivotan neidille pikaista
paranemista.

Vasta sitten kun laiha kumaraharteinen lääkintäaliup-
seeri oli mennyt pinsetteineen ja lääkintälaukkuineen Anu
huomasi: Hänen kasvonsa vuotivat verta. Ei lörönään,
mutta tihkumista runsaammin. Hän kohosi varovasti, ur-
kitti naulasta pyyhkeen ja sipaisi kasvojaan. Taivaan taat-
to! Kuin teurastajan essu. Pärskien ja irvistellen hän vale-
li kasvojaan kylmällä vedellä, kunnes ulkoa kantava häly
veti hänen huomionsa.

Puutarhan laidalla olevalle vihannesvaraston katolle
oli pamaus lennättänyt räjähdyksen aiheuttamia kipinöitä
ja kummallakin kattolappeella kiurusi savu. Poterostaan
kurkkiva Betti havaitsi vaaran ja kiirehti Hertan kanssa
juoksujalkaa sammuttamaan.

– Kanna vettä, minä kiipeän katolle.

– Minä sitä olisin nuorempi katolla keikkumaan.

– Sanoin jo, kanna vettä. En minä niin kanttura ole,
ettenkö moisen hökkelin katolla kestäisi.

– En minä ole sellaista väittänytkään. Sanoin vain
tyttärenä olevani äitiäni nuorempi ja notkeampi.

Pieni tuulenhenkäys, parissa kohtaa kytö leimahti
ilmiliekkiin ja Betti äsähti vihaisena: – Suu kiinni ja
pidäkin huoli, että vesi piisaa ... Mokomat saksalaiset,

eivät enää muuta keksineet, kun ... Hertan lähetessä vesisankoineen hän vieläkin äkäisenä ojensi kätensä. Tänne tänne, täältä se tuulenviri käypi. Aina se on etelälape muutenkin arempi kärähtämään.

Katon alareunalta järjestelmällisesti aloittaen Betti lo-rautti vettä kytevään kohtaan, varmisti jalan painalluksella lopun sammumisen ja ehätti seuraavalle pesäkkeelle. Herta täytti sangot vedellä ja kiikutti hikipäässä katolle.

Kun kriittisin palonuhka oli onnellisesti ohi läheni kartanoltapäin Juhan knalli takaraivolla iloisesti hyräillen. Hän oli ollut Jöhvissä parin orkesterinsa jäsenen kanssa muistelemassa menneitä. Konsertteja presidentin kutsuilla Orun linnassa ja varsinkin Tallinnan satamassa vierailleilla laivoilla. Sormi tahtipuikkona heiluen Juhan vielä yöllisissä tunnelmissaan lauloi:

Saaremäe ... saaremäe
Helmi Riianlahden.
Sun rantojas suloisia
ja poukamias kalaisia.
Ma kaipaan niin niin niin ...

– Jaaha jaaha ... Astuessaan pää takakenossa Juhanin jalka osui käytävän reunaan, hän välttyi hädin tuskin kaatumasta ja alkoi torua itseään:

– Stop stop stooii! Eipäs eipäs sentään, so so so ... Enhän minä toki humalassa ole, vaikka parit sievät kaveriden kanssa napattiin. Vai mitä? Erinomaisia poikia. Varsinkin Amandus, sinä mi...minun mainio rumpalini. Pam pam pa pa pam ...

Hertan ojentaessa äidilleen vesisankoa Juhan tormis-tautui kurkottamaan minne sanko katosi, oli päätään kekistäessään pudottaa hienon knallinsa ja soperteli sitä korjatessaan: – Jaaha, jaaha, mitä minä näenkään? Onko täällä ... taivaan tähden! Onko täällä jonkinlainen tu-

lipalo? Mitä? Paletaanko meillä: Kerro kulta siellä katolla ... Sun kanssasi tanssin ma taivaisihin ... Oma kulta, ke...kerro mi...minulle paletaanko meillä? Mitä?

– Herrajumala taas tuota miestä!

Juhan pyyhkäisi vaimonsa räjähdysten kuin hämähäkin seitin silmiltään ja alkoi tuijottaa ahnaasti räystään reunalta vesisankoa kurkottavaa vaimoaan.

– Si...sinun ihanat reitesi kulta ... Noessa, mutta silti ne kiehtoo. Sy...sytyttää miehen. Viehättää totisesti minun taiteellista, naisen kauneudelle altista silmäni. Mi...minä haluan kanssasi sänkyyn heti.

– Jo pitää olla, missä kunnossa mies tällaisena päivänä kotiin tulee. Häpeäisit ... senkin!

– Kunto on kova ... minulla. Siksihän minä kotiin tulinkin. Minua haluttaa niin turkasesti. Minä komennan sinut hyppäämään si...sieltä katolta suoraan sänkyyn.

– Sinäkö ... komennat? Tuulenviri tuprautti huolettomasti sammutetun pesäkkeen tuleen ja mulkaistuaan miestään äkäisesti Betti kiirehti liekkiä sammuttamaan.

– Häpeäisit moinen jama ...

Sana katkesi Bettiltä kesken, kun ilmassa vankaisi vihaisesti ja samassa rysähti. Se oli Vaivaran suunnasta tulittava kanuunapatteri, jonka ammuksat ryskivät tammialleen kahtapuolta jo ennen lähtölaukausten kuulamista, mikä tiesi sitä, että he elivät vaaravyöhykkeessä. Venäläinen rynni tykinkantaman päässä, oli kohdalla minä päivänä tahansa. Seuraavat kranaatit räjähtivät vieläkin lähempänä. Multaa möyrähteli pellolla ja sirpaleiden surraaminen kuului. Etova tunne sydänelässä ja kasvot kalpeina Betti oli aikeissa laskeutua katolta, kun Anu ilmesyi kranaattien säikäyttämänä pensaiden takaa.

– Anu! Mikä sinulla ... Sattuko sinuun?

Juhan tarttui tytärtään hartioista ja tuijotti silmät selällään tämän kasvoja, joista pisaroi vieläkin verta.

– Minä en ymmärrä ... en käsitä tästä tästä yhtään mitään. Ne kranaatit, minä olin varma ... että ne ...

– Ei minua kranaatit repineet.

Kranaattien ryskäminen kauempana tien suunnassa, Anun veriset kasvot. Juhan käänteli tyrmistyneenä tytärtään puoleen ja toiseen.

– Kummallista. Tämä on todella käsittämätöntä. Sinä tulit saunalta päin ... ne kranaatit ryskivät tuolla. Ei olisi pitänyt yltää. Mi...minä vien sinut lääkäriin. Anna tohtorin ratkaista tämän kiperän propleeman.

– Lääkintäaliupseeri kaivoi jo lasinsirut pois, Anu intti.

– Ei minulla enää mitään hätää ole.

– Mu...mutta sinustahan vuotaa verta.

– Kohta se lakkaa. Usko nyt isä! Minä en tarvitse lääkäriä.

– Jaaha jassoo ... Minä kun luulin ... Kanuunain tulitus lakkasi ja hakiessaan kohdetta, johon purkaa humalan aiheuttaman tekemisen tarpeensa, Juhan näki rapuilla katolta laskeutuvan vaimonsa ja ehätti puskemaan päänsä tämän syliin. Kranaattien ryske, lähenevä rintama ja uuden miehityksen tuoma ahdistava epävarmuus. Toisistaan turvaa hakien heidän olisi kenties elettävä elämänsä loppuun. Betti heltyi pörröttämään Juhanin päätä, jossa hän oli näkevinään muutaman harmaan hiuksen.

Toinen tuleminen jo lyödyiksi luulluista venäläisistä oli nostanut kaikkialla maassa pelkovaraisia, ristiriitaisia tunteita. Enemmistö odotti venäläisten palaavan kostonhaluisina voittajina, mikä aiheutti joukkopakenemisiä yli Suomenlahden. Eräät pakenevien laivat ja veneet ylilastissa, jota epäonnistumaan tuomittua yritystä täydensi merenkulkutaitoisen miehistön puuttuminen. Kauhuntäyteisiä hetkiä myrskyävällä merellä pilkkopimeässä, kuule-

mattomia avunhuutoja, hätäistä räpiköimistä huteron veneen upotessa ja nopea kangistuminen hyiseen veteen.

Pitkän harkinnan tuloksena Tammsalulaiset olivat päättäneet jäädä kotiinsa, jota päätöstä oli tukenut osaltaan Ada-mummin pontevat sanat: Ei minnekään. On täällä vieraiden kanssa ennenkin toimeen tultu. Vai vieraille veräjille sitä ...

– Jäädään, oli Juhan kohta anoppiinsa yhtynyt ajattelun samalla mielessään: Kehno se paimen, joka laumansa hädän hetkellä jättää. Ensimmäisten joukossa hän oli viihdyttänyt kansaa heidän juhliessaan, nyt, koettelemuksen tullessako hän pakenisi maasta. Ei tullut kuuloonkaan.

Enemmistön tavalla ei myöskään Taneli Kuuks harkinnut pakenemista maasta, vaan luotti tuuriinsa. Naarmuaakaan saamatta hän oli ensimmäisessä maailmansodassa taistellut eversti Laidonerin joukoissa venäläisiä vastaan. Päivääkään metsissä piileskelemättä selvinnyt yhtälaila saksalaisten kuin venäläistenkin ensimmäisen miehityksen yli ja arveli selviävänsä vastakin. Tosin hän oli kuristanut venäläisen.

Huolestunut varjo käväisi Kuuksin uurteisilla kasvoilla, kun tuo vuosien takainen murhenäytelmä saksalaisten ruumiin kaivamisineen nousi kaikkine yksityiskohtineen mieleen. Miksi hän menikään kertomaan saksalaisille teostaan? Tomppeli! Piti hänen tietää, että ilmitulon vaara kertautui hänen tekemänsä tihutyön tietäjien luvulla.

Mutta saksalaisethan olivat ihailleet häntä. Jo heidän ilmeensä sen kertoi. Miksi he kavaltaisivat hänet? Tapamalla venäläisen hän oli auttanut heitä, ollut heidän puolellaan. Sitäpaitsi kolmen kesän sato oli jo kasvanut ruumiin päällä. Haudan kohdalla ei ollut pienintäkään kuoppaa tai kohoumaa, ruumista ilman hänen apuaan oli mahdoton löytää ja toista kertaa hän ei paikkaa paljastaisi. Taneli Kuuks hujautti kädellään: Lentäkööt arkalaiset maasta, minä kynnän peltoni kevään kylvöjä varten.

Toisin kuin useimmat maanmiehensä Samuel Tanek, entinen kylänvanhin ja kolhoosinjohtaja, valmisteli venäläisten tulemisen myötä uutta nousemistaan valtaan. Tarumaassa, erään suojelijansa vanhan maatyöläisen navetan vintillä hän oli piileskellyt hitaasti matavat saksalaisvuodet. Ei toimettomana vaan tietoja hankkien ja tallettaen. Metsäsissien vainoamana hän ei voinut paljoakaan liikkua, mutta hänellä oli tiedottajat: Monet terävät silmät näkemässä ja korvat kuulemassa, missä vain jotain merkittävää tapahtui.

Vuosien varrella Tanekille oli kertynyt pitkä nimilista: Taneli Kuuks, Valle Uusimäe, Kalju Iljin, Ulo Härsmiin, Meeri Viljamäe ja monia muitakin. Henkilöitä, jotka olivat joko olleet yhteistyössä saksalaisten kanssa, tai joilla oli kontollaan jotain muuta venäläisvastaista, joista Tanek oli päättänyt saattaa heidät tilille. Betti ja Juhankin olivat vuosia olleet Tanekin listalla, mutta tarkemmin harkittuaan hän oli roikannut nimet yli. Venäläiset tunsivat Juhanin humanina taiteilijana, ja Betti – Tanekin kasvot virnistyivät – oli niin koppava akka, ettei alentunut veljeilemään enkelinkään kanssa. Häntä ei voinut syyttää mistään.

Suurinta osaa Viroa hallitsivat vieläkin hyvää vauhtia perääntyvät saksalaiset houkutellen samalla mukaansa työkuntoista väkeä. Tammsalujenkin pihaan pyörsi linja-auto, jonka ikkunoista kurkki joukko Saksaan matkalla olevia virolaisneitosia. Autosta laskeutui kaksi sotilasta katsellen ympärilleen.

– Tuolla!

Sotilaat lähtivät puikkelehtimaan pensaiden lomitse marjoja poimivien Hertan ja Anun luokse. Vanhempi miehistä tervehti tyttöjä kohteliaasti.

– Tulimme tarjoamaan kyytiä Saksaan. Meillä on teille kaikille koulutustanne vastaava työpaikka samoilla eh-

doilla oman väestömme kanssa niin palkan kuin muunkin suhteen.

– Minkä muun?

– Ette suinkaan aio ryssien raiskattavaksi jäädä?

Anu nappasi pensaasta kypsän punaherukkatertun suuhunsa.

– Kersantti. Minusta tuntuu, jotta tuskinpa meistä venäläisen sotilaan raiskaaminen on juuri vastenmielisempää kuin humalaisen saksalaisenkaan.

– Mitä?

– Kersantti luullakseni kuuli, mitä sanoin.

– Tarkoittaako neiti että ...?

– Mistäpä minä sen muuten tietäisin.

– Minä valitan, kersantti tyrmistyi. Hänessä romahtti tyystin hyökkäysvaiheen aikainen saksalaisuuden ylpeä korostus, vaikka kantapäät kalahtivat yhteen ja käsi kohosi refleksinomaisesti Hitler-tervehdykseen.

– Neiti. On kohtuutonta yleistää yksi tapaus. Minä myönnän, että meissäkin on valitettavasti sikoja, mutta valtaosa meistä on sentään todellisia herrasmiehiä.

Kersanttiin vilkaisematta Anu jatkoi marjojen poimimista.

– Kyyti odottaa! kersantti malttamattomana hoputti.

– Venäläiset ovat täällä koska tahansa. Meillä on kiire.

– Siinä tapauksessa herrat on hyvät ja jatkavat matkaansa.

Hertan houkuttelu ei luonnistanut sen paremmin. Hän oli lupautunut Vallelle ja se riitti. Hänen päätöstään ei horjuttanut erään tyttöystävän huiskuttelu autosta enempiä kuin peltojen takana pärähtävä venäläinen konepistoolikaan.

– Russa!

Saksalaisille tuli kiire. Yksikin luoti arkaan kohtaan autossa ja matkanteko katkeaisi siihen paikkaan. Ovi

läimähti kiinni, vaihteet kirskahti päälle ja auto keikkui portilla odottaneiden sotilaiden varmistamana kohti länttä.

Saksalaisten kadottua näkyvistä tulivat venäläiset. Kun ensimmäinen ryhmä ruskeapukuisia sotilaita piippalakit päässä ja konepistoolit koholla läheni kartanoa, lui kahtivat Anu ja Herta puutarhan kautta metsän turviin. Ovet oli jätetty auki kuin toivottamaan uudet kutsumattomat vieraat tervetulleiksi.

Sota, maanjäristys, rutto, mikä tahansa ihmiskuntaa raastava myllerys laukaisee heidät. Hyvät ja pahat. Hengeltään suuret ylittämään itsensä, pelastamaan, auttamaan ja suojelemaan, yltämään tekoihin, joista taivaan ansaitsevat. Helvetinkin tajutakseen paremmin taivaan ihanuuden. Pienisieluiset rypemään loassa, johon luonto tuskin ketään tarkoitti: Pahuuteen, ahneuteen, raakuuksiin, joka Manalan Saatanaakin kummastuttaa.

Heitä vain tuli. Yhtämittäisena kaakattavana virtana heti kun miehittäjät olivat vaihtuneet. Kuka hakemaan tauluaan, kuka arvokasta veistosta, ryijyä, mattoa, tyylihuonekalujaan. Kartanossa vilisi väkeä yötä päivää. Monet tulivat vain, koska olivat ”luotettavalta taholta” kuulleet saksalaisten jättäneen kartanoon saaliin, jonka arvo ja määrä kasvoi kilometrien luvulla.

– Sitä taulua et vie! Minä sain sen Tartossa asuvalta siskoltani.

Kiiklasta kahlannut pitkä, luiseva eukko mulkaisi Bettiä kurttuaiset laihat huulet tötteröllä.

– Vai sait! Saitko? Minä tunnen omani. Älä saksalaispirujen suosija siinä yhtään koppaile.

– Suosija ... varo sanojasi.

– Natsien perseennuolijat ne saavat varoa. Sinutkin vielä hukka perii. Saatpas vain nähdä, kunhan venäläiset toverimme ...

Betti riuhtaisi taulun naisen käsistä ja käänteli ylhäällä, että ympärillä norakoilevat saattoivat taulun takana olevasta lapusta lukea: Bettille ja Juhanille heidän häpäivänään 25.06.1923.

– Näättekö nyt? Kaikki! Lukisiko vielä joku kirjoituksen tälle taulun omistajalle ääneen No niin. Siinä sen kuulit. Onko arvon rouvalla vielä jotain muuta, jonka tunnistat yhtä varmasti omaksesi?

Yleisen naurunremakan saattamana Kiiklan muija perääntyi selkä edellä ovelle ja häipyi.

– Minun veistokseni! Minun kallis madonnani, sonnelainen pyylevä rouva kuikerti. – Sen täytyy olla täällä. Tässä kartanossa majailevat saksalaiset sen minulta veivät.

– Hae omasi ja vie pois!

– Olen hakenutkin, turhaan. Madonnani on piilotettu.

– Talo on avoin. Hakekaa kaikki omanne ja viekää! Mitään ei ole piilotettu.

– Se on saastainen vale, etteikö muka ole piilotettu! Roteva mökinmuija Pagarista pyöritti vanhaa, paljossa käytössä kulunutta keittiövatkainta korkealla päänsä yläpuolella.

– Tämäkin minun vatkaimeni ... tunnen sen tästä ... katsokaa kaikki! Kädensijasta on maali poissa.

– On tuota sipaissut käsi monesta muustakin kohtaa.

– Saksalaisten anastaessa vatkain oli melkein uusi.

– Ensimmäisen maailmansodan aikaako?

– Tämä vatkain oli piilotettu keittiökaapin välioven taakse.

Bettin pää kohosi ylpeänä kun hän tokaisi tiukasti:

– Mihinkään ei ole koskettu. Kaikki on niiltä jäljiltään, kun saksalaiset perääntyessään jättivät.

– Äiti, Herta pujotteli väkijoukon läpi käsissään nippu vihanneksia, joista aikoi laittaa perheelle päivälliseksi salaattia.

– Älä viitsi kinata niiden kanssa. Ei ne usko sinua kuitenkaan.

– Onko ... onko muka tarvista uskoakaan?

– Äiti ei ole piilottanut sinulta mitään.

– Eikö ole? Eikö? Katsokaa! Katsokaa kaikki! Aikansa elänyt vatkein heilui pagarilaisen käsissä korkealla. – Että vielä hävetäänkin väittää, ettei olisi. Mitä tämänkin vatkaimen piilottaminen muuta on kun toisen omaisuuden anastamista. Hävyttömät, saastat, sanon minä.

Vihannesnippu kädessään Herta astui paria askelta lähemmäksi pagarin muijaa.

– Ota Hilda Mägista romusi ja ala vetää!

– Minua sinä saksalaisten lunttu et kyllä komentele.

– Talo on meidän. Sinulla ei ole täällä mitään tekemistä. Hertan ääni tiukkeni. Kolme vuorokautta yhtämittaista huutoa, hakemista ja sekamelskaa aina keittiön kaappien availemiseen ja ruokien sorkkimiseen asti. Vaikka kartano tyhjjeni vieraasta omaisuudesta ei väki vähentynyt. Joukkoa parveili huoneissa, ullakolla ja kellareissa enemmistön hakiessa lähes mielipuolisina jotain, jota ei ollut olemassakaan.

– Tuossa on ovi. Ole hyvä ja mene!

Vatkain Pagarin muijan kädessä heilahti ja Hertan kauniissa nenässä rusahti. – Oooh ... Herta horjui nenästä ropisevan veren tahriessa salaatit ja vaatteet, mutta pysyi kuitenkin pystyssä, kun näki ovelle ilmestyneen Vallen. Odotahan vain Hilda Mägista.

Saatuahan yhteyden itäisen ryhmän metsäsissien johtajaan majuri Hammriin Valle Uusimäen tie kumppaneineen oli selvä: Kesytön sissisota maahantunkeutujia vastaan, kunnes maa olisi vapaa. Rohkeana ja neuvokkaana soti-

laana Valle oli jo muutaman viikon kuluttua saanut johdettavakseen ryhmän, jonka alueena oli koko koillinen Viro ensisijaisena tehtävänä häiritä ja tuhota kaikkia sotilasmaailaan kuuluvia kuljetuksia niin rauta- kuin maanteilläkin. Viimeksi ryhmä oli saanut käskyn siirtyä uutta tehtävää varten metsien kautta Mustajoelta Kabalaan, eikä Valle voinut vastustaa kiusausta tavata Hertaa. Kerkesi parhiksi ovelle näkemään lyönnin ja tarttui empimättä Hildan käsipuoleen.

– Julkeatkin ... Ei mitään ihmistöpoja. Häpeäisin virolaisena käyttäytyä tavallasi.

– Onpahan saksalaislumpulla hyväkin puolustaja. Senkin natsien saappaannuolija.

Pagarin muija tuskin tajusi, miten hän lensi aarteineen väkijoukon talleamalle pihamaalla. Sitten Valle ehätti Hertan luo.

– Minä toimitan sinut lääkäriin.

– Ei täällä lääkäriä ole. Ja sinunkin on paras ... tapasi Herta varottaa Vallea toisenmielisistä, kun Betti tupsahti viereen.

– Onpas, Ada-mummis! Kyllä äiti tuommoset kolhut parantaa. On hoitanut pahempiakin. Painu Anu juoksujalkaa mummia hakemaan.

Ilmitulemistaan pelkäämättä Valle vetäisi poveltaan ensiapupakkauksen ja alkoi sitoa Hertaa.

– Lakkais pahin verentulo. Hoitakoon Ada paremmin kunhan tulee.

Karkea lyönti, Hertan verta valuvat kasvot sittenkin satuttivat. Ihmisyyden, yhteenkuuluvuuden tunne voitti lopultakin. Olemattoman haaskelu lakkasi ja väen vähetessä ne, joiden omaisuutta kartanossa oli, löysivät paremmin omansa ja painuivat tiehensä. Kartanon väki pääsi pitkästä ajasta hengähtämään helpotuksesta.

Kukaan ei ollut laskenut kuluiko siihen päiviä, viikkoja vaiko kuukausia, kun vallan vaihduttua ilkityöt riistäytyivät sietämättömiksi maahan tuotujen epäsosiaalisten ainesten toimesta. Puutarhoista katosi omenia, marjoja ja vihanneksia. Laitumelta vasikka emänsä vierestä, porsas karsinastaan, perunat pellostä, syksymmällä juurikasvit kellareista. Pimeässä kulkevan yksinäisen naisen suulle painui tiukasti likainen haiseva käsi. Raaka ääni kähisi:

– Paras olla rimpuilematta. Jos inahdatkaan, olet korvat pään alla. Pääset vähemmällä kun annat tappelematta. Ja sitten turpa kiinni. Kuin olisit mykkä.

Ensimmäisenä raiskattiin Eevi Huppell. Höppänä, jonka paikkakuntalaiset antoivat kulkea omissa oloissaan. Nuoret miehet varoivat kulkemasta jopa samaa puolta tietä. Hullu! Huutaa kylällä saaneensa, vaikei olisi tipunutkaan.

Eevin sekavaa höpöttämistä raiskaamisesta ei aluksi uskottu, mutta kun inttäminen itsepintaisesti jatkui, pyysi äiti tytärtään näyttämään paikan, ja sen tämä teki. Tässä! Ihan tässä. Musta mies, kyllä Eevi muistaa. Eevi sanoo, äiti on kieltänä antamasta sitä. Mitä sitä? Sitä pispilylly. Ei sanota kellenkään. Ei sanota ... ei sanota ... ei veissä veneen jälki tunnu.

– Sinä uskoit sitä?

– Housut repi ... väkisten Eevii. Tähän tökki ... tähän näin. Just tähän ... Tässä ison puun alla. Alussa Eeviin koski ... huusin. Sitten ihan makeelen tuntu.

Kuudennella viikolla Jöhviin saatu lääkäri suoritti Eeville abortin kehotuksella tapella seuraavan kerran kynsin hampain vastaan. Kuukauden päästä iltojen pimettyä lisää Eevi raiskattiin kolmen miehen toimesta uudestaan. Nyt hänen kehonsa oli kauttaaltaan mustelmilla.

Samalla viikolla kun Eevi raiskattiin, oli Tammasalun

kartanosta varastettu omenia kolmena iltana peräjälkeen, ja harmistuneena rosvoamisesta oli Anu lähtenyt neljänneksi yöksi vahtiin. Hän hiipi pari askelta kerrallaan ja kuunteli hengitystään pidätellen. Ei, ei sittenkään mitään, vaikka hän oli varma, että ääni kuului juuri tältä suunnalta. Nyt, ja taas! Vasemmalla tuskin kymmenen metrin päässä risahteli jälleen ja Anu ojensi haulikkonsa, jonka hänen kumminsa Thomas Gartz oli hänelle vähää ennen kyyditsemistä antanut, ja jonka hän oli onnistunut piilotamaan tänne saakka. ”Voit olojen sekaannuttua tarvita. Kenties kiperässä tilanteessa säästät henkesi.”

Ohut kuunsirppi tuikahti näkyville pilvenraosta ja Anu näki jotain, joka sai hänen sydämensä jyskyttämään. Mustaan viittaaan pukeutunut mies mätti taivuttamastaan oksasta omenia kaulassaan roikkuvaan laukkuun. Rosvo! Vasen silmä ummessa Anu tähtäsi jalkoihin ja laukaisi, mutta ei tiennyt osuivatko haulit edes lahkeeseen, sillä vauhdilla varas pötki metsään pakoon Hän ehti tuskin taittaa haulikon ja puhaltaa savun piipusta, kun Juhan laukauksen hälyttämänä törmäsi luokse.

- Ethän vaan osunut?
- Karkuun livahti. Kun niin pimeää oli.
- Käsitätkö sinä tyttöraukka ensinkään, mihin selkkaukseen olit saattamassa itsesi ja koko perheen?
- Mikä oikeus sillä hyypiöllä on meidän omenoita varastaa?
- Entäpä jos osuit, ja kohteena sattui olemaan venäläinen?
- Vaikka turkkilainen. Omenat ovat joka tapauksessa meidän.

Juhan tarttui Anun käsipuoleen. Ei tylästi, mutta ilman tavanomaista lämpöäkään. – Entä jos Anu olisikin ampunut venäläisen? Kuulusteluja, kidutusta, ehkä telot-

taminen? Vasta rappujen edessä Juhanin mieli tasaantui niin paljon, että sai kysytyksi:

- Mistä sinä sen haulikon sait?
- Kummi sen minulle antoi. Sanoi, että pidä puolesi!
- Sinä viet heti haulikon samaan piiloon, jossa se oli-kin. Käytät sitä vasta, kun muuta keinoa selviytyä ei ole.
- Isä! Eikä meillä ole oikeutta puolustaa mitään? Eikö yhtään mitään, mikä meidän omaamme on?
- Meidän osamme on alistuminen. Täydellinen alistuminen.

Anu virnisti pimeässä happamasti. Höpö höpö: Etteikö hän saisi häätää edes omenavarkaita omasta puutarhastaan. Sepähän nähdään.

Tuskin oli kulunut viikkoa kun hän eräänä sateisena iltana koulusta palattuaan kuului puutarhasta hälyttäviä ääniä: Poikki risahtava oksa, varomaton kuiskaus, kiireisiä askeleita. Aikaisemmin olivat vorot käyneet visiiteillään pimeän turvin, nyt päivällä, luullen nähtävästi, ettei talonväki sateella puutarhassa liiku. Kiellettyään haulikon käyttämisen oli Juhan Anun sitkeistä pyynnöistä heltyneenä hankkinut taloon koiran. Maudcen, saksanpaimenkoiran, jota hihnasta taluttaen Anu hiipi ääniä kohti ja varkaat nähtyään piiloutui puun taa.

- Älä helvetissä sillai revi. Omput kolhiintuu.
- Hei! Jytkää vaan yhtä oksaa kerralla. Kuulitko!

Omenavarkaatsivat olivat kaikki nuoria. Yksi heistä oli kiivennyt puuhun kahden pidellessä alla likaista pressukangasta, johon varisevat omenat neljäs syyti vauhdilla täyttyvään koppaan. Äkkiä, ilman näkyvää syytä puussa kiikkunut poika loikkasi alas ja samassa koko neljän kopla omenat muassaan lähti kiitämään karkuun.

- Usu Maudce! Kiinni!

Hhäärrhrr ... Tätä käskyä kieltään lipova ärhäkkä Maudce oli odottanutkin. Hhäärrr härrr ... Muuta-

ma sähkökkä laukka ja sen hampaat pureutuivat toisista kolme-neljä askelta jääneen omenakoppaa raahaavan pojan takamuksiin.

– Apua: Älkää jättäkö! Repikää irti ... tappakaa toi susi. Älkää saatanan lampaat juosko!

Etääntyvien jalkojen töminä oli ainoa vastaus Maudcen hampaissa rimpuilevaan avunhuutoon. Sen sijaan Anu sai viidennen, tovereitaan varottaneen rotevan pojan kimppuunsa, joka ylimielisenä tapasi hutaista vähäisen likkarääpäleen ketoon, mutta sai kovemman vastuksen kuin oli luullutkaan. Nimittäin äkäisinä varnivat sormet silmiinsä, ja soukasta polvesta niin navakan jätkyn munilleen, että hän kasvot kivusta kalpeina, henkeään haukkoen tuupertui maahan.

– Kurat ... mä näytän sulle vielä.

– Isäsikö sinut varkaisiin käski?

– Haista paska!

– Minä en haistele sinulta mitään. Kuka sinut laitto? Häh? Poika väanteli kasvojaan tuskaisena, veti hetkisen henkeä ja yritti rajulla tempaisulla kiepsauttaa tytön alleen, mutta oli pakotettu hellittämään, kun sormet upposivat niin syvälle, että silmänurkista tihkui verta.

– Kuka se oli?

– Päästä ... senkin ...

– Käskikö sinua Samuel Tanek?

– Kuradi kurat ...

– Oliko se Tanek? Anun sormet kourivat jo silmämunien taustaa.

– Oli ... Se kielti sanomasta.

Pitemmälle Anu ei kuulustelussaan kerennyt, sillä poika oli huudollaan hälyttänyt väkeä tieltä sekä läheiseltä pellolta ja puutarhaan virtasi joukkoa.

– Katsokaa tuota letukkaa! Mikä peto! Kuristaa hengiltä minun rakkaan poikani.

– Ja revityttää hurtallaan Antonin.
 – Omenoita varastamassa nämä pentunne olivat.
 – Varastamassa ... pennut. Taivas! Sallitkin minun rehellisen työläisnaisen moista kuulla. Mitä Anton on sinulta varastanut?

– Nämä. Katso! Koppa omenia täynnä ja säkki puolillaan.

Talikko pelloilta juosseen naisen käsissä kohosi.

– Anton ei ole varastanut sinulta mitään.

– Samassa rosvokeplassa toisten kanssa kuitenkin oli.

– Viatonta syytät! Tulistunut nainen hutaisi Anua talikolla päähän. – Anton ei ole ... ikinä keltään puolta omenaa ... luvatta ottanut. Loukkaat rehellisiä ihmisiä narttu.

– Maudce ... Maudce kiinni!

Anun vasemmasta ohimosta noroili verta ja silmissä hämärsi. Kun Maudce näki emäntäänsä lyötävän, alkoi tapahtua. Hampaat irvessä, kita ammoltaan se pyöri rinkiä Anun ympärillä tokaisten armotta jokaista, joka uskalsi lähetä liikaa. Ensimmäisenä se töytäisi selälleen talikkaa heiluttaneen naisen ja hyökkäsi salamana yleisessä hälinässä omenakoppa välissään karkuun kiitävien poikien perään.

... hhäääärräh ... hhhäääärräh ...

Nyt olivat tokaisut jo ensimmäisiä kertoja rajumpia. Rumat palkeenkielet riekalehtivat poikien housuista ja kummankin takamuksista virtasi verta.

– Auttakaa!

– Miliisi! Hälyttäkää miliisi!

– Tulee kohta. Hakemassa ollaan!

– Tapa se hurtta!

– Iske talikko sen kuonoon! Tokenee!

Maudcen töytäisemä nainen pääsi yllättävän ripeästi jaloilleen ja koiran ärhennellessä omenavarkaiden kimpussa kohotti talikkaan iskeäkseen piikit Maudcen turkkiin,

mutta tämä oli nopeampi. Tassut tömähtivät rajusti rintaa vasten ja uusi tokaisu kurkusta salpasi hengityksen. ... uuuh! Nainen kauhistui. Tappaa ... tuo ... hurtta.

– Huutia Maudce!

Anu pääsi nurmella polvilleen ja siitä vähitellen jaloilleenkin, vaikka ohimosta noroilikin verta. Häntä huimasi, mutta pysyi kuitenkin pystyssä varsinkin kun Maudce kieppuessaan vartioitaviensa ympärillä lipaisi välillä kielellään.

– Älä ännä ... niiden tulla ... päälle.

Tähän sekamelskaan ehätti miliisi, ja hetken kuluttua myös Juhan. Maudcen ahdistelemat omenavarkaavat revittyine housuineen. Hyvä hyvä! Juhan hymyili. Kerrankin häntä oli hankinnassaan onnistanut. Hyvä mieli vaihtui kuitenkin rajuun suuttumukseen, kun miliisi ryntäsi eteen pistooli koholla.

– Sinunko tuo hurtta on?

– Hurtta? Nääthän tuon itsekin! Nuo vintiöt ovat varastaneet kantamukset omenia. Eikä tämä suinkaan niiltä ensimmäinen kerta ole.

– Omenia? Sanoitko sinä kansalainen omenia? Eikö lapsi saa nälkäänsä yhtä omenaa puusta ottaa? Mitä?

– Tässä onkin kyse varastamisesta, Juhan koveni.
– Nääthän tuon itsekin; koppa täysi ja iso säkki puolillaan.

– Minä syytän sinua vihaisen koiran usuttamisesta ihmisten kimppuun.

– Maudce ei ole heilauttanut häntäänsäkään puutarhan ulkopuolella. Ja huomaa, puutarha on minun.

– Ammu miliisi toi hurtta! pelloilta tullut joukko yhteen ääneen yllytti. – Ammu! Ammu uhalla! Sinulla on valta, talikolla huitonut nainen suu ammollaan kirkui.

– Minua ja poikaani tuo hurtta repi. Viattomia ihmisiä.

– Sanoin jo kerran, ettei koira ole heilauttanut häntäänsäkään puutarhan ulkopuolella. Syy sen käyttäytymiseen on kokonaan omenavarkaissa. Mitä sitä tuleekaan tänne.

Juhanin äänestä sai kerrankin hakea turhaan myötätuntoa. Varsinkin kun näki jotain, mitä oli vaikea uskoa todeksi: Miliisin rohkaisemina pojat yrittivät vielä kerran omenakoppa välissään livahtaa karkuun, mutta jälleen Maudce esti pakenemisen. Miliisi ampui. Ensimmäinen luoti ryöpsäytti multaa koiran vierestä, toinen lävisti reiden ja sai koiran ulvahtamaan kivusta. Kolmas kajahti ilmaan Juhanin vääntäessä pistoolin piipun taivasta kohti.

– Minun koiraani sinä et tapa.

– Sinä ... Miliisin leuka alkoi jäkättää. – Sinäkö julket minua miliisiä estää toimittamasta virkaani?

– Rosvoja sinä puollat. Siinä sinun ansiosi on.

– Sinä siis myönnät vastustaneesi laillisen hallituksen asettamaa virkamiestä ... Minä teen sinusta protokollan. Nyt, heti.

– Sinusta se tehdään. Saat usko, jotta minä en jätä asiaa tähän. Kantelen sinne saakka, että sinut heitetään yli laidan. Juhanin esimerkki rohkaisi. Yleinen hälinä oli vetänyt tieltä muitakin varkauden kohteiksi joutuneita ja paheksuva murina miliisiä kohtaan voimistui.

– Ei täällä rosvojen puoltajia tarvita.

– Sinusta tehdään joukkokantelu prokuröörille.

– Monttuun kuradi kurat. Ei kukkoile rehellisten ihmisten riesana.

Se oli Taniel Kuuks. Vanhan miehen mieltä karvas-teli työtä karttavan väen estoton mellastelu ja hän oli-kin lähtenyt puhumaan Juhanille yhteisistä toimenpi-teistä kurittomuuden aisoihin saattamiseksi, jota miliisi enemmänkin kiihotti kuin hillitsi.

– Tule Maudce!

Tuhtuneen joukon parveilla otteensa menettäneen miliisin ympärillä Anu otti haavoittuneenakin omenavar-kaita uskollisesti vartioineen koiran mukaansa ja vei ko-tiin.

– Makaa siinä ja nuole haavasi. Kun kielelläsi hyvästi voitelet, olet viikon kuluttua terve.

Anun oma toipuminen ei käynyt yhtä kivuttomasti. Häntä huimasi ja oksetti, jonka vuoksi Juhan toimitti tyttärensä lääkäriin.

– Olet saanut iskuista lievää ankaramman aivotäräh-dyksen. Se menee kyllä ohi, kun pysyttelet kolme-neljä päivää vuoteessa. Kirjoitettuaan vammoista lausuntonsa eläkkeeltä toimeensa määrätty harmaatukkainen lääkäri sanoi:

– Kehottaisin tästä pahoinpitelystä ja miliisin käyt-täytymisestä tekemään kantelun syyttäjäviranomaiselle. Ei näin räikeä kurittomuus saa jatkua. Järjestyksestä on vastuussa miehittäjät. Sitten tohtori ojensi leimalla ja al-lekirjoituksella varustamansa todistuksen.

– Tämänkin pitäisi jotain painaa.

Valle Uusimäen, Kalju Iljinin ja Ulo Härsmän, kuten monen muunkin piilopaikassaan listalle kirjoittamansa ”kansan vihollisen” tuomitsemista Samuel Tanek piti helppona. Heidän päiviltä poistaminen ei pitänyt olla mikään kysymys enempiä kuin vanhan Kuuksinkaan. Viimemainitun kohdalla vaikeus paljastui vasta, kun hänen surmaamansa venäläisen sotilaan ruumista ei löytynyt haudasta, jonka hänen agenttinsa oli pitänyt huomata. Ukko oli siirtänyt painavan todisteen muualle. Minne, sitä oli mahdoton selvittää, sillä ympärillä oli kymmeniä hehtaareja kynnettyjä peltoja.

Se vanha kääkkä. Kuin eilisen päivän Tanek muisti orjallisen raatamisensa Kuuksin pelloilla, näki hengessään ukon yrmeän ilmeen ja kuuli korvissaan vähättelevät sanat: Kurat punikki! Astuu kun rumiinkantaja. Täytyy iltasilla kysyä, mitä päivällä on tehnyt. Ei tuloksia näy. Niin polleeta vielä. Sanasota Kuuksin kanssa tiellä kohdatessa oli verestänyt vanhat vihat, ja Tanek latasi kiväärinsä. Sinä saatanan verenimijä kuolet kohta. Mitään tuomioistuinta ei kohdallasi tarvita.

Eteläinen taivas enteili illemmaksi sadetta. Pellon reunaan kahlatessaan Tanek näki Kuuksin luovan aamulla niittämäänsä viljaa seipäille kuin hätään. Nostelehan. Pistä pistä arvelematta levettä toisen päälle. Kädet verirakoilla, hikihatussa niitä viljojasi minäkin seivästin.

Tanek poisti varmistimen, asetti kiväärin piipun tana-
kasti puuta vasten ja sormi liipasimella jäljitti tähtämellä
vehnää luovaa Kuuksia. Sitten, äkillisestä mielihohteesta
hän lopetti tähtäämisen ja virnisti. Pellolla törrötti kol-
mekymmentä tyhjää seivästä pystyssä. Hän antaisi Kuuk-
sin luoda seipäät täyteen, uuvuttaa itsensä, hyvittelä mie-
lessään työn onnistumista ja pam! Aamen.

Melkein ilakoiden Tanek veti varmistimen päälle, tait-
toi vesakosta kimpun lehdeksiä ja pötkähti päälle kivääri
käden ulottuvilla. Raada verenimijä! Vuosikymmeniä sinä
työmiehen kantapäillä piiskurina tallasit.

Kolmea tuntia myöhemmin, kun seipäitä oli tyhjänä
enää kaksi, Tanek makuulta noustuaan säpsähti. Kuuks
oli kadonnu Mihin se nyt? Vastahan se laitto ylimmän
tapin reikänsä. Ärtyneenä hän otti kiväärinsä ja lähti
pellolle tähyillen astumaan pitkin metsän reunaa.

Kuutisenkymmentä askelta otettuaan hän helpottu-
neena näki Kuuksin polttelevan erään naapurinsa kanssa
seipään takana piippua. Polta. Ime ime oikein! Tanek nieli
tyynesti viivytyksestä aiheutuneen harmin ja varoi visus-
ti näyttäytymästä, kun vieras kopisti piippunsa ja nousi
lähteäkseen.

Viimeisten viljojen seipäälle luominen nosti Tanekis-
sa suorastaan pirullisuutta hipovan nautinnon, kun näki
Kuuksin täydellisen uupumisen. Jalka köpähti askelta ot-
taissa ja hanko tärisi voimattomissa käsissä kuin vir-
ranpää. Kun viimeinen seiväs sitkeän ponnistelun tu-
loksena lopulta täyttyi, pitkin piippua tähtäilevä Tanek
näki Kuuksin tökkäävän helpottuneena hangon pystyyn
ja kohottavan kätensä kuin kiittääkseen taivasta mainios-
ta poudasta. Kukkuuu, riistäjä, kukkuu! Vanhinginiloi-
sesti virnistäen hän painoi liipasinta.

Aamusta alkaen he olivat odottaneet odottamasta päästyäänkin raskaassa ammuslastissa tulevaa junaä, jonka piti saavuttaa määrätty maastokohta kuuden-seitsemän välillä. Sitä oli vahdattu silmät kierossa pitkälle iltapäivään, kunnes kenttäradiosta pahan rutinan seasta oli kuulunut: Tehtävä siirretty ... Otamme tarvittaessa yhteyden ...

Senkin venäläiset kupparit. Jo toinen peruutus vähälle aikaa. Vai ... oiskohan ne saaneet vihiä väijytyksestä? Valle oli suuren saaliin tyhjiin valumisesta kerrankin ärtynyt. Jättänyt miehensä Ulon vetämänä palaamaan tukikohtaan suunnistaen itse metsien halki Ada-mummin mökille, jossa arvasi Hertan majailevan. Kiväärin laukaus Kuuksin pellon reunassa pysäytti hänet kesken askeleen. Sotilaita ei pitänyt täällä olla ja siviileiltä oli kerätty kaikki aseet pois. Valle hiipi uteliaana lähemmäksi ja kyyristyi äkisti pensaan taa, kun näki ampujan lymyävän kivääri kupeella metsään.

Kurkottaessaan pellolle hän näki laukauksen seurauksenkin. Liikkumattomaksi myytyksi seipään juurelle vajonneen miehen, jonka henkilöllisyyttä joutamatta tutkimaan pyörähti ampujan perään.

Pienen aukean reunassa kaksikymmentä metriä kiväärimiehestä Valle vihelsi. Edelläkulkija pyörähti säpsähtäen ympäri ja siinä he olivat. Tuijottivat hämmästyneinä silmästä silmään. Alitajuisesti tämänkaltaiseen valmistuneina, mutta sittenkin äkkinäisen kohtaamisen tyrmistyttäminä. Sinäkö se olit? Maan vihollinen. Toisen meistä on kuoltava. Nyt, justiin. Käräjöintiin ei ollut aikaa. Kiväärit kohosivat mielissä kuumeinen jyskyttävä ajatus: Ehätä! Ammu ensin. Kaksi etusormea koukistui. Kaksi laukausta kajahti samanaikaisesti hukkuen kauaksi kantamatta lehtevään metsään. Harpattuaan luo Valle näki heinikkoon suulleen tuupertuneen miehen, jonka mustan

takin selkämyksessä olevasta pienestä reiästä noroili verta. Tilittämättä millään lailla tekoaan hän kiskoi rinnan alle poikittain jääneen kiväärin, veti varmistimen päälle ja heitti selkäänsä.

Kun hän tovia myöhemmin rutisti kihlattunsa syliinsä ei värekään kasvoilla ilmaissut tapahtuneesta eikä hän sannallakaan salaisuutta paljastanut. Pitkät miehitysvuodet olivat opettaneet, että varmin suoja itseä ja läheisiäkin kohtaan oli pitää tämäntapaiset tiedot ominaan. Kuiskutella ennemminkin lämpimän kamarin nurkassa morsiamelle rakkaudesta.

Sota sai jäädä. Varmistuttuaan ettei häntä seurattu, Valle ensimmäistä kertaa jäi Hertan luo yöksi, johon vaikeasti ratkaisevasti Adan vähättelevä käden huitaisu.

– Pöh! Sotaan kerkiit. Se ei jätä. Morsiamen hunnigolle heittäminen on jo toista. Väleen silmä vieraisiin pälyy.

Ei sota silti paikalleen pysähtynyt vaan eteni kuolemaa kylväen puuskittain kulloisenkin vastarinnan kovuudesta riippuen. Muutaman viikon kuluttua oli Viro kokonaan venäläisten miehittävä, Latvia ja Liettua osittain. Saksalaisten tuskallinen perääntyminen kaikki rintamilla jatkuu.

– Mikähän sillä Tanela ...?

Jo parina päivänä Remmelin muori oli tähynnyt raupeiltaan Kuuksin pihalle ihmetellen mielessään naapurinsa liikkumattomuutta. Ei pistäävy mies tarattelemassa eikä hevoselleen palasta vie, vaikka se sitä niin ... Veräjälä tamma hörhöttää. Kolmannen aamuna muori vanhan miehen voinnista huolestuneena lähti paikan päälle katsomaan.

Koleaa ja autiontuntuista talossakin. Ei uunii lämmitänä eikä einettä laittana. Vanhan ihmisen hurinoitaan huristen muori köpötteli huoneesta toiseen, kierteli aitat, navetan, tallin ja saunan. Ei jälkeäkään. Köpöteltyään pellolle muori pienen hakemisen jälkeen näki eloseipään juurella ihmistä muistuttavan mytyn ja alkoi hoihkia:

– Taneliii! Taneli hoi! Niinkö se sikeesti makovaa, van tautko sitä on kopristana. – Taneliii! ei vastausta vieläkään. Uusi tulokseton yritys ja jännityksen juonteet kasvoilla muori astui lähemmäksi.

– Herra Jumala! Sydämestäkö sitä, niinku Vihtor vainootakin otti? Eikkö mitä ... Herran tähe! Vertahan siitä on vuotana. Semmonen lampare alle hyytynä, jotta ... Hei, sie kulukii sielä tielä! Tulehan kaho! Kuuksin Tane hengettömänä viruu. Sitä on jollaa ...

Paikalle hälytetty miliisi hankki puolestaan murharyhmän miehet, jotka totesivat kuolemansyiksi luodin,

jonka ampumasuunta selvisi vaivatta ruumiin asennosta ja vaivatta löytyi pitkästä heinikosta jäljet, jotka johtivat toisen ruumiin luo. Ei asetta tälläkään. Vain savuinen hylsy ruumiin lähellä ja jäljet, jotka johtivat tielle, jossa katosivat tomuun. Tanek oli ampunut Kuuksin, miliisi päätteli. Tanekin ampujaksi epäiltyjä oli sitävastoin monia, koskapa miliisit kuulustelivat useitakin lähiseudun asukkaita, mutta kun työ ei johtanut alkua pitemmälle innostus tutkimiseen raukesi ja surmatyöt hälvenivät aikaa myöten unohduksen yöhön.

Miliisin selvitellessä parhaillaan murhenäytelmää oli Anu isänsä kanssa syyttäjäviranomaisen luona tekemässä yhteistä kantelua pahoinpitelystä sekä myös miliisin toimenpiteistä. Jo keski-ikä ohittanut harmaatukkainen hienostunut syyttäjä napautti sormellaan Anun ojentamaa lääkärintodistusta.

– Neiti Tammsalu. Näyttöä Amalia Basarovaa vastaan syytteen nostamiseksi ehdottomasti on. Miliisin kohdalla en olisi aivan niinkään ...

– Meillä on miliisin käyttäytymisestä luotettavat todistajat, Juhan keskeytti. – Yhtälailla varkaiden puoltamisesta ja koiran ampumisesta kuin monesta muustakin raskaasta rikkeestä.

– Aivan aivan ... Minä en ollenkaan epäile sanojanne, kapellimestari Tammsalu. Syyttäjä sysäsi lääkärintodistuksen Anun eteen. – On vain asia erikseen vastaako syytteen nostaminen tarkoitustaan. Minäpä kerron teille: Myyjätär Ruth Karisaaren raiskasi metsätiellä vastaan sattunut hampuuksi. Ruth kuristettiin kotinsa lähellä samana iltana, kun raiskaaja sai haasteen oikeuden eteen. Ompelijatar Livia Lasimeereltä varastettiin hopeinen ranerengas, kaksi muuta arvokasta perintökorua ja satakolmekymmentäkaksi ruplaa rahaa. Huomatkaa; satakol-

mekymmentäkaksi ruplaa. Se on meidä oloissamme nätti summa. Nostin Livia Lasimeeren vaatimuksesta syytteen, varas tuomittiin korvaamaan aiheuttamansa vahingon ja vuodeksi vankeuteen, ompelijatar Liivia Lasimeer on vainaa. Harri Elma, väkivahva betoniraudoittaja, väänteli paljain käsin betoniterästä kuin tyhjää vaan, ryöstettiin ja mukiloitiin kadulla hänen ollessaan palaamassa illanistujaisista työteverinsa luota. Ryöstäjät, kolme hampparia, saivat kukin vuoden vankeutta. Harri Elma puukotettiin hengiltä kotinsa kynnyksellä. Sain juuri ennen tuloanne tietää, että Taneli Kuuks on ammuttu eloseipään juurelle pellollaan, Samuel Tanek pienen matkan päähän hänestä.

– Riittääkö nämä, vai haluatteko, että kerron lisää. Minulla on näitä varastossa loppumattomiin. Aikamme tunnus on kaaos, väkivalta ja kosto. Sinulla on todistajat ja sinä tunnet rikollisen. Hyvä! Syyllinen tuomitaan. Muutaman päivän kuluttua itse olet vainaa. Hyödyttikö se? Omien epäsosiaalisten aineiden lisäksi meille on tuotu leegio roskaväkeä. Varkaita, ryöväreitä ja tappajia, jotka terrorisoivat kilpaa rehellistä työtään tekeviä kansalaisia, ja joiden taltuttamiseksi meidän valtamme ja voimavaramme eivät riitä. Pääsette molemmat vähemmällä, jos prosessia nostamatta nuollette koiranne tavalla haavanne.

– Onko meidän siis ...?

– On. Menkää kotiinne ja yritäkää pysyä mahdollisimman huomaamattomina. *Se* on varmin tapa tänä epävarmana aikana säilyä hengissä.

Siinä ne olivatkin. He eivät ehtineet astua montakaan kortteliväliä syyttäjäviranomaisen luota, kun vastaan lonksui miliisien saattelimina vanhan hevosen vetämät vankkurit lavalla kaksi kalvakkaa, jäykistynyttä ruumista. Kummallakin keskellä rintaa luodinreikä, lasittuneet silmät mitään näkemättä tyhjyyteen tuijottaen ja kiireät suut puoliavoimina kuin sanomassa:

Parempaa Viroa tahoillamme loimme. Näinkö tässä kaiken kovan taistelun jälkeen piti käydä.

Ohittaessaan vankkureita Anun selässä hipsi kylmät väreet.

Vielä samana iltana isänsä kanssa vakavasti neuvoteltuaan yhteiseksi päätökseksi tuli: Pois täältä. Tämä vieraiden vuoksi rauhattomaksi suistunut kylä ei ollut ainkaan nuorelle neidolle sovelias paikka elää. Niin pian kuin mahdollista Anu jättäisi kotinsa ja lähtisi Tarttoon opiskelemaan.

Monilla rintamilla sen sijaan jatkoivat uupuneet miehet veristä sotaansa.

Luku 4

Sitä väenpaljoutta, huutoa, hälinää ja nokisten veturien käheänkumeita hönkäisyjä. Käsissään matkalaukut, joihin oli sullonut kiireessä neljä parasta leninkiään, puseron, hameen, alusvaatteita, sukkia, kirjoja ja kenkäänsä, Anu laskeutui uteliaana ympärilleen vilkuillen Tarton meluisalle rautatieasemalle. Ei vastassa ketään. Eikä ihmekään, hän harmistuneena ajatteli. Sondan tienoilla oli rata poikki. Helvetin sabotöörit, olivat junamiehet katkerasti kiroilleet. Meidän ikiomat urheat metsäsissimme, suurin osa matkustajista oli mielissään hyviteltyt ja niellyt nurkumatta radan korjaamisesta aiheutuneen viivytyksen. Meeta-täti oli kumminkin pitkästynyt odottamiseen ja painunut tiehensä.

Miten yksinäiseltä ja orvolta suuressa väenpaljoudessa tunsikaan itsensä, Anu tuskaili. Olisi tuskaillut enemmänkin, ellei olisi tiennyt Vallen olleen sabotaasiosaston johtajana. Valle oli mies, josta ei voinut olla pitämättä. Vaikka oli naimisissa Hertan kanssa, muisti silti merkkipäivinä. Rutisti syliinsä, suuteli silmiä, otsaa ja suhkasi riemastuneesti. Tulin onnittelemaan. Mieheni ovat tässä lähellä.

Valle oli aina menossa jonnekin, jota hän ei vahingosakaan paljastanut, tai tulossa jostain, jota hän ei muistanut, mutta josta sitäkin enemmän perästäpäin kuiskutel-

tiin; Uusimäe siellä on miehineen ollut. Valle Uusimäe. Pelkäsiköhän Valle koskaan kuolemistaan? totesi Anu säpsähtäen ajattelevansa. Että hänet saatettaisiin milloin tahansa ampua? Miliisillä ja sotilailta oli ehdoton käsky tavatessa teloittaa hänet, kansanvihollisen. Vaikka ei uhka Vallessa päälle näkynyt. Hän nauroi, laski leikkiä ja panosti yhtä huolettomana rauta- ja maantiesiltoja kuin olisi käärinyt pakettiin juustopalan. Kas tässä ostoksenne, hyvä rouva!

Hertakin oli joutunut ”aallon sattuessa” piileskelemään – ensin sulhasensa, myöhemmin naimisiin mentyä miehensä vuoksi. Useimmin Ada-mumminsa luona, jolla oli ilmiömäinen kyky kätkeä hänet, ettei perusteellisinkaan tarkastus paljastanut mitään. Ada-mumminsa tykönä Herta nytkin majaili, vietti pakolaisen elämää.

Laiturin päässä puuskutti vastaan Meeta-täti. Hyvää tuulta puhkuen ja lakkaamatta paasaten:

– Olin asioilla. Kuulin junan olevan hoi kotvasen myöhässä ja läksin kansanhuoltoon. Semmonen sota lakkaamatta korttien ja kuponkien kanssa. Kortti kortti, kuponki kuponki, ostitpa jauhoja, suoloja, sokeria tai pienen voimakareen. Tökkää kortti ja kupongit näppiin kauppiaille. Näppiin näppiin, ei pelkällä rahalla enää mitään heltii. Semmoseks ovat huippuviisaat maailman muokanneet. Sovussakko sinä äidistäsi erosit?

– Äiti oli kyläilemässä erään tuttavansa luona.

– Sulloin tavarat matkalaukkuun ja tässä sitä ollaan. Isä oli kotona. Kannusti lähtemään.

– Huh huh huh ... Sinä pääset sinne musiikkiopistoon, sinulla on ääntä ... Voi voi voi! Rintaan pakkaa tämä ainainen ehättäminen. Helvetinkö mieltä sinunlaisesi laululinnun olisi jäädä sinne korpeen ik’istumilleen happanemaan. Haistelkoon äitisi!

– Minä sain opettajalta mainion todistuksen ja suosituksen.

– Silleen ... Sittenhän siinä ei ole kun siunata ja kiittää.

Raunioita, loppumattomiin. Niin kauas kuin silmä kantoi. Mustana törröttäviä savupiippuja raunioiden keskellä ja tuhansien kranaattien hajalle repimiä taloja, joita olivat syytäneet kaikilta ilmansuunnilta yhtälailta saksalaiset kuin venäläisetkin. Ei edes virolainen yritteliäisyys ollut ehtinyt muutamassa vuodessa sodan runteita paikata.

Anu säpsähti. Kuin pahana unikuvana hän muisti sodan lainehtimisen maan yli ja takaisin, jonka seurauksena nämäkin karneat näkymät olivat. Vain siellä täällä ehjäksi jäänyt talo, enimmäkseen raunioiden lomassa asunnoksi kunnostettuja kellareita, joihin ihmiset ryömisivät kuin rotat koloihinsa.

Anun sydäntä kouristi. Minkä synnin, minkä anteeksiantamattoman pahan taivasta vastaan virolaiset olivat tehneet, kun Jumala heitä näin ankarasti rankaisi? Usutti kerta toisensa jälkeen ylivoimaisen vihollisen kimppuun tai sotimaan heidän maaperällään. Helpotukseksen hän kuuli tätinsä puuskuttavan:

– Meidän talo säily kuin ihmeen kaupalla. Vaikka urkon lähellä ne kranaatit ryski. Ympäriällä palo ja hajosi, palo ja hajosi. Joka taholla. Talon alla kellarissa kymmenet kerrat pommitusta sydän kylmänä lymyttiin. Kädet ristissä, henki kurkussa odotettiin millonka niskaan rysähtää. Koko maailma tuntui ratkeavan idästä länteen. Sitä silmitöntä hätää ja pakottavaa tuskaa sydänelässä.

– Henkiriepu kumminkin säilyi?

– Säily ... kun sallittu oli.

Ja siinä se olikin Tartu Riiklik Muusikakool. Jyhkeässä pelottavuudessaankin houkuttelevana ja valoisia tulevai-

suudentoiveita herättävänä. Avasihan se lahjakkaimmille oppilailleen mahdollisuuden melkein mihin tahansa.

– Sinne vaan jotta hippulat vinkuu! Uh huh huh, tämän jumalattoman kiireen ja ehättämisen kanssa. Meetan rinta kohoili kiivaasti. – Ei sinuu kadulta tule kukaan hoihkimaan, jotta tänne tyttö, tänne! Minä livahdan tästä omille teille.

– Livahdat. Anu vilkaisi huvittuneena tätinsä massiivista, joka taholle pursuvaa olemusta. Tuskin kadunkulmissa kunnolla kääntymään pääsi. Livahda siinä sitten. Jännittyneessä mielessään hän kuitenkin tunsu helpotusta, kun tati lähtiäisiksi läimäisi olalle:

– Annuksen Hetan, erään tuttavan tytön sieltä Jöhivistä raati viime syksynä laulukokeissa hylkäs. Sinuu eivät tyssä. Minä sen mielessäni tunnen ... ihan.

Salaperäisiä ovia ja pitkiä puolihämäriä käytäviä, joilla tungeksi kokeisiin pyrkivien taaja parvi. Etupäässä Kaakkois- ja Etelä-Viron kaupungeista, mutta myös Tallinnasta ja hän ehkä ainoana Jöhivistä saakka. Anu kosketti lähinnä seisovaa vaaleatukkaista tyttöä käsivarresta.

– Tiedätkö sanoa, missä pidetään musiikkikouluun pyrkivien kokeet?

Pitkätukkainen päästi remakan naurun.

– Etkö sä tosiaan ... olet sä todella noin torvi? Hei likat! Tää kimuli on pyrkimässä opiskeleen musaa tajua-matta edes mis kokeet pidetään. Päivän paras vitsi. Eikö olekin?

– Ha ha ha ... hih hi hi hi ... he he he ...

Sitä kikattavaa naurua, virnuilevia katseita ja peittelemtöntä kuiskuttelua. Anun kasvoja kuumotti. Että hän maalaistyttö tulikin tänne häpäisemään itsensä. Kuin huutavan äänenä korvessa nousi mieleen Meetan sanat: Sinuu eivät tyssä. Minä sen tunnen ... ihan. Hänen itse-tuntonsa kohosi ja luonto kuohahti, Hän polkaisi jalkaa.

Minä tyttö näytän vielä noille. Hän pakottautui nauramaan mukana.

– Ei se näin vakavaksi tarkoitettu kysymys ollu.

Taivas varjelkoon! Noin älyttömän paljonko meitä on.

Ensimmäiset osastolle pyrkivät olivat näyttämässä taitojaan, kun Anu parin yhtä tietämättömän kanssa osui huoneeseen, jossa kokeisiin pyrkivät odottivat vuoroaan. Hän kierrätti katsettaan pitkin rivejä. Ainakin puolitoistasataa, joista kelpuutettiin vain kaksikymmentä. Huh!

Papereiden syynäämistä, korvat herkkinä kuuntelemista ja takaisin odottamaan kokeiden julkistamista. Aino Kogamägi, Valma Alas, Paul Roos, Ilmi Ennosaar ... Yksi toisensa jälkeen raadin eteen, palatessa ilme kuin olisi juuri sanomassa: Jaaha ... Tästä joutaakin hakemaan muita mahdollisuuksia.

– Anu Tammsalu! Musiikin teoria 9, laulu 10.

Kokeista helpoimmat: rytmin tajuaminen ja kansanlaulu olivat onnellisesti takana ja vuorossa kokeen vaativin laulu. Aaria jostain operasta, operetista tai romanssi. Säestäjä odotti kädet sylissä pianon takana.

– Mitä laulat?

– Viljan laulun Franz Lehárin operetista Iloinen Leski.

Rohkeata, Anu raadin ilmeistä näki. Vähemmän vaativallakin olisi voinut yrittää. Laulusi pitää sävähdyttää, oli Juhan kokeisiin valmentautuessaan sanonut. Mitään sanomattomalla hyminällä et Tartu Riiklik Muusikakoolin kokeita läpäise.

Säestäjä juoksutti hetken sormiaan pianon koskettimilla, nyökkäsi kehottavasti ja Anu alkoi:

Ah, metsolan neito nuor' Vilja on tuo,
ja metsämies uljas käy neitosen luo ...

Tuskin havaittava jännityksen tuoma vapina äänessä, joka nopeasti katosi. Elä kesäistä pyhää. Työnnä raati ja

kokeet mielestäsi hiiteen. Viserrä lintuna lehdossa, laula lehmillä karjapolulla, liplata laineena lahden poukamaan. Anu näki hengessään isänsä koskettimia painelevat hoidat sormet ja innostuneen välähdyksen tummissa silmissä. Bravoo, bravoo! Nythän se jo! Oli ilo kuunnella. Isä. Isä osasi innostaa yhtä lailla kuin hän tahtipuikko koholla otti yleisönsäkin. Hänkin ottaisi vielä laulullaan isän tavalla yleisönsä. Anun ääni soi, suorastaan helisi, kun hän jatkoi:

Vilja oi Vilja sä neitonen oi!
Enkö sun sulhokses tulla mä vai?
Vilja, oi Vilja, miks viivyt sa noin?
Lemmestä oon onneton ...

– Seuraahan mukana!

Laulun päätyttyä musiikinopettaja juoksutti klavii-tuurilla sormiaan ylemmä ja ylemmä korvan seurates-sa tarkkana laulajan mukana pysymistä. Hyvä! Oikein hyvä. Mainiota! Kerrassaan erinomaista. Laskeutuessaan korokkeelta Anu tiesi: Oli nähnyt lehtorin ilmeestä. Hänet oli hyväksytty. Olkoon sota tai rauha, vilu tai nälkä, heittäköön maailma vaikka häränpyllyä. Hänen tiensä oli selvä. Hän tekisi töitä, opiskeli vakavasti menestymiseen asti. Hänestä kohistaisiin vielä maailmalla.

– Tarttoonko Anu sittenkin lähti?

Jo pelkästä Bettin ilmeestä Juhan näki Anusta keskustelun kuohuttavan häntä. Itseasiassa Bettin kysymys olikin turha, sillä sataprosenttisella varmuudella hän oli tiennyt tyttärensä matkanpään ja kysyikin vain päästäkseen alkuun pahantuulensa purkamisessa. Juhan vilkaisi kelloaan.

– Anun pitäisi olla näihin aikoihin Tartossa.

– Vai niin.

– Onhan siitä puhuttu ... Ja olenhan minä Anua pitkän kesää valmentanut. Ei hänen menonsa pitänyt sinulle yllätyksenä tulla.

– Herra Jumala! Betti sysäsi silittämänsä voileivän koskemattomana lautaselle. – Mitä järkeä nykyään kenenkään kouluttamisella on?

– Tuskin yhtään vähemmän järkeä kuin ennenkään.

– Sinunkin veljesi Jaakin kolme poikaa: Andres Pärnurn poliisimestari, Albert Tallinnassa yleislääkärinä, Ilmar kielten opettajana Tarton yliopistossa. Kaikki kolme kyyditty tuntemattomaan paikkaan. Ei mitään tietoa yhdestäkään. Herta pakoilee mumminsa piilottamana, missä pakoilloonkin.

– Hertalla on kokonaan omat syynsä piileskelyyn. Ei varsinkaan Tartossa opiskelu.

– Kenen sinä Tartossa opiskelleen tiedät tälläkin haavaa virkaansa hoitavan?

– No ainakin meidän piirikunnan prokuröörin.

– Kuin vesivelliä koko mies! Nostiko hän syytettä Her-tan tai Anunkaan mukiloijia vastaan? Onko hankkinut vankilaan ainoataan surmatyöntekijää, raiskaajaa, rosvoa, ryöstäjää, omena- tai marjavarkaista puhumattakaan, jotka syksy syksyn jälkeen mellastavat yhä enemmän ja pahemmin ihmisten puutarhoissa. Sano onko?

Juhan tarjosi vaimolleen sokeria. Palasta neljäksi lohkaistuja siruja, sillä vaikka sodasta oli vuosia, ei runsaampaan herkutteluun vieläkään ollut varaa.

– Uhria ja hänen perheensä turvallisuutta silmällä pitäen Hardi Tarmisto menettelee kuten menettelee. Muutakaan vaihtoehtoa kun ei ole.

– Oman nahkansa varjeleminen Tarmistolla päällimmäisenä on. Puolustele häntä sitten miten innokkaasti tahansa.

– Onhan meillä Paul Stolba. Tarton lääketieteellisestä valmistunut tohtori. Hoitaa vieläkin taiten virkaansa.

– Pakko, koska meillä on lääkäreistä huutava pula. Sitäpaitsi ei yksi pääsky kesää tee. Meidän sivistyneistö on paennut tai kyyditty Siperiaan. Heistä on vain olemattomat rippeet jäljellä. Nekin selkärangattomia, poliittisen värin mukaan tuuliviirinä pyöriviä nukkeja.

– Minusta monet tekevät niin pelkkää arkuuttaan. Ilman mitään vakavampaa uhkaa.

– Vakavampaako? Eikö sitten teloittaminen tai Siperiaan karkottaminen ole mielestäsi vielä tarpeeksi vakavaa? Onko Siperiasta veljeni Paulkaan palannut? Entä Thomas Gartz? Onko palannut veljesi pojista yksikään tai ketään muutakaan korkeampaa virkamiestä. Onko, kysyn vaan?

– Taiteilijan asema on kokonaan toinen kuin alemmankaan virkamiehen. Edustipa taiteilija mitä alaa tahansa,

hänen on virkamiestä helpompi pysyä poliittisten virtausten ulkopuolella.

- Kuten sinunkin?
- Enkö sitten ole pysynyt?
- Mitä orkesteria herra kapellimestari johtaa?

Illansuussa pujahti Herta kuin varas taloon. Pitkä pii-leskely Adan mökillä vailla työtä oli saattanut hänet tauloudellisiin vaikeuksiin, ja välttyäkseen jäämästä kokonaan mumminsa niskoille hän tuli vippamaan äidiltään rahaa, jolloin Bettille paljastui uusi murhe: Hänellä oli puutarhan perällä aidaksi istutettujen orapihlajain alla salainen kalkkikivillä vuorattu holvi, johon hän oli kätkenyt kaikki arvokkaimmat korunsa sekä ylimääräiset marjoista ja omenista säästämänsä rahat. Orapihlajain lehdet olivat holvin kohdalla kellastuneet, mikä oli kiinnittänyt vorojen huomion ja holvi oli tyhjä. Betti kouraisi pohjalle varissutta multaa.

- Viety! Viimeistä helmeä ja kopeekkaa myöten.
- Tonkaiseppas vielä tuota reunaa!
- Ei yhtään mitään.

Bettin mieltä jääti. Iso lippaallinen seteleitä ja vielä suurempi täynnä koruja. Saatu lahjaksi merkkipäivinä tai ostettu matkamuistoiksi Pariisista, Kööpenhaminasta, Tukholmasta ja Tallinnasta. Joukossa useita harvinaisuuksia. Ei Hertalle lainata kopeekan kopeekkaa.

– Ne hirttämättömät lurjukset! Bettin silmät kosuivat kyynelistä. Ensin menetyksen, sitten rajun suutumuksen. Vaikka hän omin käsin kahden todistajan läsnäollessa veisi varkaat syyttäjäviranomaisen eteen, heille ei tapahtuisi yhtään mitään. Käsiään levitellen syyttäjää alkaisi luetella: Ruth Karisaaren raiskasi metsätiellä vastaan sattunut hampuusi. Ruth kuristettiin kotinsa läheisyydessä hengiltä samana iltana kun raiskaaaja sai haasteen oikeuden eteen. Liivia Lasimeereltä varastettiin kul-

tainen rannarengas, kaksi muuta perhekalleutta ja satakolmekymmentäkaksi ruplaa rahaa. Nostin syytteen, varas tuomittiin, Liivia Lasimeer on vainaa. Betonirauhoittaja Harri Elma, väkivahva mies mukiloitiin ja ryöstettiin kadulla hänen ollessaan palaamassa illanistujaisista työtoverinsa luota. Ryöstäjät, kolme hampparia saivat tuomion, Harri Elma puukotettiin kotinsa kynnyksellä. Arvon rouva; riittääkö nämä vai ...?

– Haulikko! Anun navettaan piilottama haulikko! Minä näytän niille rosvoille!

– Äiti. Ethän sinä voi. Rauhoitu toki, tapasi Herta es-tellä äitiään, mutta täysin malttinsa menettäneenä tämä paineli tytärtään kuulematta Anun kätkölle.

Bettin palatessa navetalta ladattu haulikko ampuma-valmiina, laskeutui portailta vastaan Hertan hälyttämä Juhan.

– Minä hoidan tämän. Miehillä nämä asiat paremmin kuuluu.

– Niin ... miehille.

Juhan mulkaisi Bettiä pimeässä.

– Luuletko sinä, ettei minusta ...?

– En luule. Minä tiedän. Ei sinusta ole ikinä omaisuutesi eikä perheesi turvaajaksi ollut. Sellaiseen tarvitaan miehiä ... sankareita. Ei muusikkoja tai muita taiteilijoita.

– Anna sittenkin se ase minulle.

– Minä ammun ... Teen niistä rosvoista syltystä vielä tänä yönä.

Betti pyyhälsi vauhdilla Juhanin ohi kohti puutarhaa, mutta tämä kiirehti perästä ja sai kuin saikin haulikon luvattuaan suoraapäätä jäädä voroja vahtiin.

Siitä illasta lähtien Juhan oli yö yön jälkeen jähdannut puutarhassa varkaita. Haulikko kädessä, vaikka häntä taiteilijana jo pelkkä ajatus aseensa ojentamisesta

ihmistä, voroakin vastaan kauhistutti. Kotvan harkittuaan ja määrättyt valmistelut suoritettuaan hän oli sittenkin päättänyt ojentaa aseensa ja myös ampua. Ei niistä rikollisista muuten eroon päässyt.

Eipä silti. Yksinäisillä öillä puutarhassa oli oma viehätöksensä. Sai olla raittiissa ilmassa ja seurata luonnon hiljentymistä yöksi, sen väsymättä kuitenkaan täydelliseen liikkumattomuuteen. Lintujen kätkiessä oksilla päänsä siiven alle, heräsi maa. Kasteen noustessa viruttautuivat madot ympäristöönsä tunnustellen reiistään, lehdeksien alla päivän piileskellyt sammakko heräsi loikkimaan ja lyytikäs siili virkosi nuuskimaan terävällä nokallaan mitä milloinkin. Oliko tämä kaikki maailmanmenolle tarpeellista tai välttämätöntä, Juhan ei kerennyt päätökseen asti pohdita, kun puiden välissä, näkemisen rajoilla vilahti jotain, ja hän päästi varmistimen. Ei mitään ... sittenkään. Hermoiliko hän, vai oliko hänen silmissään jokin vialla? Puiden välissä liikahti jälleen ja Juhan otti muutaman askelen. Ei, ei se ollut sittenkään näköharhaa, koska nyt kuului jo kiihkeä kuiskuttelu:

– Äijä oli torrakon kanssa vahdissa, kun viimeksi yritettiin. Mä sen onneksi keksin ennen ku se mut äkkäsi.

– Saattaa nytkin olla jossain kyyläämässä.

– Torvi. Luulet sä, et se näin paskasäällä viittii kapelimestari kytätä.

Tuulenkohu häivytti äänet vähäksi aikaa, sitten rapsoivat askelet lähempänä ja Juhan kyyristyi pensaan taa.

– Hei ... kato! Tossa puussa näyttää olevan.

– Se on sun vuorosi kiivetä puuhun.

– Mää olin viimeksi.

– Määpä.

– Raukka! Et uskalla. Pelkäät et äijä täräyttää sua munille.

Kiistan hävinnyt poika kiipesi puuhun ja tuulen kohinaa hyväkseen käyttäen Juhan hiipi lähemmäksi. Äkkäsi pimeässä pojan, kun tämä selkä vasten runkoa rytkytti jalallaan oksaa, josta alkoi sateena ropista omenia alas. Juhan kohotti aseensa, tähtäsi sikäli kuin pimeässä saattoi ja laukaisi. Omenavarkaalta pääsi karmea räjäköisy.

– A...a... Arttu rukka Arttu rukka ... a...aivot on sylissä. A... auta ... mä ... ku...uolen ... aaaa ...

Uusi laukaus katkaisi ulinan ja voro mätkähti veltona maahan. Havaitti märkään tantereeseen jouduttuaan suureksi ihmeekseen olevansa vahingoittumaton ja säntäsi vauhdilla kaverinsa perään, joka oli hätäpäissään jättänyt kopan ja kaikki siihen keräämänsä omenatkin. Sateen piiskatessa vasten kasvoja Juhan nauroi. Hänelle vierasta ilki-kurista naurua. Hän oli ladannut haulikkonsa ... piimällä.

Valle Uusimäe oli saanut vihjeen valmistautua ryhmiin tehtävään, jonka aika ja paikka hänelle ilmoitettaisiin myöhemmin. Sävyistä, jolla vihje annettiin, Valle tajusi tehtävän poikkeavan entisistä. Tähän saakka he olivat enimmäkseen häirinneet sotilaskuljetuksia, joista aseita ja ammuksia rohmuttuaan olivat häipyneet maisemista.

- Onko homma mitenkään pian odotettavissa?
- Ei ainakaan viikkoon. Vetäkää henkeä. Latautukaa!
- Hyvä! Tehdään kuten käsketty on.

Vapaasta varmistuttuaan Valle suunnisti Adamumin mökille Hertaa tapaamaan.

– Jopas sattu ... Tämä painautui masentuneena Vallen syliin.

– Kävivät täällä viimekin yönä ... Kolusivat tuvan, navetan, saunan, yliset. Joka helvetin sopen mylläsivät. Jo kolmannen kerran vähälle aikaa.

- Mitä ne kostu?
- Ei mitään ... Ei yhtään mitään.
- Entä Herta?

– Äitinsä luona käymässä oli. Nyt tuolla ...! Hertan kotonat ovat rosvot puhdasta tehneet. Omenat puista, kalleudet kätköistään ja rahat liki viimeistä kopeekkaa myöten vieneet.

Valle heilautti rennosti olallaan roikkuvaa konepistoolia.

– Minä tarjosin Juhanille tällaista. Olisi päästänyt ilman röyhkeimmistä. Loput olisi kiertäneet talon kaukaa.

– Olet vait! Jottako Juhanista semmoseen ... Rauhan-tekijästä. Anulta pyssyn paukuttelu paremminkin luon-
nistas. Luontojaan tyttö semmonen.

– Hulttiot rohmuaa ja varastaat sekaisessa tilanteessa aina. Vain pakko sellaiset aloilleen saattaa.

Herta tuli piilopaikastaan yliskamarista, jossa hän tähyili päivät pitkät hiipien yöksi navetan takana olevaan heinävajaan, josta pääsi maanalaiseen koperoon tai luit-
kahtamaan metsän turviin, kun raskaat askelet jytyisivät pihamaalla ja oveen hakattiin. Väsyneesti hän painautui sulhastaan vasten.

– Mitä nyt?

– Tämä ainainen varuillaan olo ... Hertan silmänurkissa kiehui kyynelet. – Lymytä metsäneläimen tavalla vuo-
desta toiseen. Ei lopusta tietoakaan.

Missä viivyt ihmisyys? Portti pahan, sulku turman. Taltuttaja tämän mielettömäksi ryöstäytyneen menon? Ada-mummi laittoi teeveden kuumenemaan.

– Sopeutuu, hän alistuneesti huohti. – Mitä se tuuli kivelle? Venäläiset ovat tulleet jäädäkseen.

– Vilkasehan tätä. Valle vetäisi poveltaan lehden, jossa monien ”kansanvihollisten” ohella oli hänenkin kuvansa jyrkällä käskyllä ampua tavattaessa, mikä sinällään riisti mahdollisuuden rinnakkaiseloon.

– Amerikka! Kaikki metsäsissit luottavat amerikkalaisten apuun.

– Amerikanko?

– Amerikkalaisten avulla me vielä ajamme vieraat maasta. Eikä se päivä ole kaukana. Sama tempu onnistu kerran englantilaisten ja suomalaisten auttamana Laidonerin miehiltä. Amerikkalaisten auttaessa se onnistuu meiltäkin.

– Poikaparka! Ada huokasi. Hän oli kestänyt aikansa; rohkaissut toisiakin. Toistuvat yölliset tarkastukset kuulusteluineen olivat kuitenkin uuvuttaneet hänet. Hänen terhakka päänsä oli alkanut tutettaa, selkä luhistua köyryyn ja äänen uhmakas varmuus oli tiessään. – Nyt on venäläinen mahtava. Laidonerin aikana oli kokonaan toista.

– Mummi, Herta näytti Vallelta samaansa lehteä.
– Valle ei voi ... enkä minäkään. Minäkin jo olen ...

– Meidänkin auttajamme ovat rikkaita, Valle Hertan kyynelet ja Adan epäilyt sivuuttaen innostuneesti kuohui.
– Amerikan avulla Viro Feeniks linnun lailla tuhastaan nousee.

Ada syysi teekuppia pöydän laidasta toiseen.

– Tälleen vieraan apuun turvautuvalle käy ... Kun saksalaiset työnsivät venäläiset maasta pois, ne jäivät itse tänne päälle päämärinä rellestämään. Nyt mesoot venäläiset saksalaiset nujerrettuaan. Kuka on sanona, jotta amerikkalaiset jos nyt tänne tulevatkaan – entisiä sortajia parempia oisivat? Samoja tallattuja latujaan eikö nuo nekin ... Sopeutuu minä sanon vieläkin. On parempi pyörtää puolivälissä takaisin, kun taivaltaa koko matka väärään suuntaan.

Valle ei sittenkään antanut periksi. Hertan kattaessa vaiteliaana pöytää hän jatkoi jos mahdollista entistä kiihkeämmin väittelyään Adan kanssa.

– Meillä on perinteitä. Meillä on maailmankuulu yliopistokaupunki Tartto. Ja vielä Tallinna ja Narva. Meidän kansamme sivistystaso on korkea. Ei tällaista kulttuurikan-saa voi noin vain pyyhkäistä olemattomiin.

– Voi poikarukka! Paljon suurempiakin ihmeitä on maailmassa sattuna.

Valle iski nyrkkinsä pöytään. Kupit helisivät.

– Jos emme anna periksi saavat venäläiset meistä tarpeekseen ja lähtevät maasta pirunpaskoitta.

– Kehno on kalastaja, joka ensimmäisen pärskeen lyödessä veneen laitaan jättää saaliin mereen. Minä sanon sinulle, poika: Irtaannu, lähde meren taa, jos et luonnu vieraan kanssa rinnan elämään.

– Minä en karkuile. Täältä lähtee toiset, ja sinä tiedät ketkä.

Ada ei jatkanut kiistaa pitemmälle, koska arveli sannonensa asiasta kaiken oleellisen. Kun hän illan tummetessa laskeutui leveästi haukotellen levolle vei Herta Vallen piilopaikkaansa. Elettiin jälleen kiihkeätä puhdistuksen kautta ja he tiesivät, ettei kannattanut riskeerata. Kuin myyrät he ryömivät pahnakasan alle kalkkikivillä vuorattuun, navetalle tuoksuvaan pimeään koppeeroon. Herta asetteli lampaannahat alle ja painautui Valen olkaa vasten.

– Valle.

– Niin.

– Lopeta sotiminen. Yritetään meren yli joko Englantiin tai Ruotsiin.

– Ei käy. Sanoin jo mummillesi, että minä en karkuile.

Jo Adan kanssa kinatessa Valle oli ärtynyt ja hänen äänensä kuulosti töykeältä. – Sitä tuntisi olevansa arvoton hylky, kavaltaja, iljettävä saasta, jos kesken kaiken jättäisi kaverinsa ja livahtaisi karkuun.

– Hankkikaa laiva ja lähtekää henkipatot joukolla. Meitä olisi lähtemään iso joukko naitiakin.

– Hukkumaan hyiseen veteen.

– Voi yhtä hyvin onnistuakin, Herta intti. – Ajattele pitemmälle. Talvea, tulevaa vuotta, koko elämää. Ei näin epävarmalle pohjalle voi rakentaa mitään. Ei ole työtä, ei kotia, ei varmuutta mistään.

– Siinäpä se juuri onkin. Ensin vieras pois maasta ja varmuus huomisesta. Sitten vasta koti, vaimo ja poika.

– Poika?

– Pienen maan on joka jumalan hetki oltava valmis turvaamaan rajansa. Sukua on jatkettava nimenomaan pojilla.

Tunsi melkein ajan virtaamisen. Lehmä oli parresaan seinän takana laskeutunut levolle, ei kalistellut kytкимиään eikä tuhautellut sieraimiaan. Läpi sakean pimeyden Herta tunsi Vallesta virtaavan savun ja metsän tuoksun yli pesemättömien vaatteiden ja hien lemun hänen inhoamatta sitä yhtään. Juuri tuolle metsässä liikkuvan miehen, sissin, pitikin tuoksua.

– Minä luulin sinun tietävän ... että sinua, meitä kumpaakin jahdataan. Meille voi sattua mitä tahansa.

– Olen harkinnut sitä, Valle ähki vaivaantuneesti. – Sotilaille merkitsee hyvin paljon, kun on paikka mihin tulla. Olla lähellä sitä, josta pitää ja jonka tietää tuntevan samoin. Sittenkin, hänen äänensä äkkiä synkkeni, erkane minusta kun vielä voit. Olet vapaa. Minulla on luonnossa paha painostava tunne, että vedän sinut sissinä kanssani turmioon.

– Olen sanonut sinulle monta kertaa ja sanon nytkin: Tulkoon mitä tahansa, meidän on sittenkin parempi kohdata se yhdessä kuin erikseen.

Musta äänetön yö. Ohutta sateensuhkua, jota ei kuulut, mutta jonka tunsi ihollaan. Aisti kuin lapsuudessa sattuneen tapahtuman; mielikuvan märästä puutarhasta, jossa kaksi pientä tyttöä kaivelemassa varpaillaan märkää multaa tai noukkimassa kastematoja, jotka pujotettiin onkeen. Isän huuto käytävän päästä:

– Hei tytöt! Tulkaapas jo. Ensin teelle sitten ongelle. Hertan sisällä vihlaasi. Miten onnellista elämä tuolloin vielä olikaan.

Nyt ympärillä ahdas sysimusta koppero, jossa he kaksi nuorta ihmistä lymysivät ihmisiä paossa kuin metsäneläimet. Herra Jumala! Ihmisiä. He pakenivat ihmisiä. Ei metsänpetoja vaan Luoja luomia ihmisiä. Mene tekel.

Herkällä naisen vaistollaan Herta tunsi sissien taistelun toivottomuuden. Heitä oli alati pienenevä joukko ahdistavine pelkoineen ja ruokahuolineen, sillä suurin osa kansasta oli, joskin vastentahtoisesti luopunut taistelusta, mukautunut miehitykseen tai paennut maasta. Pakenemissessakin oli oma riskinsä, mutta vastarinta oli vieläkin toivottomampaa. Suostutellakseen Vallen pakenemaan Herta yritti vielä:

– Valle!

– Niin ... minä olin unessa jo.

– Ei nukuta nyt. Tiedä millon saadaan olla yhdessä.

Ei vastausta. Vain parkittujen nahkasten kahinaa ja unessa olevalle ominaista rinnan kohoilua. Hrruuh ... hooohh ...

– Valle ... herää! Kuulitko ... sinun pitää ... Minä haaluun sen tehdä nyt. Kuulitko, nyt. Tässä paikassa ... heti.

Unenpöpperöinen mies virkosi vähitellen.

– Sinä viimeksi estelit ... Ei ei ei, sinä torjuit ... työnsit pois. Vasta kun ollaan mies ja vaimo, sanoit.

– Siitä on kauan ... Sillon oli mummi seinän takana kuulemassa. Mitä siitä semmosesta. Nyt on toista. Sinun pitää ottaa minut.

Kaikki ulkopuolinen, sota miehittäjiä vastaan, piileskely metsissä, miliisit, valmistautuminen sabotaasitekoihin sai jäädä. Halu toiseen hallitsi, sai elämään vain tässä ja nyt. Pakotti puntuilemaan, hakemaan ahtaassa kopperossa onnistunutta asentoa, kunnes Herta kuiskasi: – Se on siellä ... Valle, näin on hyvä.

Jälkeen päin he hieroivat kasvojaan vastakkain kuin pienet lapset. Syytyivät toistensa koskettelusta elämään

saman kokeneempina, välttämättä silti puhumasta ääneen kuin se olisi rikkonut jotain herkkää ja helposti särkyvää, jota muisteli kuin lapsuuden aikaista kesäistä pyhää. Tähän tunteeseen he viimein nukahtivat.

He tuskin ehtivät päästä syvempään uneen, kun pihamaalta kuului raskaita askeleita ja mökin oveen jyskytettiin, Herta tönäisi Vallen hereille.

– Kuuntele! Siellä on ...

Hertan ehtimättä pitemmälle Valle tarrasi konepistooliinsa. Jatkuva varuillaanolo oli herkistänyt hänet. Syvästäkin unesta herättyään hän oli siinä silmänräpäyksessä valmis toimimaan vaikkapa aseensa kanssa.

– Avatkaa! Täällä miliisi.

Pää jännittyneesti koholla kuin varuillaan olevalla metsäneläimellä Valle poisti varmistimen. Äänen jännittyneyttä värinää tuskin huomasi, kun hän kuiskasi:

– Joku niistä piruista on nähnyt tuloni. Siitä tämä kaikki johtuu.

– Selkäsi takaa lähtee tunneli ulos, Herta lähtevän tuntuksena supisi. – Pihamaalle näkymättä siitä voi livahtaa metsään.

– Katsotaan nyt.

Valle korjaili asentoaan. Hän tiesi, ettei miliisi tullut aseistettua sissiä pidättämään yksin eikä kaksinkaan. Heitä oli joukko. Paikka oli varmasti piiritetty. Paetessa saisi vain luoteja selkäänsä täyteen. Aseellisen miehen oli varmempi kohdata vaara silmästä silmään kuin arkalaisena kääntää viholliselle selkäänsä. Hän varmistui, että täysi lipas oli tukevasti hahlossaan, irrotti toisen vyöltään ja ojensi Hertalle johtaakseen tämän ajatukset toimintaan.

– Pitele tätä. Ojenna minulle kun entinen on tyhjä.

Ulko-ovi narisi saranoillaan. Sitten kuului Ada-mummin vielä kerran kohonnut ääni:

– Mikä se niin tärkeä katos, jota piti suin päin keskellä yösydäntä hakemaan rynnätä?

– Väisty ... menetkö siitä!

– Elä elä, minuu vanhaa naista tyrki!

Askelten kopinaa sisään, jota seurasi pitkä pakenemiseen houkutteleva hiljaisuus, mutta jolle ei saanut antaa ylliotetta. sitten raskaita askeleita ulos.

– Pengo kaikki paikat, pengo! Myllää, jotta pääset kerrankin mieleesi päähän.

– Turpa kiinni!

– Miliisin olisi tarpeen muistaa, jotta minä olen kodisani. Sinä mierossa.

Kuuli selvästi, miten miliisit sotilaat apunaan kolusivat saunan, navetan, parvet ja työntyivät viimein heinävaajaan. Alkoivat tökkiä pistimillään heinäkasaa, astuivat keskilattialla tyhjinä kolisevien riukujen yli ja ryhtyivät puhkomaan kopperon päällä olevaa ylivuotista pahnakasaa. Vallen konepistooli seurasi askeleita. Kun pistin ensimmäisen kerran kirskahti kopperon katoksi ladottuihin kalkkikiviin, tunsu Herta sydämensä pysähtyvän, kun samalla myös miliisin askelet seisantuivat.

– Sano heti, minne olet heidät kätkenyt?

– Hae! Senkö pirua sitä vanhalta akalta kyselee.

Pistin karahti jälleen kalkkikiveen, jotta kärki kipinöi. Vihneitä ja pölyisiä ruumenia varisi lymyävien kasvoille.

– Pääset vähemmällä, jos paljastat heti, missä ne ovat. Kopperoon asti kuuli, kun Ada-mummi veti keuhkonsa ilmaa täyteen.

– Mitä! Minnekkä muka! Voi herran perkele, mitä ut-sii! Aikainen mies minulta kakaraansa kaatuvalta mummolta tivaa, missä muka. Pengo ... käännä katolleen koko hökötys ... Pylläytä nurin, jotta pohja paistaa ... Näät mitä vanhat homeiset pahnat ovat nielleet. Minunko vii-

mesillään olevan eukon se pitäs miliisin käsikassarana heretä nurissasilmin tönkämään.

– Ei tönkä ... Näytä minulle paikka.

Pistimet suhahtelivat tihenevässä tahdissa murenevaan pahnakasaan. Iskivät kipinöitä kalkkikivistä, joita Vallen konepistooli jäljitti. Mutta juuri kun kopperon katto oli murtumassa, tökkiminen miliisin käskystä loppui. Piileskelijät henkäisivät helpottuneempina kuin koskaan, kun kuulivat hakijain lähtevän ja vievän mennessään vajan nurkalla konepistoolit kainaloissa väijyneet sotilaatkin pois. Viimeksi paukahti mökin ovi kiinni ja tuli rauha. Hiljaisuus, jossa olisi kuullut pajun lehdenkin putoamisen.

– Hu...huomenta lapset ...

Elettiin parhaillaan syksyn upeinta ruska-aikaa. Lehtori Soonik, musiikinopettaja, tuli luokkaan kasvot paljon valvomisen ja runsaan alkoholin käytön turvottamina. Otti viisi-kuusi epävarmaa askelta pitkin lattianrakoa, pysyi kuitenkin viivalla joskin täpärästi ja silmäsi känniselle ominaisella varmuudella oppilaitaan.

– Hyvä! Oikein hyvä! Ti...tiesinhän minä ... En ole ottanut tippaakaan liikaa. Tä...täysin työkunnossa. Oikeastaan minä olisin voinut ... Noo, olkoon ... En ryhdy väittelemään kanssanne inspiroiko vaiko latistaa pieni naukku kaltaistani suurta taiteilijaa ... Ei ei ei ... ööh. Mitäs minun pitikään ...? Niin, aletaanpas työt ... Jaahas, mitäs meidän ohjelmassa tänään olikaan ... ööh? Anu, vastaanpa sinä. Näytät hekumoivan halusta ilmaista mielipiteesi.

Mikä päivä, jälleen. Anun mieleen tuli joukko maalareita, muusikoita, näyttelijöitä, opettajia ja muutakin Viron sivistyneistöä, jotka eivät näyttäneet kestävän tätä vakioksi jäänyttä epävarmuustilaa ilman viinaa. Kännisenä töihin tulosta oli juurtunut tapa, joka madalsi opetusta. Haluttomana hän nousi vastaamaan aavistaen päivän matavan iltaan vähäeleisenä ja latteana.

Kohdatessaan koulun päätyttyä ensi kertaa Jaanin Anu säpsähti, pyörähti viisi kuusi askelta otettuaan ympär-

ri ja totesi tuijottavansa vastaan tullutta poikaa silmästä silmään. Oli hetki vuorokaudesta, jolloin ilta jo hämärsi eikä valoja oltu sytytetty. Onneksi. Leukaansa kohauttaen Anu pyörsi ympäri. Hän tunsu punastuneensa eikä halunnut pojan näkevän sitä, vaikka oli itse huomaavinaan jotain tummaa lehahtavan tämän kauniille kasvoille. Hölmö: Kääntyä kadulla sillä lailla. Vaikka huisin kaunis se oli. Tumma kuin syksyinen yö. Korkea otsa ja kyömy nenä tekivät sen niin jännittävän näköiseksi. Mitähän se opiskeli? Ei ainakaan samalla osastolla kuin hän, sillä ei heillä yhtään noin syntisen kaunista poikaa ollut.

Musiikin teoria, sormiharjoitukset flyygelillä ja äänen hiominen tanssivat mielessä yhtenä hulluna sekamelskana, kun hän punainen olkalaukku kupeella heiluen hyppeli kotiinsa.

– Sinunpas naamasi loistaa kuin Tallinnan aurinko! Meeta asetteli paistivatia pöytään ähkien ja hyvää tuulta pursuen.

– Tämmösen kirpunsilmän kokoisen lihasikkareen sain jonottamalla kaupassa uuvuksiin asti. Mitä lienee tämäkin vanhan emakon mahanahkaa. Sitkeetä ja viruvaa kun mikä ... Pöhnässäkö se Soonik tunnillaan nytkin horju?

– Kaipa se muutaman lasillisen lienee kallistanut.

– Se on siitä kuulu, ympäri kaupunkia siitä puhutaan. Samaten kun sekin Feelikin ukko, Kalev-kuoron johtaja. Kun illankahussa alkaat, eivät tirpa ennen kukonlaulua lopettaa, jos vaan ainetta riittää. Ja sitä tuntuu riittävän vaikka miten mällätä. Jos omasta takaa eväät loppuu, kipastaan naapuriin. Sattuko sinulla olemaan?

– Ei ne Soonik ja Feelik ainoat ole, Anu sanoi. – Joutuu rehtori muitakin juoppoja kutsumaan puhutteluunsa.

– Ei ole vielä kellenkään lopputiliä antana?

– Ei ole varaa ... Opettajista on huutava pula.

– Silleen. Meeta työnsi paistivatia Anun eteen.

– Ota! Jos vaan luontos pitää. Perunat ovat hyviä, kuori niitä minkä luulet jaksavasi. Tiiksojan tienoilta kävin päivällä hakemassa. Tuttavalta, sen omassa pellossa kasvaneita ovat. Muutakin ruokapuolta hyvää hyvyyttään anto. Syö, sano. Korttiannoksiin nähden nälkään kuolet. Pyörittelin näitä tullessa kyydistä toiseen.

Anu oli liian täynnä näkemäänsä hienopiirteistä poikaa jaksakseen uppoutua näin arkiseen keskusteluun tätinsä kanssa. Kun tapaisi pojan uudestaan. Mutta opiskelijoita oli yliopiston eri linjoilla tuhansittain, ja kun ei tiennyt nimeä, ei tiedekuntaa eikä opettajaa, tuntui tapaaminen lähes toivottomalta. Miksei hän sittenkin huijannut sille pojalle jotain?

Seuraavina päivinä Anu tavallista hakevammin tarkkaili opiskelijoita pihalla, kahvilassa ja kaduilla. Oli jo menettämässä kaiken toivonsa, kun eräänä päivänä täsmälleen samassa kadunkulmassa hänen käsipuoleensa tartuttiin.

– Hei! Mitä sanot kupposesta teetä? Niin niin, käsipuoleen tarttuja vahvasti nähtyään Anun hämmästyneen ilmeen.

– Tosissani minä olen. Nyt mentiin!

– Minä en oikein ... Minua odotetaan.

– Odottavalla ei ole mitään niin turkasesti kuin aikaa.

Teetä hörppiessä Jaan kuin hätkähtäen oli muistavinaan:

– Minun on tunnustettava sinulle suoraan, että olin niin tavattoman, niin valtavan innoissani sinun näkemisestä, että unohdin hetkeksi kuka olen. Nimenikin. Nyt minä sen muistan. Minä olen Jaan. Jaan Teesalu. Täältä Tartosta. Opiskelen lääketieteellisessä. Olen parhaillaan erikoistumassa alalle, joilla nähdään. Hän sipaisi silmiään. Meren, metsän, taivaan, kukat, naisen kauneuden. Ellen

näkisi en tietäisi kaltaistasi kaunotarta olevankaan. Mutta nyt on sinun vuorosi kertoa kuka olet?

Sitä menoa. Vielä viisi minuuttia takaperin Anu oli ollut hyvin masentunut. Menettämässä kaiken toivonsa ihailmansa pojan tapaamisen suhteen. Nyt hän istui tuos-
sa, puheli, leimusi, esitteli itseään. Soperrettuaan nimensä Anu jatkoi:

– Minä opiskelen Taideakatemiassa. Veistoa ja öljyväriä. Pääaineeni on kuitenkin musiikki, jota opettaa lehtori Soonik. Ja tiedätkö? Olen jo edistynyt niin paljon, että minut on kelpuutettu Kalev-kuoroon.

– Mainiota. Kerrassaan erinomaista! Ja tähtääät tietysti?

– Ensinnä oopperaan ... myöhemmin ehkä omia konsertteja ...

– Sillä lailla! Hienoa! Minä olenkin nappulasta saakka ihailnut sydämeni pohjasta laulajattaria. Pohjolan heleä-äänistä laululintua Aulikki Rautawaaraa. Olen kerta kaikkiaan myyty Sarah Leanderin tummana soivan äänen kuullessani, unohtamatta mitenkään meidän ikiomaa Miliza Korjustamme. Miliza ja Mackebenin Warum. Mikä täydellisyys! Mikä sävelen, sanojen ja äänen harmonia! Jumalaisempaa yhdistelmää tuskin voi kuvitella.

– Minäkin ihailen kovasti Miliza Korjusta, ja sanonpa suoraan, että Milizan ura laulajattarena on aivan ratkaisevasti vaikuttanut valintaani opiskella musiikkia. Tietysti pitää lahjojakin olla. Karsinta on ...

– Tietysti, tietysti! Jaan keskeytti innoissaan. – Arvaanpa, että jopa kuulut samaan äänialaan Milizan kanssa.

Siitä se alkoi. Eikä Anun sen illan jälkeen tarvinnut Jaania hakea, sillä tämä oli odottamassa häntä kadulla lähes joka ilta saatellen kesken kiireensäkin kotiin asti. Viisi siitä, että he opiskelivat eri linjoilla, ja että Jaan van-

hempana oli Anua huikeasti edellä. Opiskelun ohella heille riitti toisensa. Tunsivat olevansa toisilleen se ainoa oikea, jota Jaan opiskelun ohella oli vuosia hakenut ja Anu onnekkaasti kohdannut. Erotessa Jaan kerran vilpittömästi tunnustikin:

– En kerta kaikkiaan käsitä, miten olen jaksanutkin nämä vuodet ponnistella. Tehdä työtä ja opiskella. Yleensäkin elää ilman sinua.

Tähän Anun oli helppo yhtyä. Aluksi hän boksinsa hiljaisuudessa löysi monta kertaa itsensä tekemässä vertailuja Hansin ja Jaanin välillä. Vaalea turvallinen Hans leipomassa pullaa hänen ja äidin kanssa, hieromassa jäyhää leukaansa päälakeen ja sopertamassa kömpelösti:

– Minä rakastan sinua.

Jaan samettisilmineen tummana ja kiehtovana kuin Pariisin yö. Vertaus tuli Anun mieleen senkin vuoksi, kun Jaanin äiti oli ranskalainen ja Jaan rohkeantulisilla hyväilyillään sai hänet tuntemaan kuin kymmenet hiiret ravaisivat pitkin selkää.

– Uuummm ... rakas ... uuummm ... Tiedän, olen varma siitä, etten saa sinusta koskaan kyllykseni ...

Kerta kerralta Jaan voitti vertailun yhä suuremmalla marginaalilla. Hän opiskeli ahkerasti, sillä hänen tavoitteensa olivat korkealla. Jo alunalkaen hän oli päättänyt erikoistua kirurgiksi. Käyttämään veistä silmänsairauksien hoidossa kuin hienomekaanikko, jolta sokeuden uhatessa sadat tunnetut henkilöt ympäri maailmaa hakisivat apua.

Innostuessaan kertomaan tulevasta ammatistaan hänen puheessaan vilahtelivat usein sanat: Traumatica, senilis, cataracta, congenita, jotka tekivät hänet hyvin jännittäväksi ja oppineen tuntuiseksi. Hans, bussinkuljettaja Berliinistä, haalistui, häipyi mielestä vähä vähältä kokonaan. Jaan oli mies, josta hän todella piti ja rakasti. Anun lämpimät ajatukset Jaania kohtaan vahvistuivat

lisää, kun tämä eräänä iltana kotiin saattaessaan kuiskasi korvaan:

- Oma ... Minun on tunnustettava sinulle jotain:
- Niin ...?
- Se meidän tapaaminen toisen kerran ...
- Mitä siitä?
- Sain sen eteen tehdä töitä. Kysellä, käydä oppilas-toimistossa ja tehdä tiedusteluja. Armaani. Se kannatti. olen ollut kanssasi hyvin onnellinen.

Tehtävä, johon Valle Uusimäe joukkoineen oli käsketty valmistautua, viipyi viipymistään. Milloin ilmoitettiin syyksi lähetysten viivästyminen lastausasemalle, milloin vaunujen saantivaikeudet. Kunnes eräänä sateisena iltana, se oli marraskuun alkua, tuli ehdoton käsky: Valitkaa mieleisenne kohta Auvelan ja Liinakülan väliltä. Saalis odotettavissa yhdeksän ja yhdentoista välillä huomistana. Osan kuljetuksista huolehtii kolonna, jonka tapaatte reitin varrelta Metsäkylästä. Lopusta huolehtii paikallinen väestö, joille ilmoitamme kaappauksesta. Liikkeelle lähtö heti. Toimikaa!

Metsäkylä, keskellä korkea kyyhöttävä muutama talopahanen. Käärmeenä maastossa kiemurteleva roppatie, jota pitkin kymmenet rattaillaan kyyhöttävät ajomiehet hoputtivat märkinä, päät riipuksissa askeltavia hevosiin. Enimmäkseen sissien omaisia tai tuttuja lähiseudun isäntiä, jotka olivat piilotelleet ja monin tavoin auttaneet metsäsissejä vuosia, ja joille oli koittanut vuoro korvata näiden ikääntyvien ihmisten uhrautuva huolenpito. Iloisia huudahtuksia kuului:

- Tere tere! Näkehään sinuakin vielä.
- Miksei näkisi.
- Tässähän sitä vaan kitkutellaan.
- Et ole nikkelimyrkytystä saanut?
- En. Monet ovatkin saaneet.

Poikaparat. Monet ajomiehet tervehtivät jälkeläisiään kipu sydämessä tietäessään, ettei näillä ollut vähäisintäkään mahdollisuutta selvitä ikinä metsistä. Rakastunut Valle ei antanut moisen mieltään painaa. Lisäksi hän oli vastuussa tehtävästä, joka vaati kaiken hänen huomionsa. Innostavia tervehdyksiään huudellen hän jakoi aseistetut miehensä pitkin kolonaa ja kahlasii itse kärkeen.

Yhdeksää tuntia myöhemmin pimeyden haalistuessa usvaiseksi hämäräksi hän vilkaisi karttaansa. Yksi upottava räme vielä. Loppumatka olisi kovaa kangasmaata. Yön kestänyt sade oli lakannut, mutta myöhäsyksyn hyinen märkyys hallitsi luontoa. Puut, pensaat ja polviin saakka ulottuvat varvut varistivat pienestäkin kosketuksesta vesiryöpyn kastelematta silti enempää kun jo oli, sillä yön kestänyt sade ei ollut jättänyt kuivaa kohtaa. Ajoneuvojen hajaannuttua radan läheisyydessä metsään Valle kiersi huolehtivasti vilusta hytisevän ajomiehen luota toiselle.

– Vääntäkään vesi vaatteistanne ... kuivaat nopeammin. Ilmassa on enteitä, joka tietää tuulta.

– Enemmistö nuoremista noudatti empimättä Vallen kehotusta. Sen sijaan vanhemmat miehet pitivät riisuutumista koleassa säässä liian suurena riskinä terveydelleen ja tyytyivät vain hyppelemään ja hakkaamaan käsiään vastakkain.

Ennalta suoritettun maastotiedustelun pohjalta Valle oli valinnut kaappauksen suorituskohtaksi kankaan, jossa ajoneuvot saattoi ajaa vaunujen viereen, mikä helpottaisi tuntuvasti kuormaamista. Ajomiehet hevosineen samaten kuin ympäristöstä innokkaina kokoontuneet kyläläiset, joille johto oli omia kanaviaan myöten kaappauksesta tiedottanut, hän antoi luvan kerääntyä radan varteen vasta illan turvallisesti pimettyä.

– Eikä vielääkään ...

Viluista, jännittynyttä odottamista. Harmistunutta

tähyilyä halki metsän pimeässä häämöttävää rata-aukkoa, ja malttamatonta vilkuilua kelloihin.

– Jo kymmenen yli kaksitoista.

– Missä helvetissä ne kuppaa?

– Senhän piti saaliin tulla viimeistään yhdentoista aikaan.

– Tietäähän tämän junien kulkemisen nykyään.

Eräät ensimmäisessä maailmansodassa Laidonerin joukoissa taistelleet miehet tiesivät lohduttaa pahimmin tuskailevia:

– Kuuluu armeijan tapoihin. Joku saatanan tunari kuppaa jossain vaiheessa aina, ja sitten sitä ...

Vilu yltyi. Jäätävää tuulta, sinertäviä huulia, kohmeisia käsiä ja hitaasti matavia minuutteja. Kun pahimmin kylmävät kiduttavaan odottamiseen kyllästyneinä alkoivat tehdä kotiinlähtöä kuului etupäästä innostunut huuto:

– Hei: Se tulee. Valot kiiluu.

Vilu kaikkosi. Katseet kääntyivät junan tulosuuntaan ja silmiin syttyi jännittynyt hehku. Kunpa vaan onnistaisi.

Lähestyvän junan kohinaa, pyörien rytmistä kolketta ja vaunujen alla ilmavirrassa kieppuvia kipinöitä, jotka sammuiivat tupsahtaessaan märkään ratavalliin. Heti aseensa laukaistuaan Mats Kutti tajusi epäonnistuneensa. Pitkä varuillaan olo yhdessä metsissä piileskelyn kanssa oli kuluttanut häntä. Hänen kätensä vapisivat. Maalin suuruudesta huolimatta siinä oli vain muutamia arkoja kohtia, joihin panssarikiväärin fosforoitu kuula nopeasti tehoi. Kuttin laukaus osui ylös lieskaputkistoon ja kipinät sinkoilivat. Pitkän vaunuroikan rullatessa vauhdin hidastumatta pyörät kolkkaen ohi hän parkaisi hätääntyneenä:

– Ulo ... Härsmiin! Ammu! Minulla ei ...

Härsmiin ei junan kohun yli Kuttin kiljumista kuulut eikä se ollut tarpeenkaan, sillä jo alunalkaen hän oli

päättänyt käydä oman sotansa. Eli ampua niin monta kertaa kunnes tokenisi. Hän oli myös selvillä veturin aroista kohdista ja alkoi varmoin käsin kuljettaa tähtäintä valojen edellä. Siinä se olikin: Etupään alaosassa kohta, jossa jyski veturin sydän: Sylinteri, mäntä ja männänvarsi. Osuma sylinteriin, mäntä juuttuisi kiinni, öljytila syttyisi tuleen ja sitä myöten koko veturi. Tule tule! Silleen. Arvaatko? Sinun pelisi alkaa olla pelattu. Olet kohta mustaksi hiiltynyttä romua. Härsmiin huulet jauhoivat ahnaasti, kun hän veti keuhkonsa ilmaa täyteen, otti hivenen ennakkoa ja painoi liipasinta.

- Hyvä Uulo!
- Bravoo bravoo!
- Se oli paukku!

Miesjoukon riemukas kiljuminen ja sinertävä tulenuoliainen veturin kyljessä ilmaisi kuulun osuneen, mutta vaunut kiitivät ohi kuin mitään ei olisi tapahtunut. Uusi laukaus. Lähinnä seisovat miehet näkivät liekkien valossa veturin kiertokankien pysähtyvän, lukkiutuneiden pyörien luistavan kiskoilla nykäyksittäin, etummaisten vaunujen kohoilevan toisiaan vasten pystyyn, köyristelevän kuin jättiläiskokoisen mittarimadon ja kaatuvan kiskoilta valtavalla ryskeellä. Vauhdin äkkiä hiljetessä kuljettaja reuhahti ulos hytistään, kierähti vauhdin voimasta neljä viisi kertaa ympäri ja jäi retkottamaan tummana velttona myttynä pimeyteen.

Yhtä höperösti kävi kuljetusta varmistaneelle kahdeksan miehen ryhmälle, jotka luutnanttinsa käskystä huutaen ja ampuen hyppivät ulos vain kuollakseen tajuamatta edes suuntaa, josta kuhunkin osui. Heidän kohtalokseen koitui kaappausta varmistaneiden Vallen ja Kaljun konepistooleista lähteneet luodit. Kun liike lakkasi Kalju heitti käsikranaatin ja kurkisti savun hälvettyä sisään.

- Hiljaista on.

Valle johti jo kuormaamista, sillä hän tiesi, ettei ollut varaa viivyttelyyn. Junasta, joka edellisen aseman ohitettuaan ei ajallaan kiitäisi ohi, tehtäisiin ilmoitus kuljetuksia varmistavaan osastoon ja paikalle kiidätettäisiin joukkoja jahtaamaan tihutyön tekijöitä. Leipää, kalaa ja lihaa paloiteltuna tai ruhottain, kaalia, ryynejä, voita, teetä ja tupakkaa siirtyi veturin liekkien valossa kantamus toisensa jälkeen rattaille, säkkeihin tai reppuun kuljetettavaksi kotiin.

Suomenlahdelta puhaltava jäätävä tuuli toi myötään lumisateen. Kun ensimmäinen sotilasryhmä aamuyön tunneilla läheni ketjussa konepistoolit ampumavalmiina tyhjiyttään kumisevien vaunujen luokse, peitti kaappauksen jäljen liki kymmensenttinen lumi.

Sadoissa kodeissa kymmenien kilometrien säteellä pii-
lotettiin saalista. Salaisiin komeroihin lattian alle, maahan kaivettuihin kuoppiin metsissä tai etäisen peltotilkun reunassa kyyhöttävään heinälatoon. Raskas luovutuksien virta oli kääntänyt suuntaa.

Jo parin harjoituskerran jälkeen Anu totesi juorujen mustanneen Kalev-kuoron johtajaa tarpeettomasti. Maitteri Feelik ei ollut ensinkään saamaton, alkoholisoitunut möhömaha, joksi hänet oli erällä tahoilla leimattu, vaan mies, jolla oli taito jaksotella huvi ja työ. Joka hallitsi ryyppäämisen ohella maestron ottein tehtävänsä. Joka hiosti ja piiskasi, mutta osasi myös tarvittaessa innostaa oppilaansa yrittämään parhaansa ja joka herkkänä taiteilijana kuoroa johtaessaan suri ja räiskyi, tai hymisi lauhana iltatuulena laulun tempon mukaan.

– Stop, stop, stop! hän kesken totisimman harjoituksen saattoi leimahtaa. – Niinhän te hyrisette kuin vanha karjalaismummu itkuvirttä. Otetaanpas välillä vähän repäsevämpi laulu, että heräätte. Saatte kurkkunne auki.

Hojjaa ja hiukan vielä,
hoijjaa ja hiukan vielä ...

– Seis seis! Ei kelpaa! Ei kelpaa! Laahaatte vieläkin kuin saattoväki haudanpartaalla. Alahuuli lerpallaan ja itkuisin silmin. Tämä on elämää! Suun pitää päristä kuin rummut. Näin: paa paa pa pam pam pam ... paa paa pa pam pam pam ... Aletaanpas alusta!

Hojjaa ja hiukan vielä,
hoijjaa ja hiukan vielä ...

– Vieläkin enemmän rummuttaen. Feelikin nyrkit hui-toivat ja pompottivat ilmaa, turpeat huulet jumppasivat. – Paa paa pa pam pam pam ... paa paa pa pam pam pam ... Ja vieläkin kerran. Takokaa kerta kaikkiaan niihin ko-viin kalloihinne, että tämän laulun pitää lähteä rytmisesti: Paa paa pa pam pam pam ... Otetaanpas vieläkin!

Hojjaa ja hiukan vielä,
hoijaa ja hiukan vielä.
Hojjaa ja hiukan vielä
kaikki yhtä aikaa.

Tupakat pois ja piiput piiloon.
Tupakat pois ja piiput piiloon.
Tupakat pois ja piiput piiloon,
kun köhä keuhkoja kalvaa ...

Kuorolaiset arvostivat johtajaansa siitäkkin syystä, kun Feelik omasi taidon pitää kuoro esillä. Solmia suhteita, mainostaa, niin ettei kuorolaisten tarvinnut laulaa tyhjille seinille. Lisäksi Feelikillä oli taito vetää kyvyt esiin. Muu-tamassa kuukaudessa Anu kohosi yhdeksi kuoron solisteis-ta, mikä aiheutti sen, että hän sai kateellisilta tovereil-taan ivailten lausutun nimen Star, mutta joka ajanoloon vaativienkin osien onnistuessa muuttui ensin väkinäiseksi, myöhemmin vilpittömäksi ihailuksi.

Kuoron kiertäessä pidemmälläkin konserttimatkoilla seurasi Jaan rakastuneen sitkeydellä mukana. Istui uskol-lisesti kuuntelemassa ja nautti silmät hehkuen konsertista varsinkin niinä iltoina, kun Anu astui askelen pari eteen laulaakseen solistina. Tallinnan konsertin jälkeen Feelik yllätti Anun täydellisesti sanomalla:

– Anu kultaseni! Kultaseni! Herra Jumala, Anu tyr-mistyi. Vielä ennen Tallinnan konserttia Feelik oli rääkän-nyt häntä kiduttamisen rajoille saakka, nyt puhutteli kul-tasekseen.

– Kuuleppas kun minä tunnen täältä Tallinnasta erittäin pätevän laulunopettajan. Miliza Korjus on muun muassa opiskellut hänen johdolla ja tuloksenhan sinä tiedät. Pari vuotta hänen ohjauksessaan ja olisit kypsä antamaan ensikonsertin.

– Oooh! Anun silmät rävähtivät. – Tämä on minulle enemmän kuin yllättävää. Luuleeko johtaja todella ...? Yltääkö minun ääneni ...?

– Ulla Kerge on ehdottomasti maamme paras asian tuntija alallaan. Hänen ratkaisunsa on lyhyesti kyllä tai ei. Kuulet itse hänen mielipiteensä huomenna, kun vien sinut hänen testattavakseen. Sopiiko?

– Voi, sopii ... Tietysti! Olen niin iloinen ... Anu syleili riemastuneena turpeata temperamentikasta johtajaansa. Hänkin oli kuullut Ulla Kergestä, legendaarisen maineen saavuttaneesta laulunopettajasta, jonka oppilaista hyvin monet olivat konsertoineet ja saaneet kiinnityksiä oopperoihin aina Milanon La Scalaan asti. Voi, onnistuisipa hänkin pääsemään Ulla Kergen oppilaaksi.

Feelik oli sittenkin hurmaava, antoi tunnustusta, auttoi eteenpäin. Kaikki kovat sanat, katkerimmatkin nöyryytykset olivat poissa. Anun suu vavahteli ja silmät kosuivat. Miten hän oli tätä odottanutkaan. Hän kätki kasvot käsiinsä salatakseen kyyneleensä mutta Feelik oli jo poissa. Kiiruhtanut soittamaan Ulla Kergelle, että tuo jo huomenna hänen eteensä tytön, josta oli viikkoja takaperin kertonut tulevana koko maailman Miliza Korjuksena.

Tietysti sinä pääset Ulla Kergen oppilaaksi! Jaan räiskähti silmät innostuksesta hehkuen Anun kertoessa hänelle johtajansa ehdotuksesta. – Sinun lahjoillasi! Sehän on aivan luonnollista. Minä olen sen koko ajan tieninyt. Olen monta monta kertaa sanonut sinulle, että olet Star! Saatpa vain nähdä, että koko maailma kohisee sinus-

ta vielä. Kuorolaistesi antama nimi oli sinulle hyvä enne. Se toteutuu.

Anu väenteli epätoivoisena käsiään.

– Minä en voi, en mahda mitään sille, että minua jännittää sittenkin tavattomasti tavata Ulla Kerge. Pelkään kauheasti koko huomista päivää. Jospa minä en sitenkään ...? Tuskin saan silmäntäyttä yöllä unta ...

Anu häilyi todella riemukkaasta innostuksesta mustimpaan epätoivoon ja Jaan vilkaisi häntä kummastuneena. Alkoi sitten tyynesti hyräillä:

Vilja oi Vilja, sa neitonen oi!
Enkö sun sulhokses tulla ma voi?
Vilja oi Vilja, miks viivyt sa noin?
Lemmestä oon onneton

– Kulta! Minä sanon sinulle ja tämä on aivan totta: Laula, heläytä Ullalle Viljan laulu Franz Léharin operetista Iloinen Leski, kuten olet minulle kymmeniä kertoja laulaa heläyttänyt ja Ulla Kerge on myyty. Jos hänen tuntinsa ovat täydet, hän karsii heti vaikka viisi heikointa oppilastaan saadakseen sinut. Hän ei kerta kaikkiaan voi olla sinua ottamatta. Hänellä ei ole siihen varaa. Miliza Korjuksen ohella sinä teet hänestä Suuren Opettajan.

Illemmalla, kuten konserttimatkoilla yleensä, he katselivat kaupunkia. Kiipesivät pitkin mutkittavia polkuja Toompean kukkuloille, kiertelivät sen kapeita salamyhkäisiä katuja ohi vanhojen talojen ja linnojen arvailen mielessään niitä lukemattomia elämänkohtaloita, joita ne kätkivät sisälleen. Koko vuosisatoja kestäneen virolaisen elämäkirjon. Vähimmästä mahtavimpaan, rumimmasta kauneimpaan. Ottaa sisälleen kaikki.

Kävelemisen lomassa he poikkesivat Pyhän Marian tuomiokirkkoon, jonka lattian alle oli haudattu kuuluisia kaupungin ja koko maanikin valloittajia ja hallitsijoita.

Tietysti. Anu virnisti ironisesti. Eihän Virolla omia mah-
timiehiä ollutkaan. Siitä olivat pitäneet rikkaat naapurit
huolen. Millaistahan mahtoi olla elämä, vaikkapa Pontus
De la Gardien aikana, jonka muistolaatasta he pysähtyivät
lukemaan hänen elämänsä pituuden.

– Huh huh! Muistolaattoja ja muitakin vallanmerk-
kejä loppumattomiin. Astuessaan pitkin hautarivejä Anua
puistatti. Vieraita hallitsijoita idästä ja lännestä. Eilen,
tänään, tietymätön määrä vuosia eteenkin päin, tuli ta-
hattomasti mieleen, kun ovelle ilmestyi punaisine laattoi-
neen ja tutkivine katseineen sotilaspartio. Viro ja varsin-
kin sen pääkaupunki Tallinna veti vieläkin magneetin ta-
voin vieraita puoleensa.

– Lähdetään ulos! Täällähän on kylmääkin kuin hau-
taholvissa. Kirkon rapuilla Jaan tarttui Anun käsipuoleen.

– Tuolla rinteessä on vanha kellari. Kuumaa, ihanaa
viiniä. Tuopillinen lämmikkeeksi olisi varmasti paikallaan.

– Sovittu! Anu puristi Jaanin kättä. – Mutta ensin
minä haluan nähdä koko Toompean mäen. Silmäillä sa-
tamaa, syleillä Paksua Margarettaa ja kurkistaa Kiek in
de Köökkiin. Vasta niiden jälkeen pujahtaa kellarisi uu-
meniin nauttimaan perinteistä rikkaasta kuohuvasta vii-
nistä.

– Perinteistäkö?

– Jos meillä virolaisilla sitten mitään perinteitä tai
identiteettiä onkaan. Meillähän on kautta aikain ollut soti-
laita lähes kaikista Euroopan maista, jotka aikansa tapella
jyskettyään ovat hallinneet maata, rakastelleet virolaisten
naisten kanssa, jääneet taloksi tai ainakin jättäneet run-
saan jälkikasvunsa. On helpompi luetella ne eurooppalai-
set maat, joiden sukujuuria meillä ei ole kuin maat joiden
on. On meillä niin runsaasti vieraisilla käyty.

– Puheesi kuulostaa ironiselta.

– Tämä on totuus. Melkein puistattaa, kun ajatte-

lee minä sulatusuunina virolainen nainen on kautta aikain saanut olla. Meistä monenkaan sukujuurta ei tarvii pitkällekkään tonkaista, kun esi-isäksi löytyy ruotsalainen, tanskalainen, suomalainen, saksalainen, ranskalainen ja kaikkein useimmin tietysti venäläinen. Sitten on vielä leegio muita. Siinä meidän tiheään lyödyn kansamme koostumus.

– Mutta eikö se kaikki ole vain rikkautta? Kautta maailman sivuhan sotilaat ovat olleet kansansa parhaimmista.

Kuulaassa illassa he näkivät senkin, miten Tallinnaa rakennettiin. Korjattiin sodan vaurioittamaa vanhaa ja pystytettiin uutta. Jaan laski kiikarinsa ja hänen silmänsä hehkuivat.

– Mitä sanot jos muutettas tänne? Täällä tuntisi olevansa kiinni elämässä. Menneessä, nykyisessä, tulevassakin. Sinäkin olisit lähellä Ulla Kergetä.

– Muutetaan! Anu innostui. – Varsinkin täällä Toompean mäellä olisi suurenmoista asua. On vihreyttä, näköalaa, ihania taloja ja jännittäviä linnoja. Muutetaan tänne!

– Ja seitsemän vanhaa kaunista kirkkoa! Risteineen, torneineen ja kiiltävine kupoleineen.

– Rannaton sinertävä meri ja satama!

– Ja Piretan hohtavat hiekkarannat. Kulta! Jaan tanssitti riehakkaana Anua muutaman pyörähdyksen. – Muuttaminen ei sittenkään käy.

– Miksei?

– Työni sitoo minut Tarttoon. Eikä sinunkaan auta opintojasi kesken jättää. Eihän?

Virastot olivat illan myöhäisyyden vuoksi kiinni ja kadut ja kujat sitä myöten hiljentyneet. Vain muutama vanhojen lehmusten alla toisiinsa nojaileva rakastunut pari ja neljä viisi kumaraista, keppiensä varassa köpöttelevää

mummuja, jotka aivan ilmeisesti olivat kivunneet nauttimaan kauniista illasta ja muistelemaan menneitä. Sivutettuaan mummut Anu ja Jaan pysähtyivät katselemaan laivojen yli Tallinnan lahdelle, jonka yllä taajat lokkiparvet liihottelivat.

– Kuin jonkin mestarin maalauksesta, Anu henkäisi.

– Aivan aitoa Reindorffia. Olen hänen täältä Toompean mäeltä maalaamansa taulun nähnytkin, en vaan muista missä.

– Jonkun taiteenkeräilijän seinällä ehkä.

Muutama askel pitkin jyrkänteen reunaa ja silmien alle levittyi Alakaupunki ahtaine katuineen ja punatiilikattoineen.

– Kuin tomaattiviipaleet jättiläiskokoisella vihannes-tarjottimella.

– Jännittävä kuin jokin labyrintti.

– Ja varsinkin maalauksellinen. Houkuttelee varmasti monia taidemaalareita tarttumaan siveltimeen. Mutta sen ryypyn aika on nyt. Eikös vaan? Jaan tarttui Anun käsipuoleen ja alkoi kiskoa perässään. – Olemme kummatkin ansainneet tuopilliset Viron hehkuvaa, ihanasti höyryävää viiniä. Tule!

Vielä sinä iltana kuin päivän kaikkein mieluisimpien tunnelmien huipennukseksi Jaan kosi Anua ja sai luonnollisesti myöntävän vastauksen.

Kuin aalto aaltoa, oli junaryöstöä seurannut välittömästi miehittäjän otteiden kiristyminen. Kolme NKVD:n miestä oli jo seuraavana yönä tunkeutunut Tammsalujen kartanoon, suorittanut perusteellisen etsinnän rakennuksissa, kellareissa ja ympäristössä. Ei mitään. Ei pienintä leivän murusta merkkiä mukanaolosta. Juhan oli kuitenkin pidätetty kuulusteluja varten, josta tuohtuneena hän oli tuiskahtanut kuulustelijalle:

– Minä olen muusikko. Kiireestä kantapäähän muusikko. En ole ikinä sekaantunut mihinkään laittomaan vehkeilyyn enkä tule vastakaan sekaantumaan.

– Tyttärenne kuitenkin seurustelee sabotaasiryhmänjohtaja Valle Uusimäen kanssa.

– Herta ei asu luonani, joten en voi hänen tekoihinsa vaikuttaa. En edes tiedä missä hän on.

Sitä mielipahaa, sitä tuskaa kieltää tyttärensä sen vuoksi, että joku ihmiselle ominaisen pirullisen halun vuoksi yrittää määrällä toisesta. Juntata, alistaa, kääntää suolet nurin kuoleman jälkeenkin. Juhan oli tuntenut vastustamatonta halua huutaa: Tiedän!

Minä tiedän Hertan seurustelevan Valle Uusimäen, rohkean ja neuvokkaan metsäsissin kanssa, tukevan häntä taistelussaan, johon olette meidät pakottaneet. Sitten kylmä järki kuitenkin voitti. Maltin menettäminen olisi tiennyt lisäetsintöjä. Betti, Herta ja Anu olisi pengot-

tu esille vaikka kiven sisästä. Kuulusteluja, kiduttamista, ehkä katoaminen jäljettämiin.

– Menkää! oli kuulustelija parin päivän perästä jyräh-
tänyt.

– Mutta tietäkää! Teitä pidetään jatkuvasti silmällä.

Talvi oli kulunut rauhallisesti. Seuraava jousen jännit-
täminen kesän kääntyessä syksyä kohti. Jotkut arvelivat
sen johtuvan metsäsissien uusista iskuista kuljetuksia vas-
taan, toiset vain siitä luonnollisesta syystä, että aalto seu-
raa aaltoa. Anun palattua Tallinnan konserttimatkalta
Meeta ojensi hänelle kotoa kiertoteitä kädestä käteen tul-
leen kirjeen.

Anu tyttäreni.

*Kirjoitan tätä kiireessä keittiön pöydällä, sillä
saimme juuri Juhanin kanssa vihjeen, että meidät
pidätettäisiin ensi yönä. Pakenemme molemmat
sinne piilopirttiin (sinähän tiedät) odottamaan
olujen rauhoittumista. Älä silti kannu murhetta
meistä. Me tulemme toimeen. Nythän on kesä
ja minulla on viime syksyn marjojen ja omenien
myynnistä säästöjä. Hertasta tiedän sen verran,
että Valle on vienyt mukanaan hänet jonnekin
metsään. Kuulemma pitää suomalaisten lottien
tapaan miehille kanttiinia ja laittaa kenttäruokaa.
Ei ole ilmaissut olinpaikkaansa. Ada-mummiltasi
sain tämän verran kuulla. Kirjoitan sinulle lisää
kunhan ehdin. Nyt on joudutettava tämä jonkun
sinne matkustavan taskuun. Samaten pitää pakata
eväät ja joutua Juhanin kanssa. Maudcen, vaikka
se huventaakin vähiä eväitämme otamme mukaan
pitämään vahtia ja hälyttämään vaaran uhatessa.*

Pidä huolta itsestäsi. Äitisi.

Äiti ja isä vaarassa, paenneet metsään. Anu käänteli
kirjettä niin huolestuneena, että sai tätinsä kysymään:

– Mikä siinä niin totiseks veti?

– Lue!

– Taivas revetköön! Meeta tyrmistyi, hyvä tuuli katosi. – Tämänhän tietää: Se on hukan taksa semmonen; hotkasta, päineen, karvoneen. Uuhen osa väistyy, paeta ... loppumattomiin. Joka ei alistu, uskaltaa tehdä jotain, elää virolaisena Virossa, vainottu on. Ja tämä kaikki Val-len tekemisiin takia. Eli tietää sitä, jotta meitä jahdataan kohta koko sukuu.

– Meitäkinkö?

– Meitä meitä! Sinuu ja minuakin. Sitä saa henkäistä helpotuksesta aamulla, jos löytää itsensä omasta sängys-tään. Sinunkin mahtas olla parempi ...

– Minä menen Jaanin kanssa naimisiin! Anu rakastu-neen piittaamattomuudella laukaisi.

– Siunatkoon! Meeta hämmästyti. – Vaikka jo minä vähä sellaista ounastelin, kun se poika täällä yhtenäen ravas ja kukkii sylin täydeltä kanto. Millonka teidät vi-hitään?

– Viikon päästä lauantaina.

– Silleen. Jos eivät sitä ennen Siperiaan kuskaa.

– Minä en ole tehnyt mitään, josta minua voitaisiin syyttää. Tiedätkö muuten, Anun ääni kohosi voitonrie-muiseksi, minä pääsen Ulla Kergen oppilaaksi Tallinnaan?

– Mikä se semmonen Kerge on?

– Opettaa laulua. Maan kuulu alallaan.

– Sille päälle sattuissa miliisi Ullasta vähät välittää luikuttelpa tyttö laulella vaikka enkelten kielellä. Mee-ta kantoi höyryävän vadin pöytään. – Alamaalla asti sie-nessä kävin. Hardi-vainaa sieltä lähtösin oli. Junassa rata-matkan ajon. Asemalta loppumatkan jalkapatikassa. Oli-kin sienä viljalti kun lopulta paikolle osaavun.

– Sinä sitä täti kummasti jaksat.

– Korttiannokset kato. Se on pitkä talvi edessä ja ruoasta kova kapelo ... Siitähän minun niiden jahtaamisesta piti. Sinun olisi turvallisin kuumimman kihakan aika siellä muusikakoolin suojissa pysytellä.

Anu keihästi haarukkaansa herkulliseksi ruskistuneen sienipalan.

– Täti, luuletko sinä tosiaan, että ne ...?

– En luule. Minä tiedän sen. Meeta kauhoi sieniä ison röykkiön lautaselleen. – Nälkä, hän suu ruokaa täynnä mutisi.

– Kun viikon syömättä juosseella sudella. On myöhästä pakoilla kun miliisi oveen jyskyttää. Avatkaa! Täällä miliisi.

– Voi jyskyttää yhtäläillä Riiklik Muusikakoolinkin ovea. Meeta tarjosi Anulle leipää.

– Ota palasta ja sipase voita päälle. Korttiannoksista väljemmästi lohkasta ole ... Tehän olette oppilaita. Miehitäjän kontrolloiman koulun oppilaita. Voitte säästyä. Monta monta kertaa varmemmin kun täällä minun luona ... Kuori perunoita veroksi asti. Et miehelässä leikin leipää purase. Avioliitto on naiselle monta kertaa hyvin totinen paikka.

– Ettenkö minä ... etteikö minun mielipiteeni meinaisi yhtään mitään, Anu kivahti. Avioliitto ilman rakkautta, hellyyttä ja lämpöä ja toisestaan pitämistä ... huh!

Naavaisten kuusien lomista kiurusi autereiseen ilmaan hailakka, tuskin näkyvä savu. Kun vesi nokisessa muuripadassa kupli kiehumista enteilevästi, sekasi Herta siihen suolähteeltä hakemaansa kylmää vettä ja laittoi pyykin likoamaan. Tieto kotona sattuneista tapahtumista oli kantautunut hänenkin korviinsa, ja varuillaan olevana hän vilkaisi ympärilleen. Upottavalle nevalle pistävä laaja metsäniemeke. Naavaisten korpikuusien katveessa kaksi pahloilla, kaarnoilla ja sammalella katettua korusua niin luontevasti maastoon sulautuneina, ettei tarkkasilmäisinkään havainnut kahtakymmentä askelta kauempaa. Lähin siviiliasutus kymmenien kilometrien päässä. Siinä puitteet missä olla ja elää. Ties miten kauan, sillä metsäsissit vetivät toimillaan myös lähisukulaisensa henkipatoiksi. Ei ollut kerta kaikkiaan muuta mahdollisuutta elää.

Miehet olivat aamuvarhaisella lähteneet hankkimaan muonaa ja kauniin sään houkuttelemana Herta pesi pyykin, koska tiesi, miten mieleistä miehille oli vaihtaa palattua hikiset ja likaiset ryysynsä puhtaisiin ja kuiviin. Pestyään hän ripusti vaatteet oksille kuivumaan.

Ja siinä se riiviö oli!

Levittämisen jälkeen hän ehti parahiksi siivota korsun raput, kun taivaalta kuului lentokoneen yksivakaista vorvotusta. Tiedustelukone. Herta alkoi heitellä puolikuivia

vaatteita käsivarrelleen pahoitellen mielessään, että oli-kin ne levittänyt. Kone liiteli kauempaa siivet auringossa välkkyen ja katosi vähitellen horisonttiin. Hertan mielessä sykähti: Eivät sittenkään huomanneet mitään.

Miesten palattua ruokakantamuksineen iltamyöhällä Vallen ensimmäinen kysymys oli:

– Lentikö kone tästä yli?

– Lenti. Hertan kasvot punehtuivat. Häntä oli varoitettu kivenkovaan liputtamasta pyykeillä. Sissejä jahtaavat tiedustelukoneet lensivät korkealla, josta niitä ei huomannut ennen kuin oli myöhäistä. Ja seuraukset olivat monesti verta ja ruumiita.

– Siinä se yhdeksän ja kymmenen välillä oli. Ei kone kuitenkaan kohdalta yli lentänyt. Tuolta kaukaa nevan yli se liiteli.

– Varmaan sama härveli, joka Kuremäenkin tienoilla kurvaili.

– Takuulla. Kyyläsi tietysti Mustajoen, Väike-Maarjan, Simunan ja Udulinnan tienoot. Vanhat saalistuspaiikat. Valle ei kysellyt Hertalta enempää. Puhdas vaateker- ta miesten päänpohjissa kertoi loput. Härsmän varajohtaja halusi sen sijaan tietää enemmän.

– Näyttikö kone ohitettuaan yhtään kaartelevan? Tar-koitan, jos ne olisi jotain huomanneet, olisi ne melko var- masti palanneet tarkistamaan havaintonsa.

– Ei kaartanut. Herta kaatoi kiehauttamansa teeveden kuppeihin. – Näytti jatkavan ihan suoraan länttä kohti.

– Voi yhtä hyvin olla harhautusta! Valle huusi laittaes- saan Kaljun kanssa joukon tuomia ruokatarpeita korsun seinämässä olevaan syvennykseen, jonka miehet jälkien välttämiseksi olivat kummankin korsun yhteyteen raken- taneet. – Ylhäällä lentävästä koneesta näkee kauas. Ja niillä on vahvat kiikarit.

– Tarkoitatko sinä että ...?

– Metsän puolelle on pantava varmistus. Soiden poikki ne eivät eilisen sateen jäljiltä rämmi. Sinne hukkuu. Pöytään istuuduttuaan Valle miestensä sopivuutta harkiten jatkoi:

– Ota Ulo toisesta ryhmästä Kutti ja höylää tätä niemien tyvee silmät ja korvat auki. Puolen yön tietämissä minä tulen Annuksen kanssa vapauttamaan teidät ja aamuyön vartioi Kalju jonkun sopivaksi katsomansa miehen kanssa.

Härsmin kiskoi juuri riisumiaan saappaita jalkaansa.

– Nytkö heti ... vai?

– Syökää rauhassa ja hörppikää teenne. Ei venäläiset iltayöstä yritä. Isakuunkin ne iski vasta puolenyön jälkeen.

– Varminta on kuitenkin jo illasta olla vartio päällä.

– Tietysti tietysti! Nehän muuten yhyttäessään suolaa korsuihin koko porukan.

– Eikö mitään?

Vaikka Valle kuiskasi sanansa kajahtivat ne yönhiljaisessa metsässä lähes korvia särkevästi. Kutti tähyili levottomana konepistooli ampumavalmiina pimeyteen ...

– Harakan ennen tuloos säikäytin. Rupistel lentee tuonne suolle päin. Ja niin ilikeen räkätysten kanssa, jotta selkäpiissä asti karmi.

– Harakka räkättää säikyttelynä aina. Ei sen tarvitse mitää merkitä.

– Pahan enne seun. Isä sano aina, jotta pilloo harakan räkätys tietää. Ei sen lysti imeisen iloks ou.

Valle havaitsi Kuttin olevan poissa tolaltaan ja rohkaistaakseen häntä sanoi:

– Harakkako ennustajana? Eikö yhtälaillla siili, sisilisko, sammakko tai hiiren vikinä? Menkää nukkumaan. Annus tulee kolmen tietämissä herättämään Kaljun. Aamukin siitä vähitellen valkenee.

Vartiosta vapautuneet lähtivät, mutta Kuttin levottomuudesta oli tarttunut jotain painostavaa, jonka hälventääkseen Valle ensitöikseen kahlasi kannaksen edestakaisin.

– Ei mitään, hän rauhoitti Annusta harjanteelle kiivettyään. Tämä tähyili puiden lomasta vilkkuvaa taivasta.

– Kutti viime aikoina säikyks tullu. Nukkuu huonosti. Elänä viime ajat ihan omissa maailmoissaan.

– Nythän tuo touhottikin jopa tavallistaan vauhkompänä.

Tapahantumaköyhät yöntunnit matoivat vitkaan. Kävelyä poikki kannaksen edestakaisin ja korvat herkkiinä kuuntelemista. Annuksen lähdettyä herättämään seuraavaa paria, Valle suonreunaan kahlattuaan hätkähti, kun korviin tarttui ähkäisy, jonkalainen pääsee mieheltä, kun tämä uppoaa kantamuksineen suonsilmäkkeeseen. Ähkäisyä seurasi massahdus kuin syvälle uponnutta saapasta olisi kiskottu kuravellistä. Ei ollut epäilystäkään; joku kahlasi suolla. Upposi, pysähtyi, kiskoi jalkansa liejusta ja jatkoi kahlaamista.

Kahlaajien lähetessä Vallen mielessä käväisi ajatus suorittaa hälytys, mutta kun tulijoita ei ilmaantunut kah-ta enempää hän asetti olkansa tukevasti puuta vasten. Tulkoot. Kahdesta minä selviin aina.

Sitten erottui jo tulijoiden ääriiviivat ja Valle henkäisi helpotuksesta. Hirviä. Emo vasoineen. Rämpivät uppoillen ja pärskien yli niin vetelän nevan, ettei miehellä ollut yrittämistäkään. Vieno tuulenviri kävi suolta maalle päin ja kun pahaa aavistamattomat eläimet nousivat turkkejaan puistellen kuiville painoi Valle liipasinta.

Saaliista katsottiin olevan toisillekin jakaa ja Valle otti yhteyttä radiopuhelimella lähimpään esimieheensä mainiten saaliin ohella siitäkin, että heidät oli mahdollisesti huomattu.

– Pysykää siellä, oli vastaus. Jos näyttää tarpeelliselta lähetämme vahvistusta. Ei joku muu paikka ole parempi kuin sekään. Kun vielä saitte ruoan täydennystä. Oli enemmän kuin tarpeen.

Matalalla kiitävät mustat pilvet ropisuttivat vettä. Valle seisoi selkä puuta vasten tuijottaen aistit herkkinä pimeyteen. Kolmas yö koneen lentämisen jälkeen vaihtumassa aamuksi eikä mitään. Vaatteet roikkuivat päällä rätimärkinä, mutta kaverikin oli lähtenyt herättämään seuraavaa vuoroa ja Valle suorastaan hekumoi mielihyvällä, minkä kuuma tee ja märkien vaatteiden kuiviin vaihtaminen lämpimässä korsussa myötään toi. Sitten hän vilkaisi kelloaan. Heti kolme. Jaaha. Seuraava vartio taitaakin olla tulossa.

Tuuli huojutteli puita ja humisi latvustossa. Rinteessä etuoikealla räsähti risu tavalla, jonka se päästää katketessaan jalan alla ja Valle terästi katsettaan. Kuusen oksaa työnnettiin syrjään ja takaa ilmestyi piippalakkinen mies konepistooli kainalossa lähtien etenemään varovasti pitkin rinnettä. Miestä seurasi toinen, sitten kolmas. Lisää ja lisää.

Mihin se seuraava vartiokin jäi? Vallen korvissa humisi ja suoni jyskytti ohimolla, kun hän hengitystään pidätellen kohotti pistoolinsa ja ampui pitkän sarjan.

Neljän ensimmäisinä astuneen venäläisen hän tajusi pimeässäkkin varmasti kaatuvan, jäljempänä tulevien heittäytyessä maahan ja alkaessa tulittaa. Vastatessaan tulleen Valle ehti tajuta ampiaisen piston kaltaisen sätkyn oikeassa kyljessään, kun silmissä musteni ja hän kaatui alamäkeen suulleen.

Kun taju myöhemmin palasi, hän tunsu taistelun lainehtivan ympärillään. Konepistoolien rätinää, luotien vihaisia surahduksia, kiivaita komentosanoja ja askelten

töminää. Ymmärryksen selkiintyessä hän tajusi senkin, ettei häneen osunut rinteestä tulittaneiden venäläisten luoti, vaan pitkin harjannetta lähestyvien. Hän oli ehtinyt nähdä suuliekin välähdyksen. Pari venäläistä, sen tunsi niille ominaisesta kaalin hajusta, loikkasi toisilleen kiihvasti molittaen yli, ja hetken harkittuaan Valle tajusi senkin miksei häntä ammuttu. Hän oli kaatuessaan suitsunut asentoon, jossa näytti kuolleelta. Sateen piiskatessa niskaan hän yritti korjata asentoaan, mutta jo pieni lii kahdus ryöpsäytti verta suuhun ja kyljessä vihlaasi niin ankarasti, että hän jätti yrityksen.

Minä en ... jaksaa ... kuolen ...

Sateen hellittämisestä huolimatta Vallea riepotteli ankara vilu. Hän oli ollut märissään monta tuntia ja viimeiset kaksi hievahtamatta maata vasten. Lisäksi hänestä oli vuotanut runsaasti verta. Sen tunsi heikottavasta olost ja siitäkin, että rinnan alla lellui lampare hyytynyttä verta. Hänen luontainen optimisminsa kuitenkin virisi, kun ammunnan melskeen yli kuuli Ulon kiihkeän karjumisen:

– Tulta! Päälle pojat! Ne irtaantuu.

Kiihvasta konepistoolien rätinää, jota säesti kiväärien yksittäiset laukaukset. Huudon ja juoksemisen jälkeen lähenivät lopulta rauhalliset askelet ja vahvat kädet käänsivät vilusta hytisevää ruumista parempaan asentoon.

– Valle, se oli Kaljun ääni. – Kuuletko sinä?

– Sattu ... osu keuhkoon ... Nostaa verta ... suuhun.

– Melkein päälläsi olit. Se vähenee nyt, kun et liiku.

Kalju koki rohkaista esimiästään, vaikka verilampareen nähtyään ajattelikin: Luojan ihme on, jos Valle tuosta toipuu. Ääneen hän sanoi:

– Ne lähti perääntymään. Ulo poikien kanssa ajaa niitä takaa. Minä kannan sinut Paalun kanssa korsuun. Pestään ja sidotaan. Paalu on hakemassa paareja.

– Minä ... minusta tuntuu ... mennyttä.

Mats Kutti hytisi kauhu sydämässä suon reunassa sammalmättään takana. Paikka oli määrätty hänelle, koska sitä suon vetisyyden vuoksi pidettiin tukikohdan turvallisimpana. Kuttin onnettomuudeksi Vallen rinteessä yllättämien miesten takaa tullut toinen ryhmä oli saartomielessä lähtenyt kiertämään suon reunaa ja miehet lähenivät jonossa.

Yön mustin pimeys oli haalennut tihkuseksi hämäräksi. Kun Kutti näki venäläisten lähestyvän, hän hysteerisen pelon vallassa alkoi ampua mihinkään tähtäämättä pitkiä sarjoja. Venäläiset vastasivat tuleen. Lippaan tyhjennytyä Kutti tapasi vaihtaa mättäälle asettamaansa täyteen, mutta ei käsien vapinan vuoksi tässäkin onnistunut, jolloin tulen katketessa venäläiset arvelivat hänen kaatuneen ja lähenivät ketjussa aseet koholla.

Ne tappaa ... tappaat ... yyyyh... ..

Kun Kutti tajusi loppunsa tulleen hänen ruumiinsa alkoi täristä kuin horkassa ja suusta purkautui valittava nyhkytys. Tätä se ... harakan räkätys ... Luotisuihku päähän ... aivot riekaleina. Mielikuva oli niin voimakas, niin kertakaikkisen lamaannuttava, että Kutti mielettömän pelon vallassa painoi päänsä niin syvälle märkään sammaleeseen, että vesi tunkeutui silmiin, nenään ja suuhun, täytti kivuliaasti kirvellen myös keuhkot. Vesi turski hetken hätäisen läähätyksen tahdissa suon ympärillä, vaimeni pian kuplimaan nenän kahta puolta, hiipui poreiksi. Kutti ei tajunnut enää mitään, oli itseasiassa hukumalla kuollut, kun lyhyt konepistoolin suihku repi hänen takaraivonsa veriseksi hyytelöksi.

Ampuminen hälytti rinteessä taistelusta vapautuneet sissit. Kun venäläiset huomasivat saartamisen asemasta joutuneensa itse saarretuiksi, he yrittivät paeta suota myöten. Jotkut vajosivat hetteeseen saatuaan luodin selkäänsä, eräät yrittivät mättäiden suojaan ryömien

päästä turvaan, jonka katkaisi säännöllisesti takaraivoon tähdätty laukaus. Taistelun lopullisesti päätyttyä laskivat sissit kentälle jääneen yhdeksäntoista venäläistä kaatunutta.

– Tulkoot! Yrittäköötäs vain.

Oikeastaan Anu halusikin jännitystä. Meeta-tätinsä monista varoittavista kehotuksista piittaamatta hän ei muuttanut tämän luota minnekään. Sen sijaan suostuteli naapurinsa, erään vanhan pariskunnan, joiden ikkunasta oli mainio luiskahtaa sokkeloisille kaduille, mukaan juoneen. Kolkutusta ei kuitenkaan kuulunut ja avioliittonsa innostuneessa odotuksessa Anu parin päivän kuluksaan tuskin vaaraa muistikaan. Tuomarin sanottua sanansa hänen nimensä muuttuisi. Lisäksi avioliitto lääkärin kanssa, joka oli saanut koulutuksensa miehittäjän valvomassa opinahjossa, vahvistaisi muutenkin hänen asemaansa.

Syyskuinen lauantai-ilta oli kuulas. Aurinkoisilla kaduilla ihmispaljoutta ja vilkasta puheensorinaa, josta kuitenkin puuttui virolaisille ominainen hilpeys. Vaikka sodan päättymisestä oli kulunut vuosia, oli kaupungin omistuksesta käytyjen ankarien taistelujen jäljet paljolti korjaamatta. Mustana töröttävien savupiippujen ympärillä rikkaruohoja kasvavia autioita pihvoja ja ankeita raunioita loppumattomiin. Pieni avioliittotoimisto kapean sivukadun varrella vastapäätä katsastuskonttoria. Nuori, pisamakasvoinen taksikuski avasi polyisen Pobedansa ovet aurinkoisesti hymyillen.

– Perillä ollaan. Morsiuspari on hyvä.

– Sinä kai odotat?

– Tottakai, tottakai! Ihan mielelläni.

Jaan auttoi valkoisiin pukeutuneen, huntuaan tyylikkäästi kannattelevan morsiamensa autosta ja vilkaisi nauru silmissä yli kadun.

– Kulta. Kumpaan mennään? Tuonne vaiko ...?

– Tietysti tuonne. Anuun tarttui oitis tyttövuosiensa riehakkuus, kun hän pyörähti balettitanssijan askelin ympäri.

– Vielä kysytkin.

– Mentiin sitten eikä meinattu.

Nauraen ja puoliksi tanssien morsiuspari ihmisten tuijottelusta paljoakaan piittaamatta hyppeli poikki kadun värittömyydessään virallisen katsastuskonttorin eteen, jonka korkeaan oveen oli kiinnitetty lappu: Auki maanantaista perjantaihin klo 08–17.00. Lauantaina klo 08–15.00. Jaan vilkaisi kelloaan.

– Huh! Näätkö? Viisi yli kolme. Myöhästyimme ratkaisevasti

– Mitäs me nyt teemme?

– Päätä sinä.

– Pöh, lieneekö enää tuokaan avioliittotoimisto auki? Kädet suun edessä torvena Anu huusi yli kadun hälinän:

– Hooiii, Meeta-täti! Katsotko onko avioliittotoimisto vielä auki. Tämä katsastuskonttori ei ole.

– Rouva, minä en käsitä tätä ensinkään, Ellen, Jaanin nuorempi sisko punaisessa mekossaan tuijotti hämmästyneenä vuoroin Meetaa vuoroon vihittäviä. – Miksi ne noi tonne meni?

– Minä tiedän, Meeta hengästyneenä tohisi, nousi lihavahan ihmisen jäykin jaloin raput ja kurkisti sisälle.

– On on! Tänne tänne! hän pulleita käsiään korkealla heiluttaen huusi. – Hotu on auki ja kotona ollaan. Hyräyttee se koeajo niine hyvineen, ja katsastuttaa pe-

liny vaikka tulevala viikola. Eikös tuo saman sävöyksen antane.

Hämärä alaston huone, jonka kahdella seinällä pieniruutuiset ikkunat haalistuneine verhoineen. Pari vanhuuttaan kitisevää tuolia ja oikealla seinustalla pöytä, joka sai Anun silmät rävähtämään ihastuksesta. Ruusuja. Hänen lempikukkiaan yksi hänen kutakin elinvuottaan kohti. Niin Jaanille ominaista huomaavaisuutta. Vihiittäviä odottanut tummiin pukeutunut laillistettu vihkiijä nousi.

– Jaan Mikaelinpoika ja Anu Ingrid Juhanintytär varmaan?

– Kyllä. Tämä on siskoni Ellen.

– Meeta taas on minun tätini, Anu esitteli.

Morsiusparin hyvää tuulta ei edes vieraiden vähyys latistanut. Anu oletti vanhempiensa piileskelevän edelleen syvällä metsässä eivätkä luonnollisesti haluneet vaarantaa omaa enempää kuin hänenkään turvallisuutta matkustamalla häihin. Sama päti Jaaninkin vanhempien suhteen. Kun ”aalto löi korkealla” oli varminta elää tilanteen mukaan. Herta! Anu melkein säpsähti. Kiihkeässä seurustelussaan Jaanin kanssa hän oli melkein unohtanut siskonsa. Lisäksi olivat Ulla Kergen antoisat laulutunnit. Mitähän Hertalle kuului? Piileskelikö hän edelleen Vallen mukana metsissä? Anun ajatukset keskeytyivät, kun näki vihkiijän viittaavan heitä lähemmäksi.

– Koska estettä avioliittonne solmimiselle ei ole ilmaantunut, niin laillistettuna vihkiijänä minä yhdistän teidät Jaan Mikaelinpoika ja Anu Ingrid Juhanintytär mieheksi ja vaimoksi. Rakastakaa ja olkaa toisillenne uskollisia hamaan kuolemaan asti. Herra ja rouva Teesalu: Toivotan teidän yhteiselle taipaleellenne mitä parhainta onnea.

Mies ja vaimo. Herra ja rouva Teesalu. Rakastakaa.

Olkaa uskollisia ... Rohkeniko joku epäillä, ettäkö hän ja Jaan ...? Ei ei ei! Ei ikinä. Tapahtuipa mitä tahansa ei Jaan voisi pettää häntä eikä hän Jaania. He olivat erotamattomat. Ei näin ihanan hyvä tunne voinut suurisakaan kolhuissa sammua. Tuskin vuosien saatossa edes haalistua.

Meetan syleillessä Jaania Anu katseli ihailien uunituoretta miestään. Sinisenmusta, lähes olkapäille yltävä aaltoileva tukka, raikas tumma iho, mustat syvät silmät ja vähän kyömy, ylhäistä syntyperää ilmaiseva nenä. Miten rahvaanomaiselta Meeta häntä halatessaan näyttikään. Kuin ylimys ja maatiainen. Timantti ja maakivi. Minä rakastan Jaania.

Katukäytävällä Meeta rutisti vielä kerran vastaviihityt syliinsä ja suuteli poskelle ja toiselle.

– Onnea, vielä kerran. Elee sovussa. Me Hardi-vainaan kanssa tuprahdettiin tiheempään suuttua. Joutavasta. Päivät pitkät vihaa kannettiin ja tuppisuuna juroteltiin. Ikäänkuin en olisi kerinny sanattomana Hardin kuopattuu kituu. Te viisaampina sopikaa riitanne. Älkää sanattomina viikkoja jurotelko. Hyvä sana, suukko, lämmin hipaisu kädellä ennen uneen vaipumista. Minkä hyvänmielen se tuokaan. Parempaa ohjetta minulla ei ole teille antaa.

Taksikuski odotti avaamansa oven vieressä ja Jaan hoptutti aikailevaa Meetaa:

– Kyytiin kyytiin! Tottahan sinä vihkiäiskahville lähdet?

– Minä laho mummonkanttura menen menojeni. Tiedän hyvin, jotta teillä kahden on muutatoista.

– Lähtisit nyt. Kun Ellenkin lähtee.

Sanaakaan enää virkkamatta Meeta työnsi nuoremparin taksikuskin käynnistämään autoon ja huiskutteli käsillään vielä auton paetessa hyvää vauhtia katua alas.

– Lykky!

Kuumia kyneleitään pyyhkien, tyhjiys sydämessä
hän lähti astumaan raskain jaloin laululinnun lähdettyä
autioksi muuttuneeseen asuntoonsa.

Valle Uusimäen toipuminen vammasta venyi ja venyi. Puoleksi vuodeksi, vuodeksi, virui kahdeksi, oli jo hyvää vauhtia kolmas menossa.

– Luoti, oli tohtoriksi haettu Ada-mummi haavaa tutkiessaan huolestuneena mutissut. – Suhahtana tuosta läpi keuhkon. Ei kuitenkaa valtasuonii katkona. Sen jos teki ... Ada jätti lopun sanomatta, koska arvasi potilaan tietävän sen paremmin itse. Kolhu kolhun, harmi harmin jälkeen. Pauli-poika Siperiassa, Magda-tytär mullan alla. Betti tyttärineen yritetty raiskata, Johannekselta ruhjottu kädet. Herta piileskeli henkipattona metsissä ja kuin pisteeksi iin päälle Valleen, suvun ylpeyteen osunut luoti.

– Sinä toivot, hän omien harmiensa keskelläkin tyttärensä tytön miestä rohkaisi. – Vaikka koville se ottaa. Monta palasta ehdit purasta, ennen kuin tamun kunnossa olet. Liemman tunnin sateessa viruit. Kylmän vihat haavaas ketrit. Märkimään on herennyt.

Runsas verenhukka ja pitkä korkea kuume olivat heikentäneet ennen vahvan miehen. Osansa elämänhalun ja kunnan menetykseen oli silläkin, kun liikkuvaan, jännityksen täyteiseen elämään kasvanut mies joutui sidotuksi vuoteeseen, johon vaihtelua toi vain pakollinen siirto korusta toiseen.

– Minä happenan, hän syvässä mielensä lamassa tylsänä mattoon tuijottaen usein valitti.

– Sinä toivut vielä.

– Toivun ... ei tämä ensinkään siltä näytä.

– En minä ole väittänytkaan, että sinä tuosta kunnostasi hetkessä parantusit, kun ei edes lääkäriä ole mahdollista hankkia. Minun syyni, Herta apeana ajatteli. Minä se vihollispartion liputuksellani tukikohtaan houkuttelin. Herta siveli Vallen laihoja, parrottuneita kasvoja, joita tämä ei haavoittumisensa jälkeen ollut antanut kertakaan ajaa. ”Jää sekin työ pois.”

– Sinä olet vahva. Kestät. Heikompi olisi heittänyt henkensä jo metsässä viruessaan.

– Mitä arvoa tällaisellakin elämällä on?

– Maailmassa on tuhansia ihmisiä, jotka elävät kymmeniä vuosia vuoteeseen sidottuina menettämättä silti uskoaan elämään. Ada-mummi arveli sinun paranevan kolmessa vuodessa. Vain tavattoman hyvällä onnella olisit ollut jaloillasi kahdessa.

– Minä en jaksa. Haluusin tuhatta kertaa mieluummin kuolla.

Herta pyyhki miehensä huulille kihonneen veren.

– Sinun pitää ajatella, ettei kolme neljäkään vuotta ole koko elämä. Meinaa ihmisen iässä yhtään mitään. Saatpa vain nähdä: Sinä elät terveenä vielä kymmeniä vuosia.

Vallen toipuminen oli aaltoillut. Kun paremman kauden jälkeen oli parahiksi virinnyt toivo päästä jalkelle, sen katkaisi tappioiden aiheuttama muutto uuteen paikkaan, joka veren ja märän purkautumisen kanssa yhdessä mäsensi. Salatakseen kyyneleensä Valle kääntyi päin seinää. Parhaimpina hetkinään hän jaksoi sentään kiitollisena tunnustaa:

– Sinä jaksat ... pestä, vaihtaa puhtaat ... hoivata. Tämmöstä pahantuulista marisijaa.

– Miksen jaksaisi. Sinähän olet mieheni. Omansa hyväksi tehdessä ei askeleita mittaa.

– Henki! Yritti Ada-mummi vielä kertaalleen haettuna potilasta rohkaista. – Pitää olla henki, halu elää, nousta tautinsa herraksi. Jos längilleen herktivää, oiki vaiva ylipääsemättömältä tuntuu.

– Ei Vallen vamma mitätön ollut, päälle neljästäkymmenestä kahdeksaksi kutistunutta ryhmää Vallen jälkeen johtanut Ulo sanoi virittäessään tulta kaminaan. Minusta oli taivaan ihme, että Valle niissä oloissa ensinkään henkiin jäi.

– Jäi minkä jäi. Tämä ennen menevä mies elää miel muualla. Missä lieneekin jo mullan alla. Semmonen mitä paranemista edesauta.

– Päälle kaksi tuntia hyytävässä sateessa keuhkot puhki. Minä olisin siinä rääkissä henkeni heittänyt.

Sillä erää Ada jäi viikoiksi hoitamaan potilasta. Voiteli uusilla lääkkeillään, puhdisti, kääri ja rohkaisi. Sai kuin saikin masentuneen mielen viriämään, haluamaan syödä, puhumaan, tarrautumaan kiinni elämään. Hertan suureksi helpotukseksi pysyvä toipuminen alkoi, vaikka usko amerikkalaisten apuun olikin täydellisesti romahtanut, kuten oli romahtanut koko kansaltakin.

Taistelun toivottomuuden vuoksi ei kaatuneiden tai muuten ruodusta irtaantuneiden tilalle ilmaantunut uusia, ja loputkin harkitsivat joko pakenemista maasta tai sulautumista väestöön, kunhan vain ensin Valle ... Se oli loppujen irtaantumisen ehto. Toipumisen edistyessä Vallekin Hertan kanssa harkitsi samaa, vaikka mieli paloi halusta jäädä kotimaahan. Jaloitellessaan Hertan tukemana ulkona hän kerran kysyi:

– Kunhan paranen, luulisitko meidän voivan jäädä kotimaahan johonkin työhön?

– Työhön? Se oli hyvän merkki. Valle uskoi paranemiseensa. Hertan silmät kostuivat ilosta.

– Minä otan yhteyttä isään. Hän on tietävämpi ot-

tamaan asiasta selvää. Ensin sinun on kuitenkin tultava terveeksi.

Luku 5

Laittaessaan päivällistä Anun ajatukset viivähtivät lämpiminä menneissä onnentäyteisissä vuosissa. Avioliitto Jaanin kanssa oli ollut hyvin onnellinen. Anun kasvoja kaunisti valoisa hymy. Vaikka lapset olivat hänen esiintymisiään jonkin verran rajoittaneet, oli hän saanut sitenkin otteen uraansa. Tallinna, Pärnu, Viljamaa, Väike-Maarja ja monet muutkin paikkakunnat, joissa hän oli esiintynyt. Jopa Tallinnan oopperanjohtaja oli kutsunut hänet vierailijana laulamaan Paminan osan Mozartin Taikahuilussa, jossa hänet oli huomattu. ”Suuria lupauksia antava”, olivat lehdet kirjoittaneet. ”Taiteilija Teesalu valloitti yleisönsä. Hänen äänensä helisi. Oopperatalon seinät soivat kauan sen jälkeenkin, kun laulaja oli poistunut lavalta.” Miliza, oli Jaan puolestaan konsertin jälkeen kuiskanut. Oma rakas Milizani. Kiinnityksen saamisesta oopperaan oli johtaja ohimennen vihjaissut.

Myös Jaan oli niittänyt laajalti mainetta silmäkirurgina. Hänen veitsensä terävyydestä olivat saaneet uhkaavaan sokeuteensa apua monet tunnetut kansalaiset ympäri maata. Hänen taidostaan käyttää veistä silmänsairauksien hoidossa oli kirjoitettu paljon. Mutta, kattaessaan pöytää Anun kasvot vakavoituivat. Useimpien äkisti menestystä saaneiden tavoin Jaan ei kestänyt kuuluisuuttaan. Hänelle

oli juurtunut tavaksi jokaisen vaativan leikkauksen jälkeen palata kotiin umpikännissä pikkutunneilla, jotka hän puolestaan kosti torjumalla Jaanin humalan jälkeiset lähenteilyt kääntämällä selkensä. Sitä mielipahaa. Katkeria kyyneleitä ja sydäntä särkevää tuskaa. Miten hän kaipasikaan niitä ihania iltoja, kun hän avaimen rapistessa lukossa kesken pöydän kattamisen, kesken paistin kääntämisen oli kiitänyt miestänsä vastaan eteisaulaan. Miten Jaan vaatteita vähentämättä oli siepannut hänet syliinsä ja kiidättänyt sänkyyn.

– Uuummm ... rakas. Tuskin maltoin potilaan silmille sidettä laittaa. Niin huusi mieleni haluaan sinuun.

– Kultra ... Älä ihan vielä. Paisti palaa keittiössä.

– Palakoon! Minä syön sinut ... uuummm uuummm ... Olet tuhatta kertaa parastakaan paistia ihanampi uuummm uuummm ...

Sitä tulista riehakkuutta ja kyltymätöntä halua toiseen. Perunat jäähtyivät vadissa, paisti paloi hellalla tai kypsyi karrelle uunissa. Luusoppa kiehui yli, räiskäleet kärähtivät pannussa, palaneen käryä huoneet tulvillaan. Yhtä kaikki. Kun rakkaus hallitsi ja halu toiseen huusi, mikään ei ollut este. Vaivannäkö jälkeinpäin tuntunut liialta.

Nyt monesti riitaa ja kyyneleitä. Vuoteella virumista lukitun oven takana Anun yhä sitkeämmin heltyessä sovintoon. Naputuksen säestämään pyyntöön Jaanilta:

– Avaa! Meidän on puhuttava asiat selviksi. Emme voi jatkaa näin.

Tällä kertaa hänen oli kuitenkin helppo tulla vastaan, kun Jaan päivällispöydässä odottamatta sanoi:

– Muistathan sinä Alard Hassen?

– Tottakai muistan. Olemmehan me niin paljon Alardin ja Melitan kanssa yhdessä olleet.

– Alard väittelee huomenna tohtoriksi. Vastaväittäjänä tilaisuudessa on professori Sittow ja kustoksena ...

– Isi! Pedro kiljahti innostuneesti lusikkaansa heiluttaen. Isi! Onko Alard se kiva setä, jonka kanssa sinä viime kesänä puutarhajuhlissa ...

– So so so! Anu kohotti varoittavasti sormensa. – Kuulehan Pedro! Ensin syödään suu tyhjäksi ja vasta sen jälkeen puhutaan. Ja paljon paljon hiljempää. Isi kyllä kuulee.

– No, kun isi sen Alard sedän kanssa ihan hassuja laulo.

– Ja sinäkin äiti, lauloit ja tanssit sen Melita tädin ja Alard sedän kanssa kilpaa. Ja huusit Melitan kanssa, jotta tää on hassun mukavaa. Muistatko äiti?

– Muistan muistan. Mutta nyt annetaan lopultakin isin puhua. Eikö niin lapset? Jooohan?

– Niin, huomenna Alard tosiaan ... Mutta onpas vaan tämä, Jaan ähki paistia leikatessaan. – Liekö veitsi niin tylsä vai leikkaajassako vika lienee. Paloiteltuaan Jaan nosteli kullekin osuutensa lautasille. – Väitöstilaisuus alkaa kello neljä yliopiston auditoriossa, ja sen jälkeen Alard lupasi ... Noo, sinähän arvaat ... Ei ei ei! Älä ollenkaan huolestu. Minulla on ylihuomenna potilaana lehtori Haamer Parnusta. Vaativa työ. Oikean silmän *catavacta*. Pitää olla käden ehdottoman vakaa. Tunnustus vanhalta lehtorilta kirurgisia taitojani kohtaan. On ilman muuta selvä, että tulen ajoissa ryyppyjä naukkimatta kotiin.

Vuoteessa Jaan puristi Anun kättä lämpimästi.

– On armunud, hänen äänessään soinnahti kuherruskuukausien tulinen hehku. – Ei ole toista sinun kaltaistasi naista maailmassa. Olen sinulle kiitollinen näistä ihanista vuosista. Rakas. Minussa on vikani, tiedän sen ja olen siitä hyvin pahoillani. Onnistuessani päivällä työssä, minut valtaa voimakas halu juhlia illalla. Leikkauksen onnis-

tuminen on minulle voitto, jota juhliessa hairahdun ottamaan lasin liikaa. Uskottomuuteen en ole ikinä sortunut. Enkä sorru. Sen voin sinulle puhtaalla omallatunnolla vakuuttaa. Sen olet sinä kulta hyvydelläsi estänyt.

Anun silmät kostuivat, kun painoi päänsä miehensä olkaa vasten.

– Jaan ... Minä uskon, hän sopersi hellyyden tukahduttamalla äänellä. – Jos nainen rakastaa miestä yhtä syvästi, kun minä olen sinua rakastanut, silloin ei kaivella toisen vikoja. Ne unohtaa, jäävät taka-alalle. Hakee vain parhaita puolia. Ja niitähän sinussa kosolti on.

– Oma kulta. Jaanin silmät hehkuivat, kun hän rustisti Anun syliinsä. – Jaksatko, voitko sinä antaa minulle kaiken vielä kerran anteeksi?

– Jätetään ne. Anu hamusi huulillaan Jaanin kasvoja. – Meillä on pitkä elämä edessämme ... Ja lapsetkin.

– Olisin niin halusta ... Jaanin tuntui olevan vaikea jatkaa, ja Anu auttoi sanomalla hyvin rohkaisevasti;

– Niin?

– Vihjasin kautta rantain Alardille, että juhlimme hänen tohtoriksi pääsemistään yhdessä, kuten täällä meillä minun tohtoriksi pääsemistä pari vuotta takaperin juhlimme. Mutta Alard epäili, ettei Melita ...

– Mitä Melitasta?

– Ettei Melita jostain syystä halua enkä minä voinut meitä hänen juhliinsa sen enempää tyrkyttää.

– Et tietenkään. Sehän olisi ollut epähienoa.

Anun rinnassa ailahti lämpimästi, kun hän seuraavana iltana ollessaan järjestelemässä eteisen vaatenaulakkoa kuuli portaissa kopisevat kiireiset askelet. Jaan. Piti kuin pitikin lupauksensa eikä sortunut ryyppäämään. Lämmin tunne haalistui, hälveni kokonaan, kun askelet etenivät viereiselle ovella, jossa ovikello alkoi kilahdella.

Nooh, mitäpä tässä. Ei myöhäistä ollenkaan. Tottahan toki Alardin tohtoriksi päästessä kannatti ottaa lasillinen. Olihan Jaaninkin tohtoriksi pääsemistä juhlittu aamutunneille asti. Shampanjaa, valkoista rommia, naurun helinää ja halailuja. Suukkoja sinne, suukkoja tänne. Tanssia ja laulua.

Kerran me yhdessä päätettiin,
että pikkuisen pikkuisen ryypättäisiin.
Tään arkisen elämän huolista ois
niin ihanaa päästä pois ...

Hitto soikoon Anu säpsähti. Miksei tosiaan juhlittu Alardin tohtoriksi pääsemistä heidän neljän kesken kuten oli juhlittu Jaania kaksi vuotta takaperin. Mikä parhaiden ystävysten välit oli viilentänyt? Mitä Jaanin tarkoitti vihjaisemalla, ettei Melita muka halunut? Mikä Melitaa vaivasi? Oliko hän loukkaantunut jostain? Anun ajatukset keskeytyivät, kun puhelin kilahti ja hän nosti kuulokkeen.

– Melita täällä, kuului karheen rutinan seasta pettynyt naisen ääni sanovan. – Anu, tiedätkö missä Alard ja Jaan juhliivat Alardin tohtoriksi pääsemistä?

– Voi kulta. Ei aavistustakaan. Ja minä kun luulin, että ...

– Väitöstilaisuuteen lähtiessään Alard sanoi, että jos vain sinulle ja Jaanille sopii hän ottaa taksin, koukkaa teidät kyytiin tullessa ja ajaa tänne. Minä laitoin pirskeitä varten yhtä ja toista. Minusta meillä on ollut yhdessä hurjan hauskaa. Olemme Alardin kanssa silmät pyöreinä ällisteleet ...

Vai niin. Välttyäkseen tukehtumasta Anu avasi ikkunan. Kesä teki tuloaan. Katujen varret vihoittivat ja ilmassa väreili nousevan ruohon ja puhkeavien silmujen huumaava tuoksu. Vuodenaikaa, jota Anu oli maalla suuresti rakastanut, nyt tuskin huomasi. Miksi Jaan valehteli, ettei Melita halunut? Miksi miksi miksi? Toukokuisen

yön hämyssä Anu vaelteli huoneesta toiseen, korjasi konemaisesti peitot lasten päälle ja heittäytyi turtuneena, riisuutumatta sänkyyn.

Yhden tienoilla hänet ravisti apeista ajatuksistaan heille puhelimen pärinä.

– Minä täällä, kuului luurista Jaanin anteeksi pyytelevä ääni. – Kuulehan kulta, kun meidän, Alardin ja minun lähin esimies professori Rennet kunnioittaa läsnäololleen Alardin suurta juhlaa: Epähienoa! Minun poistumiseni seurasta olisi kerta kaikkiaan tahditonta. Anteeksiantamaton loukkaus professoria ja Alardiakin kohtaan. Mahdoton heidän kummankaan ymmärtää. Kulta, minä tulen kotiin, kun vain tarjoutuu tilaisuus irtaantua tahdikkaasti seurasta.

– Jaan.

– Niin kultaseni.

– Minäkin haluaisin onnitella Alardia hänen suurena juhlapäivänään. Oletko kiltti ja pyydät hänet puhelimeen.

– Hetkinen ... minäpä katson. Ihan pieni minuutti ...

Puhelin rutisi hetken tyhjää, sitten kuului Jaanin pahoitteleva ääni:

– Voi kulta, kun se ei mitenkään käy. Alard on kallistellut professorin kanssa tiuhaan ja hän on vähän ... Luulenpa, että tuskin sinä juuri tällä haavaa haluat hänen kanssaan keskustella.

Epäilyksen siemen kasvoi teoksi. Jaanin lopetettua Anu soitti Melitalle.

– Alardko? Nukkuu tuossa sohvalla humalaansa. Ajoin taksilla kotiin heti minun soittoni jälkeen. Päissään kuin peikko. Mahtaa aamulla miesparka silmät ristissä pällistellä.

Toukokuinen naurava kuu kohosi Toomemäen takaa, mutta Anu tuskin huomasi säteiden tulvimista ikkunasta, niin suuresti nauttien kuin he Jaanin kanssa olivat kuun

hohteessa iltojaan istuneetkin. Hänen sydäntään kylmäsi. Jaan petti häntä. Petti petti petti! Se kalvoi sisintä kuin syöpä. Huusi, ilkkui ja rienasi. Jaan toisen sylissä. Ollut monta monta kertaa. Halannut, kuiskinut rakastavansa, suudellut suuta, kaulaa, rintoja ... Anu pakeni kipeitä tuntojaan lastensa luokse, avasi kaihtimet ja pakottautui yli mielensä kuohun katselemaan pienokaisiaan. Kuin kaksi enkeliä. Kiharainen tukka, kuulas iho. Pedro poski vasten tyynyä, Jetta selällään vauvan asennossa kädet koholla ja herkkä suu puoliavoimena kuin sanomassa: Äiti. Sinä kestät tämän. Olet kestänyt pahempaakin. Älä anna periksi. Älä lannistu.

Miten hyvää tekevä, tyynnyttävä nukkuvan lapsen läheisyys onkaan. Kuin tuulen henkäys helteellä. Kuin urkujen hyminä pyhääamuna kirkossa, ilta hämyisessä metsässä sateen jälkeen. Nuku lapseni, nuku. Anu sipaisi huulillaan Jettan otsaa. Tunsi saaneensa pienokaisiltaan paljon.

Huoratkoon Jaan. Pettäessään minua hän pettää vieläkin enemmän itseään. Ei elämä yhteen kaadu. Lasten vuoksi minun on kestettävä, voitettava tuska, kasvettava tämän helvetin yli. Rankaisiko Jumala Viroa sodilla ja miehityksillä kun tämä kansa huorasi?

Aamuyö haurasta, levotonta unta. Nousevan aurinгон säteiden kilottaessa uutimien raosta Anu tunsi, että häntä katseltiin. Silmiään avaamatta antoi tuijottajan jatkaa tuijottamistaan, koska herkällä naisen vaistollaan tunsi tuijottajan Jaaniksi. Sitten anteeksipyytelevä epävarma ääni sanoi:

– Kulta ... Siellä menikin aamuun. Katsos, kun ne Alard ja se professorikin ...

– Niin ...?

– Eivät tosiaan Alard ja professori Rennet päästäneet minua lähtemään. Olivat veikot sen verran kekkulissa. Minä hoitelin kummatkin ukkelit kotiinsa.

Anu kohosi pielukselta ja urkitti Jaanin käden omaansa.

– Kulta. Se oli sinulta oikein hienosti tehty. Professori Rennet on iäkäs ja Alard meidän perhetuttu. Toki hänen tohtoriksi pääsemistä kannatti juhlia. Olen hyvin iloinen, että sinä pidit heistä niin hyvää huolta.

– Kyllä ne kaverit jaksoivatkin kippailla. Ajattele ... aamutunneilla, Jaan ratkesi makeaan nauruun. – Olisiko-han ollut siinä kolmen kieppeillä, kun se professori, vanha ukkeli, innostui opettamaan meille gongaa. Oli jossain ulkomailla käydessään nähnyt ...

– Jonkinlainen tanssiko?

– Niin. Sitä mennään peräjälkeen. Hassua hyppelemistä. Rennet loikki pukinpartoineen ja pillikinttuineen edellä, jäyhä Alard jumbona perästä; pum pum pum pum ... Aikamoisessa tuiskeessa molemmat.

– Entä sinä? Eikö Alard raaskinut sinulle tarjota, kun olet noinkin selvä?

Jaanin silmät välähtivät lämpimästi, kun hän otti Anun kasvot käsiensä väliin.

– Kultaseni. Minun sydämeni täytit sinä. Olen sanonut sinulle montaa kertaa ja vannon nytkin: Oma armaani. Rakkaus, syvä kiintyminen sinuun estää minua sortumasta. Minä rakastan sinua.

Anu ei estellyt Jaania. Ei ottanut käsiä kasvoiltaan eikä kääntänyt päätään, kun Jaan suuteli häntä. Vasta kun Jaan irtaantui hän siveli tämän kasvoissa kohtia, joissa oli runsaimmin huulipunaa ja kuiskasi yhtä lämpimästi kuin nuori neito tunnustaessaan mielitietylleen palavan rakkautensa.

– Kulta. Kertoisitko vielä senkin, kenen kanssa olit viime yönä huoraamassa?

– Mitä?

– Luullakseni sinä kuulit, mitä minä kysyin.

- Herra Jumala! Jaanin ote heltisi ja kädet putosivat hervottomina kun hän tuijotti Anna pöllästyneenä.
- Kuinka sinä saatatkin ...? Minä voisin vaikka vannoa ...
 - Jätä se vannominen.
 - Kun ne Alard ja professori Rennetkin ...
 - Melita kertoi puhelimesta Alardin ajaneen taksilla kotiinsa vajaata kahdentoista aikaan. Nukkuneen siitä lähtien kuin tukki. Katsohan! Anu nousi ja työnsi peilin Jaanin eteen. – Tietääkseni professori Rennet ei käytä huulipunaa eikä ole myöskään homo. Siispä hänkään ei ole seurassasi ollut. Eihän kulta?

Vilja oi Vilja, sa neitonen oi ...

Sitä naisen sydämen avaruutta. Vielä kerran Jaanin silmät kyynelissä kerjäsivät anteeksiantoa. Vielä kerran Anu heltyi.

– Unohdetaan se. Sitä juhlan humussa. Minä ymmärrän ... Anu katsoi Jaania lämpimästi. Miten tuo kaunis poika osasikaan katua.

– No niin. Tulloon kuitenkin sanotuksi: Kun palaat seuraavan kerran naisen luota aamutunneilla, minä en ole enää Tartossa.

Viikko, toinen vielä kolmas. Kokonainen kuukausi, toinenkin. Jaan leikkasi harmaa-, viher- ja syntymäkaiheja sekä suoritti verkkokalvojen korjauksia. Ja vältti ryypäämistä kaikkein vaativampienkin leikkausten jälkeen.

– Olen mainiossa työväessä, hän ylitöistä keskityön tunneilla palattuaan monta kertaa kehaisi. – Miliza, oma Milizani! Tämä on paljolti sinun ansiotasi, hän otti Anun kasvot käsiensä väliin ja katsoi syvälle silmiin. – Leikkausta odottavien jono lyhenee ja monet saavat näkönsä. Ja tiedätkö: Ilman sinua ja rakkauttasi, minä en olisi ikinä yltänyt siihen mitä nyt olen.

– Minäkin olen hyvin ylpeä sinusta. Monet ihmiset ovat tosiaan saaneet käsiesi kautta avun sokeuteensa ja vielä useammat tulevat saamaan. On suurta osata tavalasi.

Elämä tasoittui. Mieltä kalvavien epäilysten ja riitojen jälkeen alkukesän valoisat päivät lipuivat uuden kuherruskuukauden, uuden toistensa löytämisen huumassa,

Elokuun alussa Anu sai isältään yllättäen kirjeen.

Oma tyttöni!

Myönteinen ensin: Olot ovat täällä jonkin verran vakiintuneet. Meitä ei ole aikoihin kuulusteltu eikä henki kurkussa ole tarvinnut metsään pae- ta. Kul- ta. Kun lähdit kotoa vuosia sitten – en ole niitä laskenut – sydämeeni jäi tyhjä tila. Miehen ja naisen välinen rakkaus voi rakoilla, pahimmas- sa tapauksessa juroutua vaikeasti sovittavaksi vi- haksi, mutta isän rakkaus lapseen pysyy, kestää mitkä tahansa koettelemukset. Muistoissani elän kerta toisensa jälkeen ne ihanat ajat, kun olim- me yhdessä ehjä perhe. Kun opetin sinua ja Her- taa uimaan, kannoin olkapäilläni teidän molem- pien kiljuessa riemusta. Teimme yhdessä retkiä metsään marjaan tai sieneen, joimme teetä nur- mikolla ja mutustelimme Bettin laittamia herkku- ja.

Nyt meitä kaksi ennenaikojaan vanhentunutta, hyvää vauhtia rapistuvaa ihmistä nuhjaamassa jo- kapäiväisiä askareitamme ja muistelemassa kai- holla mennyttä, joka ei palaa. Ei voi, ei ole mah- dollista palata. Tiedätkö? Sain Hertalta muuta- mia päiviä sitten kirjoitetun kiertoteitä tulleen kirjeen, jossa hän vihjaili jotain, josta lupasi ker- toa tarkemmin kun tulee käymään, ja jolloin toi- voi sinutkin tapaavansa. Yritä siis kaikin moko-

min päästä. Mekin äitisi kanssa toivomme kovasti tapaavamme sinut ...

Herta ja Valle. Vuosia vainottuina eläneet suunnittelemassa jotain, josta ei voinut kirjeessä kertoa. Lujittiko miehen ja naisen välistä suhdetta kova elämä. Höllensikö menestyminen ja nautintojen paljous? Anu muisti elävästi käyntinsä sissien luona. Kitskuinen hämärä korsu. Puolipukeisia miehiä aseet päinpohjissa valmiina säntäämään ulos ja tappelamaan viimeiseen hengenvetoon. Miten toivorikkaita he kaikki tuohon aikaan olivatkaan. Miten innostuneita uhrautumaan maansa ja kansansa hyväksi.

Käymään kotona. Kuulemaan ja näkemään mitä Hertalle, äidille ja isälle kuului. Niiltä sijoiltaan Anu soitti sairaalaan kysyäkseen Jaanilta mitä mieltä matkasta tämä oli. Pyöritti innostuneesti numerot, mutta mykistyi sanattomaksi, kun tajusi puhelun kuuluvan, joskin katkonaisesti läpi.

... tänään. Pääsetkö?

– Tottakai! Ehätän suoraan ... leikkauspöydän äärestä.

– Suutelen sinua Jaan.

– Minäkin ... sinua, Dina.

– Rakkaani, venäläisittäin korostava ääni kuiskasi kiihkeästi: – Suuteletko ... sieltäkin?

– Suutelen ... Eeii, minä syön sinut ... olekaan tehnyt ... kenenkään toisen kanssa.

– Etkä saakaan ... Jaan Teesalu. Minä olen sinulle ... kaikki.

Herra Jumala! Siinä ne olivat ylityöt, lyhenevät potilasjonot, hyvä työvire. Anu tuskin pysyi jaloillaan. En olekaan sitä tehnyt kenenkään toisen kanssa. Elostelija ... mikä äitelä elostelija Jaan olikaan. Dina ... hän ... Dina ... hän ... Venäläisen naikkosen sylistä suoraan hänen syliinsä. Minä en jaksa, en kestä enää.

Anun rintaa ahdisti ja hän estyi vaivoin huutamasta tuskaansa. Mille saattoi vaimo, äiti, puoliso rakentaa, kun oma mies, jota rakasti, heli, antoi kaikkensa, oli noin katala? Mille, Jumala, mille? Koko maailma tuntui kaatuvan, romahtavan päälle.

– Äiti!

– Mikä sinun on, äiti?

Lapset olivat kipaisseet ovelle ja tuijottivat kalpeak-sivalahtanutta äitiään suurin ihmettelevin silmin. Pienet kädet kiertyivät kaulaan, suut kuiskivat kilpaa lohduttavasti. Kerjäsivät huomiota.

– Me tykätään sinusta, äiti.

– Rakasta sinäkin, äiti, meitä.

– Jooahan, äiti, jooahan?

– Tykkäänhän minä. Minä rakastan Jettaa ja Pedro-poikaa oikein, oikein paljon.

Ei koskaan, ei ikinä anteeksi enää. Karvas pettymys, halu paeta jonnekin, taistella lasten ja omastakin puolesta myllersivät hänen mielessään yhtenä sekamelskana. Kuin unessa hän nosti lapsensa polvilleen, heilui ja huojutteli siinä, kunnes mieli hieman tyyntyi, sai jostain voimaa tehdä nopea ratkaisu. Jaksoi kuiskata lapsille:

– Lähtekö Pedro ja Jetta äidin kanssa mummilaan?

– Mummilaan! Oi miten kivaa?

Matkaintoa täynnä Jetta sopotti äitinsä korvaan:

– Äiti! Millon me sinne mummilaan lähdetään?

– Heti. Ihan kohta kun vaan äiti on pakannut matkalaukut.

– Ihanaa! Jetta hytkytti pyllyään äitinsä polven päällä. – Jetta pääsee mummilaan. Iha-naaaaa!

– Mummilla on siellä kypsiä mansikoitakin.

– Mansikoita Pedro. Hurraaa! Ihania kypsiä mansikoita.

Pedro heilutteli miettiväisenä jalkojaan ja sitten ruskeissa samettisilmissä välähti.

- Vaan mummilla se on karsinassa pieni vasikka.
- Ja navetassa lehmä joka sanoo: Ammmmuuuuuu!

Minä selviän. Lastensa riemua katsellessaan Anu tiesi heidän kanssaan ja rinnallaan jaksavansa. Selviävänsä tämänkin koettelemuksen yli. Ei kannattanut jäädä nyyhkimään rakkautensa raunioille, ei suremaan lokaan tallattua avioliittoaan, ei mennyttä mitään. Kuka sen tiesi, miten monta ylityötä Jaanin takana jo oli. Olga, Tamara, Dina ... Sitten jokin muu. Loppumattomiin. Kirurgiantohtori Jaan Teesalu: Tänä iltana, kaikkina iltoina tästä eteenpäin saat palata tyhjään kotiin. Minä en sinua katetun pöydän ääressä kyynelsilmin odottele, en paitojasi enkä hielle lemuavia sukkiasi pese. SE ON LOPPU! Mieli laitojaan myöten kiinni matkassa Anu ryhtyi pakkaamaan laukkujaan.

– Kuule, Herta Anun tarinan kuultuaan ehdotti: – Valle, Ulo ja Kalju ovat hankkineet veneen, jolla, kun vaan sopiva rako ilmaantuu, seilaamme yli Suomenlahden.

– Milloin tuo sopiva rako on?

– Kalju on seurannut erään paikallisen tuttavansa kanssa jo viikkoja venäläisten rannikkovartioalusten liikkeitä eräällä kohtaa Suomenlahtea. Rako ... sopiva ajankohta hänen laskujensa mukaan on huomisiltana kello kaksikymmentäyksi. Paattiin mahtuu. Hyppää kyytiin.

– Tuota pitää harkita.

– Nopeasti sittenkin. Huomisiltana tähän aikaan olemme jo menossa.

Melkein kuin ennen; isä istumassa tavanomaisella paikallaan pöydän päässä, jossa höyrysi Bettin kattamat teekupit. Tuoreita sämpylöitä, voita, kinkkuviipaleita ja kurkkua. Lisähöysteenä vastapoimittuja tummanpuhuvia mansikoita. Sittenkin lähes kaikki toisin. Herta hiipinyt metsästä pari päivää takaperin pimeän turvin lapsuudenkotiinsa, vältti visusti näyttäytymästä vieraille. Valle putkahti jostain kuin aave taloon. Anun nähtyään silmät yhtenä kysymysmerkinä.

– No?

Anun kämmenet kohosivat.

– Minun ja Jaanin välit ovat lopullisesti rikkoutuneet!

– Sepäs vasta uutinen ... Mutta ... sittenhän sinä olet vapaa liittymään joukkoon. Vai mitä?

– Minä harkitsen asiaa parhaillaan.

Ilmoittamatta Vallelle lopullista päätöstään Anu silmäili tutkivasti seuruetta. Valle ja Herta, isä ja äiti. Edelliset nukkavieruina metsälle ja savulle vahvasti tuoksuviina. Vallen kasvoilla vaikean haavoittumisen, jännityksen ja pitkän piileskelyn jättämät kenties lähtemättömät jäljet. Syvällä silmissä sittenkin pieni toivon pilkahdus kuten Hertallakin.

Isä ja äiti kuin varjo entisestään. Varmuutensa menettäneinä, harmaantuneina ja kumaraisina. Ulkoisesta väsähtäneisyydestä huolimatta syliin rutistaminen oli ollut lämmin. Ilmaisi ehdotonta yhteen kuulumista. Veriside, joka vaikeutti eroamista heistä. Lähtö varkain maasta tiesi, ettei paluuta takaisin ollut. Ero tulisi olemaan lopullinen ja se riipaisi. Hautaankin heidät saattaisi vieraat. Ei edes kukkia kummulle olisi mahdollista tuoda. Hänet vapautti apeista mietteistään Betti sanomalla:

– Lähde vaan Hertan ja Vallen kanssa. Ota lapset mukaasi.

– Mutta äiti ...

– Sinä olet vielä nuori. Taiteilijana sinulla on mahdollisuutesi Ruotsissa, Kanadassa tai Yhdysvalloissa. Kierrät antamassa konsertteja, tapaat maanmiehiäsi, menet naimisiin, perustat kodin. Opetat vakiinnuttuasi uusia laulajia kuten Ulla Kerge on sinua opettanut.

– Entä te? Isä ja sinä?

Juhan sipaisi lämpimästi Anun tukkaa.

– Me jäämme Bettin kanssa. Kun Valle ja Herta lopetivat sen ... sinähän tiedät ... Ja mummisi kuoli, häntähän pidettiin metsäsissien kovana suojelijana ...

– Sitä mummi henkeen ja vereen asti olikin, Herta myönsi.

– Sen jälkeen meidän on annettu elää kutakuinkin rauhassa, Juhan jatkoi. – Meillä on vieläkin koti ja puutarha. Nuhjaamme hoitaa sitä voimiemme mukaan. Saamme tuoretta naposteltavaa kesällä ja säilömme yhtä ja toista talvenkin varalle ... Kun koittaa aika lähteä ... jättää kaikki ... Lopullisesti ...

Juhania olivat raskaat miehitysvuodet kuluttaneet. Leuka alkoi täristä ja ääni sortui. Sai Anun tekemään ratkaisunsa: Minäkö jättäisin heidät. Elämään vanhuutensa yksin? Kenenkään huolehtimatta kun he sairastuvat. Viruvat vuoteessa vailla ruokaa, juomaa ja lääkkeitä. Pesemättöminä ja hoitamattomina. Ääneen hän sanoi:

– Isä ... minä jään ... Kuulun tänne ... Hoidan teitä ... sinua ja äitiä kun olette sen tarpeessa.

– Mutta Anu! Sinun mahdollisuutesi muualla tunnetuna taiteilijana?

– Voin aivan hyvin jatkaa esiintymisiäni ja opiskelujani täälläkin ...

Juhan nousi kiihtyneenä pöydästä. Tuhauteli piippua sytyttäessään:

– Vanhempien on erottava lapsistaan ... ja lasten vanhemmistaan ... Se on elämän laki. Normaalioloissa ei eron tarvitse olla näin kohtalonomainen ... Lopullinen, kuten meillä nyt on.

– Hertaa, Vallea ja niitä toisia vainotaan. Heidän on pakko joko piileksiä tai lähteä maasta ... Ja jälkimmäinen on mielekkäämpi vaihtoehto. Siis menkööt! Minä lasten kanssa jään.

– Isä ... jospa me sittenkin yritettäs kaikki? Valle, Ulo ja ...

– Seisomaan selkä penkkaa vasten, Valle äsähti. – Älä hupsi! Me kaikki viisi: sinä, minä, Ulo, Kalju ja Aakekin olemme liian tunnettuja sulautuaksemme koskaan kansaan. Miliisi jahtaa meitä. Yhden, kenen tahansa meistä

jäädessä kiinni loppuja jahdataan entistä kiihkeämmin. Koko sukua kuulustellaan nääntymiseen asti ... ja ...

– Tuttua ja koettua kaikki, Betti nyökkäsi. Teidän molempien Anun ja Hertan, on ajateltava ennen meitä, vanhoja, lapsianne. Jo syntyneitä ja tulevia. Heidän kouluttamistaan, tulevaisuuttaan, suvun jatkumista heissä missä tahansa maanääressä he sitten elävätkin.

– Näin on, Juhan myönsi. – Eei, minun ei pidä ... Ei ole oikein pilata iltaa tällä lailla. Kuvaamalla sitä vaikeammaksi kuin se ehkä todellisuudessa onkaan. Ihmisten sympatiat ovat puolellanne. Olette nuoria. Teidät hyväksytään lännessä missä tahansa ...

– Ruotsi on luovuttanut Baltian pakolaisistaan valtaosan.

– Se oli silloin. Nyt on toisin. Ruotsin nousujohteinen teollisuus tarvitsee nuorta koulutettua työvoimaa. Antaa teille mahdollisuuden saada työtä, perustaa koti ja perhe, elää siedettävää elämää. Lähtekää siis kun voitte. Ja nyt, kun olemme pitkästä ajasta koolla puhutaan jostain muusta, kevyemmästä ... ja iloisemmasta.

Vaikkei kyyneliin asti enää sorruttukaan ei vaihtaminen vapaalle sittenkään onnistunut. Huoli huomisesta hallitsi. Pakotti kerta toisensa jälkeen käymään läpi pienintä yksityiskohtaa myöten edessä olevat tehtävät maalla ja merellä, ettei mitään peruuttamatonta haaveria sattuisi, mikä tietäisi loppua. Kellon näyttäessä kolmea Valle nousi.

– Tasan kahdeksalta huomisiltana. Se on musta pakettiauto. Pakatkaa tavarat siihen puutarhanpuoleiselta ovelta. Ivar tietää kyllä minne ajaa. Viimeinen tutkiva silmäys ympärille.

– Minun onkin korkea aika häipyä.

Kasvojen pingottuneita ilmeitä, kosteita silmiä ja halitsematon suun vapina Vallen hyvästellessä appivanhem-

piaan. Sitten hän pakottautui lähtemään. Yhtä äänettömästi ja taianomaisesti kuin oli ilmestynytkin. Kotiin-jääneiden ajatukset ilmaisi Juhan sanomalla:

– Nyt nukkumaan. Teillä on illalla edessä pitkä matka. Yrittäkää kerätä unta varastoon.

Hän oli vähällä lisätä vielä, että syvä uni tietää onnistumista, valvottaminen pahaa, nieli viime tingassa sanansa, koska arvasi niiden lisäävän tarpeettomasti jännitystä ja painui silmät kosteina nukkumaan.

Vaikka rantaa ei pimeässä erottanutkaan, meren läheisyyden silti aisti. Laineiden rannalle huuhtomista, merelle ominaisista lahoavien jätteiden ja veden tuoksusta, jota ei voinut sanoin ilmaista. Sitten Ivar, vuosia Vallen ryhmässä sotinut, tuntemattomana säilynyt mies pysäytti auton.

– Minä käännyin tästä. Ranta on liian pehmeä lähemmäksi ajaa. Ja auttaessaan lastin purkamisessa: – Minä lähden tästä samantien. On turvallisempaa meille kaikille ... Hei! Mutta siinähan Valle ja Kalju jo tulevatkin! Tere tere, ja hyvästit samantien. Turvallista matkaa ja kaikkea hyvää uudessa kotimaassa.

– Samaa myös itsellesi ... Mitä? Valle tulijat nähtyään huudahti. – Eikö Anu ... sittenkään?

– Ei. Anu oli yön kuluessa tehnyt lopullisen, peruuttamattoman päätöksen jäämisestään. Sanoi rohkaisevansa kansaa lauluillaan ...

– Hänellähän oli jo nimeä ... Eikä Anua varjostettu.

– Sitten ovat isä ja äiti ... Eivät he kauaa kykene itsestään huolehtimaan ... Anu arveli kokoavansa ydinjoukon eri alojen taiteilijoista ja innostavansa kansaa heidän avullaan johonkin uuteen: Laulamaan, tekemään teatteria, kirjoittamaan, maalaamaan ... Mihin tahansa, että heidät ... koko Viro huomataan maailmalla.

– Vai sillä tavalla. Valle käännähti mietteliäänä. – Sa-

maa mekin ajoimme takaa ... Ja epäonnistuimme. Mutta Anu, saattaa taiteilijan lahjoillaan onnistuakin ...

Pimeää. Hiljaista sateensuhkua ja märkää, upottavaa hiekkaa. Mainingeilla kelluva rantaäyryäseen kiinnitetty kajuutallinen, kovalla rahalla ja suurin toivein hankittu moottorivene. Mielissä rukouksen kaltainen; kun nyt vaan onnistaisi ... Ajatusta ei tohtinut jatkaa loppuun asti, koska kaikki tiesivät, että huolellisesta valmistelusta huolimatta paljon oli sittenkin onnesta kiinni. Miehet liikkuiivat äännettöminä kuin aaveet. Ulo ja Aake kantoivat, Valle ja Kalju sijoittivat tavaratilaan manaten mielissään veneen ahtautta. Mahtuukohan nämä?

Rannasta irtautuminen. Moottorin tasaista puksutetta, veden kohinaa keulassa. Keskituhdolla veneen kummallakin laidalla pimeyteen tuijottava mies konepistooli kyynärtaipeessa. Kuin tappiollisen taistelun jatkamista kunnes oltaisiin turvallisilla vesillä. Kajuutassa kyyhöttävällä Hertalla mielenhaikeutta, tuskaa ja kyyneleitä kuten vanhemmista erotessa muutamaa tuntia aikaisemmin kummankin osapuolen tietäessä, että oltiin kasvokkain viimeistä kertaa. Nyt huiskuteltiin viimeistä kertaa rakkaaksi käyneille kotirannoille. Jossain vastarannalla auton hakeminen, joka muun lastinsa ohella kuljettaisi heidät Ruotsin rajalle. Kuten monesti ennen Herta pyörähti Valen viereen.

- Luuletko, että onnistumme?
 - Suotuisampaa säätä lahden ylittämiseen tuskin on.
 - Minä tarkoitin ...?
 - Venäläiset! Valle huusi yli moottorin paukkeen. – Valoitta partioiva nopea moottorialus.
 - Miten todennäköistä sellaiseen on törmätä?
 - Kaljun ja Ivarin mukaan ei kovinkaan todennäköistä.
- Suhde onnistumisen hyväksi kahdeksan kahta vastaan.

Suhkusade harveni, usva tiheni. Kaksi pitkää tuntia moottorin sitkeää puksuttelua ja heissä virisi toivo: He onnistuvat. Paremmin kuin uskalsivat ajatellakaan. He huiskuttelivat käsiään ja huutelivat riemastuneina toisilleen:

- Bravoo bravoo!
- Eläköön ... hurraaa!
- Ja vieläkin kerran; bravoo ... bravoo!

Ilonpito veneessä kuitenkin sammahti, katkesi kokonaan, kun vasemmalle tähyilevä huolekas Valle kohotti varoittavasti kätensä Kaljun huutaessa samanaikaisesti ruorin takaa:

- Laivan valot näkyvissä! Putkahtivat eteen sumusta.
- Kuradi kurat!
- Taisi sittenkin nokkia itse pääpiru.

Kiihkeää valojen tuijottelua ilkeä jomotus sydänelässä, joka vain kasvoi, kun lähestyvä laiva näytti kyntävän suoraan eteen. Sai Vallen manaamaan harmistuneesti:

– Ne keksivät meidät. Niillä on hyvät tutkat, kuradi kurat!

Kalju puolestaan manasi mielensä pohjasta paatin hitautta. Tehokkaammalla moottorilla – vene olisi sellaisen hyvin kestänyt – he olisivat ehtineet alta pois. Nyt jäivät auttamatta kiikkiin. Valojen vieläkin uhkaavasti lähetessä Valle jäljitti niitä konepistoolilla ja ähki kireänä toisille:

– Lähettävät tietysti veneen kaappaamaan meidät. Mutta ne ensimmäiset ...

– Tiedän. Harteivan Aaken hampaat kirskahdivat. – Ne eivät meitä vie. Enemmän kuin veneellinen niitä olla pitää.

Herta kyyristyi Vallen viereen kuten oli toisissa olosuhteissa kymmeniä kertoja tehnyt ja alkoi tottuneesti puhdistaa varalippaita, rukoillen mielessään ettei niitä käyttää tarvitsisi. Huomasi sitten venettä ohjaavan Kal-

jun vieressä konepistoolin, sieppasi sen ja asettui ase am-
pumavalmiina laitaa vasten.

Heihin suunnattiin voimakas silmiä häikäisevä va-
lo laivan lipuessa vääjäämättä eteen. Tässä sitä oltiin,
satimessa. Katkerasti kiroillen Kalju vähensi kierroksia
estääkseen venettä törmäämästä laivan kylkeen, vaika
mielessä velloikin: Päästäs varmasti vähemmällä, kun
lisäisi. Paahtas sen minkä moottorista lähtee.

Hermoja raastavaa jännitystä. Viisi räpyttelevää, kuin
vasten aurinkoa tuijottavaa silmäparia yritti tunkea kat-
seensa verkkokalvoja repivän valon läpi nähdäkseen mitä
laivalla tapahtui. Rämähtääkö konepistoolit laulamaan?
Lasketaanko vene laivan kupeelle lastina yrmeitä aseis-
tettuja miehiä. Jyrkkää komentamista tai mitä tahansa
väkivaltaista joka katkaisisi matkan.

Suunnaton helpotuksen tunne, joka ratkesi riemuun,
kun häikäisevä valo käännettiin pois ja pienellä vilkutel-
tiin iloisesti:

– Hyvää matkaa!